

JAK SE ŽILO V „DÁVNOVĚKU“

Jak se žilo

V

„dávnověku“

SBORNÍK PROJEKTOVÝCH PRACÍ

STUDENTŮ 1. ROČNÍKU

WALDORFSKÉHO LYCEA

V PRAZE

2014

JAK SE ŽILO V „DÁVNOVĚKU“

Sborník prací žáků 1. ročníku Waldorfského lycea v Praze

vytvořených na základě rozhovorů s pamětníky

v rámci projektu vedeného L. Bártíkovou, M. Horákem a T. Chvátalem

Vytištěno v červnu 2014

Střední škola – Waldorfské lyceum, Křejského 1501/12, Praha 4

Proces vytváření projektových prací byl finančně podpořen projektem

OPPA „Další krok k adaptabilitě“, registrační číslo CZ.2.17/3.1.00/34355

Evropský sociální fond
Praha & EU: Investujeme
do vaší budoucnosti

Obsah

Domácnost.....	7
(Allia Federmanová)	
Jídlo.....	19
(Mariana Drewsová)	
Jídlo.....	28
(Matěj Votoček)	
Jídlo doma i v restauracích.....	46
(Ester Štrosová)	
Oblečení.....	57
(Jan Prokeš)	
Doprava a cestování.....	66
(Jiří Fronc)	
Cestování a doprava.....	102
(Richard Wisinger)	
Cestování.....	115
(Jan Uhlík)	
Sdělovací prostředky.....	126
(Václav Cezner)	
Sportovní aktivity.....	148
(Fouček Martin)	
Sportovní aktivity.....	156
(Kristína Mokrenová)	
Zdravotnictví.....	165
(Barbora Janečková)	

JAK SE ŽILO V DÁVNOVĚKU: OBSAH

Zdravotnictví.....	176
(Santoš Rajpoot)	
Škola, školní docházka.....	197
(Alžběta Falátková)	
Seznamování a „balení“	211
(David Slaboch)	
Jak fungovala rodina, role otce a matky.....	222
(Kateřina Bártová)	
Jak fungovala rodina, role muže a role ženy.....	231
(Kristýna Krejtná)	
Jak fungovala rodina, role muže a ženy.....	245
(Anna Vojtková)	
Dětství.....	264
(Magdalena Houžvičková)	
Dětství.....	274
(Denisa Springerová)	
Dětství.....	285
(Julia Kretinina)	
Volný čas.....	299
(Antonín Šolc)	
Volný čas.....	309
(Amos Cháb)	
Světónázor.....	320
(Matěj Kocev)	
Světónázor.....	331
(Matěj Starý)	

Domácnost

Allia Federmanová

Domácnost v době před mým narozením

Domácnost před 50 lety byla značně odlišná od domácnosti, jak ji známe dnes. Hlavním rozdílem je dnes mnohem větší použití elektřiny, způsob vytápění, tekoucí teplá a studená voda, způsob přípravy jídla a mytí nádobí, způsob skladování jídla, osobní hygiena, splachovací záchod a některé další.

Elektřina se v domácnostech před 50 lety se používala jen na nejnnutnější záležitosti, neboť byla drahá a tehdejší platy byly nízké. Nevařilo se na ní a ani se elektřinou netopilo. Elektřina sloužila jen ke svícení, nikde nic nesvítilo zbytečně. Nebyla lednička a každý den se jídlo muselo nově vařit, aby se nezkažilo. Jestliže někdy došlo k tomu, že jídlo zůstalo, dalo se do špízky na zem, kde bylo nejchladněji. V létě to býval problém, proto se hospodyně snažily, aby jídlo nezůstalo. V zimě to nebyl žádný problém.

Topení bylo většinou na uhlí. Ráno se muselo zatopit v kamnech a dál po zbytek dne bylo potřeba oheň udržovat, jinak v domě byla zima. Některé místnosti se ani nevytápěly.

Vodovod v domácnostech nebyl. Řešení bylo takové, že se voda nosila v kbelících do kuchyně. V kuchyni se v hrncích ohřála a až potom se dala použít na mytí nádobí a nebo na koupání. Použitá voda se zase musela v kbelících odnést ven.

Hygiena nebyla tak důležitá jako v dnešní době. Tehdy „velké“ koupání bylo jen jednou za týden. Každý den si jinak lidé myli nohy, podpaží, ruce a obličej. Děti, které se narodily po roce 1980, většinou znají vodovod v podobě, jakou známe dnes.

V kuchyni se většinou vařilo na kamnech, později na sporáku na propanbutan a pak na elektřině. Kuchyň byla zařízená tak, jak ji známe dnes, jen

nebyla moderně vybavena. Například varná konvice, elektrický míchač nebo mixér nebyly. Chtěl-li člověk něco smíchat a nebo rozmixovat, vše musel udělat ručně.

Tehdy bylo o dost složitější i mytí nádobí. Mycí prostředky, jako je Jar, předtím nebyly, a proto se mastnota vytírala obrouskamy.

Dříve byly suché záchody, které se jednou za půl roku vysávaly nebo vynášely. Předtím žádná společná kanalizace v ulicích nebyla.

Né každý dům měl hromosvod.

Dříve bylo složitější praní prádla a takové praní často zabralo celý den. Prádlo bylo shromážděno během tří neděl. Oblečení se nosilo déle než dnes.

Obr. 1: Pamětník 1 se svojí matkou u tehdejšího zdroje vody

Otec zabezpečoval rodinu po finanční stránce. Matka se starala o domácnost a vařila. Když se dítě už umělo o sebe postarat, oba rodiče pracovali.

Vymoženosti, jako je mobil, MP3 nebo počítač, dříve nebyly, a tak si děti hrály více venku.

Srovnání s dneškem

Obr. 2: Dnešní zdroj vody (kresba Allia Federmanová)

Dříve lidé s elektřinou velmi šetřili a to kvůli její ceně. Proto, když už někde byla zavedena, byla využívána jen na nejnnutnější věci, převážně na svícení. Dnes je elektřina v každé domácnosti. Na elektřině vaříme, někdy se s ní i topí, svítíme s ní a využíváme ji mnoha dalšími způsoby, pračky, kuchyňské spotřebiče, myčky, sporáky, trouby, po-

čítače, televize a podobně. V zimě se pomocí kamen vytápěly jen některé místnosti a jinak byla v domě zima. Byly starosti kolem uhlí, nákup uhlí, počítání, na jak dlouho zásoby vydrží, skládání uhlí, když ho přivezli, vynášení popele z kamen a zatápění. Teď je vše na elektřinu, stačí jen otočit knoflíkem a do pár minut už je v domě teplo. Někdo radši v dnešní době topí v kamnech než na elektřinu, protože se mu to více zamlouvá, ale bez elektřiny se skoro nikdo v dnešní době neobejde.

Dnes vůbec nepřemýšlíme nad tím, jestli se nám jídlo zkazí, nebo ne. Jednoduše ho dáme bez rozmýšlení do ledničky a nebo zmrazit do mrazáku. V dnešní době se podle mě kvůli tomu v domácnosti moc nevaří. Lidé si radši zajdou najíst do restaurace, než aby si museli sami vařit.

Předtím nebyl v domě vodovod, a když bylo potřeba použít teplou vodu, musela se pracně ohřívat na kamnech. Dneska si už pomalu neumíme představit tuto namáhavou práci s cílem získat teplou vodu. Jen snadno otočíme kohoutkem a máme bez námahy teplou vodu.

S nádobím nemáme skoro žádné starosti. Je-li mastné nebo připálené, použijeme houbičku s jarem nebo je další možnost dát špinavé nádoby do myčky. Díky vodovodu máme i snazší sprchování, které si můžeme dopřát, kdykoliv chceme nebo potřebujeme. Lidé pečují o hygienu více než v minulosti a to má, podle mého úsudku, důsledek ten, že se lidé štítí více špíny.

V dnešní době máme kuchyň vybavenou digestoří, elektrickým sporákem, troubou a spoustou dalších spotřebičů, které nám šetří čas a práci. Vše máme pohodlnější a vše je o dost rychleji uvařené.

Představte si, že byste ještě v dnešní době měli místo splachovacího záchodu suchý záchod. V tomto směru jsem velmi ráda, že se tato věc někam posunula.

Praní prádla v minulosti trvalo celý den a byla to velká dřina, dnes jen dáme do pračky špinavé prádlo, nasypeme prášek a zapneme pračku. Čerstvě vyprané mokré prádlo můžeme dát do sušičky a vše je hotové. Takle pohodl-

nost vede k tomu, že oblečení máme ani ne dva dny na sobě a už ho dáváme do koše na prádlo.

V dřívějších dobách to fungovalo tak, že matka se starávala o domácnost a otec vydělával peníze. Dnes už jsou spíše v práci oba rodiče. Nepřijde mi, že to vede k něčemu dobrému. Mají-li partneři děti a oba jsou stále v práci, děti se odkážou na elektronické přístroje a nejsou vůbec samostatné a jsou osamělé.

V jednom směru se všechno velmi zjednodušilo, což je podle mého názoru dobře. Můžeme se díky tomu více věnovat věcem co máme rádi. Ale myslím si, že lidé tak zlenivějí, že jim ani toto nebude stačit. Vždyť už někteří lidé v dnešní době si platí uklízečky, jen protože je to pohodlnější.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: muž, 60 let, dosažené vzdělání VŠ, tehdy elekroinženýr (navrhování obvodů)

Kolik vás bylo v rodině?

Byli jsme tři, vlastně pět. Počítám i babičku s dědečkem, kteří bydleli dole, a já s rodiči jsme bydleli nahoře. Bral jsem to tak, že jsme všichni jedna rodina, tak nás bylo jakoby pět, ale byl jsem jedináček.

V kolika místnostech jste žili?

Měli jsme dvě místnosti. Přepaženou kuchyň a ložnici. V ložnici byly tři postele, skříň a to bylo všechno.

Fungoval vám vodovod?

Ne.

V tom případě, jak jste to řešili?

Chodilo se ke studni s kýblem pro vodu a špinavá voda se vylévala do kanálku a z něho to vytékalo ven na ulici. Myli jsme se v umyvadle. Voda se v létě ohřívala na sporáku a v zimě, když se topilo v kamnech, dal se na kamna asi tak pětilitrový hrnec. V něm byla vždy voda, a když se vypotřebovala, tak se tam znova dolila, abychom měli teplou vodu. Taková zásobárna teplé vody. Já už ani nevím, v čem jsme to nosili do toho umyvadla, ale z umyvadla se to slévalo do kýblu. Chodili jsme s jedním kýblem plným a druhým prázdným.

Jak byla zařízená kuchyň? Jak vypadal sporák, jak se mylo nádobí?

Sporák byl na plyn, na propan-butanovou bombu. Na ní se vařilo, ale dole měla babička jenom kamna. Nádobí se mylo ve dřezu. V kuchyni byl jeden ze šuplíků vytahovací a v něm byl dřez. Do něj se nalila teplá voda. Už nevím, jak se to mylo, když to bylo mastné, jelikož žádné saponáty neexistovaly. Jo, ano, ono se to vytíralo. Rodiče pracovali ve zdravotnictví a domů nosili buničinu. Vypadá to jako ubrousky z vaty. Když bylo něco mastné, tak se to s tím utřelo a pak se to nějak, no nevím jak, umylo. Když bylo něco napáleného, tak se to vydrhlo pískem.

Jak jste chodili na záchod, když vám nefungoval vodovod?

Záchod byl suchý. Byla trubka, která vedla do žumpy a žumpa se musela jednou za půl roku vyvést. Měli to tak všichni z ulice, protože tady nebyla kanalizace a tak to bylo běžné. Dřív se to snad vyváželo ručně. Pán na ramenou nosil kýble, které odnášel na vůz a s tím pak odjel. Potom byl tzv. hovnocuc, byl to nákladřák, který měl válec na korbě. K tomu válci se připojila hadice, gumová hadice vyztužená ocelí, která se strčila do žumpy. Zapli vývěvu a odsával se vzduch z toho velikého válce a podtlak vysál vše ze žumpy. To vyvezli, chvilku to smrdělo, protože jim to občas někde něco ucáklo, ale jenom malinko. Dobře to těsnilo, ale ve spojích, když to třeba rozmontovávali, tak z toho něco vyteklo. Pár dní to smrdělo, ale přišel déšť

a všechno to spláchl, potom to bylo dobré. Myslím, že teď už by takhle nikdo nechtěl žít.

Jak jste na tom byli s elektřinou? Byla zavedená?

Jistě, elektřina už byla. Poměrně drahá na výdělky tenkrát, a proto se svítilo velmi málo. Na elektřině se netopilo ani nevařilo.

Svíčky jste používali, či něco na způsob toho?

Ne, ale vím, že dost často byl proud vyplý. Když přišla bouřka, nešel i několik hodin proud, tak svíčky byly nutný.

Když jsme u bouřky, měli jste hromosvod?

Ano, hromosvod byl.

Jak jste spali v ložnici?

Rodiče měli velké postele. Já dětskou a spali jsme všichni v jedné místnosti.

To jsi neměl svůj vlastní pokoj? Odkdy jsi měl sám pro sebe pokoj?

Ne. Když jsem celý dům předělával, tak jsem se odstěhoval dolů a tam si udělal pokoj. To mi mohlo být tak 20.

V zimě jste to řešili s topením jak?

V kuchyni byla kamna a chodilo se do sklepa pro uhlí. Popel se vynášel do popelnice. Muselo se vždy ráno zatopit a potom udržovat oheň. Chodívalo se do dřevníku, tam bylo naštípané dříví. Přinesly se noviny, podpálilo se dříví, na to vše se dalo uhlí a pak se udržoval oheň. Byly brikety, slisované hnědé uhlí, to hořelo hodně pomalu. Když jsem šel do školy, tak jsem tam dal pár briket. Kamnama se vytápěla kuchyň a těsně předtím, než se šlo spát, otevřely se dveře do ložnice, aby trošku toho tepla nalezlo i tam. V ložnici byla zima, tam mohlo být tak 7 stupňů. Spali jsme pod peřinama, v nich bylo teplo, tak to nevadilo.

Když si porovnáš součastnost s obdobím, ve kterém jsi vyrůstal, v čem se lišila domácnost?

Nebyla lednička. Pořád se vařilo, a když bylo něco navíc, tak se to dalo do špízky na zem, kde bylo chladněji. V zimě to problém nebyl, v létě už ano. Nebyla tekoucí voda. Nebylo auto. Nebylo ústřední topení a bylo méně místa. Nebyly domácí spotřebiče. Všechno se dělalo v ruce. Nebyly varné konvice, tak i příprava obyčejného čaje byla složitější. Mytí nádobí bylo složitější. Žehlení bylo normální, maminka měla elektrickou žehličku tak jak babička. Babička měla i starou žehličku, která se dávala na kamna nahřát, a když se ta žehlička rozpálila, tak se s ní chvíli žehlilo, a když vychladla, tak se vše opakovalo. Nebyla automatická pračka. Venku v prádelně měla babička takový veliký stroj a to byla pračka, která prádlo prala a ždímalá. Byl tam i kotel na uhlí, tam se nalila voda, uhlím se zatopilo, prádlo se vyvařilo, potom se to dalo do pračky. Ta to „požd“uchlala“ a pak se to dalo do ostředivky a nakonec se prádlo pověsilo ven na šňůru. U nás se pralo jednou za 14 dní až tři neděle. Mamka s babičkou praly dohromady a byla to práce na celý den. To já vím, že ženské toho měly vždy plné zuby.

Kolik jste toho prádla měli, že to zabralo tak dlouhou dobu?

Hodně. Za tři neděle se prádla nahromadí dost. Prádlo se sice nosilo déle, ne jako teď. Lidi neměli takovou hygienu jak dnes.

Když už jsme u té hygieny, jak často jste se koupali?

Tak myl jsem se celý jednou týdně. Jinak obličej, ruce a nohy jsem si myl každý den. Ale celý, to jen jednou týdně.

Vzpomínáš na něco rád?

Ano. My jsme neznali lépe, tak jsme to brali, že je to tak normální. Pro nás to nebylo nějak omezující. Jako dítě jsem pořád běhal venku s dětma. Špína nebyl problém, díky tomu, že nebyla taková hygiena jak teď. Mě vůbec nepřipadalo, že jsem špinavý, i když jsem měl nohy úplně černé od prachu a ruce také. Dřív se to tak nebralo, bylo jiné měřítko. Díky tomu se děti neští-

tily ničeho. Brouky bylo normální brát do ruky a nebylo to nic „fuj“. Bylo to dost jiné. Nebyli jsme tak izolovaní od přírody. Nebyla televize, bylo jen rádio. Nebyl počítač, mobil, nic. Bylo relativně více času, protože člověka nesvazovaly technické věci. V rádiu nic nebylo. Lidé si museli vystačit sami se sebou.

Kdo měl jakou úlohu ve vaší rodině?

Babička chodila na své nákupy, maminka též. Občas si koupili něco navzájem, ale snažily se být soběstačné, aby jedna druhou neobtěžovala. Každá vařila. Táta chodil do práce. Jak jsem nastoupil do školy, maminka začla chodit do práce. Tatínek vydělával málo peněz. Tenkrát bylo málo peněz. Babička s dědečkem byli doma, a tak bylo o mě vždy postaráno. Babička byla velká hospodyně, protože byla ze statku. U nás se pořád vařilo. Každou neděli přijeli příbuzní z Prahy. Dole jsme se sešli, společně poobědvali a odpoledne se povídalo a večer odjeli hosté domů. Bylo to velmi společenské. Občas přišli k nám nahoru známí od mámy a táty. Udělali se chlebíčky, popíjelo se víno a povídalo se. K mámě sem jezdívala kamarádka. Poseděli nad kafem a já si hrál s jejím synem, který byl o rok mladší. Občas sem přijela Mirjana s Blankou a to jsme si udělali z leporela takový domeček, tam jsem zalezli a hráli si. Vše bylo jednodušší.

Děkuji za poskytnutí informací.

Není zač.

Pamětník 2: žena, 40 let, tehdy studování

Kolik vás bylo v rodině?

Čtyři. Táta, máma, já a brácha.

V kolika místnostech jste žili?

Bydleli jsme v jednom patře domu. Byly tam čtyři místnosti. Dole byl pán co vlastnil dům a pronajímal nám vrchní část.

Jak byly uspořádané místnosti?

Byl to zvláštní byt, protože místnosti v něm byly průchozí jen jedním směrem. Člověk musel projít celý byt, jen aby se dostal tam, kam chce. Což pro mě jako pro dítě bylo velmi zvláštní.

Proč to bylo zvláštní?

Představ si, že přijdeš do bytu. Vlezeš do kuchyně, obývacího pokoje, ložnice a na konci až do dětského pokoje. Dětský pokoj byl až úplně na konci a nedalo se odejít jinou cestou než přes ložnici. Mě to vadilo jako dítěti. Bylo to izolované, jen jeden směr a jeden proud. Když jsem šla třeba večer čůrat, tak mi to vadilo. Musela jsem jít přes ložnici, tam spali rodiče, přes obývací a přes kuchyň na chodbu v mezipatře a až tam byl záchod. Na té chodbě to bylo velmi strašidelné. Přijdeš na tmavou chodbu, v noci a jdeš ještě na starý záchod. Když jsem šla čůrat, tak to pro mě bylo takové drama.

Jaký jste měli záchod?

Splachovací, starší. Bylo tam takové malinké umyvadýlko.

Jak byla zařízená kuchyň?

Jednoduchá kuchyňská linka, vařič na elektřinu, malý stůl, čtyři židle. V kuchyni byl ještě malý špajz. Nádobí se mylo ve dřezu jak teď.

Televizi jste měli?

Ano, zažila jsem i černobílou televizi. Přechod na barevnou televizi byl zajímavý. Člověk zažije černobílý obraz a najednou je barevný, pro mě tehdy fascinující.

Měla jste spojený pokoj s bratrem?

Ano. Spali jsme spolu na palandě. Spal nahoře a pořád do mě kopal. Vadilo mi, že jsme nikdy neměli oddělené pokoje. Vždy byl ten prostor takový, že to nešlo udělat jinak. Byl kluk a měl jiné záliby, tak jsme se moc nemuseli a byly jen samé konflikty.

V zimě jste topili na elektřinu?

Ne ne. Bylo sice klasické topení, ale zatápělo se dole v kotli. Kotel, kam se dávalo uhlí. Tatínek musel chodit dolů ke kotli přikládat, abychom měli teplo.

Co se tenkrát lišilo od dnešní doby?

Topení nebylo tak jednoduché. Jinak si nemyslím, že se to nějak lišilo. Možná přístroje, jako je notebook, MP3 nebo mobil, předtím nebyly. Tenkrát byla nejmodernější televize. Tyto věci jako přehrávač jsme měli snad až kolem 18 let. Dostala jsem kazeťák a byla z něj neskutečně nadšená. Tehdy byl nábytek designově odlišný. V kuchyni nebyla myčka, pračky byly staré.

Kdo měl jakou úlohu v rodině?

Moji rodiče stále pracovali. Táta byl stále v práci, ten nás zabezpečoval po finanční stránce. Táta dělal v oboru hotelů a restaurací a moje máma taky. I máma byla často v práci. Takže to dětství mám spojené s tím, že rodiče byli stále v práci. Možná jsme si hráli bezstarostně, ale bylo nám smutno. Byli jsme často sami doma. Rodiče se starali, ale jen do té míry, že jsme zabezpečeni a dál nic.

Děkuji za rozhovor.

Není zač.

Pamětník 3: žena, 69 let, Středoškolská ekonomika, tehdy Odborný referent investiční výstavby ČEZ

Kolik vás bylo v rodině?

Šest. Čtyři děti a rodiče. Tři dívky a jeden kluk.

Kde jste žili a v kolika místnostech?

Žili jsme na statku v 3+1.

Jak byly uspořádané místnosti v domě?

Vešlo se do chodby, napravo byl velký pokoj, ten měl asi 30 metrů, tam jsem byla já s nejstarší sestrou. Napravo se šlo do veliké jídelny s kuchyňským koutem a před jídelnou se šlo do dalších dvou pokojů, kde byli rodiče a mladší sourozenci.

Jak tehdy vypadala kuchyň?

Klasická kredenc, kamna na uhlí, elektrický sporák, stůl, židle a gauč. To bylo asi všechno.

Jaký typ záchodu jste měli?

Suchý záchod.

Měli jste vodovod?

Ne. Když jsem byla malá, tak vodovod ještě nebyl, ten se zaváděl až někdy kolem roku 1998. Voda na koupání se ohřívala na kamnech ve velkých hrncích. Koupelnu jsme měli asi od roku 1952. Předtím jsme se koupali v plechových neckách, které se daly do kuchyně, do nich se nalila voda ohřátá na sporáku.

Jak často jste se myli?

Koupání bylo jednou týdně. Samozřejmě jsme se myli i normálně, ale velké koupání bylo jednou týdně. Nejhorší bylo nanosit vodu.

Elektrina byla zavedena?

Když jsem začla chodit do druhé třídy, tak elektrina se zaváděla a to bylo v toce 1952.

V tom případě jste si předtím svítili svíčkami?

Předtím byly lampy. Lihové lampy na líh nebo benzín. U toho jsem psala úkoly z první třídy. Bylo to na zkažení očí, velmi špatné světlo.

V zimě jste topili uhlím?

Ano uhlím.

Když si porovnáte současnost s obdobím, ve kterém jste vyrůstala, v čem se lišila domácnost?

Předtím nebyly žádné elektrické spotřebiče. Elektronika začala později. Já si pamatuju, že moje maminka prala v neckách na valše, bylo to náročné. Všechno bylo o dost těžší. Nebyl vodovod a do školy jsme chodili pěšky.

V té době byly autobusy, proč jste jím nejezdili?

K nám ještě nejezdili, začly, až když mi bylo 10 let .

Vzpomínáte na něco ráda?

Rozhodně ano. Byla to pohodovější doba. Měli jsme velkou zahradu s rybníkem. Kolem v každé chalupě byly minimálně 3 děti. Pásli jsme husy a krávy. Bylo to hezké. V zimě jsme sáňkovali a lyžovali na kopcích blízko nás. V létě jsme se koupali v rybníku, 37 hektarů, už od malička jsme uměli všichni plavat. Nemyslím si, že to byl špatný život. Samozřejmě neměli jsme žádnou televizi. Nebylo žádné rozptýlení tohoto typu. Někdy jsme museli pomáhat na poli. Však co se týče jídla, tak v tomto ohledu jsme se měli dobře, všechno domácí. Naši pěstovali kachny, krávy, prasata, králíky, husy, krůtu, slepice a spoustu další zvěře.

Děkuji za poskytnutí informací.

Není zač.

Jídlo

Mariana Drewsová

Tématem mé projektové práce je jídlo. Proto jsem kladla pamětníkům (v rozsahu 60.–80. léta) otázky ohledně všeho, co se týká jídla, abych od nich získala co nejvíce informací. Na základě výpovědí jsem udělala svou projektovou práci. Hlavní myšlenka mé práce je dozvědět se, jak to v době před mým narozením bylo s jídlem, a tuto informaci vám předat. Náš život se po generacích mění a tak vás některé změny možná překvapí.

Jídlo v době před mým narozením

Z výpovědí pamětníků jsme se dozvěděli, že výběr druhů potravin byl velice omezený. Samotných potravin bylo dost, jen nebyl takový výběr. Obchody byly malé, a tak neskýtaly tolik možností jako dnes. Svět nebyl propojený, takže na skladě mnohdy bylo jen lokální zboží, většinou bylo také pouze z aktuální sezony.

V této době všichni měli k dostání to samé. Všichni jedli stejné věci, vzhledem k tomu, že dovážené zboží bylo všechno jedno a totéž.

V té době bylo obvyklé jíst pouze omáčky s knedlíky, plus sem tam nějaká výjimka. Většinou se vařilo doma, do restaurací se moc nechodilo, tedy alespoň v rodinách mých respondentů ne.

Obchody byly malé, většinou samoobsluhy. Nebyly žádné velké hypermarkety a sortiment byl velice omezený. Jídla samotného bylo dost. Lidé si také pěstovali vlastní plodiny, jako třeba brambory, zeleninu, jablka a tak dále. Nebylo zapotřebí vše nakupovat, když jste to mohli mít od souseda výměnou za něco jiného. Na vesnicích se chodilo pro čerstvé potraviny, jako třeba mléko, máslo, brambory a tak dále.

Avšak taky se podle pamětníků jedlo velice nezdravě. Nikdo neznal v té době energetické a výživové hodnoty jídla.

Ve veřejných jídelnách a restauracích se dostával většinou knedlík, maso a nějaká omáčka. Jako první byla samozřejmě polévka. Byl malý výběr, nic extra, ale také nic špatného, lidé si nestěžovali. Jídlo jim přišlo většinou velmi chutné.

Podobně to bylo s nápoji, jejich výběr byl velice omezený. V restauracích se podávalo pár vybraných nápojů a těmi byly tonik, pomerančový džus a v některých i coca-cola. V prodeji bylo pár limonád, kterým se říkalo „Broňa“ a „Amara,“ té se lidově říkalo žabí hněv kvůli její barvě. Doma se pily vlastní domácí šťávy s vodou.

Alkoholické nápoje na tom byly podstatně lépe. Bylo množství druhů vín, červených i bílých. Také mnoho druhů piva. Dováželo se i ruské šampaňské.

Se všemi pamětníky jsme narazili na to, že byla velmi malá nabídka ovoce. Nedaly se sehnat banány, kiwi, grapefruit a tak dále. Byly k dispozici jablka, hrušky a jiné tuzemské ovoce.

Hodně oblíbené byly cukrárny, do kterých se chodilo mnohem častěji. Na lístku byly rakvičky, šlehačkové dorty, zmrzliny a populární byly také karamelové poháry nebo polárkové dorty. Oblibě se těšila též ruská zmrzlina nebo nanuky.

Shrňme si to: Výběr byl omezený, avšak chutné jídlo bylo velice. Rozmanitá byla nabídka alkoholických nápojů, také cukrárny byly velice navštěvované. Veřejné jídelny byly velice jednoduché, co se týče jídel. Nic moc komplikovaného se nevařilo, avšak lidem chutnalo. Ovoce bohužel nebylo k dostání, a když byla cítit jeho vůně, respondenti podvědomě začali očekávat svátky.

Srovnání s dneškem

Abych srovnala dobu tehdejší s tou dnešní, dnes je vše o mnoho přístupnější, ale taky ovšem dražší a často méně kvalitní. Je však o mnoho jednodušší si cokoli sehnat, pro nás běžné občany je dobré mít vše v jednom supermarketu, avšak tehdy, když byl každý obchod speciální, bylo to pro lidi možná lepší, protože vše mělo svou úroveň a kvalitu.

Dnes je vše plné chemických látek, které zvyšují trvanlivost atd., to tehdy nebývalo a vše bylo čerstvé, i když ne vždy dostupné. Dnes je o mnoho snazší koupit banány než tehdy. Tehdy to byl nespílitelný sen. Dnes se i takovým exotickým ovocem plýtvá, jen proto, aby mohlo všechno být všude. Zbytečně. Dnes se vším plýtvá, tehdy si lidé vážili jídla o mnoho víc. Ale také nejedli tolik zdravě. Tedy, alespoň v rodinách mých respondentů. Jedlo se hodně smažené a také sladké. Dnes čím dál víc lidí sleduje, co je v jídle, které jedí, a zajímá se o to, jaké to na ně bude mít účinky, když budou jíst toto anebo tamto. To tehdy neexistovalo. Lidé zajímalo pouze to, zda jim chutná a jestli se najedí. O vegetariánech nemluvě. Pro ty nebylo nic. Všude bývalo samé maso, žádná možnost výběru jako dnes. Maximálně tak smažené sýry, to bylo pro ně vše, co mohli dostat. Ale dnes je doba dávno jiná a máme o mnoho větší výběr jídla i nápojů, a to jak těch alkoholických, tak nealkoholických. Ve všem je o hodně víc možností. Někteří lidé si to však neuvědomují.

Obr. 3: Banány (kresba Mariana Drewsová)

V restauracích nastal obrovský pokrok. Restaurace jsou dnes již zaměřené na různé druhy jídla, ne pouze na klasickou českou kuchyni, i když ty taky doteď existují a vyhledávají je zejména turisté toužící ochutnat českou klasiku, jako je třeba guláš nebo takzvané „vepřo, knedlo, zelo“.

Ve veřejných jídelnách (například těch školních) se dnes o mnoho více podává zelenina a vyvážená strava. Ne pouhé maso s omáčkami a knedlíky.

Cukrárny už se naopak netěší takové oblibě jako kdysi. Jistě, pořád se do nich chodí, ale mnohem častěji lidé navštíví některý z mnoha fastfoodů a koupí si tam třeba horkou čokoládu nebo něco podobného. Prostě už to pro lidi není problém a je to pro ně mnohem lepší. Nedá jim to tolik práce sehnat si cokoliv, avšak mám pocit, že tehdy bývalo všechno levnější než dnes v poměru k platům obou dob. Dnes se totiž musí zaplatit všechen ten benzín a tuny konzervantů, které jsou v jídle. Což je možná dobře, ale možná i nesmysl, protože si myslím, že každá země by velmi jednoduše dokázala vyžít ze svého, pak by bylo vše levnější a lepší, jenže bohužel, lidé dnešní doby si na to už zvykli. Je to pro ně pohodlné a oni se své pohody jen tak nevzdají.

Srovnejme si to tedy: tehdy bylo mnoho věcí nedostupných, ale zato kvalitních a relativně levných. Dnes je tomu tak, že můžeme sehnat vše, ale také ve velice omezené kvalitě.

Rozhovory s pamětníky

***Pamětník 1: žena, 49 let, Praha 5, Česká Republika,
administrativní pracovnice, ekonomické vzdělání***

Prozrad' mi prosím, jak to bylo s jídlem v osmdesátých letech?

Nedaly se sehnat žádné ryby. Tedy v konzervách ano. Ty byly populární. Lidé si sami zavařovali třeba okurky ze zahrádky a tak se zásobovali trošku sami.

Jak to bylo s jídlem doma, co jste jedli? Vidiš v tom změnu?

V osmdesátých letech mi bylo 20 let. Změnu vidím v tom, že v té době jsme jedli oproti dnešku velmi nezdravě. Jedli jsme hlavně smažené jídlo a sladké, jako třeba koláče. Ovoce jsme jedli málo, bylo nedostupné a velmi omezené. V obchodech byly jen jablka, grapefruit a sezónní ovoce. Banány, mandarinky, pomeranč ani kiwi, žádné exotické ovoce se nedalo sehnat.

Už jsi mi sice o nabídce jídla v obchodech něco málo řekla, ale můžeš mi říct o obchodech ještě víc?

Nebyly velké, jen malé samoobsluhy, třeba jen s dvěma regály. Převládaly pultové obchůdky. Obchodní centrum Máj byl hit, jeden z pultových obchodů. V neděli nebyly obchody vůbec otevřené a v sobotu jen odpoledne.

Jaké byly restaurace, jaké měly prostředí?

Tak prostředí bylo zaprvé zakouřené, neexistovaly nekuřácké zóny. Bohužel se kouřilo všude. Kouřilo víc lidí. A hlavně ty levné značky kouřila většina.

Jaká jídla se podávala v restauracích?

Převládala jídla s omáčkou a knedlíky. Zeleniny bylo málo a pro vegetariány nebylo nic. Žádné restaurace nebyly zaměřené. Žádná čína, nic zaměřeného na vegetariány, žádné italské nebo indické jídlo.

A fastfoody také nebyly, dneska je na každém rohu McDonald's nebo něco podobného. V té době se na ulici dal koupit jedině tak párek v rohlíku a langoš.

Pověz mi, jaká jídla se podávala na společenských akcích?

Všude byly chlebičky, to se hodně jedlo, třeba s bramborovým salátem či salámem a tak dále. Pozor, zase s těmi nezdravými věcmi.

Opékání buřtů bylo také populární. Třeba na školních akcích nebo s pionýry jsme mívali ohně a dělali jsme si špekáčky s hořčicí.

Jaké jídlo se dostávalo ve školních a pracovních jídelnách?

Omáčka, knedlík, maso, guláše a jako první vždy polívka. Zelenina se nedostávala skoro vůbec. Omáčka byla většinou koprová, ta se podávala všude. A k pití vždy čaj. A ve škole mléko.

Jaké bylo pití?

Nealkoholické byly různé limonády, malinovka, citronáda a Kofola. Také Vitacit, ten byl populární, je to takový prášek s příchutí, co se dal do vody a vznikl nápoj.

Láhve byly vratné. Mléko bývalo v tužších umělých pytlíčkách. Byly dva druhy mléka, tučné a polotučné. U pytlíků hrozilo roztrhnutí.

Mám pocit, že byl větší výběr v alkoholických nápojích než v nealkoholických. Piva, vína bílá a červená. A dováželo se ruské šampaňské.

Pověz mi něco o dezertech

Cukrárny byly ve větší míře. Dorty se šlehačkou, rakvičky, větrníky. Samozřejmě menší výběr než dnes, ale nám to bohatě stačilo. Všichni jsme měli rádi točenou zmrzlinu, která byla vanilková nebo čokoládová.

Byl taky karamelový pohár, na ten se dost chodilo, to jsem měla ráda. Pak v obchodech byly nanuky, ruská zmrzlina a polárkový dort.

Byla jsi s jídlem v té době spokojená?

Nic jiného nebylo, takže ano. Nevěděla jsem, jaké jsou možnosti. Ale jsem ráda, že se to změnilo. Dnes mám o jídle informace a výběr je veliký. Nevěděli jsme, jak se máme stravovat, co je zdravé a co ne. Neměli jsme žádné pořady o jídle.

Měli jste kuchařky?

smích Výběr byl velmi malý a chudý. Byla pouze základní kuchařka. A nebyly v nich žádné fotografie. Byl jeden časopis, Vlasta, který vycházel každý týden, v něm byl vždycky recept. Ale stejně, nebyl výběr jako dnes.

Děkuju za rozhovor, nechtěla bys ještě nakonec něco dodat?

Ano, že všude byly hliníkové přístroje, v restauracích, jídelnách, všude.

Nakonec bych ráda dodala jednu věc, celkem zajímavou, že v Praze na Václavském náměstí, naproti muzeu byl Dům potravin, kde ve všech patrech prodávali jídlo z dovozu. To bylo vyhlášené, lidé si tam šli sednout a pochutnat si na chlebičku nebo točené zmrzlině, která byla oblíbená.

Pamětník 2: žena, 47 let, Praha 6, Česká Republika, studentka, doktorka přírodních věd

Můžu se Tě zeptat na pár otázek? Jak to bylo s jídlem v 70. letech? Co jste třeba jedli doma?

Jedlo se normálně, jen třeba exotické ovoce bylo vzácné.

Jaké byly obchody a co se v nich dalo sehnat?

Malé byly obchody, nebyly velké supermarkety jako dnes. Výběr byl omezený. S dnešní dobou se to nedá srovnávat. Ode všeho bylo jen pár základních variant a tím to haslo. Bylo méně polotovarů a méně instantních a trvanlivých jídel. Kvalita potravin byla vyšší. Ve všem bylo méně éček a všeho. Zelenina byla skoro jen sezónní. Ovoce i zelenina měly chuť, ne jak ta dnešní bez živin. S dnešním ovocem a zeleninou určitě nejsem spokojená. A bylo daleko víc potravin místních. Ne že se potraviny vozily přes půlku světa. Dodneška, když cítím vůni mandarinek, mám z toho Mikuláše, protože v jiný čas jsme je neměli. A kokosový ořech jsem v té době viděla jen jednou.

A jaké byly restaurace v té době?

Restaurace měly malý výběr, nic pro vegetariány, tedy kromě smaženého sýra. Já jsem do restaurací chodila jen výjimečně. Ale nebyly žádné číny, žádná exotická jídla. A kouřilo se všude.

V té době jsi studovala. Co se podávalo za jídla ve školních jídelnách?

Myslím, že ve všech jídelnách bylo to samé. Bylo to levné, jeden oběd stál kolem 3 Kčs. Platil je především stát. Bylo jen jedno jídlo, žádný výběr. A k pití nějaký ten čaj. Ale kromě hrachové kaše nemám na školní jídelnu špatné vzpomínky. Do dneška vzpomínám na rýžový nákyp se švestkami, byl skvělý.

Jaké pití bylo k sehnání?

V 70. letech... No, v restauracích se prodávala jediná tak Coca-Cola, tonik a pomerančový džus. Rozhodně byl menší výběr. Jako děti jsme pili vodu s doma dělanou šťávou a ne ty dnešní přišernosti. A byly slavné limonády Broňa a Amara, které se přezdívalo žabí hněv kvůli její barvě.

Co považuješ za největší změnu od té doby?

Hlavní změna je, že se jídlo nesmyslně vozí po celém světě sem a tam. Takže všude koupíš všechno. Akorát to všechno chutná stejně a je to narvané chemií, aby to vydrželo ty převozy.

Když má člověk peníze, čas a energii tak opravdu může sehnat všechno, akorát v těch běžných supermarketech šla kvalita strašně dolů. Sice jsou dnešní supermarkety obrovské, od každé ptákoviny dvacet úplně zbytečných variant. Vše je dnes plné chemie. I takové rohlíky, které bývaly mouka, voda, droždí a sůl, jsou dnes spíš chemický koktejl. Člověk neustále musí číst složení.

Pamětník 3: žena, 77 let, Praha 6, Česká Republika, učitelka jazyků, Filosofická fakulta UK

Co jste v 60. letech jedli doma?

Učila jsem a žila na univerzitě pro zahraniční studenty a tam jsem se stravovala v jídelně.

Pověz mi něco o obchodech, jaké v té době byly?

Byl tam jen jeden obchod, malá samoobsluha, kde se daly koupit základní potraviny. Žila jsem v malé vesnici, nevím, jak to bylo v té době v Praze. Všechno bylo čerstvé, nic mraženého. A měli tam třeba jen 5 druhů sušenek. Nabídka zeleniny byla cibule a brambory a pak jen sezónní. A bylo pak i kysané zelí v sáčcích.

V 60. letech jsme na Šumavě chodili do obchodu pro krájené máslo a čerstvé, rozlévané mléko do bandasky, to pak doma maminka převařovala.

Jaké bývaly restaurace?

Já jsem do restaurací nechodila...A nechodím do dnes *smích*

Jaké bývaly školní a pracovní jídelny? Jaká jídla se tam dostávala?

My učitelé i děti jsme se stravovali ve školní jídelně. Tam byla dobrá jídla i výběr a kromě toho se tam vařila i národní jídla ze zemí, odkud pocházeli studenti. A bylo to zdravé jídlo, i když obyčejné. Bylo čerstvé a bez chemie.

Jaké bylo pití k sehnání?

My jsme dostávali v jídelně čaj. Ale já sama jsem nikdy nic jiného nepila než čaj a víno.

V čem vnímáš hlavní změnu?

Dnes je všeho moc. Plýtvá se, takže se zatěžuje planeta a to neskutečným způsobem a zbytečně. Jídlem se plývá, všichni mají všeho moc.

Závěr

Teď už víme, jak to s jídlem bylo a jak to je nyní. Je jen na nás, co si z toho vezmeme. My také rozhodujeme, jak to bude v budoucnosti. Proto bychom se měli dozvídat, jak to bylo v dávnověku a poučit se z toho.

Jídlo

Matěj Votoček

Úvod

Dobrý den, na začátek vám předložím čtyři rozhovory, ve kterých mi můj otec, babička a přítel mé matky František Šindelář v roli pamětníků odpovídají na otázky ohledně toho, jak to bylo za komunismu s jídlem. Poté předložím dvě kapitoly svého textu, kde v první budu mapovat, jak to bylo za komunismu s jídlem pomocí informací získaných z rozhovorů a v druhé kapitole porovnám podle sebe jídlo za komunismu a jídlo dnes.

Usaďte se a pohodlně se opřete... bude to na delší dobu.

Jídlo — jak to s ním bylo před mým narozením

Někteří lidé, když jsem se ptal, jak to bylo za komunismu s jídlem, tak mi řekli, že ho bylo málo, ale to není podle mých dostupných informací pravda. Jídla bylo dost, ale byl velmi malý výběr. Třeba byly celé regály vyskládané jen jedním typem zboží, např. hořčicí, nebo byl jen jeden světlý pecen chleba, žádný výběr pečiva nebo jogurtů, jak jsme zvyklí dnes, byly dva-tři druhy a šlus.

Navíc byla horší kvalita, např. mléko se prodávalo v sáčku a vydrželo tak dva dny. A na zboží, které jste kupovali, nebylo uvedeno ani složení! Tudíž bychom se dneska asi divili, co lidé tenkrát jedli, a možná nejen my, ale i oni.

Čerstvá zelenina a ovoce takřka také zcela chyběly a měli ji jen lidé na vesnici, kteří si ji vypěstovali, stejně tak s masem, které si sami vychovali a krmili a věděli, co do nich „nacpali“, zatímco v obchodech lidé absolutně nevěděli, čím jsou tam zvířata krmená. A když někdo chtěl třeba určitý typ masa, tak musel vystát frontu už brzo ráno, např. v šest ráno, někdy možná

i dřív, jinak se na něj dostaly jen zbytky jako bůček — hodně tlusté maso — a další kusy, co před vámi nikdo nechtěl.

Na trhu byla dále absence jižních plodů, jako ananas, kiwi apod. Pomeranče byly jen s tvrdou slupkou a bylo je snad lehčí Vymáčkat než rozkousat, banány byly jako dnes, jen jich byl nedostatek a byly drahé, tudíž se z nich stal častý vánoční dárek, jako třeba z plechovek ananasu. Velkým dětským hitem se stal také prášek jménem Vitacit, je to vlastně starší podoba dnešního Tangu. Děti si o sypaly na dlaň a lízaly z ní sladký prášek, který měl příchut' buď maliny, nebo citronu. Ale asi největší tuzemský hit, co jsem z rozhovorů zaznamenal, byla tyčinka Deli, která byla vyráběná podle tyčinek z Ameriky a podle rozhovoru byla velmi populární.

Co tu dále docela scházelo, bylo zahraniční zboží. To tu opravdu moc nebylo až na nějaké věci, které se prodávaly ve specializovaných obchodech, jmenovitě třeba Eso nebo Tuzex, a byly velmi drahé. V Tuzexu se navíc platilo takzvanými „bony“ (měly podobu papírových peněz), které se navíc špatně sháněly, daly se vyměnit pouze za valuty (měna v kapitalistických zemích, jako dolary, marky, franky apod.), a když už jste je sehnali, tak jste museli složitě dokazovat, jak se vám dostaly do rukou.

Nejpopulárnější výrobky mezi dětmi byla dnes již běžná dostupná Kinder čokoláda nebo žvýkačky s obrázky, na které si děti často dlouho šetřily a samozřejmě limonády, jako Fanta nebo Coca Cola, které byly oproti normálním limonádám opravdu drahé a prodávaly se hlavně v Esu.

Nejčastějším způsobem, jak se lidé dostávali k lepšímu zboží, většinou právě tomu zahraničnímu, byl podpultový prodej. Ten fungoval tak, že člověk zaplatil např. řezníkovi, aby mu nechal maso, které chtěl, a on jej strčil tzv. „pod pult“, to znamenalo, že ten kus masa stáhl z prodeje a ostatním řekl, že to není.

Další ze způsobů, jak se dostat k zahraničnímu zboží byl, že jste zaplatili člověku, který pracoval v zahraničí nebo tam kvůli práci často jezdil, jako byl můj děda Josef Votoček, a on to přivezl do Čech. Problém u tohoto způ-

sobu byly velmi přísné a ponižující hraniční kontroly, tudíž toho ten „převozník“ nesměl vzít moc a vezl to pod záminkou, že si to koupil pro sebe.

Dále to nebylo valné ani s jídlem v restauracích (podle mých zdrojů). Byl malý výběr na jídelním lístku. Např. obyčejný řízek byl dost často tlustý, prorostlý nebo tvrdý i malý, omáčky nastavované, šizené. Celkově se jídlo šidilo (ředila se dokonce i hořčice, kečup, džus, tatarka!), omáčky (sosy) byly z prášku. Za drahé víno, za které jste zaplatili jako třeba za francouzské, jste dostali levné víno české, přelité do láhve od vína zahraničního. Proto bylo vždy důležité nechat si víno otevřít přímo před sebou. Maso bylo též šizené, kuchaři si to dobré schovali pro sebe domů a naservírovali vám jídlo z méně kvalitního masa, než bylo inzerováno na jídelním lístku.

Jak je z přechozích odstavců vidno, s jídlem to nebylo nějak zvlášť dobré. Komunisté lidi krmili levnými jídly a ještě se jim snažili namluvit, že je to v pořádku, pomocí kuchařských knih, ve kterých bylo napsané, že není nic špatného na tom, že si uděláte jídlo z plechovky/konzervy (chápejte, v kuchařce!). Navíc se tady nevědělo skoro nic o kultuře stravování, tudíž bylo naprosto nevídané, že někdo „ukuchtil“ něco na způsob čínské kuchyně. Uvařit čínu byl vrchol gurmánství. K dobrému jídlu přišli jednoduše hlavně jen komunističtí pohlaváři a také lidé „od fochu“, obyčejný smrtelník měl smůlu.

Srovnání s dneškem

Jak se liší stav jídla a potravinářského průmyslu za komunismu oproti dnešku? Stručně: hodně!

Především dnes máme mnohem větší výběr potravin a věci jako Kinder čokolády a žvýkačky stojí jen pár drobných. Náš trh je navíc už několik let postupně dále obohacován o stále nové věci ze zahraničních trhů a vznikají i nové obchody a obchodní řetězce s potravinami ze všech koutů světa. Ananas nebo kiwi? Žádný problém! To dnes koupíte v každé večerce za levný peníz, stejně tak Coca-Colu a Fantu nebo Sprite. Ve školách už jsou

automaty, kde si žáci mohou koupit sladké nápoje, sladkosti a bagety. (proti čemuž brojí odborníci na zdravou výživu). Hamburger dnes seženete v McDonalds za dvacet korun. Je toho tady prostě mnohem víc a když někomu v jednom obchodě vyprodají maso, tak si sjede do jiného. Nemusí vstávat v šest ráno a pak stát frontu. Lidi si mohou koupit, co chtějí, a kde chtějí a žádné „bony“ už nejsou potřeba. Není potřeba uplácet známé, aby dostali delikatesu, kterou si přejí. A na hranicích vás už nevysvlékají, aby zjistili, jestli si náhodou nevezete 10 párů džín. Můžete klidně jezdit nakupovat do zahraničí klidně každý týden, pokud chcete a máte na to peníze. Někdy tak můžete i ušetřit, lidé v pohraničí jezdí často nakupovat i běžné potraviny do Polska (i když se nedávno zjistilo, že polské potraviny nejsou příliš kvalitní), Německa i Rakouska.

Restaurace jsou dnes skoro na každém rohu a v každém městečku. Vyberete si ze všech světových kuchyní a ve všech cenových relacích. Ne vždy, ale naštěstí už většinou platí, že za své peníze dostanete kvalitní jídlo. A když vám někde nechutnalo, tak se tam prostě už nevrátíte, konkurence je dnes velká. I kuchařek už se vydaly miliony kusů a druhů, zaměřených na jídla z jiných koutů světa, takže si už i doma můžete připravit cizokrajné jídlo z exotických surovin, které se dají dostat ve specializovaných prodejnách. Hlavně se v restauracích mnohem méně šidí, protože dnes už je konkurence, ale dřív tu bylo jen pár restaurací, a proto si to tehdy mohli dovolit. I když si myslím, že šíření zákazníků asi nikdy úplně nevymizí. Vždycky se najde někdo, kdo na tom bude chtít vydělat.

Horší oproti komunismu je to v tom, že dnes lidé moc plýtvají jídlem. Už se mi taky stalo, že jsem šel a viděl v popelnicích spousty vyhozeného nesnědeného jídla, za které by lidé za komunismu dali nemalé peníze, aby jej dostali. Nebo celkově úcta k jídlu. To, že všeho máme dostatek má i své, dá se říci, morální nevýhody.

Děti za komunismu si dlouho šetřily peníze, aby měly na obyčejnou žvýkačku s obrázkem nebo jinou dobrůtku, a pak si ji šetřily, aby jim dlouho vydržela. Dnes sní klidně dítě balíček žvýkaček i celou čokoládu na pose-

zení. Jídlo už není vzácnost. Což je jistě dobře, ale rubem tohoto dostatku je větší plýtvání. Lidé si prostě jídla méně váží a dnes, když už to člověk nechce, tak to jednoduše vyhodí. Člověk by si řekl, že lidé si budou jídla vážit více, ale oni si toho nakoupí hordy a pak zjišťují, že tohle jim nechutná, tohle divně páchne a tohle vypadá nechutně a potom to putuje do nejbližšího koše.

Navíc lidé si zvykli si vybírat, jak bylo řečeno v jednom z rozhovorů: „Dřív vám nevadilo, jestli byl banán trochu natlučenější, nebo mandarinka trochu nahnilá, prostě si byl rád, že to máš, dneska přijdeš k mandarinkám a přehrabuješ se v nich, abys měl ty nejlepší“ a ano, tak to je, lidé měli radost z mála a byli rádi za to, co mají. Dnes už si lidé jsou zvykli vybírat a stejně tak děti. I když za to se na ně nemůžu zlobit, to je přirozené, že když je více možností na výběr, tak lidé začnou zvažovat, co je lepší, i když si předtím v pohodě vystačili jen z jednou z těch možností. Musím se přiznat, že si také vybírám, ale snažím se nepřekročit únosnou mez.

Další věcí je dojídání, kdy za komunismu dítě muselo sedět u stolu, dokud nemělo prázdný talíř. Dnes je právě nedojídání jednou z příčin, proč vidíme popelnice s vyhozeným jídlem.

Můj názor na to je, že jsem rád, že tu máme velký výběr, ale musíme se prostě naučit neplýtvat jídlem.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: Muž, 40 let, můj otec, SŠ, tehdy student.

Ahoj tati, můžu se tě zeptat na pár otázek ohledně jídla za komunismu?

Jasně, ptej se.

Dobře. Jak to z tvého pohledu tedy bylo s jídlem za komunismu, celkově?

Jídla, třeba v obchodech, byl dostatek, například základních potravin, jako vejce, mléko, chleba, pečivo, základní sýry, nějaké uzeniny. To samozřejmě ta nabídka těch základních potravin byla v podstatě stejná, jako je teď, ale třeba rozhodně tady nebyla nabídka nějakých zahraničních značek. Byly to všechno český výrobky, který byly vyráběný tady, v síti státních podniků, takže tady vlastně nebyly žádný zahraniční potraviny nebo firmy zahraniční, který by ty potraviny vyráběly.

Byly tady jen český značky a taková nabídka, jako je třeba dneska džusů nebo jogurtů, jako pestrá s různými příchutěmi, tak to tady vůbec nebylo. Byly například dva, tři druhy, který byly pořád k dostání, ale ta nabídka nebyla tak široká zdaleka, jako je teď.

Co pro tebe osobně bylo nejcennější, když jsi to dostal?

Asi Kinder čokoláda.

(Smích) Kinder čokoláda? Fakt?

No jasně! Kinder vajíčko, to bylo zahraniční, a to se tady nedalo normálně v obchodě koupit. Prodávaly to jenom vybraný obchody, který směly prodávat zahraniční zboží, jako Tuzex nebo Eso. Tuzex byl na zahraniční spotřební zboží, kde se platilo poukazy, takzvanými „bony“. Nebo bylo Eso, což byl výběrový obchod se speciálními lahůdkami. Daly se koupit za docela drahý peníze ty zahraniční dobroty jako sladkosti apod. a právě také Kinder vajíčko. Takže já se do Esa vždycky na ty Kinder vajíčka chodil koukat a byl jsem vždycky hrozně šťastný, Když se maminka rozhodla mi jedno koupit, protože ono sice stálo jako dneska, ale tenkrát lidi brali desetkrát míň, takže bylo vlastně drahý. Dneska stojí patnáct korun a tenkrát stálo patnáct korun, ale tenkrát bylo patnáct korun, jako kdyby to byla stovka. Ty lidi tenkrát hlavně třeba brali 2500 za měsíc. Ta měna prostě takhle tehdy byla nastavená, dneska berou třeba 25 000 Kč.

A Kinder vajíčko už není problém...

Přesně tak a Kinder vajíčko je v každém obchodě, v každý večerce a stojí patnáct korun, což pro tebe ale tenkrát byla koruna padesát.

Zajímavé. A dnes právě už je, jak říkáš Kinder vajíčko a spoustu dalších věcí, co tenkrát nebyly tzv. „na každém rohu“, a to za poměrně nízké ceny. Vnímáš je pořád jako vzácnost, nebo se pro tebe už za ta léta staly samozřejmostí jako pro mou generaci, která komunismus nezažila a je na to zvyklá?

Tak už se to samozřejmě pro člověka, co ten dostatek potravin vidí denně v té prodejně, tak mu to přijde naprosto běžný, protože do jakéhokoliv města přijede, tak je tam ta nabídka podobně široká.

Ale když se režim měnil, tak mě bylo šestnáct-sedmnáct, a tudíž si poměrně dobře pamatuju, co v těch obchodech bylo, a snažím se na to nezapomenout.

Chápu... Co v té době bylo z jídla asi nejtěžší sehnat?

Z jídla? Asi právě různé ty sladkosti od těch zahraničních firem, jako bylo Kinder nebo ty různé tyčinky, na který byla reklama v těch západních časopisech, co jsme znali, jako je dneska běžně reklama všude na ně. Pro nás ta tyčinka ale tehdy byla něco naprosto neuvěřitelného, proto když jeden národní podnik začal vyrábět tyčinku Deli, která byla vlastně kopií těch tyčinek ze Západu, tak se z toho stal okamžitě hrozný hit.

Když jsi dostal nebo měl našetřené peníze, za co jsi nejčastěji utrácel?

Já jsem si šetřil na různé desky anebo knížky, který jsem si vyhlídnul, například jsem si šetřil dlouho na příručku sebeobrany, ze který jsem se potom nenaučil jediný chvat, a byl jsem hrozně šťastnej, že jsem si na ní našetřil a mohl jsem si ji v tom knihkupectví koupit.

Dále se taky šetřilo na džiny, protože ty džiny, který tady vyráběli ty státní podniky, byly příšerný a pořádný se daly koupit akorát za drahý peníze v těch Tuzexech a v těch výběrových prodejnách.

Takže když někdo chtěl mít něco, co viděl v těch západních časopisech, co bylo módní, tak si to musel koupit tady v tom obchodu nebo mu to musel někdo přivést ze zahraničí.

A my jsme samozřejmě toužili mít ty módní věci z těch časáků, které se sem dostávaly, ale běžně tu nevycházely, jako Bravo nebo Popcorn. Ty módní věci, to nás právě taky dost zajímalo.

A z jídla jsi nejčastěji utrácel za co?

Z jídla jsem si šetřil na ty různé zahraniční pochutiny, jako byly žvýkačky. A třeba Cola nebo Fanta v plechovce, to se tady vůbec neprodávalo, takže to když člověk měl, tak to byla velká vzácnost a pil tu obyčejnou limonádu pomerančovou jako nějakou svátost, aby mu to dlouho vydrželo, protože to tady nebylo k sehnání, a tu plechovku si potom vymyl a vyříznul a dával si do ní tužky jako do hrozně ozdobného předmětu.

Jak se tedy prodávalo? Já slyšel něco o podpultovém zboží nebo že jste musel být navázán na nějaké známé, jak to tedy v té době bylo?

Samozřejmě tam, kde je větší poptávka než nabídka, tak tam dochází k situaci, kdy ty lidi se to zboží, kterýho je míň pokouší získat tím, že třeba mají nějakého známého v tom obchodě, kde se to zboží prodává, takže on jim to strčí, jak se říká „pod pult“. To znamená, že to stáhne z toho veřejného prodeje a počká, až oni si pro to přijdou a prodá to speciálně jim a ostatním říká, že to není.

Dál byli lidi třeba, který měli někoho, jako byl třeba tvůj děda Pepik Votoček, který dělal na zahraničním obchodě, tudíž díky tomu jezdil do zahraničí. Takže třeba ho poprosili, jestli by jim tam něco nekoupil a dali mu na to například s sebou peníze nebo on to koupil za svoje peníze a oni mu to tady potom zaplatili v českých korunách. Ale tenhle způsob „dopravy“ toho

zboží ze zahraničí byl hrozně hlídáný. Kdo jel na Západ přes hranice, tak byly přísný celní kontroly a byl přesně seznam věcí, který se nesměly převážet nebo se směly převážet jen v omezeném rozsahu. Takže docházelo k takovým docela ponižujícím hraničním kontrolám, kde ty lidi vysvíkali a prohledávali jim auto, jestli náhodou nevezou například džíny navíc nebo nedej bože, jestli si nekoupili magneták v té „kapitalistické“ cizině, jak se tenkrát říkalo.

Jaká byla kvalita zboží v té době?

Hlavně to zboží, například oblečení, vůbec nereflektovalo žádný módní trendy, to byly nějaký jako zpožděný dozvuky jakoby těch západních trendů a ty národní podniky většinou nedokázaly vyrobit ty materiály ve stejný jakosti a kvalitě jako ty západní firmy, takže to bylo samozřejmě horší.

Možná, co se týče kvality ušití a zpracování, tak to bylo kvalitnější než ty dnešní výrobky běžný spotřeby vyrobený hlavně v Asii, ale vlastně to bylo k ničemu, protože to stejně nikdo nechtěl nosit, protože to bylo prostě ošklivý.

Co se týče například elektroniky, tak ten vývoj tady hrozně zaostával za tím Západem, takže ty japonský nebo taiwanský magnetofony, který se tady objevovaly ze Západu, rozhodně tady neměly konkurenci, protože tady se ani pořádný magnetofony nevyráběly, ani kazety apod. Když se náhodou někde objevily třeba rakouský nebo japonský, tak stály strašnej balík, že bylo ve finále levnější si od někoho koupit nebo přivézt celej balík kazet než si jednu tady koupit.

A kvalita jídla? Jak to s ní bylo?

Kvalita jídla... Já to těžko posoudím. Myslím si, že to byl takový střed, nedá se říct, že by to bylo nekvalitní, ale bylo to takový nenápaditý, obyčejný, jedna příchuť jogurtu, maximálně nějaký ochucený mlíko, kefir, bílej jogurt a tím tak nějaká ta nabídka končí.

A co se týče kvality toho mléka nebo těch mléčných výrobků, tak to nedokážu posoudit, to tenkrát se to tak nesledovalo. A dneska zase naopak, dneska se potraviny strašně sledují.

Tenkrát jsme nevěděli, co jíme. Dneska to víme a možná by jsme se divili, co jsme tenkrát jedli, ale to opravdu nedokážu posoudit.

A myslíš si, že bylo lepší, když bylo méně toho jídla oblečení apod. a lidé si toho víc vážili, nebo si myslíš, že je lepší, když je toho více, ale už ty věci jsou brány jako samozřejmost.

Je potřeba najít nějaký balanc. Ta menší dostupnost z těch věcí dělala to, že byly pro nás vzácný, takže jsme se k nim taky tak chovali. Ve chvíli, kdy člověk přijde na to, že například ta Fanta je jenom pomerančová limonáda v obyčejný hliníkový plechovce, a je to v každý samošce, tak to samozřejmě tadytu výlučnost ztrácí. A ona je to opravdu ve skutečnosti jen obyčejná pomerančová limonáda v hliníkové plechovce. Vlastně to odříkání z toho dělalo tu vzácnost, ale ve skutečnosti to nějaká extra vzácnost nebyla. To záleží, z jakýho pohledu se na to člověk dívá...

Tak to je všechno, děkuju ti, táto, za přiblížení situace ohledně jídla za komunismu.

Bylo mi potěšením, nemělo by se zapomínat na to, že to nebyla svobodná doba!

Pamětník 2: muž, přítel mojí mámy a můj kamarád, tehdy student.

Jak to z tvého pohledu tedy bylo s jídlem za komunismu, celkově?

Všeho bylo dost, ale bylo to takový jednotvárný. Když jsi přišel do krámu, tak tam byly regály, ale v jednom celým regálu byly třeba jen vepřový konzervy nebo v celým dalším regále si měl jen krupičku, takže nebyl tak veliký výběr jako dneska, byl malej, ale zase komunisti razili heslo: „Když dáš člověku nažrat, tak pak bude zticha“. Takže jídla bylo dost. Taky chyběla

čerstvá zelenina, čerstvý ovoce, byla čerstvá mrkev, když se sklízela mrkev, byly čerstvá jablka, když se sklízely jablka, a bylo tak možná ještě zelí. Dávali nám základní potraviny, abychom „nepošli“, bylo to levný, bylo to všude a nebylo nic moc dobrého, myslím nějaký lahůdky. Taky se stály fronty na banány nebo mandarinky. Později ale přišly obchody, jako Tuzex nebo Eso, kde jsi občas už nějaký ty delikatesy našel.

V Esu se platilo korunami a v Tuzexu tzv. „bony“, ale musel jsi mít devizy, a když jsi měl devizy, tak jsi strašně komplikovaně dokazoval, jak si k těm bonům vůbec přišel, takže to byl celkem problém. Cпали do nás levný salámy, levný saláty, taky bylo v kuchařkách, že není vůbec nic divného na tom uvařit si večeři z plechovky. Tady se nic nevědělo o kultuře stravování, o zvláštních receptech, největší výbuch originality prostě byl, když někdo uvařil cínů. Dělal se svíčková, řízky, kuře, slepice na paprice, vepřo knedlo zelo, koprovka, žádné velké gurmánství. Když jsi chtěl kvalitní jídlo, tak sis ho prostě musel uvařit z doma vypěstovaných surovin (zelenina) či vykrmit si prasátko (nebo mít alespoň známého na vesnici). Dneska je taky mnohem víc druhů pečiva, dřív byl jeden velkej, bílej pecen chleba a jeden bílej roh-lík a houska a konec.

Co pro tebe osobně bylo nejcennější, když jsi to dostal?

Já si pamatuju, že jsem si hrozně vážil, když jsem dostal dlouhou štangli kulatých žvýkaček, kterou mi přivez děda z Německa a to byl poklad. I když jste do toho vlastně jen párkrát žvejkli a pak z toho bylo takový „bláto“ na rozdíl od dnešních žvýkaček například. Nebo jsem měl také radost ze žvýkaček Donald z Tuzexu, kde byl vždycky obrázek, který jsme sbírali. To bylo tenkrát nevidaný, že bylo v něčem nějaký takový to „překvapení“, to tenkrát nebyly žádné hračky s překvapením a podobné věci. Pak se taky objevily „polárkáče“, myslím takový lepší, načančaný a ty byly taky super.

Jak se tedy prodávalo? Já slyšel něco o podpultovém zboží nebo že jste musel být navázán na nějaké známé, jak to tedy v té době bylo?

Musel jsi prostě mít známého, který ti to tzv. podpultově schoval a pak ti to dal. A ostatním říkal, že to není. Nebo někoho, kdo pracoval v zahraničí.

Co v té době bylo z jídla asi nejtěžší sehnat?

Maso, například pravá svíčková. Všude měli jen hovězí přední, kliška apod. Taky bylo těžký sehnat uherák a takový tyhle delikatesní věci, jako čabajka a podobně. Samozřejmě čerstvé ovoce, to byl problém. Na vše dobré se stály fronty. A taky točená zmrzlina byla jen vanilková a čokoládová, nic víc, pistáciovou prodávali jen na Václaváku.

A dnes právě už jsou banány, pomeranče a spousta dalších věcí, co tenkrát nebyly tzv. „na každém rohu“, a to za poměrně nízké ceny. Vní máš je pořád jako vzácnost nebo se pro tebe už za ta léta staly samozřejmost jako pro mou generaci, která komunismus nezažila a je na to zvyklá?

Člověk si zvykne na všechno. Dneska už to беру jako součást, že to seženu úplně všude. A vlastně si ještě dneska vybírám. Tehdy ti bylo jedno, jestli je banán trochu natlučenější nebo mandarinka mírně nahnílá, prostě jsi byl rád, že to máš, dneska přijdeš a přehrabuješ se v mandarinkách, abys měl ty nejlepší.

Když jsi dostal nebo měl našetřené peníze, za co jsi nejčastěji utrácel z jídla?

Já jsem byl vysazenej na žvýkačky. Já jsem si kupoval žvýkačky Pedro nebo Bajo, což byly český žvýkačky, které měly právě jako tuzexácké Donaldy vevnitř obrázky. A nebo jsem strašně rád utrácel za čokoládu, např. takový čokoládový jazýčky, které se jmenovaly „Kočičí jazýčky“, to byly takový čokoládový pacičky, který byly zabalený v hnědý krabičce, na který byly takový dvě kočičí hlavičky chlupatých koťátek, a to bylo strašně dobrý. A v době, kdy jsem chodil na sportovní školu, tak jsem měl strašně rád po-

choutkovej salát s rohlíkem. Takže když mi babička dala v té době peníze, tak jsem si pro to běžel ke svačině do samošky. Pak byl ještě Vitacit, což byl velkej hit.

Vitacit? Co to je?

To byl takový práškový nápoj něco jako dneska Tang a byly dvě příchutě, citron a malina. A ten prášek jsme si vždycky nasypali do dlaně a lízali to z dlaně. Takže když si viděl někoho s červenou nebo žlutou dlaní, tak bylo jasné, že lízal Vitacit, což se prokázalo, když vyplázl jazyk a měl ho červeně nebo žlutě (smích).

Jaká byla kvalita zboží v té době?

No to nedokážu posoudit, protože tady se ani žádná zdravá výživa „nerazila“, na vesnici měli míň věcí než ve městě, ale měli čerstvou zeleninu ze zahrádky nebo z pole. A třeba mlíko v sáčku vydrželo hrozně málo. Druhý den už bylo nakyslý. Dneska už máš mlíko v těch různých obalech, a to ti vydrží klidně týden nebo čtrnáct dní, což si myslím, že taky není moc dobře, protože už to vlastně není ani tak opravdové mléko. Ale kdo měl tenkrát známé na venkově, tak měl kvalitní jídlo jako např. maso, protože tam na venkově si maso vykrmili a pak i sami zabili, takže věděli, co jedí. Takhle když si šel do obchodu, tak jsi nevěděl, čím např. ty prasata byli krmený a takovýhle věci, což vlastně nevíme ani teď. Dá se vlastně říct, že to zboží bylo z těch obchodů nekvalitní. Krmili nás taky trochu jak nějaký dobytčata z JZD, nacpali nás do paneláku a krmili nás konzervami.

A myslíš si, že bylo lepší, když bylo méně jídla, oblečení apod. a lidé si toho víc vážili nebo si myslíš, že je lepší, když je toho více, ale už ty věci jsou brány jako samozřejmost a občas se jím dokonce i plýtvá?

Lidi tolik neplýtvali, to je pravda, např. se dojíдалo, to neexistovalo, že jsi to vrátil. Bylo běžný, že v rodinách jsi seděl nad talířem s jídlem, dokud jsi to všechno nesněd, i to, co jsi neměl rád, jako růžičkovou kapustu nebo tlustý maso (smích). Dneska si koupíš osm rohlíků a když ti tři zbydou, tak se ani neděláš s tím, že bys je nechal na strouhanku, kterou sis dělal sám, což se

tehdy dělávalo. Dneska už si strouhanku koupíš v obchodě. Rozhodně se jídlem tedy plýtvalo o mnoho méně.

A těch nedoedků tolik nebylo.

A co si tedy ty osobně myslíš, že bylo lepší? Dostatek a samozřejmost a plýtvání, nebo nedostatek a vzácnost?

Je to hřích plýtvat jídlem. Nejhorší je, když to vidíš třeba u vlastních dětí, který jsou malý a vlastně v tom blahobytu, když to tak řeknu, žijou, viděj, že k tomu jídlu můžou mít, cokoliv chtěj, takže můžou si vybírat a potom přichází to: „Já tohle nechci“ a „tohle nemám rád“ a „támhleto nechci.“ Ale u nás se rozhodně nic nevyhazuje, protože co nesnědí děti, sním já (smích). A když něco zbyde, tak se nají i pes (smích).

Tak děkuju ti, Franto, to je všechno.

Není zač, bylo mi potěšením.

Pamětník 3: Žena, Moje babička, učitelka ve školce

Ahoj babi, já se tě tu zeptám na pár otázek, jak to bylo s jídlem za komunismu, můžu?

Jistě, ptej se.

Jak to z tvého pohledu tedy bylo s jídlem za komunismu, celkově?

No vzhledem k tomu teda, že já jsem byla na vesnici, tak většinu masa a věcí z masa jsme měli na dvorku. Ať to byly kachny, husy, prasátko, slepice, jinak v obchodě toho tolik nebylo, jak by si člověk přál, takže když mi bratr stavěl dům, tak jsme museli řezníka takzvaně upláctet, aby nám nechal maso, abychom měli pro zedníky na navaření. A jinak nevím, ty jižní plody, ty chyběly úplně, v obchodě byly akorát ty kubanský pomeranče, a pokud teda chtěl člověk banány, tak se musel těšit na Vánoce a ještě většinou to přenechával dětem.

Co pro tebe osobně bylo nejcennější, když si to dostala?

Já spíš schraňovala po vzoru maminky, takže jsem byla ráda, že jsem pro ně něco sehnala, ale jinak asi banány a ty pomeranče, ale to jsem dostávala jako menší jako starší dospělá žena jsem to kupovala dětem a šetřila jim to na Vánoce.

A dnes právě už jsou banány pomeranče a spousta dalších věcí, co tenkrát nebyly tzv. „na každém rohu“, a to za poměrně nízké ceny. Vní máš je pořád jako vzácnost nebo se pro tebe už za ta léta staly samozřejmostí jako pro mou generaci, která komunismus nezažila a je na to zvyklá?

No dneska mě to už trochu otupilo, takže už беру za samozřejmě, že jdu a koupím si to, ale ze začátku hned po revoluci to pro mě byl zázrak, dalo by se říct, ale teď už bych řekla, že už se to trochu otupilo, takovýto jéje. Teď už to беру taky tak trochu jako samozřejmost, i když pořád tam problemskuje taková ta vzpomínka, že teda jsme to neměli. Dneska když si člověk vzpomene, tak tu vidí kdejaký ovoce, který dřív vůbec neznal, ani z obrázků ne.

Co v té době bylo z jídla asi nejtěžší sehnat?

Z jídla? No z jídla snad ani ne. Jako jídlo si myslím, že bylo k dostání. Jako úplně v mém dětství, tak byly ze začátku i problémy s mlékem, máslem a s těmahle věcmi, ale jako dospělá už si nepamatuju, že bych z jídla nic nesehnala, to bych zas lhala. Ale třeba na maso, když jsem chtěla to určitý, ten typ toho masa, dalo by se říct zdravějšího, jako bylo libovější, tak jsem si musela vystát frontu, když třeba v šest hodin ráno otevírali, tak já už jsem tam musela být v půl šestý, aby se tam na mě dostalo to, co jsem chtěla. Jinak kdybych tam přišla po normální otevírací době, tak už by tam byly jen ty zbytky, jako byl bůček apod. věci.

Když jsi dostala nebo měla našetřené peníze, za co jsi nejčastěji utrácela z jídla?

Z jídla? No já jako dítě jsem si šetřila na takový ty cizí žvýkačky, to byl pro nás zázrak. Když se vůbec sehnaly. Potom teda tady byly, ale byly proti těm našim žvýkačkám dražší.

Jak to z tvého pohledu tedy bylo s jídlem za komunismu, celkově?

No tak, že jo, já jsem ta generace, kdy začínaly televize, kdy auta byly na příděl a muselo se čekat. Třeba já, když jsem se vdala a manžel mi chtěl koupit pračku automatickou, tak jsme taky museli mít známýho, kterej nám ve chvíli, kdy přišly, nechal stranou a zatelefonoval, my přijeli a koupili ji.

A jídlo se prodávalo normálně?

Jo jídlo jako to byly různé výkyvy, že teď něco nebylo a pak to bylo. Něčeho bylo příliš a něčeho málo. Ale na jídlo si stěžovat nemůžu, spíš jako dítě si pamatuji, že to nebylo, ale jako dospělá si nemůžu stěžovat, že by něco nebylo, spíš byly prostě výkyvy, jak říkám. A maso bylo tedy těžko sehnatelné nebo to ovoce. Jablek bylo dost, ale co se týkalo banánů, pomerančů a např. kiwi jsem poznala, až když jsem byla dospělá, to opravdu tady nebylo.

Jaká byla kvalita zboží v té době?

Jak sem říkala třeba pomeranče tady převažovaly ty kubánský, ty měly výbornou šťávu, byly hodně šťavnatý, ale dostat se pod slupku byl zázrak. To bylo snadnější ho rozkrojit vejpůl a šťávu vymačkat, protože se to nedalo ukousnout, nedalo se to žvekat, na tom by si člověk vylámal zuby a třeba banány se kvalitou nelišily od těch dnešních, to když jsi to koupil, tak to bylo stejné jako dneska, ale tím, že jsi je skladoval, aby ti vydržely pomalu od toho Mikuláše do Vánoc, protože na toho Mikuláše jsi je sehnal, tak to skladování bylo proti té kvalitě. Vždyť to víš sám, že když necháš banán dýl ve špajzu, tak už je takovej nahnědlej.

A dnes právě už jsou banány, pomeranče a spousta dalších věcí, co tenkrát nebyly tzv. „na každém rohu“, a to za poměrně nízké ceny. Vní máš je pořád jako vzácnost nebo se pro tebe už za ta léta staly samozřejmostí, jako pro mou generaci, která komunismus nezažila a je na to zvyklá?

Já si myslím, že jo, že si toho vážili, že dneska si myslím, že se docela dost plejtvá. Ale zase když to uvážím, tak ta kvalita není tak velká, jak se přeceňuje dneska, že tehdy, když jsi koupil brambory na uskladnění, tak vydržely. Dneska ne vždycky se ti povede, že by byly kvalitní nemyslím si, že by tehdy ta kvalita byla horší.

Takže co si myslíš, že bylo lepší, když k tomu lidi mají horší přístup a váží si toho, nebo lepší přístup, ale zase ta úcta k tomu klesá?

To ne! To já nechci, aby k tomu neměli přístup, ale aby si uvědomovali, že teda to někdo musel vypěstovat, že to taky někomu dalo práci, protože tady si každé stěžuje, jak je to drahý ale na druhou stranu to nikdo dělat nepůjde a mě se nelíbí, jak se právě tak plejtvá. Pořád se tvrdí o tom, jak se máme špatně, ale zkus o Vánocích někdy otevřít popelnici nebo kontejner. Co tam je vyhozenýho! Třeba tam byly i půlky kuřat, půlky hus, já si myslím, že v první řadě by se lidi měli naučit to, že nemusím tu kvantitu, spíš tu kvalitu.

Protože dřív právě lidi byli zvyklí toho hodně nakoupit, protože věděli, že to pak neseženou, a teď když je ta dostupnost, taky by se měli naučit, že toho koupím míň, ale častěji, protože mám tu možnost to koupit. Víš, co tím chci říct?

Tak nějak ano.

Že tím pádem ty potraviny nebudou ležet zbytečně dlouho v ledničce a zbytečně se vyhazovat. To si myslím já no.

Takže myslíš, že každé mělo své plus a mínus

Myslím si, že jo. Myslím si, že lidi měli k sobě tenkrát blíž. Že dneska mi přijde, že zaprvé společnost zrychlila, to je v pořádku, vývoj jde dopředu i těmhle všema zařízeníma, který teda se modernizujou a vy jste daleko jinde než my, ale na druhou stranu přestávají lidi mezi sebou komunikovat. Mně přijde, že některý vymoženosti jsou na úkor tý komunikace člověk s člověkem. To je můj názor. A je to škoda, protože vlastně starý lidi nestrádají ani tak nedostatkem hmotných věcí jako nedostatkem komunikace s tím svým okolím a se svýma nejbližšíma.

Takže myslíš, jakože když to s tím jídlem bylo tenkrát horší, že si to jídlo muselo víc vykomunikovat.

Nebylo to ani tak kvůli jídlu, spíš, že ty lidi měli asi na sebe víc času, nehnali se tak dopředu. Víš, já ti to neumím vysvětlit možná. Dneska každej se bojí teda o tu práci, což je vlastně zase na druhou stranu dobře, ale zase si myslím taky, že tenkrát i ty lidi v tý práci víc spolu komunikovali, teď mi to přijde všechno takový odtažitý, jako divný.

Dobře, to je všechno, děkuju.

Není zač.

Závěr

To je vše, lidičky. Doufám, že jste si ten malý průnik do oblasti jídla za komunismu užili, poučili se, a že teď už budete míň plýtvat jídlem. Snad se mi podařilo nějak vám to téma přiblížit.

Jídlo doma i v restauracích

Ester Štrosová

Jak to bylo s jídlem v době před mým narozením

60. léta

V šedesátých letech byl velmi malý výběr jídla, téměř žádné potraviny (kromě ryb) se z ciziny nedovážely. Vařila se především tradiční česká kuchyně, jen málokdy něco jiného (také nebyly vždy dostupné potraviny, ze kterých by se daný recept dal uvařit).

Nebyl ani moc velký výběr masa, téměř všechno maso se chodilo kupovat k řezníkovi a nejčastější bylo vepřové, hovězí nebo zvěřina, která prý nebyla tak drahá jako teď. Pokud chtěl člověk lepší kus masa a neměl řezníka, u kterého věděl, že mu nějaký ten lepší kousek masa schová, musel vstát brzo a vystát si frontu nebo se spokojit s tím, co se na něj dostalo.

Zelenina a ovoce byly sezónní, v zimě nebylo k dostání téměř nic a exotické ovoce jako pomeranče, banány nebo mandarinky se dalo sehnat pouze na Mikuláše nebo na Vánoce a to musel mít člověk štěstí, aby na něj v obchodě ještě něco zůstalo.

Vegetarián nebyl v té době téměř nikdo, protože nebylo moc možností, jak se v zimě uživit. Ze zeleniny se daly uskladnit brambory, cibule a mrkev, ostatní zelenina dlouho nevydržela.

Kvalita potravin byla možná lepší než v sedmdesátých a osmdesátých letech, a pokud bylo v potravinách něco škodlivého nebo nezdravého, většinou se o tom nevědělo nebo nemluvalo. Mléčné výrobky byly kvalitnější a lepší, i když vydržely kratší dobu, protože byly čerstvé a neměly v sobě

žádné konzervanty. Mléko se chodilo kupovat do mlékárny, v běžném obchodě nebylo téměř dostupné.

Do restaurací se chodilo docela běžně a také se často chodilo do cukráren na kávu a dortíky nebo zmrzlinu (káva stála 2,50). Většina restaurací nebyla drahá, a byla tak dostupná všem, pouze pár podniků bylo dražších a do těch se chodilo pouze občas (oslavy narozenin, svatby...).

80. léta

V osmdesátých letech byl výběr jídla větší, takže oproti dřívějšímu se to částečně zlepšilo. I přes to, že si člověk například pořád nemohl vybrat, jestli chce odučňené mléko nebo nějaké od farmáře bylo více druhů dostupných potravin.

Kvalita potravin se vlivem stále častěji používaných chemikálií zhoršila, ale mnoho lidí jako by o tom stále nevědělo nebo je to nezajímalo. Lepší a kvalitnější zeleninu nebo ovoce mohl mít člověk, pouze pokud měl vlastní zahrádku a možnost něco si vypěstovat.

Masa se obecně jedlo dost, už ale bylo víc vegetariánů než dřív, protože se dalo v zimě sehnat více zeleniny, i když nakupování potravin, ze kterých by se dala vařit vegetariánská jídla, bylo stále komplikované.

Člověk se k věcem, jako třeba lepší čokolády nebo podobné sladkosti, dostal pouze, pokud se mu podařilo někam vycestovat nebo pokud měl nějaké známé v cizině, kteří mu občas něco přivezli. Ve školních jídelnách bylo jídlo většinou tak odporné, že na to ještě někteří lidé s hrůzou vzpomínají. Do restaurací a hospod se na obědy, třeba během práce, chodilo dost často a jídlo nebylo moc drahé a někdy bylo i dost dobré.

90. léta

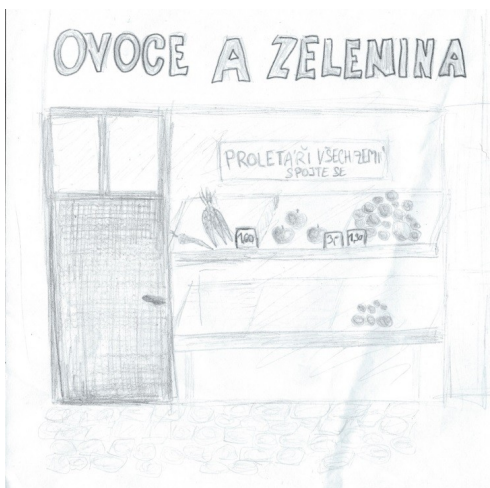
Lidé stále jedli nezdravě a většinou o tom nepřemýšleli a netrápilo je to, ale to bylo způsobené hlavně tím, že se zde objevily nové potraviny a lidé si nečetli složení nebo je to prostě nezajímalo. Najednou se tady objevila spousta sladkostí, mnohem víc, než tady bylo dřív, daly se koupit kvalitní sýry, káva a různé exotické pochutiny, které většina lidí dříve neznala.

Kvalita potravin obecně byla ale stále špatná, lidi hlavně zajímalo, zda je bylo levné a zda je toho hodně. Co v tom je za špatné látky, to většinou nikoho nezajímalo.

Začaly tady ale pomalu vznikat BIO prodejny, což bylo něco úplně nového a také už se mluvilo o ekologickém zemědělství. Výběr jídla celkově byl o hodně lepší než dřív. Díky tomu už bylo hodně vegetariánů, bylo víc možností, z čeho všeho vařit jídlo, a celkový trh s potravinami se vylepšil.

Do restaurací se chodilo docela často, když zrovna člověk neměl kupu malých dětí. Jídlo v jídelnách vypadalo podezřele, bylo nedobré a bez chuti, stejně jako dřív.

Dovozové ovoce a zelenina už byly lépe dostupné, už to nebylo jenom „vánoční“ ovoce, ale i tak to ovoce nebylo v zimě nějak moc skvělé. Díky tomu, že se dalo koupit BIO ovoce nebo BIO zelenina už zde byla možnost koupit něco, co není chemicky ošetřeno.

Obr. 4: „Přeplněná“ výloha na přelomu 70. a 80. let (kresba Ester Štrosová)

Srovnání s dneškem a můj názor

Dnes se lidé mnohem více zajímají o to, co jedí, jaké je složení potravin, a odkud pocházejí. Ale zároveň stále stoupá množství nekvalitních potravin, protože lidé stále chtějí mít hodně jídla za málo peněz, což podporují zejména velké obchodní řetězce.

Výběr potravin je obrovský a nepřehledný a k dostání je téměř cokoliv, na co jen člověk pomyslí. Zelenina a ovoce (všech druhů) jsou dnes dostupné celoročně, určitě ne v zimě tak kvalitní jako v létě, ale k dostání jsou, což dříve, zejména v 60. letech, nebývalo.

Do restaurací lidé chodí mnohem častěji a výběr restaurací je mnohem pestřejší (pizzerie, vegetariánské i veganské, indické, thajské apod.) a lidé jsou ochotní za kvalitní jídlo v luxusních restauracích mnohem více utrácet.

V obchodech se prodává spousta potravin z dovozu (ovoce, sladkosti, koření atd.) a to dříve také téměř nebývalo nebo pouze výjimečně v podobě již zmíněných „vánočních“ pomerančů a banánů.

V této době je všeho hojnost a lidé, kteří danou dobu nezažili, (jako třeba já) si téměř nedokážou představit, jaké to dříve muselo být. To, že nebyla možnost kdekoliv si cokoliv koupit, většinou levně a (týká se to hlavně ovoce a zeleniny) v jakoukoliv roční dobu, mi připadá nepředstavitelné. Já osobně si tedy neumím představit, že bych, třeba v šedesátých letech, neměla možnost být vegetariánka a to jenom kvůli nedostatku potravin (hlavně v zimě).

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: žena, 80 let, Praha, tehdy sekretářka.

Jaký si myslíš, že je nejpodstatnější rozdíl v tom, jak a co lidé jedí teď, oproti tomu, jak to bylo v 60. letech?

No určitě je teď ta strava hodně rozmanitá a hodně se sem do naší kuchyně dostala jídla z celého světa, předtím ta kuchyň byla taková velice česká. Málokdy se upravovala jídla třeba po čínském způsobu nebo indickém. Pokud vůbec. Víš, ono bylo i málo potřebných potravin na to, aby se vařilo něco jiného než ta tradiční česká kuchyně. Bylo málo zeleniny, bylo málo ovoce, nebyl téměř žádný výběr. A když někdo i měl recept na nějaké to jiné jídlo, tak měl velmi omezené to, z čeho to mohl vařit. Takže se to přizpůsobovalo. Oproti tomu dneska jsou k dostání potraviny z celého světa. Ale je pravda, že v těch 60. letech se sem odněkud dovážely mražené ryby, teď si nemůžu vzpomenout, jak se ta společnost jmenovala... no prostě dovážela ryby. Ve Vodičkově ulici byl takový velký obchod, kde se prodávaly všechny možné druhy mražených ryb. Spíš ryb než jako plodů moře, ty se tady ještě příliš nejedly, nebo spíš se nedovážely. Ale ryby jo. No a pak se ke konci šedesátých let, tady ve Vodičkově ulici? Ne, v Jungmannově ulici, objevil takový obchod se specialitami z Francie, prodávalo se tam tuším koření, ale bylo to velmi drahé, normálně se to nekupovalo.

Jak to bylo s masem? Jak často jsi jedla maso?

Maso bylo... no, ale většinou se na něj stála fronta. Nebylo úplně všude, ve všech obchodech a nebyl velký výběr. No, a když jsi chtěla mít co nejlepší maso a mít si z čeho vybírat, tak se muselo vstát hodně brzo a jít k řezníkovi. Nejvíc bylo asi hovězího a vepřového masa. A pak bylo poměrně dost zvěřiny a ta nebyla tak strašně drahá, jako je teď. Nevím, proč to nebylo tak drahé, určitě téměř v každé čtvrti byl nějaký ten obchod se zvěřinou. Teď mám pocit, že zvěřina je velmi drahá, a to tenkrát určitě nebylo. A jak

často jsem jedla maso? No, byl malý výběr, ale jo, vzpomínám si, že jsem asi jedla maso docela dost.

A co vegetariánství? Zнала jsi někoho, kdo byl vegetarián?

Ne, ne. Myslím, že v té době jsem nikoho neznala, jenom vím, že se občas o někom říkalo, že nejí maso, ale v podstatě si nikdo moc nemohl vymýšlet, protože bylo strašně málo zeleniny. Nebyla ta možnost nejíst maso. Teda mohla jsi samozřejmě nejíst maso, když jsi zůstala u brambor. Brambory se daly uskladnit a vydržely na zimu, ale jinak, květáky byly, když byla sezóna květáků, kedlubny byly, když byla sezóna kedluben, občas rajčata, ale ta taky nevydrží dlouho a hlavně jich nebyl takový výběr, jako je dneska. Takže všechna zelenina a i ovoce byly sezónní a v zimě nebylo k dostání téměř nic. To nebylo jako dneska, že když dostaneš uprostřed zimy chuť na rajčata, tak si je jdeš koupit vedle do obchodu. Jakžtakž když bylo léto a byla sezóna, tak bylo k dostání víc druhů ovoce a zeleniny, ale jinak nic. No a vegetariáni samozřejmě potřebovali jíst i v zimě a to byl konec. Pokud třeba neměli zahrádku, na které si vypěstovali nějaké to ovoce a zeleninu a neuskladnili si to, tak měli smůlu. Ovoce a zelenina byly jenom v sezóně. To si ty ani neumíš představit. A takové to dovozové ovoce, banány a pomeranče, byly jenom na Vánoce. A na to se stály fronty, takže se ti mohlo stát, že se ti nepodařilo koupit, protože například ty banány už prostě byly vyprodané. Takže v obchodech bylo přes zimu pár brambor, nějaká ta cibule a unavená mrkev. Opravdu unavená. Byla celá taková scvrklá a se-schlá. A teď jsem si vzpomněla, že kukuřice se neprodávala. To prostě nebylo. Občas jsme nějakou ukradli „jezeďákům“ z pole, ale jinak se nejedla.

Jaká byla kvalita potravin? Byly více či méně kvalitní než dnes?

No, pokud to byla ta zelenina nebo ovoce, tak sis nemohla moc vybírat. Navíc to nebylo tak hezky opláchnuté od té hlíny, jako je to teď. Hlavně ta zelenina byla od té hlíny. Ovoce, např. jablka, ta byla čistší. Ale prostě sis nemohla vybírat. Když jsi přišla do obchodu a řekla jsi, že chceš kilo jablek, tak ti dali kilo jablek a nemohla sis vybírat, jaké chceš a dívat se, jestli náhodou nejsou plesnivá nebo tak. Potravin jako takové, které byly v těch

obchodech, no mám pocit, že v tom nebyly takové ty nějaké vyloženě špatné příměsi, nebo se o tom možná radši jako nemluvalo, jestli to je špatné a škodlivé, nebo se to nevědělo. Ale mám takový pocit, že třeba mléko a mléčné výrobky jako třeba jogurty a tak, že byly lepší. Chodilo se do mlékárny pro mléko, v obchodech moc nebylo. Všeho bylo méně, takže sis opravdu nemohla vybírat, jestli chceš víc kvalitní chleba nebo méně kvalitní chleba, protože chleba byl jeden, dva a jinou možnost jsi neměla.

Chodilo se do restaurací? A jak často?

Ano, myslím, že do obyčejných restaurací, do obyčejné hospody se chodilo a nebylo to nějak moc drahé. Do restaurací se chodilo na oběd, na polévku, na guláš nebo na řízek. Samozřejmě, že doma si to uvařila levněji, ale mohla sis to dovolit jednou za čas někam jít, jednou za týden, jednou za čtrnáct dní. A pak bylo pár drahých restaurací, pár drahých podniků, ale tam už se běžně nechodilo, možná tak jednou za rok, když byla třeba nějaká oslava. No, ale jinak se dalo zajít na oběd nebo na zmrzlinu do cukrárny nebo na kafe. Kafe stálo 2.50 v té době.

Děkuju babi, to je vše.

Nemáš zač, děvenko.

Pamětník 2: muž, 47 let, Praha, tehdy student.

Jaké si myslíš, že jsou největší rozdíly mezi 80. léty a dnešní dobou ve stravování a tak obecně v jídle?

Myslím, že hlavně to, že teď se ví, co je nezdravé, a spousta lidí se snaží na to dbát, jíst zdravější věci. Jsou teď taky ty zdravější věci dostupné. Jednak se to nevědělo, nebo to jako by nebylo obecně známé, co je zdravé nebo co je nezdravé, a taky nebyl tenkrát v podstatě žádný výběr. Nebylo možné si vybrat lepší vajíčko nebo lepší mléko nebo zeleninu, která nebyla něčím pohnojena. To jenom někdo, kdo měl svojí zahrádku a měl možnost si něco

vypěstovat, ale koupit se to nikde nedalo. Dneska už se to dá. To je, myslím, nejzásadnější rozdíl.

A jaký byl výběr jídla?

No tak z velké části, už jsem to řekl, moc nebyl. Třeba u toho mléka prostě bylo jedno a nikdo si nemohl vybrat, jestli chce radši odtučněné nebo BIO nebo od farmáře na nějakých trzích. To samé bylo téměř ve všem. Jeden druh mouky, dva nebo tři druhy sýrů. To se dá těžko srovnávat, dneska když přijdeš do obchodu, tak je k dostání téměř všechno. Když chceš, tak můžeš mít sýry z Francie nebo tak. Se zeleninou je to stejné, zeleniny i ovoce bylo málo, úzký sortiment. Dneska je ten výběr daleko širší. Nebylo možné si vybírat. Spousta věcí nebyla. Kafe byl jeden druh, ten sis mohla koupit, ne jako dneska. Rozpustné kafe myslím ani neexistovalo. Jedině ten, kdo mohl někam vycestovat nebo měl známé v cizině, tak měl možnost dostat se k něčemu jinému, k nějaké „luxusní věci“. Dneska bychom se asi divili, co všechno se tenkrát považovalo za luxusní věci. Mně v 80. letech bylo kolem 14., 15. To bylo jako svátek, když byly nějaké lepší čokolády nebo takovéto dobroty.

Znal jsi v té době někoho, kdo byl vegetarián?

V 80. letech? To už jo, to už určitě. To už jsem pár lidí znal, co nejedli maso.

Tati, musíš mi něco říct, já tam potřebuju něco napsat!

No asi jich bylo méně než dneska, ale určitě to bylo dané tím, že obecně nakupování potravin bylo komplikovanější, protože prostě nic nebylo. Člověk neměl tolik různých potravin, ze kterých se ta vegetariánská jídla dala vařit.

Chodilo se často do restaurací?

Ano, pamatuji si, že jsme chodili na obědy docela často. Na začátku osmdesátých vím, že jsme se sestrou a rodiči často někam zašli a později s kamarády z práce jsme taky chodili do restaurací nebo hospod. Měl jsem jed-

nu oblíbenou, teď nevím, jak se jmenovala, jenom si vzpomínám, že to jídlo, co tam tenkrát vařili, mi docela chutnalo.

Jaké bylo jídlo ve školních jídelnách?

(Smích.) Kolínka s omáčkou, výhradně. A maso tuhé jako žvýkačka. Myslím, že jídlo ve školních jídelnách dneska je oproti tomu „vynikající“. Ale bývalo tam čas od času nějaké jídlo, které se skoro dalo jíst. Třeba buchtičky se šodó a obecně sladká jídla většinou byla požitelná. Teď mě nenapadá, co tam ještě mohlo být. Tenkrát jsem jedl maso, pamatuji si, že v té době tam dělali nějaké polotovary, tuším, že se to jmenovalo Rema nebo tak nějak, to byla taková no... netroufám si odhadnout, z čeho se to dělalo. Bylo to nějaké namleté odřezky z masa, předpokládám, že ne nijak kvalitní. Ale vlastně, když se to začalo vařit ve školních jídelnách, dalo se to považovat za oživení jídelničky, protože oproti tomu, co se vařilo tenkrát, to bylo skoro dobré. (Smích.) Dneska bych to dal tak maximálně našim kocourům.

Tak to je všechno, díky.

V pohodě, kdykoli.

Pamětník 3: žena, 51 let, Praha, tehdy laborantka.

Jaký je podle tebe největší rozdíl ve stravování v 90. letech a teď?

Já si myslím, že největší rozdíl je v tom, že lidé v 90. letech ještě moc nepřemýšleli o tom, jestli to, co jedí, je zdravé nebo nezdravé, jestli to má moc tuku nebo moc cukru, protože nebyli zvyklí o tom přemýšlet z komunistických dob, respektive většina lidí nebyla zvyklá. A taky se tady v těch 90. letech objevilo v obchodech zboží, které tady předtím nebylo, a tak se spíš všichni na to vrhali bez toho, aby je zajímalo, jestli ty potraviny jsou zdravé, prospěšné nebo škodlivé, ale zase na druhou stranu začaly v 90. letech pomalu vznikat BIO prodejny, protože se začalo mluvit o ekologickém zemědělství.

Moje druhá otázka se týká sladkostí, byl taky tak obrovský výběr všeho možného, jako je tomu teď?

Myslím, že ten výběr byl zhruba stejný, některé věci se přestaly vyrábět a začaly se vyrábět nové, možná, že teď je ten výběr větší, že to je pestřejší, ale ne příliš.

Jak to bylo s restauracemi? Jak často se chodilo do restaurací?

Tak tohle můžu posoudit opravdu jenom podle sebe, protože jsme v té době měli spoustu malých dětí a ne moc peněz, takže jsme do restaurací nechodili jako rodina vůbec, a jestli jsem byla v restauraci někdy s kamarádkou nebo na třídním srazu, tak to bylo opravdu výjimečně. A jak často chodili ostatní lidé do restaurací na jídlo nebo nechodili? No, dneska se určitě chodí dost často.

Takže se dá říct, že dnes se chodí častěji?

Já bych řekla, že jo. Určitě ve městech, na vesnicích nemám tušení.

Jaké bylo jídlo ve školních jídelnách?

Tragické, nevýrazná chuť, spousta mastnoty, hnusné maso a obecně podezřelá suroviny (rozemleté cokoliv).

Jak to bylo s vegetariánstvím?

No tak dneska určitě je víc lidí vegetariánů, víc si na to lidé zvykají, je daleko větší nabídka surovin, ze kterých se můžou vařit vegetariánská jídla, např. na farmářských trzích. Tam je strašně moc různé zeleniny a určitě v 90. letech, když člověk řekl, že nejí maso, tak si většina lidí fukala na čelo. Dneska se tomu sice taky spousta lidí diví a vrtí hlavou, ale už si zvykli na to, že prostě někteří lidé maso nejedí.

V dnešní době je většina ovoce i zeleniny dostupná celoročně, i když určitě ne tak kvalitní. Jak tomu bylo v té době?

Já myslím, že v těch 90. letech už to nebyla taková bída jako v 80. letech a ještě dřív, kdy banány a pomeranče a mandarinky bylo ovoce vánoční, a pak

jsme na ně jenom vzpomínali. Ale myslím, že na začátku 90. let nebyla ještě taková hojnost, jaká je teď. Dneska je vlastně jedno, jaké je roční období, třeba jahody, a to teď nebudu mluvit o kvalitě, protože jahody kupované v lednu mají k jahodám daleko, jsou vlastně dostupné celoročně. Všeho je pořád výběr.

Jaká byla kvalita potravin?

Kvalita potravin, to je problém asi pořád, protože se sice víc věcí kontroluje a víc věcí se hlídá, na druhou stranu je tady tlak na to, aby ty potraviny byly levné, takže ve snaze dosáhnout nízkých cen je v potravinách spousta náhražek. Místo masa sója, místo mléka nějaký prášek, nekvalitních potravin je strašně moc. Ale ví se to, sleduje a víc se o tom mluví a samozřejmě je možnost koupit si kvalitní potraviny. Jsou dražší, člověk je musí víc vyhledávat, ale tu možnost má.

V dnešní době přibývá lidí s obezitou, čím myslíš, že je to způsobeno?

Určitě tím, že ty laciné, nekvalitní, ale o to tučnější a sladší potraviny jsou dostupné všem lidem, že hodně lidí utlouká volný čas a chvíle, kdy nemají co dělat, jídlem a no... co bych k tomu ještě řekla. Určitě těch dobrůtek, těch lákadel je hodně.

Může to být způsobeno tím, že jsou v dnešní době hodně rozšířené takové ty tzv. „fastfoody“?

Ano, to docela určitě. To už je i prokázané, že s velkým rozšířením „fast foodů,“ kde jídlo je chutné, lákavé a ne nijak moc drahé, všechno je hodně mastné, hodně sladké a hodně slané a zapíjí se to Coca-Colou, se zvyšuje obezita. To je vlastně přímá úměra.

Dobře, to je všechno, děkuji za rozhovor.

Nemáš zač.

Oblečení

Jan Prokeš

Oblečení před mým narozením

Velmi důležité je, že lidé, které jsem „zpovídal“, jsou z Čech, a to znamená, že jsou z jedné z oblastí, která byla nejvíce zasažena komunismem.

V období první republiky bylo poznat více, když byli lidé chudí. Občas byli vděční i za dřeváky, které jim byly velké. Dokonce se museli opravdu starat o to, aby v zimě neumrzli a měli v čem chodit. Pokud se posuneme o pár desítek let vpřed, tato situace se postupně zlepšovala, ale pořád člověk neměl nic, s čím by se někde mohl chlubit. Oblečení sice už bylo přístupnější, ale chudší stále málo nakupovali v obchodech už hotové oblečení. Kupovalo se jen, když to bylo nezbytné. Jinak se šilo a dědilo po rodičích a starších sourozencích. Byli zde ale pořád majetnější, kteří zde tvořili zákazníky.

Pak už nastupoval komunismus. Situace se poněkud zlepšila, to se říct dá, protože se už tolik nechodilo v dřevácích, ale lidé měli každý své individuální, oblíbené oblečení, který na sebe ráno navlíkli a chodili v něm celý týden, (ne-li víc) jen večer se převlékli do pyžama. Skutečně to bylo lepší? Ano, dá se to říct, až na to, že ti, co se dříve oblékali do oblečení například z bavlny, které hezky vypadalo, nyní nosili věci z nekvalitních a kousavých materiálů. Komunisté chtěli vytvořit rovnováhu v majetku a to se jim skutečně povedlo, jenom ne tak, jak si všichni představovali. Nejdřív vzali peníze bohatým a postupem času zchudli všichni. To vedlo ke snížení kvality zboží, protože nebyly peníze na něco kvalitnějšího. Pokud si měl člověk, kvůli nějaké speciální příležitosti vzít něco lepšího, byl to problém (pokud se nejednalo o něco typu jako svátek VŘSR, to bylo jednoduché, děti do pi-onýrského, dospělí do tesilu).

Pak tu jsou už nějaké styly, podle kterých se oblékali spíše mladší lidé. Zde však nastává problém s tím, že takové věci se nedaly sehnat. Ani látky, ze

kterých by se dalo šít, takže pokud měl člověk zájem vypadat jako „metalák“, musel improvizovat. Sehnat džínovinu skoro nešlo. Dědilo se po starších sourozencích nebo se věci různě vyměňovaly. Většinou obnošené, donekonečna vyspravované. A takhle vypadal „metalák“.

Ted' se zmíním, pár slovy, o obchodech. Co se v nich dalo sehnat? Vlastně nic, co by stálo za nošení. A to je co říct! Tesil, kousavé ponožky, nevkus, z velké většiny prázdnota a otrávené prodavačky, které neměly co prodávat. Přítomnost zákazníka je vlastně obtěžovala.

Srovnání s dneškem

Pokud porovnáme oblečení tehdy a v současné době, najdeme neuvěřitelně velké rozdíly. Začnu třeba u vzhledu. Pokud budu porovnávat například období poloviny dvacátého století, dnešní oblečení působí více uvolněně, pokud nejdeme někam, kde je vyžadováno oblečení slavnostní. Například v tehdejších obchodech by člověk určitě nenašel kalhoty, které jsou schválně potrhané, nebo černou košili s bílým potiskem přes celá záda. V tomto nevidím moc velký problém. Pokud je člověk oblečený v něčem uvolněném, co se mu doopravdy líbí, působí tak, jaký doopravdy je.

Další věci, která se od dob komunismu změnila, je množství oblečení. Je ho tolik, že člověk neví, co si má vybrat, a skáče od jednoho k druhému a nakonec si koupí věci, které vlastně ani nepotřebuje. Kvantita pak způsobuje to, že některé oblečení je nekvalitní, a tak ho musíme často reklamovat. Vinou nadbytku všeho si pak věci nevážíme.

Dle mého názoru tedy nedostatkem rozhodně netrpíme. Je to vlastně dobře, a když Čech jede někam do zahraničí, nepůsobí na cizince tolik jako „blbec“ jako tomu bylo těsně po sametové revoluci. Z větší části se totiž již oblékáme jako oni. Tím jsem se dostal k další věci a to jsou značky.

Po sametové revoluci se sem do „sekáčů“ začaly pomalu dostávat značky oblečení, které byly pro Čechy neuvěřitelným zázrakem. Bohužel se jednalo

pomalu o odpad ze zemí nezasažených komunistickým režimem. Lidé se začali na značky soustředit, a tak si lidé navykli platit za to, že někdo na Taiwanu udělal na triko tři pruhy. I přesto je to něco neuvěřitelného, jaký je u nás pokrok.

Myslím si, že lidé už jsou na komfort zvyklí a nedokázali by si znovu zvyknout na bídu, jaká tu ještě nedávno byla. Málokdo si to uvědomí, že věci, které máme, nejsou úplná samozřejmost. Rozhodně by člověk neměl říkat, že se nemáme dobře. Sice je pravda, že pro nějaké hodně dobré oblečení je dobré zajet do zahraničí, zaprvé kvůli ceně a zadruhé kvůli kvalitě. Ale na druhou stranu, pokud se podíváme na pionýrský kroj a na oblečení, které se dnes normálně nosí, není vůbec ostuda, do čeho se oblékáme. A já doufám, že v budoucnu se nevrátíme do stejně špatné situace, v jaké jsme v minulosti byli.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: žena, 66 let, Pacov

Jak jste se oblékali? Zajímá mě doba před sedmdesátými lety.

Asi do poloviny dvacátého století kluci nosili „pumpky“.

Co to jsou pumpky?

Byly to kalhoty pod kolena, které se zapínaly pod kolenem na knoflík a nosily se k nim podkolenky, aby člověk nemrzl.

Jinak jsme do školy v první a druhé třídě chodili v teplákách a svetru a rodiče nosili v zimě kabát, kterému se říkalo „hubertus“.

Starší ženy nosily šátek na hlavě a právě tento kabát a my jako děti jsme v zimě chodily v klasickém kabátu a v botách, kterým se říkalo „tatranky“. Byly to červené boty a vypadaly trochu jak ze semiše, ačkoliv to žádný semiš nebyl, a zavazovaly se pomocí háčků, za které se tkaničky zachytá-

valy. Pak se nosily boty, na které se dávaly tenké, šedé holínky, aby nepromokly. Po dvoře se nosily dřeváky, které nosila ještě moje maminka a byla za ně ráda, protože by jinak chodila bosa. Když byla malá, málo dětí na to oblečení vůbec mělo peníze, některé dokonce ani na ty boty, takže byli rádi za dřeváky, i když byly po někom zděděné.

Když jsem začala chodit do školy, tak byla móda hodně našasených sukní. Pak, když jsem byla větší, tak jsem byla nucena nosit svetr po babičce. Nosily se také plizované sukně, což znamená, že byly překládané kolem dokola té sukně a založené do pásku.

Později se nosily šusťákové kabáty, a když člověk šel, trochu připomínal parní lokomotivu, ale zase to mělo výhodu, že to oblečení nepromoklo.

Když mi bylo tak patnáct, začaly se nosit kalhoty do zvonu, z vlněných látek, a později se ještě v Tuzexu daly sehnat džíny z takového nepoddajného materiálu, ale každý byl šťastný, že ty džíny má, i když v nich třeba nemohl ani sedět.

Pak se také nosily „balóňáky“, nosili je jak muži, tak ženy. Nevypadaly vůbec hezky, ale měly výhodu, že když se srolovaly do tašky a pak se zase vyndaly, vypadaly pořád stejně.

Jak se oblékali vaši rodiče?

Ženy nosily šatové zástěry a ven nosily sukni, halenku nebo strakaté šaty. A třeba můj táta nosil vlněné kalhoty a k tomu silnou, nepromokavou bundu a čepici. Lidé v té době nosili spíše praktické oblečení než něco, co vypadalo hezky.

Jaké bylo tehdy dobré oblečení?

Holky nosily pěkné šaty a lodičky a kluci nějaké sako nebo pěkný svetr. Jeden čas se také nosily košile zvané „dederonky“, což byly hladké košile a hlavní výhodou bylo to, že se nemusely žehlit, ale moc hezké nebyly.

Jak se oblečení shánělo?

Ve větších městech byly obchodní domy, ale my jsme chodili do malých obchodů. Ale když člověk chtěl něco hezčího, musel zajet do většího města, protože lidé na venkově se oblékali daleko hůř, a tak nemělo smysl mít v obchodech něco, co nikdo nechtěl.

Už mám vše, co potřebuji, děkuji za rozhovor.

Pamětník 2: žena, 38 let, Pacov

Jak jste se oblékali?

Když jsem byla malá, tak jsem většinou dědila oblečení po sestře, ale občas jsem dostala nějaký svetr nebo kamaše. Většinu věcí šila moje maminka, takže moje vzpomínka na dětství je, jak si u šicího stroje zkouším oblečení.

*Obr. 5: Jak bychom vypadali pod komunistickým režimem dnes
(fotomontáž Jan Prokeš)*

JAK SE ŽILO V DÁVNOVĚKU: OBLEČENÍ

Ve školce a ještě v první a druhé třídě jsme ještě nosili kalhoty do zvonu, krepšilonové ponožky a svetřík nebo rolák. To bylo takové nejběžnější denní oblečení. Kluci nosili košile a svetr a z těch jim koukaly dlouhé límce.

Většinou bylo všechno z neprodyšných materiálů a ty roláky občas pěkně kousaly.

Boty byly strašně tvrdé a neohebné, takže se každý těšil, až si je zuje, ale pro krásu se muselo něco vydržet.

Pak se nosily kamaše, u kterých jsme měli vždy vytahaná kolena, pak se háčkovaly ozdobné šátky okolo krku.

Později se staly hitem letní, plastové boty, z plastových proužků, které . . . no, nevypadaly pěkně a navíc z toho tak různě koukaly prsty.

Na druhém stupni jsem strašně chtěla kožené kalhoty, protože jsem to viděla u spolužáků. Samozřejmě kůže nebyla k dostání, tak se koupily rybářské zástěry a měla jsem kalhoty, pod kterými bylo strašně horko a člověk byl celý mokrý. A to znamenalo, že se nesměly nosit v zimě, protože pot pak trochu přimrzal. Moje sestřenice měla kalhoty z tygrované látky, což také nebylo moc k dostání. Tuhle látku si metaláci taky našívali na džínsku, aby vypadali drsně. Také nosili tašky, říkalo se jim somračky, a to byly tašky přes rameno, které se dělaly tak, že se u džín odstříhly nohavice, ty krat'asy, co z toho vznikly, se sešily a z nohavic se udělal popruh. Tyhle tašky byly pak dlouhé až někam do půle lýtek.

Jak vypadalo oblečení po revoluci v 90. letech?

Vzpomínám, že byli hodně Vietnamci a lidé k nim chodili, protože měli daleko více oblečení než v normálních obchodech. A pak na každém rohu byly secondhandy, kde se daly sehnat značkové věci ze Západu. Lidé samozřejmě hned nevyráželi nakupovat do zahraničí, protože po revoluci nikdo neměl moc peněz a většinou měli úplně jiné starosti.

Jaké bylo dobré oblečení, jak za komunismu, tak po revoluci?

Co si pamatuji jako dítě, samozřejmě se nám líbilo to, co nosili starší, takže jsme se těšili, až z toho vyrostou. A ještě si pamatuji, že na základce byly dvě holky, jejichž táta jezdil s kamionem, takže jim vozil opravdu pěkné oblečení. Potom také byly nažehlovací samolepky na trička, které se daly sehnat třeba na pouti. Občas se ještě přivezla nějaká taška z Tuzexu, a to se pak seběhly sousedky a za chvíli bylo vše rozebrané.

To je už vše, děkuji za rozhovor.

Není zač.

Rozhovor 3: muž, 44 let, České Budějovice

Byly nějaké oblíbené styly oblékání?

Styly byly zhruba čtyři. V mojí době byli veksláci, metaláci, punkáči a svazáci.

Veksláci chodili v krátkých mrkváčích, měli je vytažený nad kotníky, pak chodili v bílých ponožkách a mokasínách. Ty bílé ponožky svítily do dálky... no, bylo to moc pěkný. Mrkváče jsou hnusný samy o sobě, samozřejmě je měli vytáhlý až někam nad pupík.

Co to byly mrkváče?

Mrkváče byly kalhoty, který měly vždycky takový pastelový barvy, třeba zelenkavý, namodralý nebo narůžovělý. No a košili měli v podobnejch barvách s takovou síťovinou. Ty úplně největší machři si oblečení koupili v Tuzexu, to byli ty opravdoví veksláci, co měli bony, ale těch bylo minimum. Ostatní tak jenom vypadali, takže si to spíchli doma a pak v 80. letech to šili Vietnamci. Pak se ještě jezdilo do NDR nebo do Maďarska.

Kdo to vlastně byli veksláci, co měli společného? Třeba metaláci poslouchali metal, punkáči punk.

No, chodili na diskotéky a poslouchali disko. Vypadali jako Vaculík a Vašut v Kamarádech do deště.

Pak byli metaláci, ti nosili džínovou bundu nebo vestu a fixou si na záda napsali „Iron Maiden“ nebo „Platan satan“. Ale většina z nich nosila „vaťák“, což byla zelená pracovní bunda, protože většina z nich nemohla džísku sehnat, v obchodech to koupit nešlo a ani ti největší metalisti neměli žádný bony. Kalhoty nosili džíny, pak „prekonky“ nebo různé plátěný kalhoty, prostě něco, co se dalo koupit. V zásadě se lišili jenom tím, že měli dlouhé vlasy, vaťák a na zádech měli fixou napsáno Iron Maiden. K tomu nosili nějaký hrozný „kecky“. Občas si ještě ušili kožené kalhoty, ale ty nebyly z kůže, ale z rybářskéjch zástěr, což bylo dost pohodlný a taky dost zdravý.

Ale rybářské zástěry jsou z gumy ne?

To jsou, ale vypadalo to jako kožený, no vlastně ani jako kůže to nevypadalo, prostě to byly blejskavý, černý kalhoty.

A dalo se to vůbec sundat?

Asi jo, když se ti to povedlo odtrhnout od kůže.

No a punkáči, ti nosili prostě to, co sehnali. To jsi vzal tričko, roztrhal ho a byl jsi punkáč. No a kalhoty, třeba já jsem vzal doktorský kalhoty, obarvil je na černo a pak jsem si vzal kanady.

A kanady, ty se daly sehnat?

Taky nešly koupit, musel jsi je nějak sehnat od vojáků, protože jinak v obchodech byly jen takový odporný polobotky. A právě tyhle polobotky nosila ta čtvrtá skupina, a to svazáci. Ti nosili tesilový kalhoty a nějakou nevkusnou košili.

V čem byla nevkusná?

Nevkusná byla v tom, že měla podivný střihy a ještě podivnější barvy. Ostříhaný byli taky divně, což ostatně všechny tyhle čtyři skupiny byly z našeho dnešního pohledu ostříhaný divně. No,... v té době jsme prostě všichni vypadali jako banda vidláků. No a pak třeba když byl první máj, tak byli svazáci všichni. My jsme měli pionýrské stejnokroj, což byly tmavě modrý kalhoty s pukama, pionýrské opasek, ten ještě někde mám, a tam bylo napsáno „Vždy připraven“ a to mě celej život zajímalo, k čemu že jsem jako dítě vždy připraven, to jsem nevěděl a dodnes to nevím. Pak jsme měli bledě modrou košili a červenej šátek.

Jak jste oblečení sháněli?

Hodně se šilo, protože v obchodech nebylo téměř nic, v čem by se dalo chodit. Takže ty největší machři jezdili do Budapešti nebo do NDR, což byla docela výprava, když se jelo do Budapešti pro bundu. A to taky proto, že většina lidí neměla auta a ti, co je měli, tak málokterý do té Budapešti na jeden zátah vůbec dojelo. Vlastně málokterý stroj tam dojel i na více zátahů. Takže dá se říct, že Budapešť byla tehdy mnohem dál než dneska.

A jak vypadaly ty obchody, co se v nich dalo sehnat?

No, skoro nic. Přišel jsi do obchodu, tam byly tři znuděný prodavačky, který byly nasraný, že tam vůbec jseš, a i kdyby nebyly otrávený z toho, že tam jsi, tak byly otrávený z toho, že nemaj co prodávat, protože to, co tam měly, nikdo nechtěl. Čas od času se přivezlo něco, co trochu vypadalo, to si ale mezi sebou rozdělily prodavačky nebo vedoucí prodejen, a když se to náhodou dostalo na krám, tak tam byla obrovská fronta. Kolikrát se lidi stavěli do fronty a ani nevěděli, na co se stojí.

To mi stačí, děkuji za rozhovor.

Není zač.

Doprava a cestování

Jiří Fronc

Úvod

Jsem toho názoru, že existuje spousta zajímavých témat, pomocí kterých lze porovnávat život v současnosti a život v minulém století, tedy ve století 20.

V rámci naší projektové práce *Jak se žilo v „dávnověku“* jsem si ale vybral téma doprava a cestování. Ve společnosti totiž existuje skupina lidí, která má cestování velmi ráda, život bez něho si nedovede představit, a když nemá možnost cestovat, tak si připadá nesvobodně a spoutaně. Přesně do této skupiny lidí bych zařadil i sám sebe. A právě protože od svých příbuzných vím, že v minulosti to tak jednoduché s cestováním, a to zejména do zahraničí, nebylo, chtěl jsem se o této problematice dozvědět více.

Doprava a cestování v době před mým narozením

Pojem „dávnověk“ jsme si v rámci této projektové práce definovali jako období před narozením dané osoby. V mém případě je tedy dávnověk všechno, co se stalo před rokem 1997.

V rámci 20. století, které máme zpracovávat, se jedná hlavně o léta komunistického režimu v naší zemi. I když spolu doprava a cestování velmi souvisejí a často se prolínají, pro větší přehlednost jsem se ve vlastním textu věnoval zvlášť tématu doprava a zvlášť tématu cestování.

Doprava

V 50. letech 20. století již existovala většina dopravních prostředků, které známe dnes, ale jejich množství a síť dopravních tahů byly daleko menší.

Celkově dominantním dopravním prostředkem byly vlaky. Již v té době byla na našem území poměrně hustá železniční síť. Autobusová doprava teprve vznikala. Ve velkých městech existovala i poměrně rozvinutá městská hromadná doprava, tramvajové a trolejbusové tratě vedly například Prahou, Brnem, Ostravou, Plzní nebo oblastí Liberec – Jablonec nad Nisou. Indivíduální automobilová doprava nebyla zatím příliš rozšířena. V této době se všeobecně méně cestovalo, a tak nebylo dopravních prostředků zatím potřeba v takovém množství jako dnes. S rozvíjejícím se průmyslem, družstevním zemědělstvím a všeobecnou centralizací státní správy se doprava začala na přelomu 50. a 60. let rozšiřovat, a to hlavně tak, že došlo k zintenzivnění železniční dopravy a rozšiřování dopravy autobusové a automobilové. Rozšiřovala se i doprava nákladní, a to jak silniční, tak vodní (hlavně Labe a Dunaj).

I přes nárůst automobilové dopravy v 70. a 80. letech se v komunistickém Československu nejvíce po celou dobu do 90. let využívala doprava železniční. S pádem komunistického režimu v roce 1989 začala velmi rychle narůstat osobní i nákladní automobilová doprava a význam železnic se snížil. Po revoluci byla Česká republika daleko více zapojena do světové letecké dopravy. V období komunismu v ČSSR lidé nejčastěji cestovali za prací a vzděláním, tedy do škol. Cestování za zábavou, kulturou, na výlety a na dovolené se stalo fenoménem hlavně až po revoluci 1989.

Co se týče veřejné dopravy, tak již za komunismu existovaly železnice, autobusy, tramvaje nebo metro, ale síť těchto dopravních prostředků nebyla samozřejmě tak rozsáhlá. Moderní dopravní terminály neexistovaly, ale ve větších městech byla autobusová nádraží, kde byla možnost si koupit jízdenku, většinou se ale jízdenky kupovaly až v autobuse. Funkčnost nějaké dopravní stanice se odvíjela většinou od velikosti sídla. Vlaková nádraží v době socialistické ČSR nebyla příjemným místem k zastavení. Autobusové zastávky většinou postrádaly přístřešek. Ceny jízdného ale byly dosažitelné pro všechny vrstvy společnosti, například v 80. letech se před vstupem do metra hodila 1 Kčs do turniketu, který se následně otevřel. Lze tedy říci, že MHD byla v poměru ke kupní síle dokonce levnější než dnes. Inter-

valy ve veřejné dopravě byly většinou delší než dnes, ale jízdní řády byly vytvořeny tak, aby odpovídaly pracovní době a vyučování ve školách. Běžně byly zpočátku spoje přetíženy, ale s rozvojem individuální automobilové dopravy se hromadné prostředky uvolňovaly. Přetíženost MHD v Praze byla vyřešena až stavbou metra v 70. letech. Kvalita cestování a zejména spolehlivost veřejných dopravních prostředků byla podstatně nižší než v současnosti. Dopravní síť se rozvíjela, ale tento rozvoj zaostával za potřebami.

Individuální automobilová doprava se rozvíjela s lepší se finanční situací obyvatel a se zvyšující se nabídkou osobních automobilů. Byla to hlavně zvyšující se domácí produkce a zároveň dovoz automobilů ze států RVHP. Tento rozvoj sice započal již v 50. letech, ale provoz na silnicích houstl až v 70. letech a zdaleka nedosahoval takové podoby, jak ho známe dnes.

V 70. letech se započalo s budováním dálniční sítě, které však bylo velmi pomalé, nekvalitní a nesystematické. I v pozdějším období komunismu nevlastnila zdaleka každá rodina automobil. Ti, kteří automobil měli, měli většinou značky Škoda, Žiguli, Lada, polský Fiat, Dacia a auta z NDR značky Wartburg a Trabant. Úplně nejrozšířenější byla samozřejmě značka Škoda, protože to byl český výrobek, a byl tudíž nejdostupnější. V 70. letech začalo přibývat vozů ze západních států, ty se daly zakoupit pouze v Tuzexu za tzv. valuty. Ekonomicky výhodnější bylo cestovat veřejnou dopravou, avšak pokud se cílový bod nenalézal u nějakého hlavního dopravního tahu, tak byl vzhledem k ne tak úplné síti veřejné dopravy problém se na místo dostat. Z tohoto pohledu se tedy za socialismu vyplatilo mít vlastní automobil.

Cestování

S dopravou samozřejmě souvisí i cestování. Jak tedy vypadalo cestování Čechů za socialistické éry?

V 50. letech se cestovalo velmi málo. Žádná zařízení pro turisty téměř neexistovala. První turistické oblasti vznikly na horách v pohraničí, kde po

odsunu Němců stálo spoustu prázdných domů a hledalo se jejich využití. Atraktivní byly také oblasti s řekami a rybníky. Cestování jako záliba teprve začínalo, a tak v té době ještě nebylo synonymem pro volný čas. Na cestování se tehdy pohlíželo jako na všechno v té době — politicky. A tak dovolená byla „odměnou pracujícího člověka za dobře vykonanou práci“. Cestování za celé éry komunismu v ČSSR, tedy od 50. do konce 80. let, bylo politicky ovlivňováno, zneužíváno a omezováno. Režim přísně určoval, kam se může jezdit a stanovil velké množství podmínek. Na dovolenou se lidé dopravovali nejprve zejména hromadnou dopravou (50. léta), s rozvojem automobilismu přibývala doprava individuální, která již v 80. letech převažovala. Délka dovolené se postupně z jednoho týdne prodloužila na 14 dní.

Dovolená a cestování v tuzemsku často probíhaly jako organizovaný zájezd od podniku, kde dotyčný pracoval a rozhodovalo o ní tzv. Revoluční odborové hnutí (ROH), ve kterém seděli nejvyšší představení jednotlivých podniků. Rodina měla tedy takto organizovaně zajištěno ubytování, dopravu i stravu. Byli ubytováni v tzv. podnikové chatě. Druhou možností, jak trávit dovolenou v tuzemsku, bylo chataření a chalupaření. Rodina, která vlastnila chalupu, na ní potom trávila všechn svůj volný čas. Rodiče na chalupě pracovali a děti si hledaly zábavu v lesích, na loukách. Právě z důvodu toho, že politický systém zakazoval cestovat do většiny států a aktivity jako cykloturistika, lyžování, návštěva volnočasových center a aquaparků se nemohly provozovat, protože na ně nebyly podmínky, se v komunistickém Československu začalo velmi rozmáhat chataření a chalupaření. Turistická infrastruktura rozhodně v socialistické ČSR nebyla na vysoké úrovni. Turistická informační střediska tak, jak je známe dnes, vůbec neexistovala. Informace o regionech se tedy sháněly různě, buď v knihkupectví, nebo u pokladny na zámku, ale hlavně od lidí v dané oblasti žijících. Problém vznikl také, když neměla rodina zajištěnou stravu v chatě, kde byli ubytováni. Sítě restaurací byla nepostačující a většinou se jednalo o zakouřené hospody s minimální nabídkou i kapacitou.

Možnosti cestovat do zahraničí byly v ČSR za komunismu velmi omezené. Totalitní režim totiž dovoľoval cestovat jen do zemí bývalého východního socialistického bloku, tedy do zemí spřátelených se socialistickým Československem, do zemí RVHP. Patřily mezi ně například: Bulharsko, Rumunsko, Maďarsko, SSSR, Polsko, NDR a Jugoslávie. S každým výjezdem do zahraničí bylo spoustu problémů s vyřizováním dokladů, protože komunisté se obávali emigrace obyvatel. Nejjednodušeji se cestovalo do států RVHP, kde stačilo pouze vyřízení tzv. cestovní doložky, což byl vlastně zjednodušený pas s platností pouze do zemí RVHP. Úplně specifické byly podmínky k vycestování do tehdejší Jugoslávie, byl to sice socialistický stát, ale podařilo se mu vymknout z úplné nadvlády SSSR, a tak tam částečně fungovaly tržní mechanismy a soukromé podnikání, a tudíž zde chtěli mít komunisté větší kontrolu. Z Jugoslávie se totiž jednodušeji emigrovalo na Západ. Cesta do západních států byla prakticky pro většinu obyvatel nemožná, protože museli získat klasický pas, výjezdní doložku a ještě devizový příslib, což byly všechno dokumenty, o jejichž vydání rozhodovaly orgány státní správy, a tak je dostal opravdu málokdo. Když se rodině tedy podařilo úspěšně splnit všechny podmínky k vycestování, tak ji čekal ještě přechod přes státní hranice. Přestup hranice byl stresujícím okamžikem, protože pohraniční policie hlídala, co si kdo veze a přiváží. Často docházelo k osobním prohlídkám. Do zahraničí se cestovalo především autobusy a později převažovaly automobily. Nejčastěji navštěvovanými zeměmi bylo NDR (nákupy, moře), Bulharsko (moře), Maďarsko (Balaton), a Jugoslávie (nákupy, moře). Ubytování v těchto státech bylo buď v kempech, kde se stanovalo, a nebo v případě organizovaného zájezdu bylo zajištěno ubytování a stravování v budovách socialistického typu. Nejčastějším dorozumivacím prostředkem v zahraničí byly ruce a nohy, protože ve školách se jako cizí jazyk vyučovala hlavně ruština, jazyk okupantů většiny zemí východního bloku, a tak se s ní téměř nikde nedalo domluvit. Ze zahraničí si lidé rádi vozili zboží, které v socialistickém Československu nebylo k dostání. Do Polska se jezdilo pro oblečení, do NDR pro oblečení a různé druhy potravin a do Jugoslávie zejména pro džíný a potraviný s „nádechem Západu“.

Zahraniční turisté v ČSSR převažovali ze států RVHP. Ti Československo navštěvovali přes organizovanou turistiku, která byla známá i u nás. Jednalo se především o Rusy, Maďary, Poláky a Němce. Menší část turistů tvořili lidé ze západních zemí. Ti cestovali převážně individuálně a při vstupu do našeho státu museli splnit různé podmínky.

Srovnání s dneškem

Myslím si, že srovnávat určité oblasti života v současnosti a v minulosti, tedy v době komunistického režimu, je pro člověka, který si danou dobu neprožil na vlastní kůži, celkem těžké. Díky rozhovorům, které jsem provedl s pamětníky, již danou dobu zažili, jsem se pokusil srovnat oblast dopravy a cestování v současnosti a v „dávnověku“, tedy v době před mým narozením alespoň tak, jak jsem dobu a situaci v minulosti pochopil.

Oblast dopravy a cestování byla v minulosti velmi silně podřízena komunistickému režimu, jako ostatně vše v této době. Dle mého názoru lze ale právě na cestování velmi dobře vidět nesvoboda, která byla nedílnou součástí života lidí v komunistickém Československu. Lidé mohli cestovat pouze tam, kam to jejich stát povolil, a ještě se spoustou vyřizování různých dokladů. A byly to samozřejmě pouze země stejné politické orientace jako ČSSR, z toho důvodu, aby se obyvatelé nemohli dozvědět, jak to vypadá v ostatních částech světa, jak se žije v zemích západní Evropy nebo v USA. Pro člověka žijícího v dnešní demokratické společnosti je samozřejmě tato skutečnost nepředstavitelná. Pokud je dnes člověk finančně zajištěn, tak se může jet podívat kamkoliv chce a nebo může třeba střídat život v různých zemích světa. Připadá mi tedy, že v minulosti bylo cestování za hranice postaveno spíše jako na první pohled neviditelná propaganda komunistického režimu. Komunisté si vybrali „neškodné“ země, kde lidé mohli vidět život přibližně na stejné úrovni a kde fungoval stejný politický systém a tím pádem lidi z ČSSR měli pocit, že se vlastně tak špatně nemají (zejména po návštěvě Bulharska, Rumunska nebo SSSR) a nebo že je to tak normální, protože neměli možnost se jet podívat do demokratických zemí. Navíc, jak

jsem již zmiňoval v prvním vlastním textu, dovolená byla „definována“ jako „odměna pracujícího člověka za dobře vykonanou práci“. Lidé tedy byli rádi, když se o dovolené mohli jet podívat alespoň do socialistických zemí a komunistický režim to připravil tak, aby to bylo opravdu vnímáno jako odměna a aby za tu možnost vůbec někam vyjet byli lidé režimu vděční. Cestování bylo tedy oproti dnešku za celé éry ČSSR politicky ovlivňováno a zneužíváno.

Svoboda je samozřejmě tím největším rozdílem v oblasti dopravy a cestování oproti minulosti, ale nesmíme zapomenout, že se podstatně změnil také způsob trávení dovolené jak v zahraničí, tak v tuzemsku. Když tedy byla možnost se vydat na dovolenou do nějaké ze spřátelených zemí, dovolená probíhala buď s ubytováním ve stanu a vlastní stravou, nebo s ubytováním v nějaké budově, kde byla možnost dostat třikrát za den stravu. Hotelové komplexy, na které jsme zvyklí nyní, tenkrát alespoň v socialistických zemích neexistovaly. Takže dovolená, kde se hotelové areály od rána do večera starají o své klienty, stravování probíhá formou bohatých švédských stolů, kde je možnost si cokoliv dát v ceně pobytu celý den a kde součástí hotelů jsou velké soustavy bazénů, mohla být dříve pouhou fikcí v myšlenkách lidí. I v tuzemsku se oproti minulosti v oblasti cestování hodně změnilo. Do domácího turismu se začalo více investovat, vyrostla spousta aktivit a moderních ubytovacích zařízení, začaly se ve velkém opravovat historické památky. Po revoluci 1989, po otevření státních hranic, se turismus stal totiž také významným zdrojem příjmů. Lidé si to začali brzy uvědomovat a s příchodem demokracie a kapitalismu se všechna turistická zařízení začala budovat po západním vzoru, důležitá už tedy nebyla jen funkčnost, ale také komfort, příjemné prostředí, přístup ze strany zaměstnanců a nabídka doplňkových a nadstandardních služeb. Celkově vyrostla nová turistická infrastruktura — hotely, cyklotrasy a turistické trasy, lyžařské areály, volnočasové areály, rozsáhlá síť turistických informačních středisek a také daleko více restaurací. Nový způsob trávení dovolené možná přinesl jednu negativní stránku, dříve si lidé zábavu na dovolené museli hledat

sami, a tak byli více pospolu, více si povídali. Dnes je tolik možností, jak trávit dovolenou, že i když jsou lidé spolu, tak po všech těch aktivitách nezbude tolik času na komunikaci v rodinném kruhu.

Největší změna v dopravě se udála podle mě v koncepci. V období komunismu bylo nejdůležitější člověka někam přepravit nehledě na způsob a podmínky, v jakých je přepravován. Dnes se čím dál tím více přihlíží na čistotu, komfort a vybavení. Výjimkou nebývá ani nabídka občerstvení a připojení k internetu v dopravních prostředcích na dálkových spojích. Síť veřejných dopravních prostředků je určitě rozsáhlejší, a tak není problém se dostat i do menších obcí. Nádraží a dopravní terminály se postupně renovují a stávají se z nich příjemnější a bezpečnější místa. Zvýšilo se také množství veřejných dopravních prostředků, a proto se z hlediska ekologie investuje do dopravních prostředků nezatěžujících životní prostředí. Jedinou zápornou změnou oproti minulosti ve veřejné dopravě je cena jízdného, která je souhrnně ve všech dopravních prostředcích vyšší a neustále roste. Velký význam má v současnosti individuální automobilová doprava, která je sice velmi pohodlná, ale její dopad na životní prostředí je do budoucna negativní. Celkově došlo ke zrychlení dopravy, a to hlavně na významných tazích, rozšířila se česká dálniční síť, došlo k vybudování železničních koridorů a díky rostoucí letecké dopravě je Česká republika stále blíže všem významným světovým metropolím.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: muž, 69 let, vzdělání SŠ, před rokem 1989 vedoucí přidružené výroby JZD Dřínov (děda)

Doprava

Existovalo již v minulosti tolik různých možností, jak se dopravovat (auta, vlaky, tramvaje, metro, letadla, kola), bylo vůbec potřeba tolik dopravních prostředků jako dnes a jaký způsob dopravy byl dominantní?

Nejprve je nutné si říci, co je to „dávnověk“. Pro mne je to doba, kterou jsem prožíval od mládí a kterou si alespoň v obrysech pamatuji, a to je od padesátých let. V té době bylo možností dopravy daleko méně, ale ne co do jednotlivých druhů dopravních prostředků, ale co do množství používaných dopravních prostředků. V padesátých letech dominovala hromadná doprava železniční a je možno říci, že byla vytvořena již poměrně hustá síť železnic. Autobusová doprava teprve vznikala a to hlavně proto, že bylo velice málo autobusů. Individuální doprava automobilová byla spíše vzácnost. Existovala i poměrně rozvinutá doprava městská a to tramvajová a trolejbusová. Tramvajová doprava byla hlavně v Praze, Brně a v té době i v bohaté oblasti Liberec-Jablonec, Ostrava. Protože se v té době všeobecně méně cestovalo, nebylo dopravních prostředků zapotřebí v takovém množství. S rozvíjejícím se průmyslem, družstevním zemědělstvím a všeobecnou centralizací státní správy se doprava začala koncem padesátých a začátkem 60. let rozšiřovat, a to hlavně zintenzivněním železniční dopravy a rozšiřováním dopravy autobusové, silniční a městské. Rozšiřovala se i doprava nákladní, a to jak silniční, tak vodní (hlavně Labe a Dunaj). Nejvíce se po celou dobu do 90. let využívala doprava železniční.

Když lidé cestovali, tak za jakým účelem (práce, vzdělávání, volný čas)?

Důvody k cestování se měnily s rozvojem hospodářství a s vývojem životní úrovně. V období po druhé světové válce se cestovalo hlavně do zaměstnání, do škol a na příležitostné návštěvy. Nejvíce byla rozvinuta a kapacitně využívána doprava nákladní. Osobní doprava individuální byla zpočátku velice slabá, postupně se začala rozšiřovat koncem padesátých let a po větším rozmachu v letech šedesátých byla důvodem ke stavbě první dálnice Praha-Brno a později Bratislava. V této době již lidé cestovali čím dál více i na rekreační pobyty.

Byly ceny jízdného dosažitelné pro všechny vrstvy společnosti? Kolik stál např. lístek na tramvaj?

Ceny za hromadnou dopravu byly v té době dostupné široké veřejnosti, a to jak po železnici, tak autobusy. MHD byla v té době velice levná, v poměru ke kupní síle dokonce levnější než dnes. Pamatuji se, že cena za jízdu tramvají (jednotná) byla 60 haléřů.

Existovaly autobusové nebo různé dopravní terminály?

Autobusové terminály v dnešním smyslu slova neexistovaly, pouze ve větších městech byla autobusová nádraží s možností zakoupení jízdenky, běžně se však jízdenky kupovaly v autobuse.

Obr. 6: Doprava v ČSSR za socialismu (Praha), fotograf neznámý

Obr. 7: Doprava v ČR v současnosti (Praha), foto Jiří Fronc

Jak vypadaly zastávky?

Kromě zmíněných autobusových nádraží byly pouze zastávky, což byla místa s označením, běžná i dnes a někde byly i přístřešky.

Jaké byly intervaly spojů, vešel se do dopravního prostředku každý?

Intervaly u veškeré dopravy byly stanoveny stejně jako dnes jízdními řády. Intervaly byly však většinou delší než dnes. Byly stanovovány především tak, aby navazovaly na pracovní dobu, na začátky vyučování ve školách a tak, aby spoje navazovaly na sebe. Běžně byly zpočátku spoje přetíženy, ale s rozvojem individuální dopravy se hromadné prostředky uvolňovaly. Přetíženost MHD v Praze byla vyřešena až stavbou metra v 70. letech.

Jaká byla kvalita cestování (komfort, vybavenost dopravního prostředku, hlučnost, rychlost, spolehlivost — zpoždění)?

Spolehlivost hromadné dopravy, hlavně železniční, byla velice malá a ve srovnání s dneškem byla spíše nespolehlivá. Vlaky měly i hodinová zpoždění a návaznost spojů byla často přerušena. Úroveň, jak vlaků, tak autobusů, byla spíše „balkánská“, a to i v základních věcech jako funkčnost zařízení, čistota a podobně.

Jak se rozvíjela se síť různých dopravních prostředků, investovalo se do dopravy?

Dopravní síť se rozvíjely, jak jsem již říkal, ale tento rozvoj zaostával za potřebami a nebýt rozvíjející se individuální dopravy, nastal by asi dříve nebo později kolaps.

Existoval pojem MHD a v jaké podobě?

Pojem MHD byl vlastně datován do tehdejší doby a jeho význam se vztahoval skutečně na městskou hromadnou dopravu, a to většinou ve větších městech. V menších obcích a periferiích nic takového téměř neexistovalo.

Rozvíjela se také individuální automobilová doprava? Existovaly dálnice?

Individuální automobilová doprava se rozvíjela zároveň s lepší se finanční situací obyvatel (kupní síla) a se zvyšující se nabídkou osobních automobilů. Byla to předně zvyšující se domácí produkce a zároveň dovoz automobilů ze států RVHP, ale i ze západních zemí (možnost koupě pouze v Tuzexu za valuty). Tento rozvoj započal koncem 50. let a kulminoval koncem let 60., což bylo důvodem k počátku budování dálniční sítě. Toto budování bylo však velmi pomalé, nekvalitní a nesystematické a tato situace trvá dodnes.

Kolik obyvatel, vyjádřeno zhruba v procentech, si mohlo dovolit vlastnit automobil?

Vyjádřit procentuelní podíl obyvatel vlastnících automobil je velice složitá věc, která se navíc neustále měnila a vyvíjela podle již zmíněné kupní síly obyvatel. Z toho důvodu to není možné laicky odhadnout a je to otázka spíše pro statistický úřad.

Jaká značka automobilů převládala?

Po celé období „dávnověku“ převládala značka ŠKODA, protože to byl český výrobek, a byl tudíž nejdostupnější. Od druhé poloviny 60. let začaly přibývat automobily ze států RVHP. Byly to licenční výrobky Žiguli, Lada, polský Fiat, Dacia a auta z NDR značky Wartburg a Trabant. V 70. letech začalo přibývat vozů ze západních států — zakoupených v Tuzexu za valuty.

Vysvětlivky k některým výrazům:

RVHP = Rada vzájemné hospodářské pomoci. Mezinárodní organizace, která sdružovala státy „socialistického bloku“, které v této organizaci spolu obchodovaly a vzájemně si platily tak zvaným „převoditelným rublem“, což byla virtuální měna, která měla stanoveny kurzy jednotlivých měn států RVHP a tímto způsobem se počítaly a evidovaly pasiva a aktiva ze vzá-

jemných obchodů. A protože to byla měna virtuální, tak se všechno evidovalo a platilo se jenom, pokud měl někdo na účtu aktiva, jinak to byla pouze evidence vzájemných dluhů. Na konci to vždycky vyšlo tak, že nám dlužili všichni.

TUZEX = podnik zahraničního obchodu s vlastní maloobchodní sítí. Tento podnik dovážel zboží ze západních států za valuty a prodával je ve své maloobchodní síti za tzv. tuzexové bony, což byla opět virtuální měna, která vznikla následovně: např. zahraniční montér dostával část platu v zahraničí a část v ČSSR (zjednodušeně řečeno). A tu část vyplácenou v ČSSR nedostal ve valutách, ale ve virtuálních tuzexových bonech, které mohl utratit v Tuzexu např. za džíny (jediná možnost jejich nákupu v ČSSR) anebo za zahraniční automobil a v 50. letech za žvýkačky.

Bylo výhodnější cestovat vlastním autem, nebo veřejným dopravním prostředkem?

Je nutné vědět, zda výhodu posuzujeme z ekonomického, nebo praktického hlediska.

Z ekonomického hlediska bylo výhodnější cestovat hromadnou dopravou, ale pokud cílové místo neleželo na hlavních tazích, potom dostupnost byla velice složitá a výhodnější byla individuální doprava, což sice v menší míře, ale platí dodnes.

Cestování

Kromě cestování za prací a vzděláváním znali lidé v minulosti pojem cestování také jako synonymum pro volný čas?

V padesátých letech se cestovalo velmi málo, turistická infrastruktura téměř neexistovala. První turistické oblasti byly horské chaty a domy opuštěné odsunutými Němci a potom řeky a rybníky. Jezdilo se většinou hromadnou dopravou a jak se dalo. K vodě se jezdilo pod stan. Cestování se teprve rozjíždělo a synonymem volného času nebylo. Na cestování se tehdy pohlíželo

jako na všechno v té době — politicky. Dovolena byla „odměnou pracujícího člověka za dobře vykonanou práci“, byla organizovaná jako v té době všechno a rozhodovala o ní rada moudrých v továrnách a ostatních podnicích, která se jmenovala Revoluční odborové hnutí, zkráceně ROH. Bylo to pouze naplňování starořímského „chléb a hry“. Toto byly v tom případě hry a kromě toho ještě tehdejší stát zajistil lidem základní životní potřeby, což byl chléb. A v tomto kontextu je nutno vidět cestování v celém „dávnověku“ od 50. do konce 80. let. Cestování bylo politicky ovlivňováno, zneužíváno, omezováno a na závěr bylo každému omláceno o hubu se zdůrazněním, že to je za odměnu.

Bylo častější a oblíbenější cestovat v tuzemsku, nebo v zahraničí, zdali tedy vůbec byla možnost cestovat za hranice?

Cestování se vyvíjelo úplně stejně jako každá jiná oblast v průběhu času. Otázka oblíbenosti je velice jednoduchá — neoblíbenější bylo v každé době cestování nejnáročnější, nejkrásnější a nejobtížnější a hlavně v co nejromantičtějších koutech světa. Potom ale nastupuje realita a tudíž i jednoduchá odpověď. Cestovat je možno pouze tak, jak to okolnosti dovolí. A v dávnověku k tomu ještě přibývalo — tak, jak to stát dovolí.

Jakým způsobem lidé cestovali na dovolenou, vlastním automobilem, nebo veřejným dopravním prostředkem?

Cestovalo se individuálně i hromadnou dopravou. V 50. letech silně převažovala doprava hromadná a postupně, jak se rozvíjel automobilismus, přibývala i doprava individuální, která v 80. letech již převažovala.

Jak dlouho probíhala obvykle dovolená?

Převažovala doba jednoho týdne, ale i toto se vyvíjelo v čase a postupně přibývalo 14-denních pobytů.

Jakým způsobem probíhala obvykle dovolená, jaká byla ubytovací zařízení, jejich kvalita, kde se turisté stravovali, o jaký typ aktivit byl největší zájem (turistika, cykloturistika, hrady a zámky, lázeňství, volnočasová zábavní centra a aquaparky)?

Hodně se využívala dovolená organizovaná, a to cestou již zmíněného ROH. Tam bylo zajištěno ubytování, doprava i strava. Byla to v drtivé většině dovolená pobytová s minimem ostatních aktivit. Cykloturistika téměř neexistovala, hrady a zámky byly navštěvovány velice často. Slova jako zábavní centra nebo aquaparky, nebyla prakticky známa.

Existovala na území dnešní ČR turistická informační střediska, nebo jak se turisté dozvídali informace o kraji, kam přijeli, kde získávali mapy, brožury nebo různé letáky?

Informační střediska v dnešním slova smyslu neexistovala, informace se sháněly „jak se dalo“.

Pokud neměli lidé možnost stravovat se v zařízení, kde přespávali, jaká byla úroveň gastronomie, jak vypadaly restaurace, byla možnost najít restauraci všude, byla jejich síť postačující?

Pokud stravování nebylo zajištěno zároveň s ubytováním, nebylo vždy jednoduché si toto zajistit, protože síť restaurací mimo městské aglomerace byla velice omezená a s minimální kapacitou. Jeden příklad za všechny. Začátkem 80. let jsme s dvěma dětmi jeli autem do Vysokých Tater a ubytovali jsme se v soukromí, v obci Žďár, poblíž Liptovského Mikuláše. Večer po návratu z túry jsme našli jedinou restauraci v tom místě a chtěli jsme se najíst. V nabídce byl už pouze guláš, ale místo v restauraci nebylo. Naštěstí za restaurací byla hromada vytěženého dřeva a tak jsme si guláš objednali a dřevo na hromadě jsme použili jako jídelnu. Je ale nutno poznamenat, že to byl také jeden ze zážitků a dodnes na to rádi vzpomínáme.

Cestovali i v minulosti na území našeho státu cizinci?

Jaké národy převládaly a kolik jich bylo v porovnání s dneškem?

Byl přínos z turismu pro ČR od zahraničních turistů tak významný, že se investovalo do výstavby nových zařízení a aktivit? Opravovala se historická jádra měst a jiné historické památky?

Tyto tři otázky zodpovím najednou, protože se vzájemně prolínají. Cizinci k nám samozřejmě cestovali. Dělili se do dvou skupin. První byla část ze států RVHP. Tito turisté jezdili více nebo méně přes organizovanou turistiku podobně jako my. Nejvíce byli organizovaní Rusové, Rumuni a Bulhaři. Méně potom Maďaři a Poláci — ti v sobě nezapřeli obchodního ducha a využívali různých cestiček, aby cestu do ČSSR využili pro nějaké svoje obchody. Využívali nerovnováznost zásobování v těchto státech a spekulativně na tom vydělávali. Nejméně organizovaně sem jezdili Němci z tehdejšího NDR.

Druhá část turistů byla z tzv. kapitalistických států. Tito sem jezdili převážně individuálně, ale cesty s cestovkami byly i tehdy běžné. Nejvíce organizovaně přijížděli turisté z Japonska. Ti jsou známí tím, že velice obdivují evropskou (a tudíž i českou) kulturu a architekturu. Typický je jejich obdiv k české klasické hudbě. Všichni tito „kapitalističtí turisté“ museli splnit při cestě k nám podmínku naší země a povinně si museli vyměnit předepsanou kvótu deviz v našich bankách.

Převládali spíše turisté ze států RVHP a množství zahraničních turistů také s časem narůstalo. Co do skladby jednotlivých států, vzdálenost od ČSSR byla nepřímou úměrou počtu turistů k nám. Zahraniční turisté byli pro nás přínosem tím, že přivezli devizy. V této době, kdy devizy nebyly u nás volně směnitelné, to byl přínos pro stát. Na rozdíl od dnešní doby však nebylo naším zájmem, aby zde cizinci příliš nakupovali, protože u nás byl nedostatek prakticky všeho. Proto také zboží zakoupené u nás za české koruny bylo na hranicích při vývozu zdaněno vývozním clem. Tato nutná ochrana před vývozem něčeho, čeho je nedostatek, byla běžná ve všech státech

RVHP. Z tohoto důvodu, ale i z mnoha jiných, nebylo u nás příliš investováno do zařízení turistických, a když už, tak byla budována drahá zařízení, aby zahraniční turisté zde utratili více deviz.

Byla možnost v minulosti cestovat i do zahraničí, pokud ano, tak do jakých zemí?

Možnosti cestovat do zahraničí byly po celou dobu omezené, jednak finančními možnostmi a hlavně tím, že devizy nebylo možné volně nakoupit. Při cestě do západních zemí bylo nutno od Státní banky získat tzv. devizový příslib, což bylo téměř nemožné. Jednodušší to bylo při organizované turistice přes cestovní kancelář Čedok nebo přes zájezdy pořádané podniky (ROH). Daleko více se tudíž cestovalo do zemí RVHP, kde nebyl devizový příslib nutný, protože měny těchto států platily pouze u těchto jednotlivých zemí a daly se proto v zemích RVHP koupit.

Co všechno bylo potřeba zajistit, když se jelo do zahraničí (pas, vízum, občanka...)?

Při cestě do zahraničí byly potřeba různé cestovní doklady. K cestě do západních států to byl klasický pas, o jehož vydání rozhodovaly orgány státní správy, takže jeho vydání nebylo nárokové a nebyl vydán každému. Dále byla nutná ještě výjezdní doložka, která podléhala taktéž schválení orgánů státní správy. K tomu byl ještě nutný devizový příslib SBČS. Toto platilo i při výjezdu organizovaném, ale bylo to vyřizováno hromadně a kladný výsledek byl pravděpodobnější. K cestě do států RVHP bylo možno použít pas, ale protože nebyl vydán každému, bylo možno vyjet na tzv. cestovní doložku, která byla vlastně zjednodušený pas s platností pouze do zemí RVHP. Její vydání bylo benevolentnější a byla vydána téměř každému.

K cestě do tehdejšího SSSR bylo ještě nutné pozvání od osoby tam žijící nebo od podniku či instituce. Ti potom ručili, že budou pozvaného živit, protože výměna ruského rublu nebyla zcela jednoznačná a byla omezená.

Úplně specifické byly podmínky vycestování do tehdejší Jugoslávie. To byl sice socialistický stát, ale vymknul se z područí SSSR a částečně tam fun-

govaly tržní mechanismy a soukromé podnikání. Proto s nimi neplatily dohody uzavřené v RVHP a pro nás to byl typický „kočkopes“, z jednoho pohledu kapitalismus a z druhého pohledu socialismus. Proto k cestě do Jugoslávie byl nutný pas šedé barvy, který neplatil do žádné jiné země. Podmínky cesty byly trochu podobné jako u západních zemí, ale nebyly tak přísné a tuto větší benevolenci využívali lidé k tomu, že přes Jugoslávii se jednodušeji emigrovalo na Západ.

Použil jsem slova devizy a valuty, pro vysvětlenou tedy:

Devizy byly hotové peníze (zahraniční), tzv. tvrdá měna a při výměně byla pro toho, kdo je měnil nevýhodnější. Proto byla taková výměna požadována od zahraničních turistů a od nás vlastně také.

Valuty byla virtuální hotovost na kontě používaná při bezhotovostní platbě (firmy a platba kartou) a při bezhotovostní výměně, což se děje pouze při platbě kartou. Taková výměna je pro toho, kdo mění, výhodnější. Takto to ostatně téměř identicky platí dodnes.

Jak probíhal přestup do cizí země na hranicích? Popište své pocity.

Přejíždění hranic byl tehdy „akční film“ kombinovaný s hororem. Auta byla kontrolována tak detailně, že docházelo i k demontáži vnitřních součástí automobilu, k osobním prohlídkám a dalším nechutnostem. Pokud bylo nalezeno něco, co se vozit nesmělo (a beze cla se nesmělo vozit skoro nic), nastaly velké potíže. Zboží, které se nesmělo vozit vůbec, bylo zabaveno a ostatní zboží bylo procleno. Potom se muselo ještě prokázat, kde vzal dotyčný dostatek deviz na takový nákup, a když původ deviz neprokázal, bylo zboží také zabaveno. Následovaly další sankce, protože toto bylo považováno za porušení zákona.

Jakým dopravním prostředkem se cestovalo do zahraničí?

Do zahraničí byla doprava strukturována stejně jako ta ostatní. S postupem času začala převažovat doprava individuální a přibývala doprava letecká.

Jak vypadala dovolená v zahraničí, jezdilo se na poznávací zájezdy velkých měst, do hor a nebo relaxovat k moři?

Nejvíce se jezdilo pochopitelně do států RVHP a to hlavně do NDR (nákupy, moře), potom do Bulharska a Maďarska (moře, respektive Balaton). Do Polska nebyly od 70. let z politických důvodů cesty tak jednoduché, a proto jich nebylo tolik.

Jak vypadala ubytovací zařízení, jejich kvalita, vybavení, prostředí, stravování?

Ubytování v západních státech bylo bez problémů a na úrovni, ale bylo pro nás z ekonomických důvodů těžko dostupné. Ve státech RVHP se běžně využívaly kempy a stanovalo se. Jezdilo se ale též na zájezdy organizované, kde bylo zajištěno ubytování i stravování na úrovni, odpovídající době a úrovni srovnatelné s naší — tedy žádný luxus. Při stanování v kempech si běžně naši turisté vozili a částečně úspěšně propašovali jídlo s sebou, čímž jsme si v těchto zemích vysloužili přezdívku „paštikáři“.

Jakým jazykem bylo možné se v minulosti nejlépe domluvit v zahraničí?

Jazyková otázka byla trochu komplikovanější než dnes, protože v zemích RVHP se sice jazyky učili, ale většina lidí to nebrala příliš vážně, protože bylo velmi málo možností jazyky uplatnit a cestování do ciziny bylo tak omezené, že to žádný stimul pro studium jazyků nebyl. V ostatních státech RVHP to bylo podobné. Ve všech státech se učila ruština, takže to byl jediný univerzální jazyk pro tuto oblast, ale nikdo se ho neučil rád, protože to byl jazyk uchvatitelů a okupantů. Takže nejčastější dorozumívací prostředek byly ruce a nohy.

Na závěr musím říci, že doba od 50. do 80. let byla natolik komplikovaná politicky a celkovým vývojem, že postihnout nastíněné problémy by obnášelo spíše prostor ne nepodobný formátu celé knihy. Takže alespoň takhle stručně, i když se nedá postihnout všechno.

Bylo ve společnosti obvyklé cestovat do cizích zemí?

Když pomínu období po válce, kdy nebylo cestování možné, tak koncem 50. let se cestování do zahraničí stávalo čím dál více obvyklejší. Bylo to ale samozřejmě do zemí RVHP a ani to nebylo úplně bez problémů. Byly to problémy s možností výměny peněz, protože zde byly limity. Dále problémy s převozem zboží a také problémy politické — např. protikomunistické bouře v Maďarsku, vymknutí Rumunska z úplného područí SSSR nebo vznik nezávislých odborů „Solidarita“ v Polsku.

Speciální režim platil pro cesty do SSSR a velmi omezené možnosti platily pro Jugoslávii.

Kam jste se v minulosti nejdále podívali?

Pro běžnou populaci přicházely v úvahu pouze cesty po státech RVHP čili po Evropě. Nejdál jsme se podívali do Jugoslávie. Později byly i určité možnosti vycestovat na Kubu.

Podíval se někdo známý dále?

Z mých známých se asi nejdále podíval spolužák Zdeněk Tachecí, který byl jako zástupce podniku Motokov 7 let v Iráku.

Co pro vás bylo největším překvapením v zahraničí, bylo vůbec něco jinak než u nás?

O překvapeních se už příliš mluvit nedalo, protože i přes omezování volných informací jsme se o životě v zahraničí dověděli poměrně hodně skutečností. Proto jsme byli i připraveni na to, že je tam spousta věcí jinak.

Vozili jste si nějaké předměty či suvenýry ze zahraničí?

Samozřejmě, že si každý vozil z ciziny všechno, co mohl. Byly to pochopitelně hlavně věci, které u nás nebyly. Za ty se většina peněz utratila, takže na klasické suvenýry již mnoho nezbylo, a tak byly spíše výjimkou.

***Pamětník 2: žena, 45 let, vzdělání VŠ, před rokem 1989
student, (matka)***

Doprava

Existovalo již v minulosti tolik různých možností, jak se dopravovat (auta, vlaky, tramvaje, metro, letadla, kola), bylo vůbec potřeba tolik dopravních prostředků jako dnes a jaký způsob dopravy byl dominantní?

Za komunismu bylo dost možností dopravy — vlaky, autobusy, tramvaje, metro i letadla, ale nebylo jich až tolik potřeba jako dnes, protože hodně lidí pracovalo v místě bydliště a nebo jeho okolí. Převažoval hlavně vlak a autobus. Auta nepřevažovala, až v 90. letech, kdy se i začalo již více létat — ale to pouze a spíše podnikatelé na pracovní cesty. Lidé v soukromí ho ještě tolik nevyužívali.

Když lidé cestovali, tak za jakým účelem (práce, vzdělávání, volný čas)?

Hlavně za prací a do škol (střední, vysoké), za vzděláváním. Za zábavou se začalo cestovat spíše až po revoluci.

Byly ceny jízdného dosažitelné pro všechny vrstvy společnosti? Kolik stál např. lístek na tramvaj?

Ceny dosažitelné pro všechny byly. Když jsem jezdila na gymnázium z Neratovic na Mělník, tak jsem platila měsíční jízdenku asi 17,- Kčs. Kolik stála jízdenka na tramvaj, si už nepamatuji, ale do metra se házela 1, – Kčs. Před vstupem do každé stanice byly turnikety, které se otevřely po vhození mince.

Existovaly autobusové nebo různé dopravní terminály?

Existovaly, ale ne v tak velkém množství jako dnes a spíše v hodně velkých městech. Dříve např. byl dopravní uzel v Praze Florenci, kde byla možnost přestoupit z autobusu na metro i na vlak (nádraží Střed) a to existuje i dnes,

ale např. na Mělníku (malé město) nebyla tato možnost v minulosti, ale není ani dnes. Takže záleželo na tom, kde to bylo, určitě to bylo v malé míře, ale bylo.

Jak vypadaly zastávky?

Nepřipadá mi, že byl velký rozdíl oproti dnešku. U autobusů se vždy jednalo o místo s cedulí, většinou ale nebyly moc přikryté, což již dnes spíše je. Ale např. v Neratovicích byla zastávka též zastřešená. Co se týče vlaků, tam rozdíl vidím — dříve se člověk sám na vlakovém nádraží bál, nebylo to útulné a byl zde velký nepořádek. Dnes se velká část nádraží renovuje.

Co třeba Hlavní nádraží — rozdíl oproti dnešku?

Mně připadá, že když pomínu spoustu butiků, které zde vyrostly, tak se velký rozdíl neudál.

Jaké byly intervaly spojů, vešel se do dopravního prostředku každý?

Vzhledem k tomu, že jsem na VŠ dojížděla z Neratovic, které se nacházejí u hlavní trasy do Prahy, nepřipadá mi, že by intervaly byly malé. Problémem bylo jen, že jsem se musela „pěšky“ dopravit na hlavní silnici, která vedla z Mělníka do Prahy. Přímo z Neratovic jezdilo autobusů méně. Takže když jsem měla školu do večera, musel mi přijít naproti otec, abych se po tmě nebála.

Na SŠ byly intervaly dobré, jen ráno jsem měla školu od 8 hodin, ale autobus mi jel jediný v 6 hodin a tak jsem musela před školou dlouhý čas využívat, protože jsem byla již v 7 hodin na místě. Ale odpoledne po škole problém nebyl, intervaly byly každou půlhodinu.

Do autobusu jsem se vždy vešla, ale je pravda, že jsem dost často stála až u řidiče, jak bylo narváno. Nepamatuji si, že by mě autobus nevezal. Ráno jezdila harmonika a ta pojmla hodně lidí. Odpoledne vzhledem k intervallům nebyl problém.

Po revoluci byla doprava ještě více posilněna. Z mého pohledu z Neratovic — vznikla soukromá společnost, která zavedla pravidelnou dopravu přímo z Neratovic do Prahy (a tak odpadl problém s „pěškobusem“ do Byškovic).

Jaká byla kvalita cestování (komfort, vybavenost dopr. prostředku, hlučnost, rychlost, spolehlivost — zpoždění)?

Kvalitu vlaků neumím porovnat, protože jsem s ním nejezdila a nejezdím. Když jsem pracovala ve Mšeně (městys) a párkrát jsem jela motoráčkem, tam se nic nezměnilo, čas se zastavil, motoráček vypadal stále stejně jako tehdy za totáče.

Autobusy jsou dnes asi modernější, ale co se týče poruchovosti, nezaznamenala jsem v minulosti větší. Metro je samozřejmě dnes modernější, ale na to si člověk rychle zvykne, a tak to tak již nepociťuji a intervaly byly již tehdy dostačující. Byly možná 10minutové, nyní jsou 5minutové?

Rozvíjela se síť různých dopr. prostředků, investovalo se do dopravy?

Myslím, že autobusy jezdily stále stejně, tolik se nemodernizovaly. Co se týče dálnic, na chalupu jsme jezdili vždy po okresních silnicích. Na dálnice si nepamatuji. Tehdy byly jen na hlavních trasách. Pro mě je toto velmi obecná otázka, neumím ji zodpovědět, nebyla jsem v té době řidič a tyto věci jsem tolik nevnímala (byla jsem školou povinná).

Existoval pojem MHD a v jaké podobě?

Existovala pouze ve větších městech. Vlastní zkušenost mám v Praze, kde nebyl problém se kamkoli dostat.

Rozvíjela se také individuální automobilová doprava? Existovaly dálnice?

Kolik obyvatel, vyjádřeno zhruba v procentech, si mohlo dovolit vlastnit automobil?

Jaká značka automobilů převládala?

Bylo výhodnější cestovat vlastním autem, nebo veřejným dopravním prostředkem?

Samozřejmě se automobilová doprava rozvíjela. Naše rodina auto měla, ale také jsme ho neměli hned — možná až když jsem byla ve 2.–3. třídě ZŠ a od té doby jsme pak již auto vlastnili — různé značky: žigulika, škodovku a pak se rodiče zmohli a pořídili si simcu, ale to už bylo na střední škole. V okolí všichni auto neměli, ale protože jsem byla dítě, neumím posoudit, zda všichni na auto měli finance. Zhruba bych odhadla, že tak půl na půl. Jsou to pro mě hrozně obecné otázky, na které neumím odpovědět.

Ze značek převládala samozřejmě škodovka.

Výhodnější cestovat vlastním autem samozřejmě bylo, např. my jsme jezdili před tím, než jsme měli auto, na chatu a museli jsme pěšky z vlakového nádraží asi 5 km. Výhoda tedy byla, že jsme si zastavili přímo před chatou a batohy jsme nemuseli nosit daleko. Finanční výhodu opět neposoudím, byla jsem v té době dítě.

Plus: největší zážitek, zajímavý příběh z oblasti dopravy:

Pro mě byl největší zážitek z dopravy ten, který s ní souvisí, ale netýká se dopravy:

O revoluci jsem se vracela z Prahy a čekalo se, zda padne současná komunistická vláda, řidič, když zaslechl zprávy, dal to hodně nahlas, aby mohl poslouchat celý autobus. V tu chvíli by byl slyšet i špendlík padající na podlahu, jak všichni poslouchali, a v momentě, kdy bylo řečeno, že „vláda

padla“, začal celý autobus jásat. Byl to pro mě zážitek, na který nikdy nezapomenu, lidé spolu velmi drželi...

Cestování

Kromě cestování za prací a vzděláváním znali lidé v minulosti pojem cestování také jako synonymum pro volný čas?

Řekla bych, že ne. Volný čas byl tenkrát vyplněn chalupařením, já jsem to nepoznala.

Bylo častější a oblíbenější cestovat v tuzemsku, nebo v zahraničí, zdali tedy vůbec byla možnost cestovat za hranice?

Určitě bylo častější cestovat v tuzemsku. Možností cestovat za hranice bylo málo.

Jakým způsobem lidé cestovali na dovolenou, vlastním automobilem, nebo veřejným dopravním prostředkem?

Z hlediska naší rodiny to bylo vlastním automobilem, a to hlavně na chalupu a pak jsme byli v Bulharsku jedenkrát a v Jugoslávii — až v 80. letech.

Jak dlouho probíhala obvykle dovolená?

Nevím, protože se to týkalo rodičů a já to tehdy neřešila, ale většinou jsme s nimi jezdili na dovolenou na 14 dnů.

Jakým způsobem probíhala obvykle dovolená, jaká byla ubytovací zařízení, jejich kvalita, kde se turisté stravovali, o jaký typ aktivit byl největší zájem (turistika, cykloturistika, hrady a zámky, lázeňství, volnočasová zábavní centra a aquaparky)?

Dovolená jako dnes se neplánovala. My jsme vždy jezdili na chalupu, kterou rodiče renovovali. Takže zábavu s bratrem jsme si vždy hledali sami — většinou jsme s dětmi sousedů běhali po lese. Aktivitu, jak se ptáš, jako turistika, cykloturistika a hrady a zámky... jsem neznala.

Jednou jsem byla s babičkou na organizované dovolené na Slovensku — šlo o velmi pěkný hotel, tehdy od ROH Uranových dolů, stravovaly jsme se přímo v hotelu a tehdy tam dokonce byl bazén. Ale jinou zkušenost nemám.

Existovala na území dnešní ČR turistická informační střediska, nebo jak se turisté dozvídali informace o kraji, kam přijeli, kde získávali mapy, brožury nebo různé letáky?

Nevím, zda existovala. Informace se asi sháněly různě. Neměla jsem o to nikdy zájem, protože jsme jezdili hlavně na chalupu, jak jsem již řkala.

Pokud neměli lidé možnost stravovat se v zařízení, kde přespávali, jaká byla úroveň gastronomie, jak vypadaly restaurace, byla možnost najít restauraci všude, byla jejich síť postačující?

Možnost byla, ale byly to klasické hospody a jejich „sítě“ nebyla velká. Spíše šlo vždy o jednu hospodu na vesnici...

Cestovali i v minulosti na území našeho státu cizinci?

Cestovali.

Jaké národy převládaly a kolik jich bylo v porovnání s dneškem?

Nikdy jsem to nezkoumala, ale nejvíce sem jezdili asi Němci.

Byl přínos z turismu pro ČR od zahraničních turistů tak významný, že se investovalo do výstavby nových zařízení a aktivit? Opravovala se historická jádra měst a jiné historické památky?

Neumím to posoudit, ale řekla bych, že se to moc neřešilo.

Památky se opravovaly asi minimálně. Spíše to chátralo.

Byla možnost v minulosti cestovat i do zahraničí, pokud ano, tak do jakých zemí?

Možnost byla omezená — jen do východního bloku, na Západ se nesmělo, musel jsi dostat vízum a otec, protože byl komunisty perzekuován, toto ni-

kdy nedostal, a tak jsem cestu na Západ nikdy nezažila, až těsně před revolucí.

Co všechno bylo potřeba zajistit, když se jelo do zahraničí (pas, vízum, občanka...)?

Pas, vízum — asi do každé západní země, to Ti řekne děda, já byla dítě. Vízum bylo potřeba, komunisti se báli, že by lidé utíkali, a tak to nedostal každý...

Jak probíhal přestup do cizí země na hranicích? Popište své pocity.

Já jsem toho moc nezažila (Bulharsko, Německo, Jugoslávie ...), ale když, tak to byl strach — jestli nevezeme moc peněz, zda můžu nakoupené zboží převážet domů. Byl to prostě zvláštní pocit strachu a podřízenosti...

Jakým dopravním prostředkem se cestovalo do zahraničí?

My jsme vždy jeli s rodiči autem a pak v 80.–90. letech již s Tvým tátou letecky do Bulharska, ale obávali jsme se, protože v letadle se vše klepalo..., bylo v hrozném stavu.

Jak vypadala dovolená v zahraničí, jezdilo se na poznávací zájezdy velkých měst, do hor a nebo relaxovat k moři?

Spíše k moři, poznávací zájezdy si nepamatuju.

Jak vypadala ubytovací zařízení, jejich kvalita, vybavení, prostředí, stravování?

Na dovolené v zahraničí jsme byli většinou ubytováni na vlastní pěst, to znamená buď v nějakém kempu pod stanem, nebo v zařízení, kde jsme měli střechu nad hlavou, ale veškeré jídlo jsme si obstarávali sami, vezli jsme si konzervy a polotovary z domova. Žádné pobyty typu all inclusive, kde se hotel o své hosty stará tak, že jsou švédské stoly o snídani, oběd, večeři a ještě během dne je možnost si dát cokoli, na co si člověk vzpomene, jsme vůbec v té době neznali.

Jakým jazykem bylo možné se v minulosti nejlépe domluvit v zahraničí?

Vzhledem k tomu, že se do zahraničí téměř necestovalo, nepamatuji si, že by existoval nějaký celosvětový jazyk, kterým by se dalo domluvit všude. Je pravda, že hodně převažovala ruština, kterou do nás cpali ve školách, protože jsme byli součástí východního komunistického bloku. Ale zase na druhou stranu, kde se dalo ruštinou domluvit? Když jsme byli v Jugoslávii, tak tam se dalo domluvit česky, ve východním Německu německy a ruština se dala použít tak maximálně v Bulharsku. Navíc tehdejší systém lidí demotivoval studovat jazyky, protože byla podporována hlavně ruština a jazyky, kterými se mluvilo v zemích, kam se lidé chtěli dostat, myslím tím angličtinu nebo třeba francouzštinu, se stejně nedaly tehdy uplatnit.

Bylo ve společnosti obvyklé cestovat do cizích zemí?

Jak už jsem zmínila, v období komunismu se do zahraničí téměř necestovalo, takže to bylo spíše výjimečné.

Kam jste se v minulosti nejdále podívali?

Do zemí, o kterých tady mluvíme, takže do Jugoslávie a Bulharska. A vlastně od školy jsem byla ještě v Rusku a v Bělorusku.

Podíval se někdo známý dále?

Ne, nebo si to alespoň neuvědomuji. Většina lidí byla stejně jako my ráda za Bulharsko a Jugoslávii. Občas někdo jel také do Polska, kde byla větší nabídka spotřebního zboží a potravin. Daly se tam sehnat věci, které u nás nebyly k mání.

Co pro vás bylo největším překvapením v zahraničí, bylo vůbec něco jinak než u nás?

V zemích východního bloku bylo všechno stejné jako u nás, takže nás ani nemělo co překvapit. Mě osobně překvapilo Rusko, kde se nadalo koupit nic k jídlu, kde to bylo ještě horší, kde to byla katastrofa. Bulharsko na tom

bylo také hůře než my. Východní Německo na tom bylo tak stejně. No a v Polsku, to nemůžu posoudit já, ale vím od rodičů, že tam už tehdy nějaké soukromničení bylo. Protože třeba různé oblečení, džíny, boty, které se u nás nedaly sehnat, tak v Polsku to nebyl takový problém. Poláci byli odjakživa takoví „kšeftmani“. Pamatuji si, že když byli tehdy moji rodiče na dovolené v Polsku, přivezli mi několik párů bot, různé šaty... Celkově nás tedy v zahraničí, v tom východním bloku, nic moc nepřekvapilo. Myslím si ale, že i v rámci východního bloku platilo, že čím více na východ, tím bylo všechno ještě o něco horší.

Vozili jste si nějaké předměty či suvenýry ze zahraničí?

Tak z Jugoslávie nebo z Polska se vozilo oblečení. No a z ostatních zemí socialistického bloku se ani nedalo co přivést. Možná ještě do Německa, do východního, se jezdilo pro nějaké mandle nebo rozinky.

Plus: nějaký zážitek, zajímavý příběh z oblasti cestování:

Pamatuji si, že když mi bylo asi 8 let, měli naše rodiče jet na dovolenou do Jugoslávie, ale nedostali povolení, protože někdo neprávem udal tátu, že chce v Jugoslávii zůstat, že chce emigrovat, což byl samozřejmě nesmysl, protože rodiče by beze mě a bez mého bráchy nikdy neodjeli a nenechali by nás tady. Měli kvůli tomu problém. No ale nakonec to dobře dopadlo, řekli jsme si, že všechno špatné je pro něco dobré. Sebrali jsme se jako celá rodina, vzali stany a jeli jsme na 3 týdny na dovolenou do Bulharska k moři. Byla to moc hezká dovolená, byl to pro mě velký zážitek, protože to byla vlastně naše první dovolená u moře.

Potom když to porovnám ještě s dobou po revoluci, s devadesátými léty, kdy jsme mohli všichni najednou začít cestovat kamkoliv do zahraničí a začaly vznikat různé cestovní kanceláře, tak po tomto porovnání si ještě více uvědomím, jakou vzácností pro mě tehdy byla naše dovolená v Bulharsku.

***Pamětník 3: muž, 46 let, vzdělání SŠ, před rokem 1989
referent průmyslové výstavby Spolana Neratovice, (otec)***

Doprava

Existovalo již v minulosti tolik různých možností, jak se dopravovat (auta, vlaky, tramvaje, metro, letadla, kola), bylo vůbec potřeba tolik dopravních prostředků jako dnes a jaký způsob dopravy byl dominantní?

Ano, tyto druhy dopravy existovaly, ale ne tak ekologické, moderní, rychlé a spolehlivé. Tyto druhy dopravy dnes rozhodně potřebné jsou. Lidé překonávají snáz a rychleji vzdálenosti za prací. Dříve byla dominantní autobusová a vlaková doprava.

Když lidé cestovali, tak za jakým účelem (práce, vzdělávání, volný čas)?

Cestovalo se hlavně za prací, na výlety a dovolené.

Byly ceny jízdného dosažitelné pro všechny vrstvy společnosti? Kolik stál např. lístek na tramvaj?

Myslím, že ceny jízdného byly dosažitelné pro každého. Pokud si vzpomínám, lístek na autobus či vlak stál několik korun, například vzdálenost 7 km stála autobusem 1 Kčs.

Existovaly autobusové nebo různé dopravní terminály?

Autobusové terminály, jako je známe nyní, ne, ale autobusová nádraží ano.

Jak vypadaly zastávky?

Autobusové zastávky byly strohé, dost často nezastřešené a někdy i dost špinavé a poničené.

Jaké byly intervaly spojů, vešel se do dopravního prostředku každý?

Intervaly spojů nebyly tak časté, ale byly frekventované v období začátku a konce školy a začátku a konce pracovní doby v továrnách. Myslím, že se do dopravního prostředku vešel každý normální člověk. Kdo rád jedl, si sedl najednou na 2 sedačky.

Jaká byla kvalita cestování (komfort, vybavenost dopr. prostředku, hlučnost, rychlost, spolehlivost — zpoždění)?

Co se týká kvality cestování, tak je to velký rozdíl oproti dnešnímu stavu. Dnešní dopravní prostředky jsou ekologické, rychlé a spolehlivé. U dálkových spojů není výjimkou možnost se občerstvit nebo používat internet.

Rozvíjela se síť různých dopr. prostředků, investovalo se do dopravy?

Síť prostředků dopravy se rozvíjela, ale ne tak rychle a ne s takovými investicemi jako nyní.

Existoval pojem MHD a v jaké podobě?

Existoval pojem městská doprava. A ta fungovala jen v centrech měst, do krajových částí nejezdila buď vůbec, nebo ne tak často.

Rozvíjela se také individuální automobilová doprava? Existovaly dálnice?

Individuální automobilová doprava se rozvíjela, ale úměrně možnostem lidí. Dálnice byly ve výstavbě, samozřejmě nebyly v takovém rozsahu jako dnes.

Kolik obyvatel, vyjádřeno zhruba v procentech, si mohlo dovolit vlastnit automobil?

To neumím určit, ale když jsem byl na ZŠ, tak ve třídě, kde bylo 30 spolužáků, tak z nich určitě 28 auto mělo.

Jaká značka automobilů převládala?

Převládaly značky: Škoda, Trabant, Dacia, Moskvíč, Žiguli.

Bylo výhodnější cestovat vlastním autem, nebo veřejným dopravním prostředkem?

Finančně výhodnější bylo cestování vlakem, ale auto bylo rychlejší (dražší).

Plus: největší zážitek, zajímavý příběh z oblasti dopravy.

Největší zážitek mám z doby, kdy jsem jako žák jezdil autobusem do 10 km vzdáleného města.

Společně s námi autobusem jezdili i pracující. Ne vždy se jim líbilo, jak se děti hlasitěji smějí. Skoro vždy nás umravňovali a často neoprávněně. Jednou se nám stalo, že jsme seděli s kamarádem na dvojsedačce a do autobusu se přihnula paní a hned ve dveřích začala křičet, ať jí pustíme sednout, že jsme nevychovaní. Kamarád tak tiše učinil a stál v těsné blízkosti této paní. Autobus několikrát rychle zastavil a rozjel se. Zhruba po 5 minutách jízdy se náhle kamarádovi udělalo špatně, a protože nebylo jiné místo, začal na paní zvracet. A to milá paní začala nadávat ještě víc. Ať si „prej“ rychle sedne a „nenablije“ jí do tašek. Vždycky si na tento příběh při jízdě přeplněným autobusem vzpomenu a neustále si říkám, že nebudu nikdy takto neurvalý a neslušný vůči dětem a nikomu jinému.

Cestování

Kromě cestování za prací a vzděláváním znali lidé v minulosti pojem cestování také jako synonymum pro volný čas?

Lidé cestování, jako je dnes, neznali, bylo velmi omezené. Spousta lidí jezdila na chaty a chalupy, kde si mohli aspoň částečně kompenzovat tu ne-svobodu v cestování.

Bylo častější a oblíbenější cestovat v tuzemsku, nebo v zahraničí, zdali tedy vůbec byla možnost cestovat za hranice?

Častěji se cestovalo v tuzemsku, lidé nesměli vyjízdit za hranice státu tak, jako je tomu dnes. Do zahraničí se mohlo do bývalého východního bloku — NDR, Polsko, Maďarsko, Rusko, Bulharsko...

Jakým způsobem lidé cestovali na dovolenou, vlastním automobilem, nebo veřejným dopravním prostředkem?

Co si pamatuji, jezdil jsem na dovolenou s rodiči autem.

Jak dlouho probíhala obvykle dovolená?

Dovolenou jsme měli zpravidla 14 dní.

Jakým způsobem probíhala obvykle dovolená, jaká byla ubytovací zařízení, jejich kvalita, kde se turisté stravovali, o jaký typ aktivit byl největší zájem (turistika, cykloturistika, hrady a zámky, lázeňství, volnočasová zábavní centra a aquaparky)?

Na dovolenou jsme jezdili do kempu pod stan, do chatiček nebo na chatu do hor. Jednalo se o skromnější typ ubytování. Stravovali jsme se tak, že jsme si vařili nebo pokud byla někde restaurace. Ty ale většinou nebyly na nejlepší úrovni. Zájem byl zejména o koupání a lyžování, na jiné druhy sportu, například cyklistika, nebylo takové vybavení jako dnes.

Existovala na území dnešní ČR turistická informační střediska, nebo jak se turisté dozvídali informace o kraji, kam přijeli, kde získávali mapy, brožury nebo různé letáky?

Turistická informační centra neexistovala. Informace o hradech a zámcích byly, pokud byly, na pokladně. Map a brožur bylo omezené množství, daly se koupit v knihkupectví.

Pokud neměli lidé možnost stravovat se v zařízení, kde přespávali, jaká byla úroveň gastronomie, jak vypadaly restaurace, byla možnost najít restauraci všude, byla jejich síť postačující?

Síť restaurací nebyla valně úrovně a byla nedostačující. Spíš to byly hospody, kde byly nápoje a ne příliš kvalitní jídla. Všude zakouřeno a čistotou to tam taky nezářilo.

Cestovali i v minulosti na území našeho státu cizinci?

Ano, na území našeho státu jezdili cizinci hlavně z východního bloku — NDR, Rusko, Maďarsko, Kuba, Vietnam. Ze západních zemí sem jezdili jen omezeně.

Jaké národy převládaly a kolik jich bylo v porovnání s dneškem?

Stejně jako u otázky osm a bylo jich podstatně méně než dnes.

Byl přínos z turismu pro ČR od zahraničních turistů tak významný, že se investovalo do výstavby nových zařízení a aktivit? Opravovala se historická jádra měst a jiné historické památky?

Přínos z turismu, si myslím, že nejprve o něj zájem nebyl. Komunisti se báli kontrarevolucionářů, později však se situace pozvolna měnila. Ovšem výnosy určitě nebyly takové, aby se investovalo do podpory turismu. Nebo se investovalo jinam. Na památkách to vidět rozhodně nebylo.

Byla možnost v minulosti cestovat i do zahraničí, pokud ano, tak do jakých zemí?

Ano, možnost cestovat byla do socialistických a spřátelených zemí. Do kapitalistických států bylo cestování na devizový příslib a pod kontrolou bolševika.

Co všechno bylo potřeba zajistit, když se jelo do zahraničí (pas, vízum, občanka...)?

Bylo nutné zažádat o devizový příslib, mít pas a peníze, spoustu povolení v zaměstnání. Jelikož jsem se nikam do kapitalistických zemí nedostal, tak ani nevím, co všechno bylo potřeba. Vím jen, že to bylo náročné na čas, trpělivost a taky peníze. Nebylo to jednoduché. Bolševici měli strach, aby tu nezůstali sami.

Jak probíhal přestup do cizí země na hranicích? Popište své pocity.

Přestup hranice byl stresujícím okamžikem. Strach a nervozita byly vždy přítomné. Pohraniční policie hlídala, co si kdo přiváží, a často docházelo k osobním prohlídkám.

Jakým dopravním prostředkem se cestovalo do zahraničí?

Do zahraničí se cestovalo autem, vlakem, letadlem.

Jak vypadala dovolená v zahraničí, jezdilo se na poznávací zájezdy velkých měst, do hor a nebo relaxovat k moři?

Do zahraničí se cestovalo i na poznávací zájezdy, ale nebyla taková nabídka destinací. Na hory se často jezdilo do Vysokých Tater a k moři do Bulharska.

Jak vypadala ubytovací zařízení, jejich kvalita, vybavení, prostředí, stravování?

Ubytovací zařízení byly v mnohých případech starší a ne příliš moderní budovy, většina byla prvorepubliková. Samozřejmě minimálně udržovaná. Vybavení všude stejné, nevzhledné a nemoderní. Stravování spíše nízké kvality, nejkvalitnější jídlo bylo vždy doma.

Jakým jazykem bylo možné se v minulosti nejlépe domluvit v zahraničí?

Stejně jako dnes v germánských zemích německy a v anglosaských zemích anglicky. My jsme dříve uměli jen rusky. Jelikož nebyl předpoklad, že se někam dostaneme, tak jsme se jiný jazyk ani neměli zájem učit. Velmi dobře jsme se domluvili na Slovensku. (smích)

Bylo ve společnosti obvyklé cestovat do cizích zemí?

Nebylo to tolik obvyklé a možné, ale i tak lidé jezdili aspoň tam, kam mohli.

Kam jste se v minulosti nejdále podívali?

Za bolševika jsem se dostal do NDR, na Slovensko, do Jugoslávie. V posledních 20 letech jsem navštívil: Itálii, Španělsko, Francii, Turecko, Tunis, Chorvatsko, Řecko.

Podíval se někdo známý dále?

Z mého blízkého okolí se nedostal nikdo dále, byla šance jen emigrovat.

Co pro Vás bylo největším překvapením v zahraničí, bylo vůbec něco jinak než u nás?

Největší překvapení byly rovné a hladké silnice, přeplněné obchody vším, co u nás chybělo. Vše bylo jinak než u nás, bylo to lepší.

Vozili jste si nějaké předměty či suvenýry ze zahraničí?

Ano, vozili jsme si suvenýry, zlato a koňak z Jugoslávie, rozinky, mandle a džíny z NDR.

Závěr

Na závěr bych chtěl říci, že jsem velmi rád, že jsem se prostřednictvím tohoto projektu mohl dozvědět spoustu zajímavých informací o dopravě a cestování v době před mým narozením. Projekt byl pro mne určitě přínosem, tím největším z toho všeho asi skutečnost, že ne v každé době bylo možné tak jednoduše cestovat mezi jednotlivými zeměmi. Tuto skutečnost si nyní mnohem více uvědomuji a ještě více si vážím současné situace. Doufejme, že snad už žádný politický systém dnešní velké možnosti cestovat nezboží!

Cestování a doprava

Richard Wisinger

Cestování a doprava v době před mým narozením

Před druhou světovou válkou, za doby demokratické první republiky, se dalo cestovat jak po republice, tak do zahraničí bez větších potíží. Například pro občana České republiky nebyl problém jet do Německa a navštěvovat tam různá místa.

Za druhé světové války téměř přestala možnost cestování za hranice a cestování po republice bylo obtížné. Například vlaky jezdily nelidsky přeplněné. Po válce se některé potíže s cestováním, které byly za války, ještě zvětšily, zejména díky malému počtu spojů tehdy nejvíce využívané vlakové dopravy. Sehnat po válce vízum na delší dobu, například do Velké Británie, byl veliký problém. Šlo o to, že po válce se řada mladých lidí od nás dostala celkem snadno do Anglie. Cítuji: „Tvrдили, že tam jedou studovat, ale jeli se tam veselit s nějakými příbuznými nebo známými a Angličané tohle nesnesou, našim úřadům by to bylo celkem jedno, hlavně, když by to bylo úředně správně, ale u Angličanů se prostě nesmí lhát, a proto to hodně zpřísnili.“

Za doby komunismu se cestovat do zahraničí dalo, ale bylo to většinou jenom pracovní nebo do zemí východního bloku, protože tehdejší totalitní režim se snažil jakýkoli kontakt lidí s demokratickým západním světem co nejvíce omezit. Z okolních států se do západního Německa a Rakouska nedalo dostat jinak než pracovní. Na dovolenou do zahraničí se jezdit mohlo, ale bylo to velmi omezené a muselo se řešit hodně „papírování“. Aby člověk tehdy mohl jet do zahraničí, musel mít cestovní pas a vyplnit různá celní prohlášení. Když chtěl někdo do nějaké západní země, musel mít výjezdní doložku neboli povolení vycestovat do západní země. Někdy se o výjezdní doložku žádalo několik let a i tak nebylo jisté, že ji dostanete. Nejčastěji

se na dovolenou jezdilo k Balatonu do Maďarska, do Bulharska a do Rumunska k Černému moři.

V této době nebylo možno vyměnit peníze v bance za měnu, která se používala v západních zemích. Když někdo potřeboval měnu, která se používala v západních zemích, mohl ji získat pouze pomocí devizového příslibu. Devizový příslib dostal po tom, co vyplnil příslušné papíry a zároveň už musel mít cestu do západní země povolenou. Díky devizovému příslibu dostal člověk v přepočtu přibližně sto dolarů, v nějaké cizí měně. Za tuto částku toho v zahraničí mnoho koupit nedalo a často to nestačilo. Ale jiným legálním způsobem sehnat peníze v cizí měně většinou nešlo.

V západních zemích se v té době dalo dorozumět většinou anglicky a v některých okolních státech německy. Angličtina ani němčina se zde tehdy běžně nevyučovala. Vyučovala se zde ruština, kterou se dalo dorozumět v Sovětském svazu a zemích spadajících do sféry jeho vlivu, ale dorozumět se s ní jinde byl problém. V této době se do zahraničí jezdilo většinou vlakem, autobusem, nebo autem. Dopravním letadlem se v této době cestovat dalo, ale bylo hodně drahé, proto se k cestování využívalo velmi málo.

Srovnání se dneškem

Doprava

Dnes se na delší vzdálenosti cestuje především letadlem. Dále je možnost minimálně po celé Evropě pohodlně cestovat jak po silnicích autem a autobusem, tak vlakem, díky neustále se rozrůstající síti dálnic a železničních tratí, které na sebe mezi jednotlivými státy navazují. Od revoluce do současnosti se v průběhu let postupně začal zvyšovat počet automobilů a v dnešní době jsou v rodině obvykle jeden až dva automobily.

Za druhé světové války bylo málo aut, obecně se cestovalo mnohem méně, a proto nebyly na silnicích skoro žádné dopravní zácpy. Využívání letadla

bylo za dob komunismu hodně drahé a cestovalo se jím velmi málo. Před revolucí nebylo takovou samozřejmostí rodiny jako dnes mít automobil a skoro žádná rodina neměla více jak jeden.

Co se týče lodní dopravy v České republice, málo kdo ví, že po vodních cestách se před revolucí převáželo ročně přibližně deset milionů tun různého nákladu. Dnes se převází pouze přibližně jeden milion. Většina ze zbylých devíti milionů tun se přesunula na silniční dopravu a podstatně se od té doby zvýšil počet nákladních automobilů na našich silnicích.

Cestování po republice

Dnes můžeme po republice cestovat bez problémů. Můžeme cestovat v zásadě všemi možnými dopravními prostředky. Například u železniční dopravy je síť v České republice hodně rozrostlá. Vlaky jsou obvykle tak prázdné, že si ve vlaku můžeme bez problémů sednout. Je v nich většinou klimatizace, a když si připlatíme první třídu, máme někdy ve vlaku i stůl.

Za druhé světové války bylo cestování po republice problematické. Vlaky v té době jezdily hodně přeplněné, protože vlaková doprava byla silně omezena.

Cestování do zahraničí

V dnešní době je možné cestovat skoro kamkoliv. K cestování po Evropské unii dnes stačí člověku pouze občanský průkaz. Po revoluci se začalo cestovat o mnoho více, protože cestování dnes skoro není omezené a je i relativně finančně dostupné. Dnes si také můžeme vyměnit peníze v bance v jakémkoli množství za jakoukoli měnu.

Za druhé světové války se nedalo cestovat do zahraničí skoro vůbec.

Za doby komunismu bylo cestování do zahraničí oproti dnešní době značně omezené a dalo se jezdit jenom do některých států. Před revolucí cestovalo málo lidí, protože cestování bylo drahé a vzhledem k nutným povolením

značně obtížné. Dříve musel mít člověk cestovní pas a do některých zemí musel mít i vstupní vízum. V té době se nedalo vyměnit si v bance peníze za měnu, která se používala v západních zemích. Aby člověk dostal cizí měnu, musel řešit hodně „papírování“, například devizový příslib.

Cestování na jiné světadíly

Před revolucí se skoro nikdo nedostal na jiný světadíl. Byly sice výjimky, kterým se na jiné světadíly podařilo dostat, ale bylo jich velmi málo a podmínky, za jakých se tam dostaly, byly většinou velmi špatné. Po revoluci nastala možnost cestovat skoro po celém světě.

Dorozumívání

Za doby komunismu se u nás běžně ve školách vyučovala jenom ruština, kterou se domluvit jinde než v Sovětském svazu a v zemích východního bloku byl problém. Když se chtěl člověk naučit nějaký jiný jazyk, musel se ho naučit sám, nebo musel najít někoho, kdo ho jazyk učil soukromě. Dnes si můžeme svobodně vybrat, který jazyk se budeme učit. V České republice se v současnosti vyučuje například angličtina, němčina, francouzština a hodně dalších jazyků, které lze v zahraničí použít.

Bezpečnost

Z hlediska bezpečnosti je dnes ve světě o hodně více zemí, ve kterých pro Evropana není bezpečno, než bylo dříve.

Dnes je pro Evropana nebezpečné jet například do Sýrie, Afghánistánu, Iránu, Libye, Pákistánu, Nigeru, Malí, Středoafričké republiky, Konga, Zimbabwe, Kolumbie, Iráku. Nebezpečí v zemích vzniká především kvůli válečným konfliktům a občanským válkám.

Před revolucí bylo nebezpečné jet například do Ugandy a Středoafričké republiky.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: muž, 67 let, Říčany, vystudoval stavební fakultu VUT v Brně, učitel na vysoké škole technické v Nigérii, stavební inženýr při výstavbě silnic a mostů v Iráku, vedoucí oddělení vodních cest na Státní plavební správě

Do jakých okolních států se dalo v 60. a 70. letech cestovat?

Do všech, kromě západního Německa, Rakouska. Jezdilo se například do NDR, Polska, Maďarska a Bulharska.

Slyšel jsem, že jsi byl jako student v Mongolsku. Jak se ti tam podařilo dostat?

Bylo to v roce 1968, to jsem studoval na stavební fakultě v Brně a přišla tam možnost udělat si stavební brigádu v Mongolsku. Přihlásil jsem se tam na konkurz a tam mě asi z dalších dvaceti uchazečů díky mé znalosti cizích jazyků vybrali. Letělo se tam letadlem, které škola financovala. Pomáhali jsme tam stavět nemocnici. Strávil jsem tam nádherné čtyři měsíce v překrásné přírodě.

Cestovalo se i na jiné světadíly, nebo jenom výjimečně?

Zcela výjimečně. Občas pár horolezců se dostalo někam do Pamíru, do Nepálu. Byly výjimky, přírodovědci, cestovatelé, kteří dokázali navštívit i jiné světadíly, ale to nebylo rozhodně pro všechny lidi, jak finančně, tak obtížným získáváním devizového příslibu. Mě osobně se podařilo dostat za prací i na jiné světadíly, ale bylo to velmi výjimečné.

Jak se ti podařilo vycestovat s rodinou za doby komunismu do Iráku a do Nigérie přesto, že jsi nijak nespolupracoval s tehdejšími režimy?

Našel jsem si skulinku, kde bylo možno vycestovat tímto způsobem přes polytechniku jako technický expert. Takových nás tam bylo více. Týkalo se

to však jenom rozvojových zemí, kde byly ty podmínky hodně drsné, za velmi malé platy. Do Iráku mi tehdy za podmínek, které mi nabízeli, ani nedoporučovali vyjet. Zkoušel jsem najít lepší místo při OSN. Našel jsem si pozici, která by mi vyhovovala, udělal jsem na ni konkurz a byl jsem vybrán. Bylo to v Etiopii, za velmi dobrých podmínek, služební auto, slušný plat. Můj ředitel za mnou tehdy přišel a řekl, že mi výjezd povolí jenom pod podmínkou, že se stanu členem KSČ. Tím jsem o toto místo přišel.

Co všechno jsi pro to musel udělat?

Musel jsem se dostat do rejstříku polytechniky. Prokázat odpovídající dovednosti a projít výběrovým řízením.

Jak jste se do Iráku dostali?

Jeli jsme všichni svým autem. Byla to cesta přes čtyři tisíce kilometrů. Po cestě jsme se občas někde zastavili, takže jsme tu cestu jeli přes týden.

Co všechno jsi musel udělat, aby ses dostal přes hranice? Mně dnes stačí jenom občanský průkaz.

Byl to složitý proces, museli jsme mít cestovní pas, vyplnit různá celní, devizová prohlášení, kolik jsme měli s sebou peněz, jaké věci jsme s sebou měli, jaké jsme dováželi. Do západních zemí jsme museli mít víza. Velmi složitě se tam dostávalo na devizový příslib, což bylo asi sto dolarů, které byly po nějakém papírování přislíbeny. Tyto peníze většinou nestačily.

Jak se v té době dalo v zahraničí dorozumět?

Je to pořád stejné, v okolních státech německy, dále anglicky, ale angličtina ani němčina se tady nevyučovala. Vyučovala se zde ruština, ale tou se dorozumět mimo Sovětský svaz byl problém. Kdo byl ochotný se sám něco naučit, tak se naučil, a kdo nebyl, tak toho s ruštinou v okolních státech moc neobsáhl a ve světě už vůbec ne. Ruština byla dobrá pro všechny země Sovětského svazu, ale ne pro západní svět. Já osobně jsem se naučil díky poslouchání písniček a svojí vlastní snaze anglicky, takže já jsem problém

nikdy neměl. S angličtinou se člověk může dorozumět v podstatě všude na světě. Dnes se člověk i s Rusem domluví anglicky.

Jak bylo tehdy cestování finančně dostupné a kdo mohl cestovat?

Málo, velmi málo. To se vždycky dlouho spořilo a potom se jelo k moři, na Rujánu do NDR, nebo k Balatonu do Maďarska, a když se chtělo do tepla, tak se jezdilo do Bulharska a do Rumunska k Černému moři.

Takže se jezdilo hodně za rekreací?

Dá se říct, že byla rekreace taková normální dovolená.

Dnes se jezdí často po různých památkách, to v té době bylo taky, nebo ne?

Dnes je ten záběr větší a lidi si v podstatě cestují, kdy chtějí a kam chtějí a po celém světě, to se vůbec nedá srovnat.

Jakým způsobem se v té době nejvíce cestovalo?

Letadlo bylo hodně drahé. My jsme jezdili většinou vlakem, ale jezdilo se i autem a autobusem.

Do jakých států by ses z hlediska bezpečnosti obával jet tehdy a do jakých dnes?

Tehdy bych se obával jet do Ugandy, tam pobýval hrůzovládce Idi Amin, Středoafričské republiky.

Dnes bych se obával jet do Sýrie, Afghánistánu, Iránu, Libye, Pákistánu, Nigeru, Mali, Středoafričské republiky, Konga, Zimbabwe, Kolumbie, Iráku. Jsou to země, ve kterých je pro Evropana nebezpečné pobývat. Dnes je těch zemí mnohem více, než bylo dříve. V zásadě normální lidé jsou v těchto zemích velmi milí a slušní. Všechna smrtelná nebezpečí vznikají z válečných konfliktů a občanských válek. Nejhorší jsou etnické a náboženské konflikty. Ty způsobují, že v zemi, kde by bylo dostatek potravy a relativně klidný a spokojený život pro domorodé obyvatele, jsou hladomory a mrzačeno a vyvražďováno obrovské množství lidí.

Byly vysoké platby za výměnu peněz?

To bych ani neřekl. Ty poplatky jsou velmi podobné.

Byly tu cizí měny dostupné?

Nebyly vůbec dostupné, to byl právě ten devizový příslib, což už dnešní generace nechápe. Vůbec nebylo možné jít do banky a vyměnit si dolary nebo marky. To bylo velmi složité. Ten devizový příslib byl, že člověku slíbili sto dolarů a za to člověk dostal třeba sto dvacet marek a s tím si musel vystačit. Když jsi chtěl nějaké jiné peníze, tak se to muselo měnit na černém trhu, což byl úplně jiný kurz. Tam nebyl vysoký poplatek, ale velmi nepřiznivý kurz pro Čecha, který chtěl vyjet ven, takže to byla drahá záležitost.

Jak se lišilo využívání lodní dopravy v České republice v době před převratem oproti současnosti?

Lodní doprava v České republice se používala podstatně více. Ročně se vozilo okolo deseti milionů tun ročně po vodních cestách, především po Labi a Vltavě. Po převratu dochází rapidně k úbytku využívání lodní dopravy až na nějaký přibližně jeden milion tun ročně. Většina ze zbylých přibližně devíti tun se přesunula na silniční dopravu. Podle mého názoru to způsobil nepochopitelný přístup ministerstva životního prostředí, ekologů a ekologických aktivistů. To je smutná realita naší země.

Byl v něčem nějaký veliký rozdíl v 80. a 90. letech oproti 60. a 70.?

No, to byl ten veliký rozdíl, že člověk musel mít dříve povolení, výjezdní doložku v pase, kdežto potom se ta administrativa už zmenšovala. Postupem času se to pořád uvolňovalo a v roce 1989 byl zlom a potom se cestovalo volně jako dnes.

Pamětník 2: muž, 93 let, Česká republika, vystudoval osm semestrů filosofické fakulty University Karlovy (4 roky, do uzavření universit), kněz Obce křesťanů (1947-1950, do zakázání obce), dále lesní dělník, učitel hudební školy ve Strakonících a redaktor časopisu Hudební výchova, redaktor Supraphonu, šéfredaktor Supraphonu, po roce 1977 učitel hudební školy

Jaký máte vztah k cestování? Uvítal jste, když byla možnost k cestování, nebo jste byl raději doma?

Vzhledem k mému věku již s cestováním nepočítám. V minulosti jsem cestoval hodně, protože moje maminka pocházela z Německa. Měla v Německu mnoho přátel a příbuzných, které v létě navštěvovala a na tyto cesty mě brala s sebou. Tak jsem se dostal do různých částí Německa a v šesti letech dokonce i do Dornachu, k doktorce Wegmanové. Také jsem se jako dítě dostal do Jugoslávie a do Itálie.

Jestli se nemýlím, tak Vám na konci druhé světové války bylo přes dvacet let. Jak se dalo za války cestovat a jakými dopravními prostředky?

Ještě před válkou jsem se, díky tomu, že jsem byl skaut, dostal na Slovensko a do Bukurešti, do Rumunska a do Podkarpatské Rusi.

Možnost cestování za hranice za války přestala. Pokud jsem navštěvoval svojí tehdejší lásku v Brně, musel jsem jezdit v nelidsky přeplněných vlacích, protože vlaková doprava byla silně omezena. Ve 30. letech jsem jezdil i autem. To jsem jezdil se sochařem Karlem Dvořákem, který vytvořil sousoší Cyrila a Metoděje na Karlově mostě a s jeho manželkou Leopoldou Došťalovou. V této době nebyly na silnicích zácpy, protože jezdilo málo aut.

Po válce se nejdříve vystupňovaly obtíže při cestování. Když jsem se v červnu roku 1945 vypravil s naší hospodyní do severních Čech na meruň-

ky, musel jsem na zpáteční cestě nastoupit oknem, jinak to nešlo. Jezdilo málo vlaků.

Když jsem po válce chtěl studovat jeden rok v Anglii, trvalo mi sehnání pasu a víza devět měsíců.

(Toto vyprávění bylo velmi zajímavé, ale vzhledem k jeho délce níže uvádím jen začátek:)

Šlo o to, že po válce se řada mladých lidí od nás dostala celkem snadno do Anglie. Tvrdili, že tam jedou studovat, ale jeli se tam veselit s nějakými příbuznými nebo známými a Angličani tohle nesnesou, našim úřadům by to bylo celkem jedno, hlavně, když by to bylo úředně správně, ale u Angličanů se prostě nesmí lhát, a proto to hodně zpřísnilo. Já jsem chtěl na seminář obce křesťanů do Anglie, ale na to bych nedostal vízum, protože by to Angličani nepovažovali za hodnověrné, takže jsem musel tvrdit, že tam jedu studovat u nějakého dirigenta, protože jsem byl absolvent konzervatoře na dirigentském oddělení. Což jsem ani nevylučoval. Na to jsem potřeboval dobrozdání konzervatoře. Pak jsem s tím přišel na anglický konzulát, dáma si přečetla mojí žádost a řekla: „A ke kterému dirigentovi chcete jet?“ Řekl jsem: „Podívejte se, šest let jsme byli odříznuti, já nevím, jaké jsou tam možnosti.“ Řekla: „Dobře, sdělte nám jméno dirigenta, který vás přijme, a dostanete vízum.“ Co jsem měl dělat? Tak jsem šel na předsednictvo vlády, to byl tehdy Fierlinger, a vylíčil jsem jim, jaké potíže Angličané dělají. Fierlinger, ministerský předseda, se strašně rozlítil a řekl: „My vám to vyřídíme,“ a napsal oficiální žádost předsednictva vlády anglickému konzulátu. Za dva nebo za tři dny jsem šel zase na konzulát a dáma mě poznala a řekla: „Vy už máte jméno toho dirigenta?“ Řekl jsem: „Ne, ale mám něco jiného.“ Na to mi odpověděla: „To je česky, to my nečtem.“ ...

V 50. až 80. letech tady byl komunismus. Jak se možnosti vyvíjely v průběhu těchto let a jak jste cestoval v těchto letech Vy?

Od roku 1966 jsem byl zaměstnán ve firmě Supraphon a tehdy jsem musel podnikat služební cesty do hudebních nakladatelství socialistických zemí. Cesty jsem většinou konal letadlem. Jinak jsem také mohl v roce 1968 a 1969 navštívit Švýcarsko a Rakousko.

V 90. letech se zde změnil režim, jaký to mělo vliv na možnosti cestování?

Po revoluci se otevřela možnost cestování do celého světa. Po revoluci jsem ve funkci předsedy Antroposofické společnosti častěji služebně navštívil Dornach. Mých přednáškových cest po Československu bylo mnoho. Dnes, kdy je mi 93 let, je pro mě cestování krajně namáhavé, proto po něm netoužím.

Jak se vyvíjela možnost cestování na jiné světadíly?

Po roce 1989 bylo možno cestovat v zásadě do všech světadílů.

Za svůj život jste toho asi procestoval hodně, která místa Vám přišla nejzajímavější?

Pro mě byl zajímavý pobyt v Podkarpatské Rusi a Dornach s Goetheanem.

Pamětník 3: muž, 47 let, Praha, tehdy student strojí fakulty ČVUT, později technik

Jaké jsou tvoje první vzpomínky na cestování do zahraničí?

Moje první cesta do zahraničí byla na začátku 70. let. Bylo mi asi šest a jeli jsme s rodinou, to jest s rodiči a bratrem na z mého pohledu první dovolenou u moře. Do Bulharska. Čtyři lidi v malém autě, jídlo na tři neděle, stan, spacáky, kastroly, prostě všechno kempinkové vybavení a k tomu ještě věci na koupání do moře a rybářská výbava. To všechno na cestu přes tři tisíce kilometrů. Z dnešního pohledu si to vůbec nedovedu představit. Hlavně

po zkušenostech z cestování s vlastními dětmi na delší vzdálenosti. Ale nějak jsme to přežili. A jediný, na co si vlastně ještě pořádně pamatuju, je do dnes živý obraz na písečné duny, na kterých rostou zelené keříky s malými papříčkami, mezi kterými se proplétáme cestou do moře.

Jaký byl podle tebe největší rozdíl mezi cestováním před převratem a po převratu?

Absolutní svoboda. Zatímco za komunistů jsme o výjezdní doložku, to je o povolení vycestovat do západní země, mezi které se počítala i Jugoslávie, tedy jadranské pobřeží, žádali několik let bezúspěšně, v devadesátých letech byla pro mě cesta do Spojených států a Kanady pouze otázka rozhodnutí a dostatku finančních prostředků. A to i přes to, že jsme jako tehdejší nečlenké země EU měli složitější proces vydávání vstupních víz.

Od kdy měly větší rodiny dva automobily?

Začalo to po revoluci a postupně se zvyšoval počet.

Kdy se začalo cestovat ve větší míře dopravními letadly, třeba na jiné světadíly?

Myslím si, že v podstatě po revoluci, nebo alespoň pro většinu normálních lidí. Je to logický důsledek otevření hranic a touhy lidí po cestování a poznávání vzdálenějších krajín, což v podstatě většinou jinak než letadlem nejde.

Co všechno potřeboval člověk v 90. letech po převratu, aby se dostal do zahraničí?

V podstatě jenom pas, dostatek finančních prostředků a pro většinu zemí vstupní vízum.

Do jakých zemí se v raných 90. letech bylo problematické dostat?

Z těch nejatraktivnějších asi do Spojených států a Kanady, které mají přísnou imigrační politiku a k turistům z tehdejších postkomunistických zemí byly obezřetné.

Co je podle tebe důležité na cestách v zahraničí a jaká jsou podle tebe největší rizika?

Zdravý rozum, pod čímž si představuju zejména necpat se do problematických míst a vyhýbat se konfliktům. Když už, tak na sebe zbytečně neupozorňovat. Důležité je dobré zdravotní pojištění, v případě exotických zemí očkování a nepodceňoval bych přípravu. Je dobré vědět, kam jedu a co chci vidět.

Která místa, z těch které jsi navštívil, ti přišla nejzajímavější?

Asi Kanada, respektive Britská Kolumbie, se svojí neuvěřitelně krásnou přírodou, horami a oceánem. Z měst nejspíš San Francisco s nádherným zálivem, nejslavnějším mostem a technickým unikátem Golden Gate Bridge a strmými uličkami. A pak asi Norsko — evropská Kanada, hory a oceán.

Cestování

Jan Uhlík

Úvodem

Téma „cestování v dávnověku“ mi přišlo vcelku zajímavé, jelikož jsem často slýchal příběhy, hlavně tedy od otce, z cestování. Většinou se to týkalo různých výletů, od čundrů, až po výpravy do hor, nebo k moři. Dokonce jsem se díky této práci dozvěděl pár celkem šokujících novinek od své prababičky, ale o tom již později.

Cestování v „dávnověku“

Vlastnit auto dnes není žádná velká událost, ale ve třicátých letech minulého století se auty prostě nejezdilo. Ne, že by neexistovala, ale byl to dopravní prostředek vyhrazený jen pro vyšší vrstvy občanů, tedy alespoň v českých zemích, protože v Paříži již existovaly taxi služby. Jenže tato auta nebyla ani rychlá, ani výkonná, zato byla asi pěkně hlučná, jelikož proměňovat se v něm třeba v Karlových Varech bylo zakázané, a to kvůli všudypřítomným drožkám.

Výlet na lyže... jelo se vlakem a pak se potáčet několik kilometrů do kopečka s lyžemi a oblečením. Ubytování na horské chatě se studenou vodou s topením leda tak v podobě kamen. A v létě žádné moře. Hezky se jedeme koupat někde v českých rybníčcích nebo rovnou zajedeme na čundr. Pro cesty na větší vzdálenosti se využíval hlavně vlak, do zahraničí jezdil málokdo a na venkově neexistovala jiná doprava nežli za pomoci koní (a jak jinak než vlakem).

Když nastala druhá světová válka a Čechy byly okupovány nacisty, nikdo nesměl nikam vyjízdet... leda tak do té války. Doprava byla již celkem vyspělá, jelikož nejen armádní výzkumy umožnily rozvoj i v běžném živo-

tě, a tak byla auta již dostupnější, letadla také pokročila a vlaky, ty pomalu přestávaly jezdit na parní pohon. Spousta se toho změnilo. Po válce se průmysl pomalu „vyhrabával“ z nemalých škod, ale díky vyspělejšímu technologickému pokroku se začala auta více rozšiřovat, vlaky se motorizovaly a elektrizovaly a letadla dokázala létat přes oceán.

Pak přišli komunisti a zase nikdo nikam nesměl, ale doprava se pořád vyvíjela. Tedy samozřejmě pokud se někdo chtěl vypravit do zahraničí, tak musel mít speciální povolení. Letadlová doprava se již také trochu zlepšila a byla dostupnější, ale stejně nebyla k cestování tolik využívána, jelikož nebylo kam letět. V 70. letech se masově vyráběné trabanty, žigulíky a podobná auta rozšířila i mezi ostatní vrstvy obyvatel.

Nakonec po revoluci byla letadlová doprava již velmi vyspělá a dostupná stejně jako automobily, ale i jako pořád stále oblíbené, ale již elektrizované a motorizované vlaky. A pak se stalo to, že jsem se narodil a v ten okamžik skončil „dávnověk“ (alespoň pro mě).

Porovnání s dneškem

Cestování v meziválečné období

Od dob kdy do měst nesměla auta, ale jen drožky, se cestování docela podstatně změnilo. V dnešní době není již nic zajímavého vlastnit auto, létat letadlem či jezdit metrem, ale vždy tomu tak nebývalo. Ve 30. letech minulého století prostě nestačilo vejít do garáže, nastartovat sto padesát koní pod kapotou automobilu a vyrazit na nákup nebo nasednout do podzemky a za půl hodiny být na druhé straně města. Doprava byla složitější nežli dnes, letadla nelétala přes oceán, metro nejezdilo v podzemí, ale sem tam projela nějaká ta tramvaj. Jezdilo se na výlety, ne, že ne, ale nebylo to tak, že si zajedeme jen tak na výlet do německého Legolandu nebo byste snad rovnou chtěli zaletět do amerického Disneylandu? Do zahraničí se prostě moc lidí nevydávalo, stačilo jim, že mohou obdivovat tu překrásnou krajinku čes-

koslovenskou. Má prababička jezdila hodně po Šumavě, Jizerských horách, dokonce i po Moravě. Šokující zpráva pro mě byla, že se jednou dostala do Paříže a že umí francouzky, ale to odbíhám od tématu. Lidé se měli celkem dobře, auta neznečišťovala ovzduší, krajina nebyla tak zohyzdění dálnicemi, jenže převážet velké množství věcí taky nebyla „sranda“. Naložit věci na lyžování do auta... žádný problém, ale počkat, my auto nemáme. Takže hezky všechno do batohu, lyže do podpaží a vzhůru na vlak. Vlaky na parní pohon byly opravdu hodně využívány, i když musely pořád doplňovat vodu a muselo se v nich topit. S přepravou to bylo hold těžší, ale nikdo si nestěžoval. No jo, to zlaté meziválečné období, jenže to taky netrvalo věčně.

Cestování za komunistů a po revoluci

Po válce se naši země ujali komunisti a cestovat do zahraničí se smělo, jen pokud člověk dostal povolení. Auta již nebyla úplnou raritou, ale cestování to moc nezměnílo. Spousta lidí vlastnila levné ruské automobily, které se ujmuly na trhu a začaly se masově vyrábět. Ale většina lidí stále raději využívala vlak nebo autobus. Sice dostupná osobní auta všem usnadnila život a znečišťovala ovzduší, ale to vše šlo samozřejmě postupně. Na venkově zas tak moc necestovali, většinou jim stačilo jet třeba k nějakému blízkému rybníku, ale to se dalo zvládnout i na kole. Občas se jezdilo stopem, což se dnes také moc nevyužívá, asi kvůli tomu, že nikdy nevíte, koho stopnete. Bohužel v dnešní době můžete stopnout někoho, u koho budete litovat, že vám vůbec zastavil a vy nastoupili, takže když už není jiná možnost, tak stopovat ve dvou.

Také děti trávily víc času venku, takže se toho nachodily dost po okolí. Stačila jim krajina kolem nich a neměly ani žádnou potřebu jezdit někam dál za mořem a do zemí, kde by se češtinou nedomluvíly. Aspoň nebyly přikovány k počítačům jako dnešní generace, která radši zůstane doma, než aby jela s kamarády na výlet.

Ve městech to bylo podobné, až na to, že se běhalo po sídlišťích, hrál se fotbal. A docela často se někam cestovalo, ať už na chatu nebo jen po památ-

kách či se projet na kole kamsi za město. V tom se to docela liší, dnes už si nikdo jen tak nevyjede na výlet na kole. Jsme prostě líná generace, co radši nakopne auto a jede, než aby se trošku prošla.

Hned po revoluci, když komunismus padl a změnil se jen v ošklivé (podle mojích babičky na hezké) vzpomínky, tak se nám otevřel svět. Již nebyl žádný problém odcestovat třeba i na jiný kontinent, protože letadlová doprava byla již velmi vyspělá a dostupná. Čímž se stalo, že spousta lidí začala cestovat na vzdálené kontinenty a zvedla se i doprava zboží a surovin, začali jsme dovážet i vyvážet a cestování bylo stejné jako dnes.

Závěr

Tato práce mi přinesla velice zajímavé poznatky, občas i docela překvapivé a šokující. Byly to docela přínosné a příjemně strávené chvílky s mými příbuznými. Doufám, že se vám práce líbila a bavila vás stejně jako mě. Chtěl bych poděkovat všem pamětníkům, se kterými jsem dělal rozhovor, a potom bych rád poděkoval i učitelům, kteří si dali tu práci číst a opravovat všechny naše výtvary.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: žena, 91 let, Čechy, v té době důchodkyně, středoškolské vzdělání

Čím jste jezdili?

Většinou vlakem, protože tatínek byl zaměstnán u dráhy, takže jsme měli volné jízdenky. Auto jsme neměli, takže jsme ani moc neměli čím jiným jezdit. Jenže ty vlaky byly ještě parní, takže to kouřilo a taky každou větší stanici museli doplňovat vodu a motoráčky jezdily jen na kratší vzdálenost.

A co doprava ve městě?

No to byly autobusy, ve větších městech i tramvaje. A možná už i trolejbusy, ale to si přesně nepamatuju. No a v Karlovejch Varech byly jenom autobusy a kočáry s koňmi a tam nesmělo auto do města. Tam jezdily jenom „fiakry“.

Kam jste jezdili na prázdniny nebo na výlety?

V zimě na lyže hlavně do Krušných hor na Plešiny nebo na Klínovec, protože jsme tenkrát ještě bydleli v Karlových Varech. A tam to bylo nejpříhodnější na lyžování, ale to jsme měli ještě staré lyže „kandaháry“. Ony měly ještě staré upínání na kotnících, do kterého se špatně lezlo. A v létě o prázdninách jsme jezdili do penzionu na Šumavu na Babylon u Domažlic, kde byla možnost koupání v rybníku. Na výlety jsme tam chodili na Čerchov a do Klenčí. A do Trhanova na Kozinův pomník a na Výhledy, tam je pomník spisovatele Šimona Baara.

A někam do ciziny jste jezdili?

Jednou v červnu jsme jeli na poznávací zájezd od dráhy do Paříže. Jeli jsme vlakem přes města Lille, Arras a Amiens. A já už uměla francouzsky, protože jsem musela dělat zkoušky z francouzštiny na střední hotelovou školu, ale musela jsem se ji učit z němčiny, protože ta škola byla německá.

Tehdy mi bylo tak 16, 17 let a já dostala, Honzíku, od babičky franky, abych si něco koupila.

A jak jsme bydleli v Paříži v hotelu, tak jsem se sama odpoledne, takovou šikmou uličkou, kde jsme už párkrát procházeli, vypravila sama nakoupit, ale já jsem se ztratila... Nakoupila jsem všechno, ale pak už jsem nevěděla, kde jsem, a tak jsem vlezla do metra. Jenže to u nás ještě tehdy nebylo metro vůbec a pro mě to tam bylo jako španělská vesnice. V tom metru to bylo jako v mraveništi, kolik tam bylo lidí a těch východů a já se snažila najít jméno ulice, kde jsme měli hotel. Nakonec jsem vylezla a radši si vzala taxíka, protože tam byli strašně levný. Řekla jsem mu jméno hotelu a pak

Obr. 8: Modely aut VW Beatle, Doge Viper STR-10 a armádní nákladák Pumper (foto Jan Uhlík)

Obr. 9: Dopravní trajekt na ostrově Skopelos (foto Jan Uhlík)

kni, skoro až na zem. Vždycky si vezla v těch kapsách mentolový bonbony a já jsem jí vždycky říkala „Babi nemáš ten prdlavej bonbon“.

mu zaplatila těmi penězi, které mi ještě zbyly.

Pak jsme byli taky na Eiffelovy věži, až nahore, pak taky v Louvru v obrazárně a pak v Notre-Dame, což je tam ten chrám.

Pak jsme se taky hodně najezdili s babičkou po různých slavnostech, třeba na Svátý hoře, na Svátým kopečku, když byly ty slavnosti v kostele. A vzpomínám si, že babička sjezdila kde jakou tu slavnost, co byly ty mše a jak jsme sedli do vlaku, tak babička v takové té veliké su-

***Pamětník 2: žena, 45 let, Čechy, v té době student,
vysokoškolské vzdělání,***

Čím jste jezdili?

Když jsem byla malá, tak měl táta jen motorku, na které jsme jezdili o víkendech za babičkou a dědou do patnáct kilometrů vzdálené Křemence. Jenže jsme na ní jezdili čtyři — táta řídil, brácha seděl za ním, pak já a nakonec máma.

Když mi bylo asi pět nebo šest let, tak táta koupil obrovského modrého žigulíka a pro mě to bylo, jako obrovská vesmírná loď, co stála u nás na dvoře. A do školy, která byla asi jen čtyři kilometry za kopcem, jsme jezdili ráno autobusem. Já jsem musela vozit dvě mladší sestry do školky, takže, když jsme šli pozdě na autobus, tak jsme se ho snažili doběhnout a já je musela tahat za sebou, i když už nemohly a skoro brečely. Potom jsme ještě s mojí babičkou jezdily občas do Dolánek a já byla vždy natěšená, že pojedeme vlakem.

Kam jste jezdili?

My jsme ani nikam moc nejezdili, jenom občas na odpoledne k vodě nebo jsme párkrát byli i v Praze v zoo. Jinak já jsem jezdila jediné na tábory na Častoboh, ale s našima jsme na výlety moc nejezdili.

Do zahraničí jste nikam nejeli?

Ne, nikam jsme nejeli, ale když jsem dodělala gympl, tak jsem jela na rok do Anglie, jako au pair. Jelo se tam normálně busem a pak trajektem přes Lamanšský průliv. Bydlela jsem u rodiny asi deset kilometrů od Cambridge, kam jsem jezdila každé ráno na kole do školy. Všude okolo byly pastviny ohraničený dřevěnými ploty a každá měla nějakou takovou zvláštní branku, které se říkalo „gate“. Jenže to byly strašně malé branky a občas se v nich vzpříčila kráva, kterou jsem musela nejdřív osvobodit, abych mohla jet dál. A taky si vzpomínám, že tam občas strašně lilo a já musela jezdit od hos-

podý k hospodě a v každé pořádně vyždímat bundu, dát si čaj u krbu a jet zase dál.

A byla jsi jenom v Cambridgi, nebo jsi jela i někam jinam?

Jednou jsem se vydala do Skotska s tou rodinou, u které jsem bydlela. Ve Skotsku jsem bydlela v hotelu a vždy u večere mě někdo pozval, abych jela s nimi, protože hned poznali, že jsem cizinec, a tak mě vzali autem někam na výlet. Hlavně tam většina lidí byla strašně přívětivá a otevřená.

Pak jste byli s tátou v Americe, ne?

Jo to mi bylo 25 a poprvé jsem letěla letadlem do Denveru a hned se čtyřmi přestupy, a to ve Frankfurtu, v New Yorku a v Chicagu. Bylo to na tři měsíce přes prázdniny.

Od června až do července jsem tam byla jako vedoucí na dětském táboře, což bylo fajn. Chodili jsme tam na pětidenní výpravy, kde jsme spali ve stanech, ale vždycky jsme si museli dát jídlo na stromy, aby na něj nemohli medvědi. A když jsem měla třeba den volna, tak jsem vzala kolo a jela se vykoupat k vodě. Jenže jednou jsem si dala na cestě zpátky pauzu a sedla si na vyhřátý kámen a pozorovala krajinu. Najednou jsem zaslechla chřestivý zvuk, myslela jsem, že to jsou jen listy osik, které rostly kolem. Jenže bylo bezvětří a listy se nehýbaly, a když jsem se otočila, tak jsem uviděla chřestí, jak půl metru ode mě vlézá do pukliny v tom kameni a chřestí na mě, abych si dala majzla. Takže jsem vyskočila a ujížděla pryč. No a v srpnu za mnou přijel táta.

A s tátou jste byli kde?

To jsme jezdili všude možně po Americe a byli jsme i v Kanadě. Bud' jsme stanovali, nebo spali v autě. Jenom jednou jsme byli ubytovaný u jedné rodiny.

Nějaký zážitek z toho cestování?

Na jediný, co si teď vzpomínám, bylo, jak táta potkal medvěda, ale u toho jsem nebyla, a pak jak jsme bydleli u té rodiny, tak se ta paní táty zeptala jakože „please set the table“ (prosím prostřete stůl) a táta si to vyložil jako, že si má sednout ke stolu, takže odpověděl „No, thanks“ (ne děkuji) a paní na něj chvíli koukala, jako co si to dovoluje, ale pak jsem mu to vysvětlila.

Pamětník 3: Muž, 44 let, Čechy, v té době student, vysokoškolské vzdělání

Čím jste jezdili?

Měli jsme auto, ale jezdili jsme normálně městskou. Na hory jsme jezdili vlakem, přičemž chalupa byla v zimě na kopci, takže hezky s batohem na zádech a šlo se za tmy 3-5 kilometrů. Jenže vlaky byly pořád přeplněný, takže jsme si museli kupovat místenky a stihnout vždy ten spoj, jinak jsme měli po výletě. A když jsme chtěli jó dobrodružství a rodiče nás pustili, tak jsme jezdili stopem. Hezky někam na dálnici s báglem a jednou jsme si stopli i nějakého kněze, který měl přečpané auto, takže jsme se tam sotva namačkali a on k tomu jel ještě jako šílenec. A když jsme mu říkali, ať se radši soustředí na tu jeho šílenou jízdu než na nás, protože si s námi pořád povídal, tak odpověděl jen, že se před jízdou pomodlil a že ví, že dojedou v pořádku.

Jinak já jsem jezdil hodně na kole. Vždy jen nosič a na něm připevněný ruk-sak a jel jsem třeba do Broumova, což je asi 170 kilometrů nebo na chalupu na Kokořín, což je 52 kilometrů. Ale jednou naši jeli na chalupu a já za nimi měl přijet druhý den, ale to byla strašná mlha, protože jsem vyrážel tak v šest ráno, aby nebyl provoz. A já se v kvůli té mlze musel vrátit a vyrazit později, jenže oni se o mě báli, takže mi jeli naproti a potkali jsme se asi v půli cesty.

Kam jste jezdili?

Jezdili jsme různě po Čechách i Moravě, vždy od fabriky, nějaká rekreační střediska nebo zotavovny. Jednou jsme jeli trabantem k moři do východního Německa. Na střeše jsme měli velký plátěný vak a teď jsme jeli po panelové dálnici, takže jsme se potom klepali ještě tři dny. Fabrika, ve které máma pracovala, občas zaplatila okružní jízdu autobusem po českých zámcích a hradech, takže jsem sbíral pohledy a turistické známky. A pak jako starší jsme jezdili na čundry do Adršpachu, na Kokořín a na Sedmihorky.

Na prázdniny jsem jezdil na Orlík do osady, která měla šerifa. Tam jsem jezdil od mala až do osmnácti, vždycky to tam bylo úžasný. Každý svůj stan, soutěže, hry, bojovky, táboráky s kytarou a s písničkami, koupání přímo v Orlíku, rybaření a pak i suchý záchod a lednice jenom jako díra v zemi obložená polystyrénem. Pak jsem toho najezdil, když jsme byli starší, tak právě ty čundry.

Jednou jsme právě přespávali v plechové zastávce a ráno tam někdo venčil svého rotvajlera. Ten se na nás strašně rozštěkal, ale pán si ho stáhnul zpátky a zeptal se, jestli nás neobtěžoval. Taky jsme si vařili v ešusu, takže to bylo, že ráno jsme si uvařili kaši pak dopoledne polívku s kaší a odpoledne čaj s polívkou a kaší, protože se to nedalo pořádně umýt. Navíc se u toho člověk zašpinil, takže jsme se myli v ledovém potoce.

Ještě nějaký zážitek?

No ještě jsme byli na Slovenku ve Vysokých Tatrách a chtěli jsme si lanovkou vyjet na Lomnický štít. Jenže už jsme nemohli sehnat lístky, protože nás bylo hodně, ale zrovna byla mlha, takže nám to ani nevadilo. A pak přišel jeden pán s tím, jestli nechceme lístky nahoru, ale my jsme mu řekli, že jich potřebujeme víc. Asi třináct nás bylo, ale vzpomínám si, že měl přesně tolik lístků, kolik bylo nás. Tak jsme si řekli, že tam teda pojedeme, vyjeli jsme, ale v těch mracích nebylo vůbec nic vidět, ale když jsme jeli dolů, tak se mraky tak na půl minuty rozevřely, jako opona, chvíli krásný výhled a pak se zas zavřely. A pak z Ameriky, jak jsem potkal medvěda,

což bylo v nějakém parku, když jsem pro něco šel zpátky do auta a najednou vidím medvěda, takže jsem se zastavil, ani se nehnul, až nakonec medvěd zmizel do křoví.

Sdělovací prostředky

Václav Cezner

Sdělovací technika v době před mým narozením

Ze získaných rozhovorů je možné popsat dobu přibližně od 50.let do 90. let 20. století. Popis tohoto oboru z doby před mým narozením vychází tedy z těchto rozhovorů.

Telefon

Pod pojmem telefon byl u nás v Československu téměř až do začátku 90. let 20. století myšlen jen telefon, kterému dnes říkáme pevná linka. Ne zdaleka každá domácnost měla vlastní telefonní linku. O zavedení telefonní linky se muselo žádat a vyřízení žádosti trvalo dlouhou dobu i několik let. Proto byly běžné telefonní budky, kde se dalo po vhození mince telefonovat. Bylo možno telefonovat i z pošt, kde měli pro telefonování zvláštní místnůstky, něco jako telefonní budky pod střechou. Místní hovory byly účtovány za spojení bez ohledu na délku hovoru. Ale meziměstské volání bylo drahé. Pokud někdo potřeboval dát vědět někomu z jiného města rychlou zprávu, posílaly se telegramy. Ty byly svým rozsahem krátké, protože se platily podle počtu písmen. Odesílaly se z pošty a jejich výhodou bylo, že je mohl obdržet i ten, kdo neměl telefon. Pro delší komunikaci s někým místně vzdáleným se více než dnes psaly dopisy.

Mobilní telefony se začaly v České republice běžněji objevovat až v druhé polovině 90.let 20.století.

Televize

Televize začala v Československu vysílat v roce 1953. A televizní přijímač zpočátku nebyl běžnou součástí domácností. Byl poměrně drahý. Ale postupně, i když se nikdy nejednalo o úplně levnou záležitost, se stává běžnou součástí každé domácnosti. Dřívější televizní přijímače byly také dosti poruchové.

První televizní přijímače měly poměrně malou obrazovku — první československý televizní přijímač (Tesla 4001A) měl obrazovku o průměru 25 cm.

Ale co se týče celého přístroje, ten byl mnohem masivnější. Skříňové přístroje byly dřevěné, takže vypadaly více než jako přístroj jako kus nábytku.

Následující obrázek ukazuje, jak vypadala v rozhovoru zmiňovaná televize Carmen, rok výroby 1963, úhlopříčka 43 cm. Tato televize zobrazovala pouze černobíle.

Co se týče samotného vysílání, to začalo 1. 5. 1953 jako zkušební a od 25. 2. 1954 bylo již označeno jako pravidelné. Z počátku se vysílalo jen 2, případně 3 dny v týdnu. Ale zdaleka se nejednalo o celodenní vysílání, jak ho známe dnes, ale jednalo se zpočátku jen o několik hodin denně. Vysílání se postupně rozšiřovalo a od 29. 12. 1958 vysílala televize každý den v týdnu. Od 10. 5. 1970 bylo vysílání rozšířeno i o druhý program. Vysílání bylo zpočátku černobílé. Barevné vysílání začalo na 2. programu 9. 5. 1973 a na 1. programu 9. 5. 1975.

Veškeré dosud zmiňované údaje o vysílání se týkaly vysílání jediné stanice — Československé (později České) televize. Teprve v roce 1994 zahájila vysílání první celoplošná soukromá stanice TV Nova. I když rok předtím vysílala již stanice Premiéra, ale pouze pro Prahu.

Dalším velkým zlomem v televizním vysílání byla změna analogového vysílání na digitální. V roce 1997 se začalo s digitálním vysíláním přes satelit. U pozemního vysílání se přechod na digitální vysílání odehrál mezi léty

2007 až 2011. Pro televizní diváky to znamenalo nutnost pro příjem signálu si zakoupit ke stávající televizi doplněk set-top-box.¹

Z pořadů vysílaných v televizi pamětníci nejvíce zmiňují vzpomínky na vysílané seriály. Protože vysílala pouze jedna televizní stanice a pouze na dvou programech. Vysílané seriály byly opakovány, aby je mohl vidět každý, a tak byl jejich obsah široce známý celé tehdejší společnosti. Pokud se jednalo o jen o trochu kvalitní pořad, bylo jasné, že si ho nikdo nenechá ujít. Dále byly oblíbené sportovní televizní přenosy.

Rozhlas

Rozhlas je svým vznikem starší než televize a tedy v daném období byl již mnohem dostupnější.

Rozhlasové přijímače byly nejdříve elektronkové, později (asi od poloviny 50. let) tranzistorové. První rozhlasové přijímače byly poměrně velké přístroje. Postupně se začala vyrábět i přenosná rádia, takzvané „tranzistoráky“. Často se vyráběla rádia v kombinaci s gramofonem a později v kombinaci s magnetofonem.

Stanice se ladily na rádiu ručně pomocí knoflíku. Poloha knoflíku musela být přesná. Při ladění u nejstarších rádií právě pomáhalo v rozhovoru zmiňované „magické oko“. Jednalo se o elektronku, která byla indikátorem vyladění a která svítila zeleným světlem.

Z pořadů vysílaných v rozhlase zmiňují pamětníci mimo poslouchání zpráv vysílání čteb na pokračování a nedělní pohádky.²

Kromě československých stanic se poslouchaly i stanice zahraniční, jako zdroj necenzurovaných informací a přístupu k západní kultuře — Svobodná Evropa, Hlas Ameriky.

---

1 Dnešní televizní přijímače jsou již vyráběné s ohledem na příjem digitálního signálu a opět žádný doplněk nepotřebují.

2 Nedělní pohádka ve 13 hodin je stále vysílána na stanici Český Rozhlas 2

Obr. 10: Bakelitový telefon — je vidět, že se pro zapojení používala jiná vidlice než dnes

Obr. 11: Telefonní přístroj ze skladu fondusu České televize

Obr. 12: Telefonní přístroj ze skladu fondusu České televize

Obr. 13: Telefonní přístroj ze skladu fondusu České televize

Srovnání s dneškem

Telefon

Dříve telefon nevlastnil každý člověk. A pokud nějaký telefon vlastnil, tak se jednalo o pevnou linku. Mimochodem, doma ještě vlastníme a pořád funguje. Poté se přešlo na mobilní telefony, které se daly přenášet. Dnešní telefony umí o hodně víc než dříve. Nyní můžete mimo jiné například brouzdat na internetu, stahovat si různé aplikace, psát emaily a tak dále. To v té době nešlo. Mohli jste jen telefonovat a možná psát i SMSky. V běžném životě telefon moc nepoužívám, ale například o prázdninách se hodí, že v mobilu můžeme mít uložené mapy, jízdní řády a můžeme se podívat na předpověď počasí.

Televize

Ve 20. století televizi vlastnil jen ten člověk, který měl hodně peněz. Televize byly černobílé a měly menší obrazovky. A kvalitu obrazu v této době bychom označili za hodně podprůměrnou. Teď jsou televize s rozlišením HD a Full HD. Televize v dnešní době už není tak drahou záležitostí jako dříve. Někdo má v bytě i 2 možná 3 televize. Ale připadalo mi hezké, že dříve nebyly v televizi téměř žádné reklamy. Ty mi v dnešním vysílání dost vadí.

Rádio

Tehdy bylo rádio o hodně populárnější, alespoň z výpovědí pamětníků to tak vyplývá. Poslouchali ho malí i velcí, každý si něco našel. Měla ho skoro každá rodina, oproti televizi, a většinou 1 nebo 2 exempláře. Teď má rádio skoro každá věc (auto, televize, ale i mobilní telefony), ale skoro ho nevyužíváme, alespoň u nás. Takže můžu říci, že rádio už není tak v módě, více lidí se kouká na televizi. Pořád ale rádiové stanice existují a je jich víc než ve 20. století.

Obr. 15: Televizní přijímač Tesla 4002A

Obr. 14: Černobílý televizor Tesla Carmen

Obr. 16: Různé televizory z 70.–80.let 20. století ze skladu fundusu České televize

Obr. 17: Další televizory z 60. let ze skladu fundusu České televize

JAK SE ŽILO V DÁVNĚVĚKU: SDĚLOVACÍ PROSTŘEDKY

Obr. 19: Televizor Tesla Color 423, první československý barevný televizor s dálkovým ovladačem.

Obr. 18: Televizní přijímač Tesla 4001A

To, co v minulosti nebylo, je internet. Docela užitečná je existence různých webových stránek pro vyhledávání informací. Komunikace přes e-maily je rychlá.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: 74 let, v důchodu, celý svůj život pracovala jako zdravotní sestra,

A jak si vzpomínáš na rozhlasové vysílání?

Narodila jsem se na venkově a na rozhlasové vysílání vzpomínám přibližně v letech mého mládí, tj. v roce 1950–1960. Pro venkovské dítě byl rozhlas zázračné spojení se světem. Každou neděli po obědě jsme se scházeli — rodiče a sestra u rozhlasového přijímače k poslechu nedělní pohádky. Celý týden jsem se na tu chvíli těšila, byla to krásná hodinka odpočinku. Občas jsme poslouchali i sobotní večerní pořady. Během dne jsme vysílání nepouštěli, na venkově bylo stále hodně práce — i děti měly své úkoly — jednak školní — jednak na poli a na zahradě.

Velkou vzpomínku na rozhlas mám z 21. 8. 1968. Tehdy jsme rozhlas poslouchali od dvou hodin v noci, to nám zavolali známí. Pak jsme rozhlas poslouchali i celý den. Do práce jsem nemohla, protože nejezdily tramvaje. Během dne bylo i u nás doma slyšet, jak po nábřeží projíždějí tanky.

A jak si vzpomínáš na televizní vysílání?

Televize byla tenkrát — v době mého mládí — nedostupná! Zažila jsem televizní vysílání, až když jsem po maturitě začala pracovat a to bylo v roce 1959 a později. Doma jsme televizi neměli, byl to v té době přepych. Pracovala jsem v nemocnici, kde jsem televizi sledovala až večer — hlavně večerní zprávy ze světa a z domova. Nezapomenutelná byla na například na zprávu o letu člověka do kosmu. To bylo v roce 1961 — všichni jsme se zatajeným dechem sledovali cestu J. Gagarina do kosmu. Také a stále, po

*Obr. 21: Tesla 521A
„Populár“, rok výroby
1956/57*

*Obr. 23: Jeden z
„tranzistoráků“, VEF 206,
Sovětský svaz, rok výroby 1974*

*Obr. 22: Různé rozhlasové přijímače ze
skladu fundusu ČT*

*Obr. 20: Různé rozhlasové přijímače ze
skladu fundusu ČT*

dlouhých letech, si vybavuji okamžik, když jsem se při sledování večerních zpráv dozvěděla o zavraždění amerického prezidenta J. F. Kennedyho. Ten okamžik úžasu a hrůzy nezapomenu nikdy.

Doma jsme měli televizi poprvé asi v roce 1966. Měla velmi malou obrazovku. V té době také začali v televizi dávat seriály. Dívali jsme se na legendární seriál *Sága rodu Forsythů*. Na ten se chodili k nám dívat příbuzní, kteří televizi doma ještě neměli. Později jsme měli další televizní přijímače, ale pamatuji se, že byly hodně poruchové. Také se často chodívalo nastavovat anténu, aby obraz nezrněl. Později jsme měli barevnou televizi. Pamatuji se, ale že to bylo nedostatkové zboží a také byla docela drahá.

A ještě něco o telefonu.

Telefon doma jsme měli, až když jsem se po svatbě v roce 1964 přestěhovala do Prahy. Ale měli jsme telefon společně s příbuznými, kteří bydleli v prvním patře. Psali jsme si čárky, kolikrát kdo telefonoval, a podle toho jsme si pak dělili platbu za telefon, protože se účtovalo podle počtu volání a ne podle jeho délky. Ale na venkově, v malé vesnici, odkud pocházím, tam byl zaveden telefon asi až v 80. letech. Nepamatuji si to úplně přesně, ale vím, že jsme si se sestrou dlouho pouze psaly.

Mobilní telefon jsem pak měla poměrně pozdě, asi až v roce 2008.

Pamětník 2: 60 let, vedoucí vysílací techniky; dlouholetý pracovník České televize,

Řekněte nám, prosím, něco o Vás a Vaší práci v televizi.

Jmenuji Karel Trpák. Narodil jsem se ve stejném roce jako Česká (tehdy Československá) televize, tedy v roce 1953, akorát že televize se narodila 1. května a já až na podzim. Tím už byl asi můj osud předurčen, nikdy jsem o ničení jiném, než že budu studovat elektrotechniku, neuvažoval, zajímala mě muzika a technika kolem toho, televize. Takže já jsem si v podstatě splnil dětský sen, tím že jsem přišel v roce 1978 do Československé televize.

Předtím jsem studoval gymnázium, potom elektrotechnickou fakultu, kde už jsem dělal přímo obor videofrekvenční technika. Studium bylo rozděleno na obory audiofrekvenční a videofrekvenční, takže jsem dělal přímo tu televizní — videofrekvenční techniku. Když jsem v roce 1978 skončil, přišel jsem se zeptat do televize, zda by mě vzali. A tak jsem 15. srpna nastoupil do televize. Pracoval jsem ale pouze 14 dní, protože jsem 1. září musel nastoupit na rok na vojnu. To už skoro nevíte, co je jít povinně na vojnu. Po vojně jsem nastoupil do televize na dabing. Tehdy se na dabingu používala unikátní technologie. Postavili to Američané, bylo to tehdy unikum ve střední Evropě. První dabing, který umožňoval dabovat elektronické záznamy. Do té doby se vždycky dabovalo jen na film, na filmový pás. Na tomto pracovišti jsem byl 6 let.

V roce 1984 začala televize stavět další unikátní technologii — víceúčelová pracoviště — první se jmenovalo RK9 — Režijní komplex 9 — Sloužil k dokončování živě vysílaných pořadů. Byla v něm záznamová zařízení a další technologie, která se nevešla do přenosových vozů. Třeba při sportovním přenosu na stadionu byly pouze kamery. Obraz se přenášel do RK9, kde se opatroval titulky, „zpomalovačkami“,³ komentáři z hlasatelný atd. A teprve takhle upravený signál se vysílal divákům. Na tomto pracovišti jsem začal dělat vedoucího směny a pracoval jsem tady dalších 7 let.

Pak přišla revoluce v roce 1989. Při revoluci se televize také zapsala do historie, protože to, že televize začala informovat o událostech v Praze, to mělo veliký vliv na to, že lidé mimo Prahu byli informováni, co se děje. Lidé na vesnicích a v menších městech totiž netušili, co se vlastně 17. listopadu stalo a jaké to mělo pokračování. Televize zpočátku o událostech vůbec neinformovala, ale televizní pracovníci se, dá se říci, vzbouřili, začali dělat mítky v garážích přenosové techniky a požadovali, aby televize objektivně informovala o tom, co se děje. To umožnilo, aby se lidé na venkově dozvěděli pravdu, co se děje, a aby se revoluce rozšířila. To také umožnilo dějinný zvrat, který v roce 1989 nastal. Po roce 1989 nastalo i hodně změn v te-

---

3 tj. zpomalení záznamu např. při gólových situacích

levizi, museli odejít všichni vedoucí pracovníci, kteří se zapletli s komunistickou stranou anebo STB.

V roce 1991 jsem začal dělat funkci hlavního inženýra, v této funkci jsem pracoval až do roku 1998. Ve funkci jsem měl na starosti rozvojové projekty, investice, stavbu nových pracovišť. V roce 1998 skončilo funkční období generálního ředitele Iva Mathého. Nový generální ředitel si přivedl vlastní tým spolupracovníků a já jsem byl z této funkce odvolán.

Na konci roku 1998 jsem odešel z televize a začal jsem pracovat v soukromé televizi TV3, kde jsem dělal ředitele techniky. Byl jsem zodpovědný nejen za rozvojové projekty, ale i za provoz. Televize TV3 bohužel skončila velmi neslavně. Kvůli neshodám o licenci mezi investorem a majitelem licence skončila TV3 v roce 2001 v konkurzu.

Asi půl roku jsem pracoval jako konzultant, poté mi bylo nabídnuto místo v České televizi — vedoucí vysílací techniky — s tím, že budu mít na starosti odbavování všech programů. A to nejen provoz, ale i stavbu nového odbavovacího pracoviště. Nové odbavovací pracoviště bylo dokončeno v roce 2008 a je založeno na počítačových serverech a je celé řízeno výpočetní technikou. Ono to vlastně dneska ani jinak nejde.

Jaké jsou Vaše vzpomínky na televizi z let které, ještě nebyly pracovní.

Když jsem byl dítětem, tak jsme televizi neměli. To bylo tehdy moc drahé. Moji rodiče, táta i máma, byli učitelé. To znamená, že někdy v šedesátých letech měli plat kolem 1200 Kčs měsíčně a televize stála přes 4000 Kčs. To nebylo možné, aby si ušetřili na televizi. Potom se celá rodina včetně dědečka a babičky složila a koupila v roce 1963 s velkou slávou černobílý televizor značky Carmen, mohli jsme se tedy doma dívat. Víím, že první pořad, na který jsme se dívali, byl před 50 lety — 25. 11. — byl přenos pohřbu J. F. Kennedyho. To tehdy televize přenášela z Ameriky. A to byla první věc, na kterou jsme se dívali na naší první televizi. Televize mě vždycky fascinovala spíše z té technické stránky, ale přesto si pamatuji na některé pořady z té doby. Víím, že například velmi populární byla detektivní série

Abonent na lince U. To byla francouzská detektivka, velice populární, a když jí dávali, tak se ulice vyprázdnily, opravdu všichni seděli doma před televizí a koukali. To samé nastávalo třeba při vysílání britského seriálu Sága rodu Forsythů. Zábavné pořady, které uváděl pan Dvořák, také byly velmi populární. Ze sportovních přenosů se hodně lidé dívali na krasobruslení, které dnes už není tak populární jako kdysi. Na přenosy z krasobruslení se dívala celá rodina. Jak říkám, mě ale vždycky zajímala spíše ta technická stránka televize.

Můžete nám něco říci o digitalizaci. To je věc, která byla hodně probírána v médiích.

Možná to bude znít neskromně, ale digitalizaci televizního vysílání považuji tak trochu za svoje dítě. Počátky digitální televize spadají do roku 1993, tedy do doby, kdy jsem působil jako hlavní inženýr a tedy technický rozvoj spadl do mého popisu práce.

Ustanovilo se konsorcium televizních společností a výrobců zařízení s názvem DVB (Digital Video Broadcasting). Pochopil jsem, že tudy bude směřovat vývoj a prosadil jsem, že se Česká televize stala členem konsorcia už tři čtvrtě roku po jeho založení. To nám umožnilo účastnit se jednání, takže vím, že jsem vždycky ze zasedání v Ženevě přinesl štos materiálů a poté jsme je s kolegy studovali. Toto bylo období mezi léty 1993–1998. V roce 1997 došlo k tomu, že Česká televize začala vysílat digitálně přes satelit. Spolu s jinými televizemi jsme se domluvili a pronajali jsme si transpondér na satelitu a začali jsme s digitálním vysíláním. V České televizi docela složitě, protože tehdejší ředitel výroby nechtěl to tohoto projektu investovat žádné finanční prostředky navíc a já jsem měl za úkol zajistit, aby se náklady daly pokrýt z úspor. Vymysleli jsme to tedy tak, že se satelitní (distribuční) cesta použije pro napájení pozemních vysílačů a tím ušetříme za pozemní trasy k vysílačům. Náklady na oba způsoby distribuce signálu byly tím pádem srovnatelné, takže rok 1997 je možné považovat za počátek digitálního vysílání v České republice. Trvalo ale dalších 10 let, než se rozšířilo a začaly být jasné plány, jak převést i to pozemní vysílání do digitálu. Při-

tom například už v roce 1998 ve Velké Británii začali vysílat kompletně digitálně. My jsme věděli, že to bude výhodné, ale vstupní investice byly velké. Takže až po deseti letech v roce 2007 vznikl technický plán přechodu, to už do toho mluvila spousta lidí, všechny televize, které v té době byly, ČTÚ. Teprve až od roku 2007 se dá mluvit o počátku digitálního pozemního vysílání.

To bylo také období, když o tomto začali psát běžní novináři, dostalo se to mezi normální lidi. Ti samozřejmě byli zděšení, že si musí koupit novou televizi, nebo nějaký set-top box. Bylo kolem toho hodně povyku, ale nakonec to celé proběhlo tak rychle, tak jednoduše a s tak minimálními náklady, že jsme byli až překvapeni, jak se to povedlo. Analogové pozemní vysílání v České republice skončilo k takovému magickému datu 11. 11. 2011.

Mohu Vás poprosit i o Vaše vzpomínky nejen na televizi, ale například i na rozhlas a případně telefon, které také patří ke sdělovací technice.

Rozhlas a telefon, to je také oblast, která zažila obrovské změny, obrovský rozvoj a změněné vnímání.

Já si pamatuji, že jsem jako kluk, když jsme ještě neměli televizi, hrozně rád poslouchal rádio. Měl jsem elektronkové rádio u postele, magické oko, zelené, svítilo. Rád jsem poslouchal pohádky, vtipy na Silvestra, i když jsem jim asi tehdy nerozuměl. Vzpomínám si na četby na pokračování, které jsem vždy napjatě sledoval, ať už to byl třeba humoristický román Karla Poláčka Pučálkovic Amina nebo sci-fi román Stanislawo Lema Planeta Eden.

Z technického hlediska byly v rozhlasovém vysílání dva velké zlomy. V 50. letech se vysílalo na středních vlnách pomocí takzvané amplitudové modulace (AM). Teprve v 60. letech začalo vysílání na velmi krátkých vlnách pomocí frekvenční modulace (FM). Přijímače pro FM se rozšiřovaly pozvolna postupně až téměř do 70. let. Na FM je vysílání nejen daleko kvalitnější, ale bylo možné zahájit i dnes již naprosto standardní stereofonní vysílání.

Byl zde ještě druhý problém, se kterým jsme se potýkali my v České republice, a to, že východoevropské země používaly jiné frekvenční pásmo, takzvané pásmo OIRT. Teprve po revoluci začal velmi rychlý přechod VKV stanic do pásem, které se používaly v západní Evropě a na kterých se vysílá dnes. Tedy teprve po roce 1989 lze přijímat rozhlas na stejných kmitočtech jako jinde v Evropě.

Teď nás čeká další přechod, i když si nejsem úplně jist, jestli nastane — to je vlastně přechod na digitální rozhlasové vysílání. Uvidíme, jaká bude situace, protože FM vysílání do značné míry stačí a digitalizace nemá na rozdíl od televize pro posluchače žádný zvláštní přínos. I přijímače pro digitální rádio jsou zatím o hodně dražší. To spíš věřím, že nastane větší rozšíření rádia po internetu.

Telefon, pevná linka, také nebyl zdaleka doma běžný, mělo ho pár lidí. My jsme měli telefon doma až od roku 1960. Celá 60., 70., 80. i začátek 90. let nic jiného než pevné linky nebyly. Až teprve v polovině 90. let začaly mobilní telefony, přibližně v roce 1996–1997. A během pár let zcela zlikvidovaly pevné linky. To je také takový obrovský vývoj. Člověk si už dneska neumí představit, jak jsme mohli bez mobilu žít. Ale všechno se dalo nějak zařídit. Nepřipadalo nám divné čekat ve frontě před telefonní budkou.

Anebo další taková změna — gramofon a černý desky — elpíčka a singly — které se proměnily v cédéčka. To je zase přelom 80. a 90. let, kdy vlastně začala cédéčka a ta černé desky úplně zlikvidovala. Kdo má dneska doma gramofon? Kdo si dneska pustí černou desku? Já jich ještě několik set doma mám, ale skoro všechno, co na nich je, jsem stačil pořídit na cédéčkách, nebo jsem si to nahrál na server. Takže už to mám digitálně. Je to také takový skok, obrovská změna v technice.

První počítač jsem si postavil vlastníma rukama. No to byla kopie amerického TRS 80, kamarád někde splášil schémata zapojení. Když někdo vyjel na Západ, tak nám koupil procesor, integrovaný obvod, nějaké paměti. Pak jsme ještě něco dovezli z Maďarska, tam se daly také ty součástky koupit. A postavili jsme první počítač. Jako paměť měl připojený kazeták, takže se

musela založit kazeta. Začalo to vrčet, program se z kazety nahrál do počítače a pak to s námi hrálo třeba šachy. No a první PC jsem si přivezl v roce 1985, když se začala uvolňovat politická situace, a já jsem vyjel na devizový příslib do Mnichova. Odtud jsem si přivezl motherboard XT-čka, doma jsem zhotovil plechovou skříň a postavil si tak první osobní počítač, jak ho známe dnes.

Pamětník 3: 47 let, programátor, před rokem 1989 student

Jaké máte vzpomínky z dětství na rozhlas a televizi?

Nejstarší vzpomínky, ono je to vážně těžké říct, noviny a časopisy jsme doma měli a hned, jak se objevily nějaký písmenka, tak jsem je četl. Ale nejranější vzpomínky jsou asi na rádio, ne tak na tu televizi. Na ni pochopitelně taky dojde, ale asi na rádio. Protože to byly takové denní rituály, když se prostě ráno vstávalo, bylo už zapnuté rádio a tam bylo „Dobré jitro“, se to jmenovalo, na stanici Praha. Vysílali nějaké zprávy a rozcvičky tam byly. Rozcvičky, tak podle nich jsme necvičili. Ale před tím než člověk odešel do školy, rádio v době, kdy jsem chodil do školky, si nepamatuji, ale do školy už jo, a tam pravidelně říkali: „Školáci, už je čas jít,“ a to mě strašně iritovalo, slušně řečeno. Ale je fakt, že ten den jsme měli tak nějak rozdělený, že přes den bylo rádio a večer televize. Málo kdy to bývalo, že by televize byla přes den, většinou televize začínala Večerníčkem a do té doby bylo rádio.

Opravdu člověk má některé věci tak zafixované, ani si vlastně neuvědomí, jak mu to členilo den, že byly věci tak pravidelné, třeba v 5 hodin odpoledne se poslouchalo Mikroforum, protože to byl pořad pro mladé a to bylo jakž takž záživné. I v televizi byly věci, které byly, nechci říct odvážnější, ale alespoň k něčemu, tak to byly věci pro mladé. V úterý večer byl Televizní klub mladých a v něm byly takové věci tak trochu nevázané.

Člověk měl takové denní rituály i rituály týdenní, podle toho, co bylo v rádiu a v televizi. Třeba v pondělí byla televizní hra, ta byla vždy z Bratislavy, to bylo vždycky slovensky. Navíc, málokdy se stalo, že byly dvě zají-

mavé věci proti sobě, takže třeba, kdyby se člověk podíval do televizních programů, co se vysílalo proti seriálu Nemocnice na kraji města, tak to byl třeba psychologický film z východního Německa, na to se nedalo koukat, tak se všichni koukali na tu Nemocnici, která nebyla tak špatná. Takhle mám zapamatovaných spoustu situací, třeba víkendy, když jsme nešli do školy, že bylo puštěné rádio. Ráno vždycky v sobotu byl Meteor, to byla, vlastně ještě je, populární věda. A po Meteoru se přešlo na Hvězdu⁴ a tam byl Zápisník zahraničních zpravodajů, kde zahraniční zpravodajové hlásili i ze Západu nějaké zprávy, co se tam děje a tam nebyla vždycky jen politika, ale například, že je někde ve Francii nějaká památka, nebo co se tam zrovna děje. Pak se v sobotu dopoledne přešlo na stanici Praha, asi tak v 11 hodin a tam byly kabarety. No to jsem trpěl, protože to bylo pásmo, kde rozhlas vysílal rozhlasovou zábavu. Tam byly rozhlasové estrády a vyprávěly se tam vtipy, až do teď se z toho osypávám, když si na to vzpomenu. U toho máma vařila. Pak byl oběd a po obědě v 13 hodin tu byla Zákruta, Pozor zákruta, pořad pro motoristy a pak byla rozhlasová hra a u ní se mylo nádobí. Ale ty rozhlasové hry byly většinou dobré. Pak se někam třeba šlo. A večer byl večerní pořad v televizi. A to takhle týden co týden pravidelně šlo. V neděli odpoledne to, jsme zase poslouchali pořad Třikrát šedesát a to stereo a to bylo na Vltavě⁵ takový tříhodinový blok. Tam byly četby na pokračování, nějaké rozhlasové dokumenty, rozhovory a soutěže. To bylo každou neděli a pak v jednu hodinu pohádka.

Poslouchali jsme rozhlasové noviny a pak jsme se koukali na Televizní noviny. To jsme měli denní rituál. V šest hodin byly zprávy na Svobodné Evropě.⁶ Ty byly desetiminutové a v 18.10 začínal komentovaný pořad Události a názory. Bez toho nebyl večer. Ale poslouchalo se jen do půl sedmé.

---

4 rozhlasová stanice

5 rozhlasová stanice

6 rozhlasová stanice, která vysílala ze „Západu“, z Mnichova, tehdy v „západním Německu“

V půl sedmé začínaly Rozhlasové noviny na stanici Praha. Ty jsme poslouchali asi do Večerníčku. Pak byly Televizní noviny.

Ty nejranější vzpomínky na televizi mám asi z 5 let. Teďka nedávno jsem si nahrával takovou nic moc hudební komedii, jmenuje se to Námluvy komtesy Gladioly a já zjistil, že si to pamatuji jako opravdu velmi malé dítě. Pamatuji se, že jsem to viděl těma dětskýma očima. Koukal jsem, hledal jsem, kdy to mělo první premiéru a tu to mělo na Silvestra 1970, a to mi bylo čtyři a půl, a nenašel jsem žádnou další reprízu až do 1990, protože tam hrál Landovský.

Televize na začátku 70. let vysílala daleko méně. Takže dopoledne vysílala třeba od 8 do 12, pak nebylo nic, až od čtyř odpoledne a do večera a mezi tím byla přestávka a v pondělí se začínalo vysílat až v 5 hodin odpoledne, takže i kdyby člověk chtěl, viděl tam jen monoskop. Ráno a dopoledne bylo vysílání takové, že buď to byla repríza něčeho z večera, nebo tam bylo vysílání pro školy. To si myslím, že se už neprovádí. Dříve to byly přímo vzdělávací pořady, kde se třída sesedla u televize a dívali se na pořad o tom, jak se, co já vím, třeba sklízí cukrovka nebo něco takového. A normální vysílání bylo až nějak od odpoledne, od večera do noci. Programy byly dva, jeden vysílal třeba jen večer. Celkově bylo daleko máň vysílání.

V televizi byl vždycky v neděli dopoledne nějaký blog pohádek. Tehdy se to jmenovalo Pohádkové dívánky. Uváděla to Štěpánka Haničincová.

Je toho víc, co si pamatuji, třeba Večerníčky. Můj zamilovaný Večerníček byl Kačer Saturnin, kde hrála opravdová zvířátka. První moderní večerníček byl Maxipes Fík.

Vzpomínáte si například na reklamy v televizi?

Reklamy, některé si taky pamatuji, ono se jich dochovalo jenom pár, bohužel. TV-típy se to jmenovalo původně — reklamy na želí, reklamy na jablka, reklamy na mléko. „Které kuře má čtyři nohy?“ — „Porcované!“ Naši se káceli smíchy, když jsem v sedmi letech prohlásil, že až budu mít dceru, bude se jmenovat Vitana a naučíme ji vařit a bude vařit za nás. „Vita-

na vaří za Vás“ — to byl jeden reklamní slogan. Byly nejen reklamní spoty a mezi nimi „pan Vajíčko“, ale byly i reklamy, např. takové, že se objevil statický obrázek, např. logo časopisu Stadion, a k tomu četl ženský hlas: „S týdeníkem Stadion na všechny stadiony světa...“ Po letech, když se v 90. letech vrátila na obrazovky hlasatelka Milena Vostřáková, jsem si uvědomil, že její hlas znám, že to byl ten hlas, který četl: „... Na všechny stadiony světa...“. V té době již nemohla na obrazovku, ale tohle jí ještě dovolili. Tyto zvláštní typy reklamy už později nebyly.

Pamatujete si na nějaké televizní seriály?

Systém se staral o to, aby lidé hezky zůstávali doma a nespolečovali se tam, kde to nechceme. Systém se staral, aby se lidi pěkně doma v teple dívali na tu televizi. Takže třeba seriál Nemocnice měl sledovanost 90 %. A druhý den všichni řešili situace ze seriálu. A když někdo nevěděl, co komu řekl doktor Štrosmajer, byl společensky znemožněn. Protože seriálů moc nebylo a program byl jeden nebo dva, tak jsme se dívali i na Muže na radnici, Ženu za pultem (pozn.: tendenční komunistické seriály). To jsme všechno absolvovali, ne tedy, že bychom tím žili, ale byli i určitě lidé, kteří tím doopravdy žili. Např. Herec Štěpnička někde vyprávěl, že mu nechtěli v trafice prodat cigarety, protože v jednom ze seriálů hrál tak trochu padoucha. Je to stupidní, ale spousta lidí to tak asi mělo.

Jak to bylo dříve s telefonem?

Telefon jsme doma neměli. Telefonu jsme se dočkali, až když mi bylo deset. Telefon z mých spolužáků neměl zdaleka každý. A strašně dlouho to trvalo, než se k telefonu někdo dostal. My jsme se přestěhovali v roce 1968, tedy když mi byly dva roky. Protože předchozí nájemníci si telefonní linku a telefonní číslo vzali s sebou. My jsme tam tedy telefon neměli. Naši požádali o telefon hned v roce 1968, když jsme se tam přestěhovali, a telefon dostali v roce 1976, tedy po osmi letech a to ještě proto, že jeden prastejda někde zatlačil. Telefonovat se chodilo do budek. Smluvit se dneska s kýmkoli na čemkoli není problém, buď má mobil nebo je na Facebooku nebo je na Skypu... takové instantní služby jsou teď. Tenkrát když se někdo chtěl

s někým sejt, tak to dalo práci to dohodnout. Je fakt, že bylo tenkrát na tyto věci daleko víc času.

První mobil jsem měl až v roce 1999. No to najelo strašně rychle, protože v roce 1996, to mohu dobře datovat, protože jsme v té době točili s kamarády amatérské filmy a mobily tam začaly fungovat jako dorozumívalo. Protože v roce 1996, když jsme natáčeli náš první amatérský film, tak mobil neměl z nás prakticky nikdo. Museli jsme se domlouvat tím způsobem, že jsem zavolał kamarádovi na ubytovnu, kde byl na chodbě telefon. Ten někdo vzal a já mu řekl: „Prosím Vás, mohl byste dojít pro Otu“. A on pro něj došel a bylo. A během jednoho nebo dvou roků jsme se dostali z této pozice do stavu, kdy už ten mobil měla z nás většina. A během tří let tedy do roku 1999 jsem byl jeden z posledních, který mobil neměl. Musím říci, že s mobilem mi trochu ochabla paměť na telefonní čísla. Dříve jsem si pamatoval čísla na nejrůznější lidi v hlavě.

Dokonce jsme se ve škole učili, jak se má telefonovat, netuším, v jakém to už bylo předmětu. Ale asi v páté třídě jsme se učili, jak telefonovat, jak se zadává telegram a jak vyplnit složenku. Telegram je jako služba už několik let zrušený. Byly slavnostně zrušeny asi před pěti lety.

A kromě toho ještě někteří lidi měli ještě jeden problém, moje babička třeba, a celý život jí to ji vydrželo. Byla zvyklá, že o některých věcech se do telefonu nemluví. Protože nikdo neví, kdo ten hovor může někde slyšet. Takže když někdo zavedl na něco řeč, tak odváděla řeč jinam. Tak prostě o tom se mluvit nebude.

Když já jsem do zaměstnání nastoupil v září 1989, tak už jsem nezažil to, co zažili mí rodiče. A to bylo volání z práce. Některé linky měly blokování volání ven. Kdy se chtělo volat ven, tak se muselo nějak speciálně bouchnout do vidlice, dostatečně rychle. A pak to tu ústřednu odblokovalo. Teď už není důvod moc blokovat. Ta radost, když člověk volal do práce rodičům na ČVUT a u telefonů začali používat provolbu. Člověk se už nedovolal spojovatelce, ale volal přímo. To bylo také až v 80. letech. Když jsem byl malé dítě a chtěl volat rodičům do práce, tak jsem vytočil 332, to byla spojovatel-

ka ČVUT. My jsme měli na začátku číslo šestimístné a někde v centru Prahy měli ještě pětimístné. Naše první telefonní číslo si pamatuji dodnes, i číslo svého nejlepšího kamaráda.

Dostat se k tomu, aby v baráku byla telefonní linka, byl těžký problém. Pamatuji se, že se z budky volalo za měděné padesátníky. Telefonovalo se obecně málo.

Zjistil jsem, že od té doby, co mejluju, což je také už pár let, si nepamatuji, že jsem někomu napsal dopis jiný než úřední. Kdysi se psaly několikastránkové dopisy, co se kde děje. Dnes stačí na to 160znakové SMS, jsou také na to i výzkumy, že dnes lidé mluví stručně k věci, není to tak květnaté.

Váš první počítač?

První PC? To trvalo hodně dlouho. Mám strejdu, který emigroval do Anglie. A ten mi v roce 1982–1983 přivezl můj první 8bit. Nebylo to Spectrum nebo gumák. Jmenovalo se to Orig, mělo to lepší klávesnice než gumák. Bohužel Spectrum to komerčně převálcovalo, takže na to nebylo moc k sehnání software. Ale nějaký Basic se tam dal patlat, něco jsem si tam už programoval. V té době jsem se už učil programovat. Pár her jsem na tom měl také. Bylo to úžasný. Když mi pak odešel, strejda mi koupil Spectrum. To bylo v roce asi 1987. To mi už bylo 21 a na Spectrum jsem byl už moc velký. Na fakultě jsme byli zvyklí na sálové počítače. První PC byly až ve čtvrtém ročníku, asi v roce 1988.

A na závěr ještě jedna vzpomínka na rozhlas.

V rozhlasu se vysílaly obskurní zprávy. Jmenovalo se to „Zpráva o povětrnostní situaci“ a šlo vlastně o přenos dat. Zpráva byla asi 10 minut dlouhá. Jsou to vlastně meteorologická data. Ty čísla, co jmenují, jsou vlastně souřadnice v mapě. Zprávy sloužily např. pro letecké kluby, kde si čtené údaje zakreslili do mapy. Je to opravdu zvláštní. Tohle opravdu člověk dneska v rádiu neuslyší, že by tam hlas říkal 10 minut jen čísla.

Podobné bylo hlášení „Stav vody na českých tocích“. Bylo to hlášení v češtině a pak v němčině: „Wasserstand Berichte in Böhmische Flüsse... Labe — Ústí nad Labem... zweihundert Kubikmeter pro Sekunde... Ohře — Louny...“ Tohle trochu funguje jako nějaký generační kód. Tak když například řeknu: „Wasserstand Berichte in Böhmische Flüsse...“ nebo „Ohře — Louny...“, před lidmi z mé generace, tak oni vědí, protože z toho mají tu samou legraci.

Hlášení o povětrnostní situaci se dostalo i do hry Posel z Liptákova.

Sportovní aktivity

Fouček Martin

Úvod

Chtěl bych vás uvítat na čtení své půlroční práce na téma: Jak se žilo v „dávnověku“.

Ze začátku bych vás chtěl obeznámit s tím, co se v této práci vše skrývá. Za prvé rozhovory se třemi lidmi, jež žili v období od pražského jara roku 1968. Jsou to obyčejní lidé, kteří si našli čas, aby mi o této době něco řekli v oblasti sportu. Za druhé jak se žilo v dané oblasti. Za třetí srovnání s dneškem, kde se vám pokusím porovnat, jaké to bylo, co se změnilo a jestli je to dobré nebo špatné. Tak doufám, že se vám má práce bude líbit.

Sportovní aktivity před mým narozením

V dřívější době byl lehce slabší výběr sportů, ale opravdu jen lehce slabší a hlavně byly opravdu preferovanější sporty jako např. házená, fotbal, hokej, a atletika s gymnastikou. Každý sport měl svá pravidla, jak při oslovování, tak sportovní, či docházkové a společenské. V dřívější době bylo těžké se dostat opravdu někam na vrchol, byly jen 2 šance a ta jedna je, že jste v daném sportu museli být opravdu dobří, nebo jste museli mít rodiče ve vysoké funkci a nebo velice vlivné rodiče. Také se dříve dbalo na docházku a na školu, pokud jste měl spjatou školu se sportem, jako to měla Renáta Dvořáková, jež chodila na sportovní školu na Slávii Praha, tak se spojovala škola se sportem podle známek, pokud nebyly dostatečně dobré výsledky ve škole v podobě jedniček max. dvojek, tak jste údajně nešli na zápas si zahrát, ale za trest se jen kouknout. Také na čem se trénovalo, ve fotbale se trénovalo jen tam, kde se buď mohlo, nebo podle postavení týmu v českých příčkách, pokud se mluví o výkonných týmech, jako třeba Slavia Praha, tak tam se trénovalo na hřišti z trávy, ale naopak třeba na Vršovickém „hřišti“, které se

skládalo pouze ze škváry, nebo ze šterku. Nadále trenéři, většinou to trenéři brali opravdu osobně.

Snažili se svůj tým dotáhnout nejdále a své svěřence také. Dřív se sport také dělal hlavně pro zábavu a proto, že to každý chtěl dotáhnout, co nejdál. Kluci i holky se těšili, až zazvoní konec poslední hodiny, aby mohli dojít domů zahodit tašku do školy a vzít si tašku na sport a jít si zahrát. Hráli si kluci a holky (občas se to tak dělalo, že byla dívka v klučičím mužstvu) si šli zakopat s hadrovým míčem a koženými kopačkami. Zápasy hráli s míčem a dresy po starších členech klubu, kteří pak později „vyfasoval“ i novější věci a ty posílali zase mladším.

Srovnání s dneškem

S dneškem mohu srovnat absolutně všechno, protože všechno je jinak, než bylo dříve. Začnu už jen tím, proč lidé vlastně hrají a sportují, jelikož se pohybují ve sportovním světě, tak toho tak trochu mohu srovnat hodně sportů od atletiky po fotbal. Podle mě je základní změna důvodu sportu, že v dnešní době se do sportu nehlásí děti sami, ale hlásí je rodiče, protože chtějí, aby jejich potomek měl jednodušší život a bez starostí, hlavně v tom vidí dost velkou finanční podporu pro celou ekonomii rodiny. Posílají své špuntíky do sportu údajně za tím, že je to baví, ale dříve děti museli skoro prosit své rodiče, aby mohli něco dělat. Tímto jsem se dostal k důvodu sportování, dříve děti chtěly, dneska skoro musí, proto dneska děti přestávají v určitém věku, že je to přestává bavit, nebo nemají čas, ale ti co opravdu chtějí, vytrvají.

V dnešním sportu je vše jinak i na hřišti a v přípravě, dříve se i trénovalo na něčem jiném, třeba házenkáři na betonu, fotbalisti na škváře. Taky to je důvod, proč se změnila hra sama. Je rychlejší, dravější a chtivější vyhrát, tudíž i agresivnější. Jelikož jsem si prošel i národním týmem tak mohu říci, že i od vyprávění mého trenéra, jež byl ve výběru, že se mění i parta a spolupráce hráčů, ti co to dotáhli tak daleko, nikdy neudělají tu správnou partu ja-

ko se dělávali dříve, dnes jede každý sám za sebe. Jen v opravdu těch slabších týmech, kde jsem teď opět skončil, tam se ty party drží furt a jsou to přátelé. Pohled na docházku je taky hektický, dříve děti chtěli hrát a hráli, protože je to opravdu bavilo, ale dnes na to děcka chodí, jen když mají chuť, nebo jen když musí, jinak se tam neukážou. Pohled trenérů na svůj svěřenecký tým je mnohem jiný než dříve, taky i záleží na tom, jestli se trenér platí nebo ne, ti co se neplatí, do toho dávají víc, protože chtějí pro tým co nejlepší výkony, ale ti co jsou placení? “ne“ většinou to dělají z povinnosti a nedávají do toho to, co ti neplacení nedávají do toho srdce a čekají pouze na výplatu. V jedné věci to je stejně peníze vládnou. Za mé rok a půl působení ve Slavii Praha za futsal, tak tam jsem zjistil, že peníze jsou cennější než lidské umění, náš kapitán byl kopyto, které netrefilo míč, ale byl kapitán, protože otec platil trenérovi vysoké peníze za jeho kapitánskou pásku. Také co si budeme nalhávat celý svět je o penězích, takže i sporty, ty obzvlášť, dříve neexistovala žádná korupce a vše bylo férové, ale dnes se to točí jen o penězích. V další fázi je určitě příprava, tréninky jsou přizpůsobeny hře, aktivitě, agresi, chtějí po vítězství a to není všechno nás třeba náš trenér motivuje po každém zápase dortem za výhru. Ale to už jsou hlouposti v dřívější době to tak nebylo tam se šlo na hřiště 80 minut jste dělali kamaráda 10-ti lidem a pak skončil zápas a ahoj už se neznáme. (Podle vyprávění a mých nasloucháních trenérů, když se bavili o své minulosti) Zlepšení prostředků, hrávalo se dříve s hadrovým míčem, dnes máte míče z karbonu a to samé i u kopaček, ale zase jsou dražší a méně vydrží v tom to je. Tímto asi končím srovnávání, protože jsem toho více nezjistil.

Rozhovory s pamětníky

1. pamětník: narozen 20. srpna 1953, 1969–1971 učení, automechanik 1972, 1974 vojna, 1974–1979 státní zaměstnanec, 1980–1989 Metrostav — strojník Schwing, od 1990 OSVČ, vzdělání vysokoškolské

Jak se sportovalo a jaký byl výběr sportů?

Byly hlavnější 3 sporty: hokej, fotbal a spartakiáda.

Jak to bylo s docházkou, jinak než teď či stejně?

Mimo fotbal, hokej a atletiku to bylo dobrovolné a jasně, kdo chtěl hrát, musel chodit na tréninky stejně jako teď.

Jaká byla šance se vyhnout vojně pomocí sportu, nebo byla možnost sportovat na vojně?

Existoval Svazarm, svaz pro spolupráci s armádou, kde byly výběrové sporty — motorismus, letectví, branné sporty, ale to bylo pouze pro vybrané kádry spjaté s vládnoucí nomenklaturou.

Jaké jsi měl sportovní pomůcky?

Sportovní pomůcky — omezený výběr: kopačky „gumotextilky“, mám je dodnes, sportoviště jenom oficiální patřící klubu, jako kluci jsme si našli různé plácky, kde jsme to mrskali se vším, co bylo po ruce — tedy po noze tenisáky, gumové míče, hadráky, skutečná kopací míčuda byl nedostižný sen, samozřejmě v klubu pak již byly míče i dresy k mání — i když to nejlepší měli chlapi, my jako žáci a pak dorostenci jsme dědili, co zbylo.

Měl sport spojitost se školou a známkami?

Na tréninky jsme museli nosit žakovskou, kdo měl špatné známky, nehrál.

Jací byli dříve rozhodčí?

Byli to amatéři, pískali sem tam...

Jak často se sportovalo?

2x týdně včetně zápasů.

Kolik týmů jsi procestoval?

Začínal jsem s fotbalem v týmu Tatra Smíchov, pak Spartak Vršovice 1870, na vojně Rudá hvězda Kutná Hora, po vojně jsem se oženil a již jsem sportoval jenom amatérsky, za Metrostav odborářskou ligu, Hanspaulskou ligu — jmenovali jsme se Traverza a hráli II. Ligu, hrál jsem nohejbal a tak vůbec.

Jaká šance byla se dostat do národního týmu?

Dostat se do národňáku byl nesmysl, to bys musel mít tatínka tajemníkem KSČ a hrát za Spartu a tak nějak.

Jak jste oslovovali své trenéry a vzpomeneš si i na jméno?

Trenérovi jsme říkali soudruhu, jakož i všem funkcionářům v klubu. Můj se jmenoval Hrdlička.

2. pamětník: práce před rokem 1989 v hotelu Ambassador, vzdělání středoškolské

Co jsi dělala za sporty?

Hlavně házenou za Slávii Praha. Kam jsi to nejdál dotáhla? Na první ligu v házené, ale mohla jsem být v národním týmu, ale měla jsem vás, takže to nevyšlo.

Bylo to vše jinak, než to je teď?

Jelikož se nekoukám na televizi, tak nevím, jak to je dneska, ale myslím, že to je stejné.

Jak jste oslovovali trenérku?

Soudružko, asi jako ve všech sportech.

Za jakým cílem jsi sportovala?

Za tím cílem, abych byla zdravá a trošku v kondici a hlavně pro zábavu.

Co jsi v tom sportu měla nejradši za post?

Asi nejvíce pravé křídlo.

Jak se to spojovalo se známkami a školou?

Spojovalo se to tak, že když jsi měl špatný známky, tak jsi nehrál, ale musel ses jít na ten zápas kouknout, abys věděl, o co přicházíš. Stačila jediná 5.

Na čem jsi hrála?

Hrála jsem normálně na betonu, což hodně týmů nemělo.

Jací byli rozhodčí?

Rozhodčí byli docela dost dobří a pískali vždy jen to, co měli.

Jak to bylo s docházkou a jaké byly problémy s absencemi?

Takhle pokud jsi chyběl jen jednou za celý týden, tak jsi na zápas ani nemusel chodit, bylo to celkem tvrdé.

Omezoval sport osobní život?

Ani ne, pokud jsi měl času dost, vůbec. Pokud jsi toho měl hodně, tak ten sport byla hodně omezující věc.

Jaká byla šance se dostat do národního týmu?

Téměř nulová, v té době to bylo spíš na rodičích.

Jak často se trénovalo?

3–4 týdně, záleželo na tom, jaké bylo období.

Trénovali jste i v hale, když byla zima?

Většinou jsme spíš chodili běhat, ale občas jo, chodili jsme, ale už si ne-
vzpomenu, kam. Myslím si ale, že to bylo někde na Slávii jako všechno.

Zkoušela jsi někdy jiné sporty?

Chtěla jsem, ale už to prostě nešlo.

3. pamětník, před rokem 1989 nepracoval, vzdělání středoškolské

Jak se sportovalo a jaký byl výběr?

V té době byly dva prioritní sporty, atletika, fotbal a hokej a později se ob-
jevil hokejbal. Ale sporty číslo 1 a 2 byly fotbal a hokej.

Jak to bylo s docházkou a jaké byly problémy kvůli absencím?

Jen proto, že jsme to chtěli dělat, tak jsme na tréninky chodili pravidelně.

Jak se sport spojoval se známkami a školou?

V moji době si už nikdo nedovolil zakazovat sport kvůli škole. Jenom na
sportovní škole to bylo celé jinak, jezdilo se na soustředění a ti nejhorší tam
nemohli kvůli škole, ale to bylo asi jediné.

Jak často se trénovalo?

3x týdně plus zápas, takže 4x týdně sportu, ale na sportovní škole se tréno-
vali denně.

Jací byli rozhodčí?

Určitě nebyli podjatí a nikdo si nedovolil strčit někomu peníze, aby se pís-
kalo pro jednu stranu.

Na čem jste trénoval?

Na škváře, občas tráva, ale to byla posvátná věc trošku svátek.

Když se šlo na vojnu, byla nějaká možnost se jí vyhnout pomocí sportu?

Nebyla žádná šance, ale mohlo se sportovat na vojně, ale to jsi se někam musel dostat.

Byla rivalita v týmu mezi hráči?

Ano, ale jinak, žádný povyšování nebo tak něco, spíš jsme se podporovali a všichni jsme si byli rovni.

Kolik týmů jste procestoval týmů?

Asi jen 4.

Jaká byla šance se dostat do Národního týmu?

Absolutně nulová co se týče mé strany.

Je všechno jinak, než bylo dřív?

Hra se strašně přitvrdila, zrychlila. Zkrátka se zvýšila rychlost a důraz a takový ten street, to si totiž nikdo nedovolil.

Omezoval sport osobní život?

Jelikož jsem byl dorostenec v té době, tak mi to neomezovalo nic.

V tom daném sportu jste měl nejradši za post?

Vždycky jsem byl takový universal, ale nejradši jsem měl střední zálohu, protože tam je nejvíc aktivní hra, hodně balónů soubojů a všeho dohromady.

Jak jste oslovovali trenéra?

Soudruhu, ale později jako tým jsme mu mohli říkat jménem.

Za jakým cílem jste sportoval?

Hale, nesportoval jsem za nějakým cílem, ale protože jsem chtěl a bavilo mě to.

Sportovní aktivity

Kristína Mokrenová

Úvod

Téma mojí práce jsou sportovní aktivity. Na úvod bych napsala, proč jsem si toto téma vybrala. Já osobně nemám ke sportovním aktivitám ani kladný, ale ani záporný přístup. Ke sportování nemám vztah. V naší rodině je však více lidí sportovně založených. Někteří sportovali aktivně a někteří pasivně. A toto téma jsem si vybrala právě proto, že jsem věděla, s kým budu dělat rozhovory.

Sportovní aktivity v době před mým narozením

Ze začátku nebyla tak hustá síť sportovišť, postupně ale poměrně rychle přibývala. Dalo by se tedy říct, že v „dávnověku“ byla poměrně hustá síť sportovišť. Od různých fotbalových stadiónů až po tenisové kurty, koupaliště, ale i kryté bazény. Sporty se tedy provozovaly i na místech vytvořených pro určité sportovní aktivity, ale samozřejmě i na místech, jako je například obyčejné vesnické hřiště. Míst na sportování bylo opravdu hodně. Chyběly aquaparky a volně přístupné posilovny pro veřejnost.

Byly velké možnosti připravovat se ve školských sportovních kroužcích, ale i v tělovýchovných jednotách. V té době bylo sportovním aktivitám všeobecně opravdu přáno. Vznikl systém sportovních tříd zaměřených na sporty všeobecně, ale i speciálně na jeden druh sportu. Klasická sportovní škola nebo třída byla zaměřena na atletiku a gymnastiku a také základy jiných sportů. Probíhaly i celoplošné testy za účelem výběru jednotlivců na zařazení do sportovních tříd.

Mnoho sportů patřilo mezi oblíbené. Nejoblíbenější však byly asi fotbal, hokej a tenis. Tyto ale i jiné sporty se provozovali jak rekreačně, tak pasiv-

ně. Mládež začínala se sportem už na základní škole. Bral se však i ohled na to, aby nebyl narušen fyzický vývoj dětí. Proto se například zařazení do sportovních tříd provádělo až od pátých tříd a i posilovny byly povoleny až ve starším věku. Sportovní příprava ve sportovních třídách totiž probíhala velmi intenzivně. Výuka předmětů probíhala stejně jako na ostatních školách, ale navíc byly přidány hodiny fyzické přípravy a to hlavně tělocviku, a teorie sportu a sportovních aktivit. Tréninky probíhaly většinou dvoufázově. Ráno to byla gymnastika, odpoledne sportovní příprava se zaměřením na atletiku. Veškerou sportovní výbavu, kterou žáci potřebovali, získali zdarma. Navíc v rámci sportovních soustředění, což byla obdoba školy v přírodě a lyžařského výcviku, byl dětem státem poskytnut ještě další doplňkový příspěvek na stravu.

Věřejná tělocvičná vystoupení se v Československu nazývala spartakiáda. První spartakiády se organizovaly za První republiky. V socialistickém Československu se konaly spartakiády od roku 1955 až do roku 1985 pravidelně každých pět let.

2. kapitola: Srovnání s dneškem

Rozdíly byly různé. Někdy menší a někdy větší, ostatně tak jako je to se vším.

Když budu tedy srovnávat, jak to bylo a je s místy ke sportování, řekla bych, že rozdíly nejsou tak propastné. Sportoviště tehdy byla stejného typu jako dnes. Tím mám na mysli stadiony, fotbalová hřiště, kryté bazény atd. Myslím, že jejich počet na různých místech byl podobný. Takže s místy ke sportování to bylo v podstatě stejné. Jediný opravdový rozdíl bylo snad to, že tehdy nebyly aquaparky a dále například velké množství veřejných posiloven.

Naopak mohu porovnat i dost velký rozdíl mezi dneškem a „dávnověkem“. Tento největší rozdíl je podle mě v šanci věnovat se tomu, na co má člověk talent. Tehdy měli všichni lidé mnohem větší šance. V dnešní době totiž

kdokoliv, kdo má talent na sport, musí mít zároveň i dostatek peněz na to, aby mohl tuto svoji činnost financovat. Lidé se tedy musí rozhodovat podle svých finančních možností a ne podle svých zájmů a talentu. V „dávnověku“ byly sportovní aktivity buď úplně zdarma a nebo jen za symbolický poplatek, takže si je většinou mohl dovolit každý. V dnešní době toto už bohužel neplatí. Mnozí sociálně slabší rodiče proto nemohou své děti, i když jsou talentované, poslat do kroužků. To bych viděla jako největší rozdíl mezi sportovními aktivitami tehdy a dnes. Sportovci na vrcholové profesionální úrovni dnes získávají peníze pomocí reklam a sponzorských smluv.

Dnes se také často ruší sportoviště, která bývávala poměrně velmi využívaná. V Bratislavě, v okolí mého bývalého bydliště, už padla za oběť výstavbě kancelářských budov dvě fotbalová hřiště i tenisové kurty a život oblíbeného koupaliště visí na vlásku. Myslím si, že v době před mým narozením, v „dávnověku“, byl mnohem větší zájem o sportovní aktivity jako takové. V dnešní době zájem o sport a vůbec o pohybové aktivity velmi upadá. Myslím si, že dnes už děti ke sportu nikdo nevede a jde spíše o peníze.

V „dávnověku“ také určitě bylo více úspěšných sportovců. Ti, kteří tehdy patřili k nejlepším, patří k nejlepším i dnes. Nejvíce uznáváme i v dnešní době sportovce „dávnověku“. Ke každému sportu patří mnoho uznávaných sportovců, jejichž jména by tu měla zaznít. K desetiboji například Tomáš Dvořák. K vodním sportům Štěpánka Hilgertová a Martin Doktor. K atletice například manželé Emil Zátopek s Danou Zátopkovou, Jan Železný, Helena Fibingerová a Jarmila Kratochvílová. K lednímu hokeji je to určitě Jaromír Jágr a dále Dominik Hašek a Ivan Hlinka. K fotbalu například Pavel Nedvěd. K tenisu Ivan Lendl a Martina Navrátilová. Takto bych jistě mohla pokračovat. „Dávnověk“ si s sebou nese mnoho výborných sportovců. Dneska určitě nejsou sportovci horší, přesto si myslím, že více těch „lepších“ patří právě k „dávnověku“.

Už od „dávnověku“ patří mezi ty nejvýznamnější sportovní události Olympijské hry. Tato soutěž se vždy dělila na Zimní olympijské hry a Letní

olympijské hry. Každé z nich se konají jednou za čtyři roky. Moderní olympijské hry se konají už od roku 1896. Od té doby se nekonaly jen za období světových válek. Postupem času se ale i Olympijské hry zdokonalují. Jejich úroveň je dnes určitě vyšší než byla v „dávnověku“.

Závěr

Na závěr bych chtěla konstatovat, že je velmi těžké, vyjádřit se k něčemu co bylo v době před naším narozením, k něčemu co jsme sami nezažili. Ani po rozhovoru s člověkem, který tehdy žil, si myslím, že si člověk nedovede představit jaký tenkrát život byl. A to je vše.

Rozhovory s pamětníky

1. pamětník: muž. 44 let, vyšší odborné vzdělání, před rokem 1989 programátor výpočetního střediska

Jak jste se dostal ke sportovním aktivitám a ke jakým?

Měl jsem štěstí, že jsem se narodil v době, kdy bylo sportovním aktivitám opravdu přáno. V době mého útlého mládí bylo na výběr ze spousty zájmových aktivit, a to za symbolický poplatek nebo zdarma. Ale zůstaňme u sportu. Již jako pětiletý jsem se věnoval sportovnímu potápění, i když spíše na přání rodičů. Disponoval jsem poměrně kvalitní výstrojí a to udržovalo můj zájem. S přibývajícím věkem jsem přibral ještě hokej.

Věnoval jste se sportu aktivně nebo spíše rekreačně?

Jak jsem již uvedl, bývalý režim sport skutečně podporoval. I já jsem toho důkazem. V době, kdy jsem byl žákem čtvrtého ročníku základní školy, probíhaly na území Československé socialistické republiky celoplošné testy žáků čtvrtých tříd za účelem výběru jednotlivců na zařazení do sportovních tříd. Každá třída zahrnovala většinou jeden okres. Toto zařazení se provádě-

dělo až od pátých tříd, aby nebyl příliš časně narušen fyzický rozvoj dětí. Sportovní příprava ve sportovní třídě totiž probíhala dost intenzivně. Vznikaly i sportovní třídy zaměřené na jeden druh sportu. Tyto však nespádaly pod klasickou koncepci sportovních škol. Klasická sportovní škola — třída byla zaměřena všeobecně na atletiku a gymnastiku a také základy jiných sportů. Výuka předmětů probíhala stejně jako na ostatních školách, ale navíc byly přidány hodiny fyzické přípravy — tělocviku a teorie sportu a sportovních aktivit. Tréninky probíhaly většinou dvoufázově. Ráno gymnastika, odpoledne sportovní příprava se zaměřením na atletiku. Veškerou sportovní výbavu získali žáci zdarma. Navíc v rámci sportovních soustředění (obdoba školy v přírodě a lyžařského výcviku) nám byl státem poskytnut ještě další doplňkový příspěvek na stravu. Dále školy disponovaly vpravdě kvalifikovanými trenéry a učiteli a celkově jsme měli velmi silné zázemí (sportoviště, krytý bazén, zimní stadion atd.).

Vidíte rozdíl mezi sportovními aktivitami tehdy a dnes?

Rozdíl je propastný. Na střední škole jsem se aktivně věnoval judu, přičemž jsem se rozhodoval podle zájmu a ne podle finančních možností. Nemusel jsem řešit výšku nákladů na tento sport ani shánět sponzora, přičemž kvalita z dnešního pohledu dosahovala velmi vysoké úrovně. Ještě v mladém věku před změnami v roce 1989 jsem emigroval na Západ. Většinou jsem se pohyboval v prostředí mladých lidí. Právě zde jsem si uvědomil obrovský rozdíl v koncepci a v možnostech přístupu ke sportovním aktivitám. Pro vrstevníky v západních zemích byla sportovní kondice emigrantů až nepochopitelná. Po návratu z emigrace jsem se sportu věnoval vrcholově v našich ozbrojených složkách. Dodnes jsem zaměstnancem silového rezortu a mohu si tedy porovnat fyzickou kondici starších a mladších ročníků. Musím bohužel s politováním konstatovat, že současná mladá generace objektivně nemá takové možnosti jako dříve narození a ruku v ruce s tím opadá i zájem mladých o sport jako takový a zároveň klesá fyzická kondice populace.

2. pamětník: žena, 63 let, vyšší odborné vzdělání, před rokem 1989 vychovatelka

Jak jste se dostala ke sportovním aktivitám a k jakým?

Ke sportu jsem se dostala víceméně náhodou. Pocházím z vícečetné rodiny, takže jsem se v mládí musela věnovat spíš mladším sourozencům a na koníčky mi příliš času nezbývalo. Na základní škole, počátkem šedesátých let, měly, tedy aspoň v mém okolí, sportovní aktivity širokou základnu. Učitelé na hodinách tělesné výchovy a na kláních mezi školami pečlivě sledovali a zaznamenávali výkony jednotlivých žáků. Na základě těchto výsledků potom nabídli některým více nadaným jedincům zařazení do tělovýchovných jednot. To byl i můj případ. Tak jsem se dostala k lehké atletice a aktivnímu sportování všeobecně. Díky častým prvenstvím jsem nashromáždila celkem slušnou sbírku medailí a věcných cen.

Věnovala jste se sportu aktivně nebo spíše rekreačně?

Aktivně. Jak jsem již řekla, byla jsem v té době dost úspěšná a velká řada vítězství jak v oblastních, krajských tak i celorepublikových kolech mě motivovala k pokračování v aktivním sportování i na gymnáziu. Zaměřila jsem se na delší tratě a začala jsem se věnovat i košíkové a přespolnímu běhu. Díky výborným výsledkům ve šplhu jsem byla nominována i do těchto soutěží kde jsem taktéž bodovala. Na vrcholu své sportovní kariéry jsem se ocitla před rokem 1968 ve svých sedmnácti letech. Potom přišlo zranění a později

Obr. 24: 2. pamětník

Obr. 25: 2. pamětník

jsem se ale snažila vést mládež ke sportu a naučit je alespoň základům jak atletiky, tak například právě sportovního potápění.

Vidíte rozdíly mezi sportovními aktivitami tehdy a dnes?

V době mého mládí nebyla příliš hustá síť sportovišť, ale postupně rychle přibývala. Ze začátku jsme trénovali většinou na travnatých hřištích, posléze už na stadionech a v dobře vybavených tělocvičnách. Výhodou pro nás bylo, že veškeré výdaje na sportovní aktivity, jako tretry, tenisky, tepláky, dresy, a tak dále, jednoduše výstroj a výbavu včetně dopravy, ubytování a stravy jsme měli zdarma. Dnes je situace ohledně sportovišť obdobná, horší je přístup ke kvalitním trenérům vzhledem k finančním nákladům.

těhotenství. Ke sportu jsem se vrátila až v půlce sedmdesátých let. Stala jsem se členkou oddílu parašutizmu a začala jsem se soustředěně věnovat sportovní střelbě z malorážky. I zde jsem slavila úspěch a pravidelně získávala umístění na prvních třech místech. Bohužel mateřství mi nedovolovalo věnovat se této činnosti příliš intenzivně a účastnit se vrcholových soutěží. V osmdesátých letech jsem si zamilovala sportovní potápění, ale to už jsem provozovala spíše rekreačně, takže soutěží jsem se nezúčastňovala. Jako vychovatelka

3. pamětník: muž, 74 let, vysokoškolské vzdělání, před rokem 1989 středoškolský učitel

Jak jste se dostal ke sportovním aktivitám a k jakým?

Ke sportu mě vedli od malička moji rodiče. Především můj otec. A také naše tehdejší bydliště v hlavním městě, kolem kterého bylo hodně sportovišť. Fotbalový stadion, tenisové kurty, koupaliště a kryté bazény. Potkal jsem tam tehdy velmi oddané trenéry, kteří se nám bezplatně věnovali. Hrál jsem fotbal, trénoval jsem sportovní plavání a později jsem se intenzivně věnoval kulturistice a také házené.

Věnoval jste se sportu aktivně nebo spíše rekreačně?

Nejdříve jsem upřednostňoval spíše aktivní přístup. Hrál jsem aktivně fotbal. Měl jsem ale výborné pedagogy tělesné výchovy a postupně jsem díky nim pochopil, že pro vlastní zdraví je více užitečné věnovat se sportovním aktivitám rekreačně a zároveň se snažit být pro své žáky vzorem a získat je pro pohybové aktivity. Vystudoval jsem fakultu tělesné výchovy a celý život jsem působil jako učitel tělesné výchovy, což se mi celkem dobře dařilo. Vzorem mi byli především úspěšní hráči a olympionici a samozřejmě i potěšení z vlastních vítězství.

Vidíte rozdíly mezi sportovními aktivitami tehdy a dnes?

V minulosti byly možnosti připravovat se ve školských sportovních kroužcích pod vedením obětavých učitelů tělesné výchovy. Později i ve sportovních oddílech tělovýchovných jednot pod vedením kvalifikovaných trenérů, kteří byli pro nás vzory stejně jako úspěšní hráči a pedagogové. Velmi důležité je i to, že tehdy jsme společně se staršími přáteli sportovali bezplatně. Dnes je situace dost vážná a proto bych to charakterizoval tak, že mnozí sociálně slabší rodiče nemohou své děti, i když jsou talentované, poslat na sportovní kroužky ani do oddílů, protože jsou velmi náročné finančně. To bych viděl jako hlavní rozdíl mezi sportovními aktivitami tehdy a dnes.

JAK SE ŽILO V DÁVNOVĚKU: SPORTOVNÍ AKTIVITY

Jaké byly podle vás v té době nejoblíbenější sportovní aktivity?

Řekl bych, že mezi nejoblíbenější sporty patřily tehdy, ostatně tak je tomu i dnes, fotbal, hokej a tenis.

Zdravotnictví

Barbora Janečková

Úvod

Vytvořila jsem tento dokument, aby kdokoliv mohl nakouknout a přečíst si něco o zdravotnictví. Dozvíte se například, jak zdravotnictví vypadalo a probíhalo okolo roku 1989. Dále se dozvíte, jak vypadá a probíhá v dnešní době. Budete mít možnost popřemýšlet nad rozdíly a jejich zlepšení ve zdravotnictví v České republice. V poslední řadě jsem se ptala českých lékařů na určité otázky.

Zdravotnictví v době před mým narozením

Nedonošené miminko mělo tehdy menší šance na přežití. Jiné metody uzdravování předčasně narozených miminek neexistovaly, než které znaly. Lékaři více vycházeli s fyzikálními zákony než s technologií. Složení stravy do žíly pro miminka bylo více než podprůměrné.

Po porodu se zdravé miminko ukázalo matce a poté bylo ošetřeno bez přítomnosti rodičů. Miminko bylo každé tři hodiny nošeno matce na kojení. Jinak matka dítě neviděla. Otec nesměl navštívit své dítě v nemocnici. V porodnicích návštěvy nebyly vůbec povolené. Jen když to povolovalo stavební uspořádání, tak mohli tatínkové vidět své děti s maminkami, třeba přes okno nebo přes balkón. Pobyt matky s dítětem v porodnici se odhaduje na jeden týden, když je miminko a matka v pořádku. Matky musely být na oddělení od narození dítěte až do propuštění domů.

Bylo horší vybavení nemocnic. Například byly kovové jehly, které se musely opakovaně sterilizovat a tím se tupily. Přístroje v nemocnicích byly těžké. Vyrobené z kovu a plastu (inkubátor). Prostředí nemocnic bylo bílé. Bílé stěny, chodby, koupelny, vyšetřovny, čekárny, prostěradla, povlečení poste-

lí, doktoři nosili pouze bílý oděv... atd. Pouze zdravotní sestřičky měly barevné oblečení. A to modré. Vybavení pokojů na normálních odděleních byla polohovací postel a noční stolek.

Většina léků se aplikovala žilně, například když se jednalo o astma. Nepříjemné vedlejší účinky dělaly další práci doktorům a sestřičkám. Hodně věcí bylo na více použití. Například pleny a injekční jehly.

Doktoři pracovali pouze s přístroji, které měli k dispozici. Když nebyl ultrazvuk, doktoři se museli spolehnout na jiné přístroje. Například na rentgeny, fonendoskop a různá (po)hmatová vyšetření. Často byli pacienti vyšetřeni hmatově nebo byli operováni jen kvůli tomu, že doktoři potřebovali vidět, co je uvnitř v těle. A to jen protože nebyl ultrazvuk. Na oddělení byly návštěvy omezené až zakázané. Jinak byly návštěvy od čtvrté hodiny odpolední do pěti hodin odpoledne nebo od druhé hodiny odpolední do čtvrté hodiny odpolední. Emocionálně byl pobyt v nemocnici pro dítě těžký. Bylo omezeno nošení vlastních věcí do nemocnic a nošení vlastního oblečení. Děti si nemohly vzít svojí oblíbenou hračku, ani osobní věci. Například nemohly mít vlastní oblečení, ale mohly si vzít kartáček na zuby a bačkory. A maminky si mohly vzít vlastní věci do porodnice.

Zábava byla na úrovni stolních her a televize. Za většimi dětmi chodily nemocniční učitelky, když byly v nemocnici dlouhou dobu, ale učily se málo, aby se neunavily.

K snídani byl rohlík se sýrem nebo se šunkou a bílá káva. Jídlo bylo v tehdejší době vyhovující. Budíček byl v sedm hodin ráno, pak byla snídaně, poté vizita. Noční klid (večerka) byl asi v deset hodin večer. Sestřičky a doktoři se chovali k pacientům dobře.

Srovnání s dneškem

Léky jsou nyní na lepší úrovni. Zlepšila se efektivita uzdravení nemocí. Je lehčí dostupnost k zakoupení. Nyní existují tobolky, sirupy i spreje. Tehdy

byly většinou pouze v tobolkách. Tím, jak je více léků, je samozřejmě lehčí a rychlejší uzdravení. Vitamíny se dnes vyrábějí v různých velikostech, chutí a barev.

Vybavení nemocnic je na vyšší úrovni. V nemocnicích jsou více přístrojů na mnohé použití. Jednotlivé přístroje se zmenšily, zmenšila se jejich hmotnost a jsou mnohem flexibilnější. Nyní je i více přístrojů, které pomáhají lékařům. Za zlepšení přístrojů může také zlepšení technologie.

Pleny jsou nyní pouze na jedno použití, suchý zip. Dobře sají a udržují moč a exkrementy, tam kde mají být. Jsou vyrobeny tak, aby zabraňovaly opruzení zadečku. Na rozdíl od plen, které byly dříve. Děti se lépe pohybují, než dříve. Dnes je přebalování rychlejší a lehčí.

Návštěvy nejsou omezené. Pokud je pacient na normálním pokoji, může návštěva pacienta bez problému navštívit. Návštěvníkové hodiny jsou dané v rozumných hodinách. Toto platí i v porodnicích. Návštěvy na JIPu jsou mírně zakázané, ale dříve byly zakázané.

Prostředí v nemocnicích bylo čistě bílé. Dnes bílou barvu nahradily modernější a veselejší barvy. Na jednotlivých pokojích je televize, polohovací moderní postel, noční moderní stolek a sedačka na posezení. Některé pokoje mají i samotné koupelny. Na normálním oddělení je herna, jídelna, vyšetřovna, sesterna, koupelny a pokoje. Tehdy to bylo dost podobné, jen se změnila barvy a na každém pokoji nebyla televize a samostatná koupelna.

Zábava pro pacienty je dneska mnohem lepší, než dříve. Dnes existují lidi, kteří se zabývají zábavou pro děti. Občas chodívají klauni po nemocnicích a rozveselují děti. Tehdy žádný klaun ani lidi, kteří si hrají s dětmi, nebyli. V hernách měly děti stolní hry, jinak si hrály společně. Pokud mohly.

Porodnice je nyní pohodlnější, jak pro maminku, tak pro miminko. Dnešní pobyt se odhaduje na tři dny, pokud je vše v pořádku. Dříve se pobyt odhadoval na jeden týden, pokud bylo vše v pořádku. Nyní může být u porodu i tatínek nebo někdo jiný. Dítě se ošetřuje za přítomnosti maminky. Dříve se miminko ošetřovalo v jiné místnosti, než byla maminka. Dnes si maminka

může odejít ve volných hodinách třeba do bufetu. Dříve se miminka dávaly maminkám na kojení každé tři hodiny. Nyní jsou miminka stále s maminkou na pokoji. Dnes si maminka může pronajmout pokoj, kde stráví pobyt na porodnici.

Pobyt v nemocnicích je nyní pohodlnější a kratší než dříve. Dříve se dětem nepovolovaly osobní věci, ani hračky mít nemohly. Pokud by si vzaly hračku do nemocnice, musely by jí tam nechat. Vše bylo nemocniční. Kromě osobní hygieny. V porodnicích to bylo stejné, ale matky si mohly vzít osobní věci a oblečení. Dnes je dětem vše povoleno. Osobní věci, oblečení, hračky, ale musely být ty věci bezpečné vůči pacientům a nemocnici.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: muž, 40 let, Praha, SŠ s maturitou, tehdy student střední školy (můj tatínek)

Vyber si jeden pobyt v nemocnici a popiš mi od začátku do konce, co se dělo?

Již je to dlouho, ale můžu popsat jednu událost cca před 21 lety. Bylo mi tenkrát 18 let a zrovna jsem maturoval. Maminka mě odvezla, tenkrát Škodou Felicia do krčské nemocnice s podezřením na mononukleózu. Ležel jsem na infekčním oddělení s jedním Moravákem, který měl žloutenku. Dostával jsem každé ráno dvě injekce antibiotik, vždy do každé jedné půlky pozadí.

Jaké bylo vybavení pokoje? Co jídlo?

Vybavení pokoje bylo čisté, standardní polohovací postel a vedle byl noční stolek. Pamatuji si, že ráno asi o sedmé hodině ranní nás budili, pak byla snídáně a vizita. Jídlo bylo dobré a kvalitní, většinou rohlík, šunka nebo sýr a bílá káva, oběd byl taky v pohodě. Vše bylo zadarmo a lidé miň kritizovali. Nemocnice nemá dotovat životní potřeby občana, ale kvalitně ho léčit.

Jaké pocity jsi tehdy cítil? Označuj úroveň tehdejší medicíny (jako ve škole) z tvého pohledu dítěte. Jak se k tobě chovali, jak ses choval ty k doktorům a sestřičkám? Co návštěvy?

Celkově jsem se před 21 lety cítil dobře, sestřičky se dobře staraly a myslím, že to je srovnatelné s dnešní dobou, tak známka 2. V dnešní době je mnohem větší možnost navštívit pacienty než v minulosti. Myslím, že to je i dáno modernějším pohledem na hygienu v nemocnicích. Tenkrát se to bralo mnohem vážněji, než muselo. Pamatuji si, že vaše maminka chodila na „tajňáčku“ pod okny a povídali jsme si.

Co dneska je a tehdy nebylo? Myslím tím vybavení nemocnice, léky.

Léky a vybavení je samozřejmě na mnohem větší úrovni než před 20 lety, ale myslím, že snaha doktorů uzdravit pacienta je v každé době stejná. I doktor je jen člověk.

Jak to vypadalo na oddělení?

Určitě se změnilo prostředí, bílé kachličky a bílé stěny byly nahrazeny moderními barvami. Určitě je pobyt v dnešních nemocnicích příjemnější, pokoje jsou vybaveny televizemi, návštěvy jsou skoro kdykoliv, lze si nakoupit v bufetu cokoliv atd... Česká medicína je jednou z nejkvalitnějších ve světě, jen lidé si toho neváží.

Vzpomeň si, jak to bylo s návštěvami?

Když jsem ležel v nemocnici před 36 lety, tak jsem byl bez maminky, moc mi bylo smutno a myslím, že kdyby tam mohla být se mnou, tak jak je to dnes už běžné, tak bych se uzdravil třeba i rychleji. Pohoda, láska a klid, to též léčí.

Bylo v nemocnici o zábavu postaráno (hračkárnny, televizor, lidé, kteří měli bavení pacientů jako práci)?

Pouze televize jedna v patře, žádní lidé, co by nás bavili, tam nebyli. Dnes jsou tzv. zdravotní klauni, to je moc dobře, že jsou. Zvedají dětem náladu. Hračky moc nebyly, jen ty, co jsme si mohli vzít sebou, maximálně jednu.

Byla večerka na odděleních?

Ano, byla večerka, myslím v deset hodin večer, ale už si to nepamatuju.

Byl jsi někdy se podívat na JIPu nebo na ARU v období 1990 až 2000? Jak to tam vypadalo?

Baruško moje, strávil jsem s tebou na ARU a JIPkách od tvého narození mnoho času... bylo to na velmi vysoké úrovni. Velmi kvalitní a nadstandardní péče. Myslím, že na světové úrovni.

Pamětník 2: žena, 57 let, fakulta dětského lékařství, tehdy dětský lékař (osobní lékařka)

Jak probíhal příjem nemocného dítěte?

Tak přivezli pětileté dítě, které mělo astmatický záchvat. Což znamená, že se dusilo. První co bylo, že se to dítě sebralo matce nebo otci, podle toho, kdo to dítě přivez. A odneslo se na oddělení. Rodiče už na oddělení vůbec nesměli. Na intenzivní péči byl přísně zakázaný vstup rodičů.

Pak se dusící dítě se uložilo do postele. Pustil se kyslík a teď se musela zavést kanyla... zavést jehlu do žíly, protože tenkrát ještě nebyly žádné jehly na jedno použití a nebyly ani kanyly, které se dávaly do žíly. Sestra musela vyndat ze zvláštní nádoby skleněnou stříkačku a kovovou jehlu. Museli jsme to dítě píchnout a nabrat mu krev na vyšetření, abychom věděli, jestli má třeba dostat antibiotika. Dále se muselo dítě píchnout do jiné žíly a nechat tam tu jehlu, která sloužila jako kapačka, to znamená cesta pro infuzi. Dítěti se dávaly do žíly různé léky na astma. A ty léky třeba měly... ne-

příjemné vedlejší účinky, dětem potom bylo špatně a často blinkaly (zvracely). A hlavně měly hrozně rychlou akci srdeční. No ale tehdy nebyla jiná možnost... Jinak by se dusily, tak se to muselo samozřejmě udělat a jiný léky tenkrát na to nebyly. Takže tenkrát sestřičky musely počítat fonendoskopem srdeční akci vždycky každou hodinu. Poslouchaly to dítě a počítaly, jakou má rychlost srdce. Všechno se to zapisovalo ručně do nějakých papírů. A podle toho se řídila rychlost infuze. Podle laboratorních výsledků z krve dostalo většinou dítě antibiotika. Dítě leželo na tom JIPu tak dlouho, dokud mu nebylo lépe... dokud se ten stav nezlepšil a nepřestalo být dušné. Za celou dobu tam ani jednu nesměli přijít rodiče. To bylo přísně zakázané. Tam rodiče nesměli, takže... a když bylo tomu dítěti trochu líp a už nemuselo být na JIPu, už mohlo jít na normální oddělení.

Jak na tom byly tehdy pleny?

Nebyly pleny na jedno použití. Byly jenom látkové, takže to všechno s těmi výměšky všech těch novorozenců a dětí obecně šlo do prádelny. Muselo se to sterilizovat a pak vracet zpátky. Kdežto dneska jsou možnosti jednorázových plenek. Je to samozřejmě hygieničtější. Ale i ty děti byly víc opruzené, měly ty zadečky odřené a zanícené. Pleny se převazovaly trojúhelníkem, aby to drželo, protože nebyly na suchý zip. Když se to dítě počuralo, a aby to neproteklo do postele, tak se jim tam občas dal nějaký igelit a pod tím igelitem se to hrozně zapařilo, protože to byl obyčejný kus igelitu. Děti občas, když se počuraly nebo pokakaly, tak bylo samozřejmě všechno špinavé a musely se kompletně celé převlíknout. Takže, my si myslíme, že nejlepší vynález 20. století jsou pleny na jedno použití.

Co třeba ultrazvuk, byl?

Ne. Dělal se jen rentgen, různě se ti lidi proklepávali. Podstatně se více rentgenovalo. To může dělat samozřejmě tzv. nemoc z ozáření... Není to úplně zdravé, ale dělalo se to. A na spoustu věcí se třeba i operovalo, jenom aby se zjistilo, co tam je. Když nebyl žádný ultrazvuk, tak se muselo třeba operovat. Kolikrát se operovalo teoreticky zbytečně, ale to se nedalo před

tím poznat. Ten ultrazvuk opravdu pomáhá. Spoustu věcí se dá víc vyšetřit z krve, než se dalo vyšetřit.

Jak to bylo tehdy s návštěvami?

Celou dobu tam nesměli přijít rodiče. To bylo přísně zakázané. Když tomu dítěti bylo trochu líp a už nemuselo být na JIPu a mohlo jít na normální oddělení, tak třeba rodiče směli přijít ve středu ve čtyři hodiny. Byly návštěvy od čtvrté hodiny odpolední do páté hodiny odpolední. Jenom. A v neděli byly dvě hodiny. To byly od dvou do čtyř, návštěvy. Takže, když tam ti rodiče přišli v ty čtyři hodiny a v pět šli domů. Umíte si představit, jak ty děti strašně brečely, když jim ta maminka zase musela utéct.

Mohlo si dítě přinést deku nebo polštářek?

To si nesmělo nosit deku. Ani polštářek.

A co hračku?

No hračku asi... hrozně málo, kdy ta pak už musela zůstat v té nemocnici. Ta se pak nevracela zpátky, takže většinou se jim ani hračky nedovolily. Nic nesměly mít svého.

Jak vypadlo prostředí v nemocnici? To tam bylo všechno bílé?

Všechno bylo bílé, protože nemocnice musela být bílá. Nesměli tam být jiné barvy. A jediný, co bylo barevné, byly sestry, který měly takové modré šaty a přes to měly bílou zástěru. Ale doktoři nesměli mít nic barevného. Povlečení bylo bílé, stěny byly bílé, všechno bylo bílé.

Ani oblečení?

Ne. Děti vždycky nosily nemocniční oblečení. Nesměly mít svoje oblečení. Mohly mít kartáček na zuby, pantofle. Ale směly mít svoje spodní prádlo, když to byly větší děti.

Bylo postaráno o zábavu těch dětí?

Vždycky tam chodívaly paní učitelky. Pro předškolní a školní děti, takže paní učitelka z mateřské školy a paní učitelka ze školy. Ale chodily jenom běžný pracovní dny, takže si s dětmi... Třeba se školními dělaly nějaké úkoly. Málo, ne moc, aby to nebylo namáhavé. Pro malé děti nosily nějaké stolní hry. A hrály si tam s nimi třeba „Člověče, nezlob se“.

Pamětník 3: muž, 56 let, vysoká škola: Fakulta dětského lékařství, tehdy pediatr s další specializací a to neonatologie (osobní lékař)

Co se dělo s nedonošeným dítětem tehdy.

Mohl bych uvést jako příklad péči o dítě, které se narodilo předčasně. Protože tenkrát, když se narodilo lehce předčasně, třeba o měsíc dříve nebo o dva maximálně. Tak tyto děti mají především problémy s dýcháním, protože mají nezralé plíce. Dýchají ztíženě. A tenkrát, když se takovýhle novorozenec narodil, tak se umístil do velké plexisklové krabice, kde byl podtlak. A dítě muselo být v té krabici... kde bylo umístěné vlastně tělo a hrudník a hlavička koukala ven. Muselo to být utěsněno, a jak tam byl ten podtlak, tak pomáhal tomu nadechování. Byla to taková... byla to něco jako železná plíce v minulém století, tak tady to byla plexisklová plíce. A protože tyto děti také nesnášely stravu ještě třeba v prvních týdnech života, tak dostávaly nitrožilní výživu, která nebyla vůbec dokonalá. Obsahovala především jenom cukr a vodu. Tak ji dostávaly kovovými jehlami, které se musely opakovaně sterilizovat. Často byly tupé a jehly, aby se nepohnuly, tak se zasádrovaly. A takhle ty děti byly i několik týdnů.

Popište mi jeden případ z té doby, když jste pracoval.

Když se narodil zdravý novorozenec v roce 1984, tak po porodu byl ošetřen. Ukázal se matce, která to dítě porodila. Novorozenec byl ošetřován potom úplně samostatně na novorozeneckém oddělení a k matce se vozil jenom,

aby se přikládal k prsu, aby byl nakojen každé tři hodiny. A většinou se tehdy v roce 1984 chodilo za týden a dneska se chodí domů třetí den. Když je to miminko v pořádku a také matka, když je v pořádku. Tenkrát, když se to dítě narodilo, tak třeba ten otec vůbec neviděl.

Návštěvy byly tehdy jaké?

Návštěvy na tom oddělení, kde byly zdravé děti, čili na oddělení fyziologických novorozenců, nebyly vůbec. Na novorozenecké JIPce také ne, ale když to stavební uspořádání dovolilo, tak se otcové nebo příbuzní mohli chodit dívat přes okno, třeba z balkónu.

Bylo možné, aby odešly maminky si něco koupit nebo jenom odejít z pokoje?

To bylo prakticky nemyslitelné, to kdyžtak musel koupit někdo z příbuzenstva a donést. Něco dobrého k jídlu nebo oblečení nebo tak. Rozhodně se nemohly podívat domu. Nebo si dojít do krámu.

Nějaké knížky, hračky pro to miminko.

Knížky, ty matka mít mohla, ale ty děti nemohly mít... nesměly mít z hygienických důvodů žádné svoje oblečení ani hračky ani svoje dudlíky. Všechno muselo být nemocniční.

Mohly mít matky své osobní věci na porodním oddělení tehdy?

Ty maminky tam mohly mít osobní věci. Protože přijely vlastně oblečený ve svém oděvu, takže to měly uložený ve skřínce.

Existoval tehdy inkubátor?

Tenkrát existovaly inkubátory, které byly prakticky kovové a měly ten kryt z plexiskla. A vážily mnoho desítek kilogramů. Skoro sto. A nebyly samozřejmě tak dokonalé jako dneska, které jsou prakticky celé umělohmotné, výkonnější a přesnější. Mohou udržovat stálou koncentraci kyslíku. Což tenkrát neměly.

***Pamětník 4: žena, 41 let, vysoká škola ČVUT, tehdy student
(moje maminka)***

Popiš jeden pobyt v nemocnici. Jaké pocity jsi tehdy cítila?

Pamatuji si vyšetření před operací, jak jsem tam sama a brečím, studená místnost. Rodiče tam asi už nebyli. Potom si vybavuji, jak ležím v posteli po operaci. Bolí mě v krku. Na posteli jsou krvavé skvrny... dále si nic nepamatuji. Večerka asi nebyla, většinou v deset hodin odpoledne byl klid. Vstávali jsme v 6 hodin, kdy se měřila teplota. To byl špatný nápad.

Jaké bylo vybavení pokoje? Co jídlo? Oznámkuj úroveň tehdejší medicíny z tvého pohledu.

Vybavení bylo standardní. Tři postele nebo postýlky pro děti, umyvadlo. Jídlo bylo celkem chutné. Znamka 2 až 3.

Jak se chovali sestřičky a doktoři?

Některé sestřičky byly arogantní, neosobní. Chovaly se povýšeně. Nebyly tak přátelské.

Jak to bylo s návštěvami?

Návštěvy byly každé odpoledne. To bylo v pohodě.

Jak bylo o zábavu postaráno?

Zábava byla. Někde v pokojích byla i televize.

Závěr

Jsem ráda, že takhle zdravotnictví rozkvétá a doufám, že bude i na dále. Rozhodně si myslím, že se nikdy nezmění úsilí doktorů uzdravit pacienta. Jistě postupem času na tom budeme jistě lépe, než dnes. A to bude jediné dobře. Dále jsem ráda, že jste si přečetli tuto projektovou práci.

Zdravotnictví

Santóš Rajpoot

Chronologický přehled

V rámci tohoto projektu jsem hledal v rozhovorech informace o vývoji medicíny, a to zejména v období za prvé: před druhou světovou válkou a během války, tzn. do roku 1945, za druhé: po druhé světové válce tj. období mezi 1945–1989 a za třetí: po revoluci tj. od 1989 do dnešní doby, přestože počátek medicíny bychom hledali na počátku vzniku lidstva.

Z rozhovorů zní shodná myšlenka, že každý nese odpovědnost za své zdraví sám. Chvilí jsem přemýšlel nad slovem životospráva a usoudil jsem, že to je souhrn všeho, co člověku pomáhá udržovat život — strava, pohyb a klidná mysl. Ve všech rozhovorech jsem zaznamenal shodnou myšlenku, že zdraví člověk ovlivňuje správnou stravou, pohybem a duševním klidem. V dnešní době je mnoho lidí po infarktu, operaci páteře, s psychickými problémy či cukrovkou. Vše to opět vede k závěru, že stres, fast-food strava, pracovní vytížení a následné lenivé odpočívání v křesle u televize není správným řešením. Každá doba s sebou nese jiné nemoci. Dříve bylo více epidemií, které vznikaly z chudoby a hygieny. Byla vyšší úmrtnost při porodech, při úrazech. Vynálezy desinfekce, antibiotik, důsledné dodržování čistoty, dokonalé vybavení sanitek záchranné služby, to vše nás přivádí do doby, kdy je možnost uzdravení snadnější.

Hlavní část je řazena chronologicky a prvním obdobím, na které jsem se dotazoval, bylo:

Období před druhou světovou válkou a v průběhu války

Po 1. světové válce vznikaly špitály. Pacienti se přiřazovali do tzv. tříd. Podle toho, do jaké třídy pacient patřil, se mu dostala odpovídající péče. Pro poslední třídu byla zajištěna základní strava a základní péče. První třída mě-

la lepší stravu a soukromý pokoj. I přesto občas sestry porušily předpisy, a když zbyla šunka (pochoutka pro bohaté), tak to daly i ostatním. Tehdy si všeho všichni velmi vážili. Doktor si vážil sester a sestry si vážily doktorů. V té době byl pacient na prvním místě. Když pacient potřeboval například kapačku, tak mu ji sestra držela i celou noc. Každá rodina měla svého lékaře, který při vážnějších případech chodil do rodin. Každý měl k lékařům velkou úctu.

U porodu asistovala porodní asistentka „porodní bába“. Porody byly velikým rizikem. Stav se hodně zlepšil díky dr. Semmelweisovi, který prosazoval, aby si lékaři umývali ruce.

Obr. 26: Lékárnička z 2. světové války

Jedním z nejvýznamnějších objevů tohoto období byl objev penicilinu (1928 Alexander Fleming). Již v období druhé světové války zavedl Hitler snímkování ze štítu a plošné velké prohlídky obyvatelstva a použití antibiotik.

Po druhé světové válce

Je to doba, kdy nastala změna v přístupu k pacientům. Pacient hodně důvěřoval lékařům a přesouval zodpovědnost za své zdraví na lékaře. Pacient neměl právo nahlédnout do své dokumentace a neměl právo nic vědět.

Pediatr měl ve své ordinaci dvě sestry. Jedna sestra chodila k pacientům domů, aby věděla, jak to vypadá v rodinách jejich pacientů. V té době se velmi dbalo na preventivní péči a očkování.

Vylepšila se rychlost akutní léčby vývojem sanitky, kterou stačilo přivolat a ona ihned přijela, potom byl zajištěn rychlý transport pacienta přímo na sál. Taková pomoc zachránila mnoho životů.

Obr. 27: Umělé klouby

ošetření pacientů. Byl zaveden ultrazvuk, počítačová tomografie 1979, MR 1973, CTC, zákroky se začaly dělat ambulantně. Byl veliký rozvoj v léčbě nádorových onemocnění a plastické chirurgie (koleno, kyčel, umělé ploténky a dokonce i obratle) a implantologie (ledviny, slinivka břišní, játra, srdce, plíce,...). Prováděly se transplantace i u dětí.

Nejčastěji užívaným lékem na chřipku byl acylpyrin a bylinkový čaj s medem.

Zdravotní péče byla hrazena nejprve přes pojišťovny, posléze ze státní pokladny.

Rodilo se v porodnicích podle místa bydliště a na pokoji bylo pět matek. Rodit za asistence porodní báby v pohodlí domova se tehdy nedalo. Ze statistik vyplývá, že v té době byla nižší úmrtnost rodiček i novorozenců. Zdravotnictví té doby zajišťovalo kvalitní péči o novorozence.

V medicíně proběhly v daném období velké změny díky objevům genetiky a nefrologie. Zdokonalovaly se metody a postupy

Po revoluci: od roku 1989 do dnešní doby

Po revoluci nastala obrovská změna, jako kdyby se otevřela brána do světa, všechno mohlo dovnitř i ven (léky, doktoři, přístroje a různé vybavení). Díky tomu jsme přijali spoustu chytrých a potřebných věcí. Odcházeli a přicházeli doktoři z různých zemí. Student medicíny musí dnes dokonale umět anglicky, protože některá skripta jsou jen v angličtině. Přibýlo velké množství léků díky transportu ze zahraničí. Farmaceutické firmy nutí v reklamách lidem léčbu chřipky pomocí paraleny, zatímco dříve stačil čaj s medem. Je lepší dostupnost léků, ale člověk necítí zodpovědnost za své zdraví.

Doktoři se dnes nesnaží tolik jako dříve, a sestry nejsou tak pečlivé. Pacienti si vybírají lékaře podle vlastních zkušeností nebo doporučení přátel, protože opravdu dobrých lékařů, kterým mohou důvěřovat, je málo. Vše je otevřené, a tak se pacient dozví i věci, které ani nemusí sám unést.

Peníze začaly rozlišovat pacienty jako před 2. světovou válkou a vše se stává jen obchodem, ale pojišťovna začala po revoluci platit pouze akutní operace a zákroky. Člověk, který má peníze, si může zaplatit třeba i nadstandardní operaci, například liposukci nebo narovnání páteře. Dnes rozhoduje více ekonomika a nehledí se na prevenci. Je menší snaha řešit nemoc přirozenou změnou denního režimu.

Díky obrovskému vývoji v medicíně je dnes větší pravděpodobnost stanovit správnou a rychlou léčbu a zachránit život.

Nová doba přináší i novinky v porodnictví. Provádějí se alternativní porody, je běžný porod do vody. Jsou ale i častější porody císařským řezem, i když nejsou zdravotně nutné. Novým hitem se stává umělé oplodnění.

Vzhledem k tomu, že jsem si vybral oblast zdravotnictví, popisuji nemoci ve speciální kapitole, neboť jsou místem, kde probíhá léčba, výzkum, věda a zdravotní péče pro veřejnost.

Nemocnice

První špitál s kaplí vznikl v Praze již ve 12. století díky řádu sv. Lazara. O nemocné se staraly řádové sestry s velkou péčí a láskou.

Prudký nárůst špitálů (lazaretů) nemocnic nastal po první světové válce.

Dotazovaní pamětníci přirovnali nemocnice v období po druhé světové válce k vězení. Nemocnice měly našedlou barvu stěn a obrovské neosobní pokoje pro hodně lůžek a všude byla cítit desinfekce. Na pokojích bylo až 20 pacientů, nikde nebyly obrázky ani hračky pro děti. Pacienti si s sebou nemohli brát žádné osobní věci, časopisy, hračky. Sestry přicházely na kontrolu pětkrát denně a návštěvy třikrát týdně na tři hodiny. Pacienti se v nemocnici cítili hrozně, měli pocit naprosté bezmoci.

Nemocnice se pochopitelně proměňovaly, takže například v roce 1975 již bylo na dětském pokoji maximálně osm dětí. Byl tehdy dobrý zvyk dávat na pokoj děti v párech (malé i starší) s tím, že starší byl patronem mladšího. Návštěvy mohly být denně ve zvláštní místnosti.

Ve třetím období, tj. po roce 1989 se dotazovaní shodli na tom, že jsou nemocnice veselejší, pokoje jsou menší, většinou maximálně pro tři pacienty. Na pokojích jsou televize, zlepšilo se hygienické zařízení. Stravování je pestřejší a pacient si může vybrat z více než ze tří jídel. Nemocnice, které byly dříve jako vězení, se změnily nyní na domy zdravotní péče.

I zde platí, že vše je o lidech. Dobrý pacient působí dobře na lékaře i sestry a náročný pacient může znepříjemnit práci i sebesnaživější sestře a pečlivému lékaři.

Co by se podle rozhovorů mělo změnit na zdravotnictví v dnešní době?

Doktoři by měli zpět získat důvěru pacientů. Lékař, který ctí Hippokratovu přísahu a je opravdu odborníkem na svém místě, by měl být patřičně oceněn. Mzda by měla odpovídat kvalitě práce. Do zdravotnictví by se měly

přijímat i sestry ošetřovatelky, které jsou laskavé a obětavé, aby se zpět vrátil přístup skutečných sester, kterým šlo o uzdravení pacienta a pomoc bližnímu.

Pacientům dotazovaní doporučují, aby se více starali o své zdraví a dodržovat tři hlavní pravidla: pohyb, správná strava, duševní klid bez stresu.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: žena, 61 let, Horní Počernice, Praha 9, Česká republika, pediatrička

Jak Vás napadlo studovat medicínu?

Přivedly mě k tomu dvě věci. Jednak jsem měla maminku, která pracovala jako zdravotní sestřička. Pocházela z chudé rodiny a strašně si přála, aby mohla pracovat v nemocnici. Nejprve dělala pomocnou sestřičku a postupem času se vypracovala na místo samostatné zdravotní sestry. V roce 1920 dostala diplom zdravotní sestry. Pochopitelně, že si moje máma přála, abych šla také do zdravotnictví. A druhým důvodem byl můj pan doktor, který mi byl příkladem. V deseti letech mi operovali kyčel a tehdy na mě velmi silně zapůsobil jeden pan doktor. Jmenoval se Štol a byl úžasný, uměl to s dětmi a měl pěkné jednání. A to byl druhý důvod, proč mě to táhlo k medicíně. Byl to pro mě takový vzor. Byl to pro mě svět úžasných lidí, prostředí a cítila jsem v to oboru velkou smysluplnost.

Jakou roli hrála druhá světová válka ve vývoji zdravotnictví?

V období mezi válkami bylo ve zdravotnictví mnoho soucitu. Přestože byly tzv. třídy, do kterých se pacienti přiřadili. Podle toho, do jaké třídy pacient patřil, dostalo se mu kvality péče. I poslední třída dostala základní péči, základní druhy ošetření a prevence. Kdo byl v první třídě, měl i lepší stravu a třeba i vlastní pokoj. Pokud byl v nemocnici pacient 3. třídy, neměl nárok na tak vysokou úroveň, ale přesto se sestry snažily přilepšit i jemu a daly

mu třeba šunku — pochoutku pro bohaté. Tehdy si lidé takovýchto věcí vážili. Dnes je to samozřejmost.

Panovała vzájemná úcta. Sestry si vážily doktorů a doktoři si zase vážili sester, protože se navzájem hodně potřebují. Bylo to období nádherné etiky, kdy si jeden druhého opravdu vážil. Doktoři i sestry dostávali speciální příděly například lepší potraviny, kávu nebo alkohol. Vznikal pocit, že si jich někdo cení, a tak odváděli opravdu dobrou práci. Myslím, že v té době bylo zdravotnictví opravdu krásné. V té době byl pacient na prvním místě. Třeba, když pacient potřeboval kapačku, tak mu jí zdravotní sestra klidně držela i celou noc. Nebo, když byl pacient dost zmatený, tak si k němu sestřička sedla a dokázala ho uklidnit, což se v dnešní době vidí velmi zřídka.

Co byste změnila ve zdravotnictví, když byste byla ministrem zdravotnictví?

Co bych změnila? No určitě bych dala doktorům v nemocnici víc peněz. Na obvodech je to jiné, ale v nemocnicích mají málo peněz. Dala bych jim mimořádné odměny. V nemocnicích chybí personál, tak aby bylo dost prostředků, jak si dobré zdravotníky udržet. Naopak pokud by třeba sestřička pracovala špatně, tak by skončila. Ale ono to není dnes tak snadné, protože je sester málo. Řada z nich vystuduje jenom proto, aby měly střední školu a maturitu a řada z nich potom tu práci nedělá. Nemá k tomu správný vztah. Proto sester, které jsou obětavé a empatické, těch by si mělo zdravotnictví vážit.

Jaký vidíte po Vašich dlouholetých zkušenostech ve zdravotnictví rozdíl v přístupu zdravotníků k pacientům a pacientů ke zdravotníkům?

Tak to je také zajímavá otázka. Jistě je změna i v přístupu k lidem. Zdravotnictví už není tak diktátorské jako dřív, kdy pacient neměl právo nahlédnout do své dokumentace, neměl právo nic vědět. Jen když bylo něco akutního, tak se to řeklo rodině a ta podle situace něco naznačila nemocnému. Dnes je to naopak. Řekla bych, že to jde až do extrémů a nemyslím si, že to každý unese. Jsou i tací, kteří to neunesou. Myslím si, že by v tom mělo být zdra-

votnictví opatrnější. V dnešní době se pacient dozví i o zásahu, který se plánuje, a je na jeho zvážení, jestli ho chce, nebo ne. Už to není jako dříve, že o něm rozhoduje jen lékař. Teď je to opačně. Lékař říká pacientovi všechno, co bude následovat. Například ho informuje, že ho píchne jehlou a tím mu znecitliví místo, které by jinak bolelo. Nezačne mu do krku bez vysvětlení dávat sondu, ale pěkně mu řekne postup, jak to všechno bude postupovat, a tím ho uklidní.

Co se týče práce sester, tak si myslím, že je pořád katastrofální. Pobyt v nemocnici je snadnější pro pacienty, kteří jsou pohybliví a samostatní, nebo pokud jsou na jipce nebo áru, kde je o ně 24 hodin postaráno. Ale pokud je pacient na normálním pokoji, tak je tam jako na samotce a nikoho nezajímá, jak se cítí.

Jak se podle Vás vyvíjelo zdravotnictví v 50., 60., 70., 80. a 90. letech?

Pohybují se zejména v prostředí pediatrie a myslím si, že zdravotnictví po válce i za doby totality bylo klidnější. Doktor měl ve své ordinaci dvě sestry. Jedna sestra chodila k pacientům domů, aby věděla, jak to vypadá v rodinách jejich pacientů. V dnešní době se tomu rodiny brání a z jejich krátké návštěvy se to ani nedá odhadnout. Sestřičky měly svůj očkovací kalendář a objížděly všechny rodiny. Všichni byli naočkovaní. Navíc byla hlavní zdravotní sestra, která je všechny každý půlrok kontrovala, a tyto kontroly se prováděly u doktorů. Všechny novinky byly uváděny v rámci školení do provozu, ale to se dnes už nevidí. Každý doktor si musí hlídat, co je nového, a musí rozlišovat, co je užitečné. Dnes se vše dělá ve shonu s hledí se na ekonomickou stránku, takže většina doktorů si může dovolit jen jednu sestru.

Jaký rozdíl vidíte ve výuce medicíny, když jste studovala Vy, a jak se učí dnes?

V dnešní době se hodně dbá na výuku cizích jazyků. Medik musí znát dokonale angličtinu. Některé předměty mají skripta pouze v angličtině. Dříve se na vše vydala skripta v češtině anebo v latině. Dnes mají studenti možnost

jet do zahraničí, přerušit studium a jet na zkušenou nebo dokonce pracovat hned po studiu v cizině. Hledají zkušenosti hlavně specialisté v exkluzivních oborech jako například chirurgie nebo neurochirurgie.

Jaký byl podle Vás největší pokrok v medicíně, uveďte příklad?

Vývoj v medicíně je úžasný. Třeba genetika, nefrologie. Každé odvětví znamenalo obrovský vývoj. Třeba dříve se prováděly transplantace u lidí do věku 60 let a dnes se hranice posunula až do 70 let. Provádějí se běžně transplantace i u dětí. Dnes dokáže medicína nahradit úplně všechno. Dají vám umělé koleno, umělou kyčel, dokonce i umělou ploténku a dokáží sešroubovat páteř, když má člověk skoliózu. Žijeme v době umělého oplodnění. Dnes je přibližně 30 % párů, které nemohou mít dítě. Aplikují se zmražené zárodky, kterým se říká nanuček a oslavují pak narození jejich nanučka. Obrovský pokrok je v oboru kardiochirurgie. Mohu to potvrdit příběhem mého syna, který měl nemocnou chlopeň. Před padesáti lety by ho čekal krátký život, ale dnes díky umělé chlopni má před sebou život s drobnými omezeními. Chlopeň vydrží 35 let a to už možná bude další vylepšení. Vše kolem nás, tedy i medicína, jde velmi rychle. Nyní se dají zjistit všechny detaily o srdci. Jsou popsány nemoci srdce, ale jsou i nemoci, které by zjistil asi jen tvůj táta. Medicína má velmi široký záběr, takže se nedá naučit ani za celý život.

Co byste radila veřejnosti ohledně zdraví?

Já si myslím, že ohledně zdraví je nejlepší názor tvého tatky. Myslím si, že společnost nedokáže pomoci člověku. Každý člověk si musí udržovat zdraví sám a to pomocí stravy, pohybu, jógy. Ale to, co hlavně způsobuje u lidí nemoci, je stres. Jako rodič si člověk začíná uvědomovat důležitost zdraví a tak je možná nejlepší, aby pediatři cítili jako hlavní povinnost zajistit klid pro celou rodinu. V této době hodně vidím, jak se rodiny honí, splácí hypotéky, studují a dodělávají si po večerech školy. I pro děti chtějí rodiče zajistit prestižní školy, pěkné pokojíčky, pro kluky pěkně bleďě modré a pro holčičky zase pěkně růžové. Osobně považuji tuto honbu za nesmyslnou. Kdyby se ve svých přání uskromnili, tak by alespoň trochu opadl stres. Kolem

tebe je ájurvéda a ta toto všechno zná. Myslím si, že kdyby někdo cvičil jógu a žil podle toho, tak by na tom mohl být o hodně lépe. Ale krom několika výjimek zatím nikdo nechápe, jak je to strašně důležité.

V čem se podle Vás zlepšuje nebo zhoršuje zdravotnictví?

No tak já si myslím, že to je hlavně diagnostika a jednotlivé přístroje. Velké pokroky jsou hlavně v akutní medicíně. Dnes k člověku, který leží na zemi, přivoláte sanitku a ta přijede a je dokonale vybavená a rychle ho odveze na sál, takže když má někdo třeba infarkt, tak si ho rychle odvezou, propíchnou mu cévku a za tři dny už jde domů. Rychlá pomoc takovému člověku zachrání život. Je řada lidí, kteří díky rychlému a kvalitnímu zásahu, díky transplantaci srdce přežila. To se rozhodně zlepšuje. Zhoršení vidím v tom, že peníze rozlišují pacienty. Stejně jako v Americe se vše stává obchodem. Člověk, který má peníze, si může zaplatit třeba nadstandardní operaci. Jsou i vyšetření, které stojí 90 000 Kč, a pojišťovna nepřistoupí na to, aby se to platilo. Nejvíce se pak vydá za krásné zuby, to může stát jedna čelist kolem 120 tisíc, a tak protože máme dvě hned, je to dvojnásobek. Myslím si, že v tomto zdravotnictví zůstane na 100 % výdělečnou záležitostí. Dokonce je dnes možné nasmlouvat si pro rodinu za 2 000 Kč měsíčně soukromého pediatra. Takže se to začíná přibližovat americkému obchodníčení.

Jak na Vás působí nemocnice a proč?

Na každého, kdo se dostane do nemocnice, padne strach. Jednak má strach z toho, co se bude dít, potom má také strach z toho, co se zjistí při vyšetření, a nakonec se přidá i strach o to, jaká bude péče. Já osobně mám největší strach z té péče. A tento pocit záleží na personálu. Pro svoji maminku, která byla v nemocnici, jsem vždy chtěla to nejlepší, ale ne vždy se mi to podařilo. Existují sestry, které udělají pro pacienta první — poslední, ale jsou i sestry, které i když jim dáte drobné pozornosti, kytky, dárky, chlebičky, tak je ten nezájem o pacienta stejně hluboce v nich. Prostě je nezajímá, že je pacient v cizím prostředí, osamocen, bez svých blízkých. Přesto neprohodí pár vlídných slov.

Jak se v průběhu let lišily nemocnice a personál?

Nemocnice jsou modernější, jsou krásné, jsou barevné — modré, žluté, oranžové, mají novější vybavení a působí pozitivněji. Vybavení je rozhodně na vyšší úrovni, než bývalo. Personál nemocnic se až tak neliší. Když to posoudím podle vlastních zkušeností, tak si myslím, že dříve se doktoři více snažili a sestry byly více pečlivější.

Kdy se muselo platit za ošetření a prohlídky?

U nás se tedy platilo až po revoluci a platilo se 30 Kč za dospělé a děti. Nedávno to změnili a teď platí poplatek jen dospělí.

Děkuji Vám za zajímavý a obsáhlý rozhovor. Mohu potvrdit, že jsem vždy jako malý pacient k Vám, ke své dětské lékařce, přicházel rád a bez strachu.

Pamětník 2: muž, 52 let, Horní Počernice, Praha 9, Česká republika, podnikatel v oboru stavebnictví se znalostmi ájurvédy

Jak vypadalo zdravotnictví v Indii ve tvých 20 letech?

Když mi bylo dvacet, tak zdravotnictví v Indii bylo velice rozmanité. V Indii nese každý odpovědnost za své zdraví sám. V Indii jsou zdravotní střediska státní i soukromá a ošetření je v Indii ve státních institucích zdarma. Léky si musí pacienti koupit sami. Kdo má zdravotní pojišťovnu, tak si je nechá proplatit a ti, kteří ji nemají, tak si to koupí z vlastních příjmů. Existují i nemocnice, které jsou podporované různými nadacemi a pacienti tam léky dostávají zdarma. Operace a větší zákroky poskytují státní nemocnice jako službu zdarma, ale náklady na léky a pobyt v nemocnici si pacienti hradí sami. Existují soukromé kliniky a nemocnice, kde se za všechno platí. Jsou tam služby nadstandardní. V minulosti se každý snažil být zdravý a používal tradiční léčebný systém — ájurvédu, která je mnohem lacinější než moderní léky. V Indii se setkává ájurvéda i moderní medicína — alopatie.

Obě mají státní podporu. Navíc stále ještě existuje mnoho tradičních způsobů léčení, do kterých zapadá léčení mantrou, rituály, přírodní procedury, jóga, pránajáma. Ty nejsou státem dotované, ale současně jsou skoro zadarmo. Možná proto to lidé tak rádi používají. Bohatí lidé, kteří mají peníze a chtěli se zbavit pocitu nemoci, tak na každou drobnou zdravotní potíž volají alopatického lékaře. Tento přístup je výjimečný. Ze svého dětství si pamatují, že kdo chodil k lékaři tak se spíš ukazoval, že na něj má, chtěl všem kolem dokázat, že je moderní a že má peníze a může chodit k lékaři. Kdo chodil k ájurvédářům nebo se léčil tradičním způsobem, tak to ho spolužáci označovali za staromódního nebo že nemá peníze anebo že má takovou nemoc, kterou neumí alopatie vyléčit. V naší vesnici byla jedna velká státní nemocnice a jedna malinká ájurvédská klinika a pak bylo mnoho pouličních lékáren i obchodů s bylinkami.

Jak se měnilo zdravotnictví v průběhu tvého života v Indii?

To je zajímavá otázka, ale odpověď vyžaduje seznámení s historií zdravotnictví v Indii. Podle véd existovala odjakživa ájurvéda. Je to více jak 10 000 let zpět. Jakmile vznikl na Zemi život, vznikla ájurvéda. V dějinách léčby získala ájurvéda velký rozmach v období budhistickém, tj. mezi 600–200 let před Kristem. V té době se proměnil sociální systém, filosofie života a ve společnosti se dával důraz na ahimsu, což znamená neublížování, a tím pádem se ájurvéda, která měla hodně vyvinutou chirurgii, omezila. Zapomnělo se na celistvost šestnácti historických oborů ájurvédy a zůstalo se pouze u praxe v rámci vesnic. Toto období trvalo až do 5.–6. století. V té době začaly invaze arabské kultury, tak přivedly arabské techniky haram pro zdravotní péči islámských králů. Od 9. až do 18. stol. se tradovala ájurvéda jen v rámci dovednosti zděděné. Po dobu 900 let se praxe ájurvédy ztratila. Nevyučovala se na školách, nepraktikovala se v nemocnicích a klinikách. Vše završili evropští kolonizátoři, kteří s sebou přivezli moderní medicínu. Zakladatelem moderní medicíny v Indii byl francouzský lékař se jménem Francis Bernier, který dával zdravotní péči aristokratům od 1650 do 1665, a v té době byl považován Bernier jako jeden z králů, protože praktikoval moderní medicínu, ájurvéda byla potlačena a zůstala pouze v rodinách bez ja-

kékoliv podpory. Po 2. světové válce, když se osvobodila Indie, tak ministerstvo zdravotnictví po 1200 letech opět ájurvédu podpořilo a od té doby je medicína i ájurvéda opět vedle sebe jako alternativa pro nemocné. Moderní lidé mají větší sklon k moderní medicíně a tradiční mají sklon k ájurvédě. Nyní se hodně lidí vrací k tradičnímu systému léčení. Podle statistiky je u chronických pacientů důvěra v ájurvédu 90 %, naopak v akutních případech se obrátí na moderní medicínu zhruba 99 % lidí, avšak při prevenci opět vítězí ájurvéda.

Čím se liší česká péče sestřiček a doktorů od té indické?

Tak, co se týká stylu péče, tak to je podobné a samozřejmě, že hygienické normy jsou v České republice vyšší, ale postup a přístup k léčení je podobný, ale je třeba říct jeden hlavní rozdíl a to je, že v Evropě jsem se nesetkal s individuálním dietním a jídelním režimem, i když v Indii je ten individuální přístup do jisté míry i ve státních nemocnicích běžný. Oproti tomu tady v Evropě je mnohem větší finanční podpora zdravotnictví. To se promítá v péči, například rychlá pohotovost, základní léky zdarma. Tady jsou nemocnice vybavené. I pokoje a zázemí pro pacienty je dokonale zařízené, leckdy na soukromých klinikách dostanou pacienti i bačkůrky, župan, hygienické potřeby a mohou si vybrat jídlo podle své chuti.

Jaký jsi zažil postup ve zdravotnictví v ČR?

Tak já Santóšku neznám české zdravotnictví do detailů, ale neustále mě překvapují nové a nové zprávy, které slyším. Ale za různé ty vymoženosti musí pacient zaplatit. Dnes je běžné domluvit si nadstandard, jednolůžkový pokoj, extra péči, dražší variantu při operaci očí. Celkově jsou ale nemocnice za těch 23 let, co tu jsem, čím dál tím víc načínčané a vypadají jako pěti-hvězdičkové hotely a je vidět, že jde do zdravotnictví hodně peněz.

Je léčba nějaké nemoci naprosto odlišná v Indii než v Česku? Jak se například liší léčba kašle?

Jsou dvě silné skupiny, které se týkají akutních chorob, tak samozřejmě, že když to byly akutní choroby, tak se postup u takových třeba zlomenin ne-

měnil, ale když to byla vesnice nebo nebyla klinika blízko, tak se řešilo tradičně a to znamená, že se to nedělalo bandáží nebo sádrou, ale zpevnění se udělalo z cizrnových šlupek a bambusových tyčí a pořád se to mácelo vodou. To jsou staré ájurvédské postupy. Tedy do Indie se navrací ájurvéda, jóga a pránajám, přesto stojí vedle moderní alopacie. V Čechách jsem viděl, že na chronické nemoci lidé berou strašně moc léků a hlavně věří tomu, že to musí brát. Nemění stravu, životosprávu, jen si přidávají léky.

Děkuji ti za porovnání zdravotnictví zde a v Indii a tvé osobní zkušenosti s ájurvédou.

Pamětník 3: žena, X let, Ruprechtice Liberec Česká republika, důchodce původně profesorka na SEŠ Liberec

Jak vypadalo zdravotnictví a medicína před 2. světovou válkou?

Toto období neznám osobně. Z vyprávění vím, že naše rodina měla svého lékaře pro dospělé a dětskou lékařku, speciálně zubního lékaře. V době vážnější nemoci docházeli lékaři do rodiny, s běžným onemocněním si lidé došli do ordinace.

Jak se měnila povaha u doktorů a sestřiček v průběhu Vašeho života?

Neumím posoudit změnu povahy. Dnešní starší lékaři soudí, že pro mladé nástupce už to není služba lidem, takže by asi dnešní lékaři byli méně obětaví. Řekla bych, že je to individuální. Sestry měly dřív lékaře, své zaměstnavatele a vlastně nadřízené, ve větší úctě. Dnes si s nimi tykají, případně před pacienty znevažují, občas je pomlouvají.

Jak vypadaly nemocnice v 50., 60., 70., 80., 90., ... a nyní?

Znám jen libereckou: v paměti mi zůstává bílá až hnusně našedlá barva stěn a obrovské lůžkové sály, všudepřítomný smrad desinfekce. V roce 1948 jsem byla na operaci mandlí a ležela sama na pokoji s 20 lůžky, nikde nebyl obrázek, nesměla jsem mít hračku, sestry přicházely na kontrolu cca 5krát denně. Strašně jsem se v té ratejně bála, návštěvy byly 3krát týdně na dvě

hodiny. Zbýl mi odtud pocit naprosté bezmoci, byla jsem tam více než dva týdny a to zoufalství některých momentů si vybavuji ještě dnes. Proto pravidelně přispívám na akci Zdravotní klaun, aby tam těm dětem bylo trochu snesitelně. Na stejné operaci byl náš syn v roce 1975, na pokoji bylo 6–8 dětí a postele měly odděleny po dvou podle stáří tak, aby starší se staral o mladšího. „Patron“ mého syna mu vyprávěl nekonečné indiánské příběhy a kreslil k nim obrázky, předčítal z knížek. K jednomu pokoji patřila jedna sestra. Na návštěvy jsme mohli denně, ale do zvláštní místnosti. V 90. letech se všechny nemocnice změnilly vizuálně, především získaly veselé barvy na stěnách, kde to šlo, vznikly menší pokoje, významně se zlepšila úroveň hygienického zařízení, návštěvy jsou denně. Až je té volnosti moc: pacienti se procházeli areálem nemocnice s cigárem a kafíčkem, návštěvy ležly na pokoj od rána do večera. (Dnes je naprostý zákaz kouření a vrátila se stanovená návštěvní doba.) Souhrnně: od 50. let k dnešku se nemocnice mění z věznic na normální dům se zdravotní péčí.

Co byste změnila na zdravotnictví (nemocnice, doktoři, sestřičky, stravování, ubytování,...)?

V roce 1950 všechno, ale byla jsem dítě a na domov se to změnit nedalo. Dnes by mělo být samozřejmé, že každý pokoj má maximálně 3 osoby, vlastní hygienické zařízení, nějak vyřešenou televizi, patřím k lidem, kteří ji mít nemusí a když je na pokoji TV maniak, je to tragedie, rozhodně k dispozici rozhlas s vlastním poslechem a čistou, obsahově zajímavou knihovnu. Stravování je chutnější a pestřejší nabídka s možností výběru, zdravotně nezávadné postele. Materiální připomínky mi jdou líp. Lidi bych změnila eticky, jinak změny neumím posoudit — asi by se tady neměl už nikdy vyskytovat člověk blbec a člověk necitlivý. Nestačí být profesně na úrovni, doktor musí být člověk. Sestry by měly přijmout za svůj obsah profesního pojmenování — jsou to sestry! Napadá mi, že jeptišky jsou také sestry — a jaký rozdíl. Jestli k té etice nebude potřeba víra. Ale jak tohle změnit v Čechách?

Muselo se dříve platit za doktory?

Myslím, že do roku 1948, kdy byly soukromé praxe, se platilo, ale bylo to asi jako tady po roce 90, to bylo prostřednictvím pojišťovny. Osobně jsem nikdy za nic neplatila s výjimkou nehrazené léčby, např. akupunktury.

Jaká byla podle vás nejlepší změna v medicíně a kdy?

Všechny objevy, pravděpodobně největší bude objev penicilinu 1928. Ten znamená objektivně úplně jinou léčbu všech nemocí. Pro mě osobně má velký význam obrovský pokrok v kardiologii. Léčba infarktů, operace bypass — díky tomuto pokroku tady jsem a žiji, na tohle onemocnění zemřela moje maminka, její sourozenci a část mých sourozenců. Všichni byli starší, já jsem se dožila toho pokroku jako nejmladší v rodě.

Jak vypadal nábor zdravotníků za 2. světové války do rot (vojenských týmů)?

Za války žádná armáda nebyla! Byli jsme Protektorát Čechy a Morava, tedy „pod ochranou“ Říše a jedním z prvních kroků bylo zrušení armády. Naše jednotky v Anglii, Francii a tehdy SSSR byly jednotky statečných dobrovolníků, kteří utekli Němcům. Včetně doktorů, kteří pak v nich bojovali jako doktoři na frontě i v zázemí.

Jaký máte názor na doktory?

Mám zkreslený názor: všichni moji lékaři jsou úžasní, zodpovědní a vynikající lidé. Žiji na stejném místě od roku 1946, doktoři jsou buď mí spolužáci a přátelé, nebo se o mě starají dlouhodobě a stali se přáteli, s mladými doktory navazuji vztahy rychle, mám je ráda jako své žáky a oni to vycítí. Jsem dost ovlivněna příslovím, „že jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá“. Lékař je pro mě autorita, která mi pomáhá, často v nejhroších chvílích, věřím, že to se mnou myslí dobře a vážím si jich. To poslední je důležité — bez ohledu na přátelské vztahy jsem se dovedla rozejít s lékařem, jehož jsem si přestala vážit.

Jak se měnil průběh porodů v průběhu let?

Nevím. Mohu soudit jen podle toho, jak ženy rodily dříve a nyní. Moje maminka v letech 1929–1935 porodila 5 dětí a všechny doma a bez problémů, u všech asistovala stejná porodní asistentka, byly to porody přirozené. Já jsem, jako šesté dítě, přišla na svět v roce 1940 v porodnici, snad proto, že 6. porod byl už rizikem a především proto, že jsem nespěchala. Pamětníci a tvá maminka by ti vysvětlili, že jsem už před narozením byla vlasťenka a chtěla se narodit 28. října, což se mi povedlo. Vytěžila jsem z toho pocit jisté výlučnosti. Čtu hodně knížek historických, takže vím, že porody byly vždy rizikem. Hygiena žádná nebo minimální (a jsme u dalšího objevu dr. Semmelweise, který své kolegy donutil k mytí rukou!), vyšší počet porodů jako běžná norma, výživa a životospráva žen atd. Z románů a filmů jsou známy porody jako drama plné křiku a krve, často končící smrtí. 20. století je reálnější. Porod je obvykle přirozený počátek vnějšího života. Na druhou stranu mi vadí ty vynálezy typu rození do vody a na houpačce, na zvláštní židli a na pasece, ani nevím, co všechno si porodní domy vymýšlí. A taky vím, že ne všechny porody tzv. císařským řezem jsou nutné, někdy se provádějí „ze známosti“. A je to byznys. Měla jsem velkého kamaráda a byl to významný pražský porodník. Jeho názor byl, že normální porod byl a je dodnes něco úplně přirozeného, ale vždy by měl být s lékařem a připravenými přístroji nutnými k zásahu při krizi, aby se předešlo lidské tragedii. Proto nechtěl chodit za nikým domů.

Jak se změnilo zdravotnictví po pádu komunistů?

Obrovsky. Jako když otevřeš bránu — všechno může dovnitř a všechno může ven. A ne všechno znamená pokrok, samozřejmě. Hodně odvážlivců, doktorů i sester, odešlo pracovat ven, někteří úspěšně. A tady chyběli. Takže postupem doby přišli sem jiní odjinud — ani ne tak sestry jako lékaři, v Liberci máme hodně jiných národů. Tedy první změna byla v lidech. Druhá změna — léky a doplňky. Nejsme zvyklí „poradit se se svým lékárníkem“, jak se všude píše na škatulkách, ne každý je ochoten radit a ke všemu ne každý je schopen. Takže zavalilo nás mnoho dobrého a mnoho balastu.

Cesta vede od naprostého odmítání po polykání všeho, co slibuje zázrak. Zlatá střední cesta a vlastní zkušenost je rádce. Kdybych někdy sepsala, kolikrát a s kým jsem byla v kontaktu, jen abych si koupila zázrak uzdravení, to by byla studie. Třetí změna - léčebné postupy a přístroje. Někdy až ke škodě věci a zbytečně ztratě peněz nakupovalo se vše. Na třídních knihách byly nálepky oznamující, na co třída šetří a jaký nákup podporuje, např. gamma nůž, konto Míša, atd. Souhrnně si myslím, že zvítězil rozum a chytrost a přijali jsme spoustu dobrých věcí, které znamenají obrovský pokrok, současně se přestali lidé odlišovat podle stranické legitimace a výzkum vedou ti skutečně chytrí. Jen v oboru kardiologie, který sleduji, to je cesta k záchraně člověka úžasným tempem. Ale taky si myslím, že se trochu vytratila snaha řešit nemoc přirozenou změnou, třeba stravování, prostě se hned šmikne a jede se dál. Pacienti po operaci srdce stojí za lázeňským domem a kouří, diabetici jdou na dortíček, apod.

Jak ve Vašem mládí (prosím uveďte přibližně rok) postupovali doktoři při úrazu či léčbě nemoci. Jaké jste z toho měla pocity?

Nemůžu odpovědět. Úraz jsem neměla, ani nikdo z mých sourozenců. Nebyla jsem nemocná. Někdy jsme byli nachlazení, vypořadali se a zase byli zdraví. Operaci mandlí jsem měla nařízenou kvůli nálezu na srdci — přišla na to školní doktorka.

Jaký byl Váš první porod, jestli doma s „porodní bábou“ nebo v nemocnici, popřípadě jaké to pro Vás bylo?

První dítě jsem porodila v porodnici, ani jiná alternativa nebyla. Cca měsíc před stanoveným datem porodu se člověk zapsal v porodnici, kam patřil dle místa bydliště. A pak ho tam odvezla přivolaná sanitka (auto v rodině nebylo běžné ani v roce 1969) moje porodnice v Liberci právě malovala, a tak mě odvezli do šeredného Jablonce, což jim neodpustím. Jaké to bylo? Jsem typ, co poslouchá doktory a chová se dle pokynů, takže narození našeho syna bylo sice delší, ale klidné a radostné. V pokoji nás bylo pět. Byl obrácen k východu, zeleně vymalován. Ranní slunce a zelená barva, nádherné počasí, teplo přes 20 stupňů v půli října, to všechno znamenalo úplnou euforii.

Ostatní paní řešily praní plínek, ohřev vody, kojení a jiné praktické věci, já jsem skládala poděkování, recitovala básně a zpívala písničky. Ten šok, když po příchodu domů bylo třeba řešit praní plínek, kojení a jiné praktické věci.

Jaké byly v té době nejlepší léky na chřipku a kašel?

Chřipka a kašel. Po celý můj život byl a je dodnes základním lékem acylpyrin, dnes paralen, postel a bylinkový čaj s medem. Vůbec neznám antibiotika, coldrexy a jiné zázraky, které mě zbaví nemoci za půl hodiny. Na kašel je výborná cibule s medem. Med sám je lék, vlažná voda s medem utiší kašel i v noci.

Bylo okolo roku 1960 hodně doktorů?

Počet doktorů kolem 1960... Asi jich bylo dost, myslím. Byla jsem v té době na VŠ, měli jsme středisko pro vysokoškoláky, a kdybych něco potřebovala, běžně tam byl někdo k ordinaci. Nepotřebovala jsem. Byli tam i odborní lékaři, zubař, gynekolog, ortoped, ale u žádného jsem nebyla.

Děkuji Vám velmi zajímavé odpovědi. Přestože jste byla dříve profesorkou na střední škole ekonomické, máte bohaté zkušenosti i v této oblasti.

Pamětník 4: žena, 45 let, Trutnov, Česká Republika, masérka a kosmetička – ajurvédský poradce

Jak vás napadlo studovat medicínu a konkrétní obor?

Ke studiu na porodní asistentku jsem se přihlásila, protože jsem chtěla pomáhat miminkům na světě. Snila jsem o tom, jak budu rodit děti na horách. Tenkrát vyšla knížka „Doktor na horách“.

Jakou roli hrála druhá světová válka ve vývoji zdravotnictví?

Ve 2. světové válce Hitler zavedl snímkování ze štítu a plošné prohlídky obyvatelstva, přiděly potravin pro občany. A v té době byl objev a použití antibiotik.

Co byste změnila ve zdravotnictví, když byste byla ministryní zdravotnictví?

Když bych byla ministryně zdravotnictví, pak bych zavedla ájurvédú a především střídmost v jídlu a konání. Zavedení režimu je nutné.

Jaký vidíte rozdíl v přístupu zdravotníků k pacientům a pacientů ke zdravotníkům za posledních 50 let?

Rozdíl je velký, málo vyšetřovacích metod, malé spektrum léků, ale lidé neměli mnoho civilizačních chorob. Dnes je velký výběr léků, hodně ale ne úplně přesných vyšetřovacích metod, hodně nemocí, hlavně alergií a cukrovky, cévních příhod a nemocí způsobených stresem, špatným dýcháním a špatným trávením.

Jak se vyvíjelo zdravotnictví v 50., 60., 70., 80. atd. až po dnešní dny?

Vývoj po 50. roce je provázen nástupem socialismu. Platba byla přes pojišťovny a pacient přesouvá zodpovědnost za své zdraví na lékaře. Postupně se zdokonalovaly vyšetřovací metody, byl zaveden ultrazvuk, počítačová tomografie, CTC, některé zákroky se začaly dělat ambulantně. Velký rozvoj v léčbě nádorových onemocnění. Nové vedení porodů alternativně. Velký rozvoj plastické chirurgie a implantologie. Je toho hodně.

Jaký byl podle Vás největší pokrok v medicíně, uveďte příklad?

Největším pokrokem je možná vývoj vakcín. Tím se zachránilo mnoho životů.

Co byste poradila veřejnosti ohledně zdraví?

Veřejnost by měla být více zdrženlivá a střídmá ve svých nárocích v životě. Více se zastavovat, meditovat a zamyslet se nad svým životním stylem, hodnotami a cíli.

V čem se podle Vás zlepšilo nebo zhoršilo zdravotnictví?

Je lepší dostupnost léků, ale člověk sám necítí zodpovědnost za své zdraví.

Jak na Vás působí nemocnice a proč?

Nemocnice působí depresivním dojmem, mám pocit vězně, který musí udělat vše, co je mu uloženo. Změny jsou patrné v lepším zařízení, ale personál má více práce a je ho málo. Není čas na pacienty. Jsou jen čísla a diagnózy.

Kdy se muselo platit za ošetření a prohlídky?

Za ošetření se platilo za první republiky.

Jak se měnil průběh porodů od dávných dob po dnešní dny?

Dříve se rodilo doma, po 1. světové válce vznikaly špitály. V nemocnicích se více začalo rodit až po 2. světové válce. Zavedla se hygiena, omezila se horečka omladnic. Kvalitnější péče o novorozence, tím menší úmrtnost jak rodiček, tak novorozenců. Zavedení ultrazvuku pak vedlo k odhalení onemocnění například CA čípku a rychlou operací k záchraně života. Zavedení IVF, což je umělé oplodnění, není příliš dobrá kapitola.

Vybral jsem si Vás, protože jste nejdříve pracovala jako sestra ve státním zdravotnictví a nyní máte vlastní ájurvédský salón, kde seznamujete zájemce se základy ájurvédy. Děkuji vám za rozhovor.

Škola, školní docházka

Alžběta Falátková

Souhrn

Škola a školní docházka se lišila v mnoha věcech. Trávením přestávek, přístupem učitelů, předměty, délkou základního vzdělání atd.

Postupem času se systém školství měnil a vyvíjel, rušily se tělesné tresty, zaváděly se nové povinné předměty, prodlužovala nebo zkracovala se délka vzdělání, ale jedna věc se v průběhu let neměnila. Vměšování politiky do vyučování. Například za druhé světové války se děti ve školách musely učit německy, musely umět zpívat německou hymnu. Ke konci války se už ani nemohly učit ve svých třídách, protože je zabrali prchající Němci.

Po skončení druhé světové války se do vyučování vkradla zase jiná politika, a to komunistická. Místo němčiny se vyučovala ruština, zavedly se nové předměty vyučující komunistickou ideologii, jakmile kluk dorazil do školy s dlouhými vlasy, čekala ho „buzerace“ celého učitelského sboru, učitelé museli podepisovat, že souhlasí se vstupem „spojeneckých“ vojsk, jinak nemohli učit.

Co se ale měnilo, byla délka školní docházky. Před a v průběhu druhé světové války trvalo obecné a měšťanské vzdělání 8 let a poté se šlo do učení nebo děti nešly na měšťanku, ale na gymnázia, která byla rozdělena na dívčí a chlapecké. Hodně dívek ale po měšťance šlo do učení a po té šly pracovat. A vysoká školy byla jen pro ty nejchytřejší. V průběhu let se základní vzdělání protáhlo na osm let. Na střední už chodil skoro každý, hlavně na gymnázia. Ovšem vysoké školy zůstaly stále méně obsazené. Na vysoké školy chodili lidé, co měli známe, kteří je tam dostali a nebo lidé z bohatých rodin.

Postupem času se vyvíjely další věci, jako například trestání studentů. Tělesné tresty, například použití rákosky, vystřídalý poznámky, důtky a zhor-

šené známky z chování. Zatímco v době druhé světové války byly děti trestány klečením na stupínku a i za provinění jednotlivce zůstávala po škole celá třída. V průběhu let se ze stupínku stalo napomenutí a z rákosky důtky.

Trávení přestávek na školách se v průběhu let postupně uvolňovalo. V době druhé světové války děti musely trávit přestávky v lavicích a na chodbu se smělo pouze v případě odchodu na záchod. Postupem času směly děti vycházet z lavic a pak i na chodbu. Neměnilo se ovšem to, že děti o každé přestávce vyváděly různé lumpárny, házely po sobě křídou nebo kluci provokovali děvčata. I když „kvalita“ zlobení se časem vyvíjela, děti byly odváznější a lumpárny horší.

Předměty se také často měnily a vyvíjely. Pořád se sice vyučovala matematika, fyzika, dějepis atd. Ale přidávaly se nové předměty, které zase zanikaly a nahradily je opět předměty jiné. Například v průběhu druhé světové války se poslední rok měšťanského vzdělávání učil těsnopis a psaní na stroji. Od toho se však v průběhu let upustilo, protože těsnopis se už nevyužíval. Jakmile tyto předměty zanikly, s příchodem novým režimem vznikly nové, které se vtloukaly dětem od mala do hlav. Marxismus-leninismus atd. Učily děti názorům ostatních a pokud měly na věc jiný pohled, bylo to špatně.

V období těchto předmětů měli učitelé přesně dané osnovy co učit. V hodinách se se žáky nediskutovalo. Dítě prostě dostalo článek v učebnici a za úkol „přečíst“ a „naučit“. Nezáleželo na tom, jestli si dotyčný myslel, jestli je to pravda nebo lež. Jestli s článkem souhlasil nebo ne. Prostě to tak bylo a nikdo se s ním o tom nehodlal bavit.

Změnily se i pomůcky, před propiskami a plnicími pery psaly děti pery s násadkami, které namáčely do inkoustu, který měl každý žák v kalamáři na své lavici.

Srovnání s dneškem

Srovnání s dneškem není jednoduché, v mnoha věcech je to teď lepší, než to bývalo. Děti ve školách mají možnost udělat si vlastní názor na učivo, žádný názor není špatný. V hodinách se více diskutuje, řeší se látka a nahlíží se na ní z různých úhlů.

Dále přestávky jsou více uvolněné, na mnoha středních školách je povoleno studentům chodit ven se provětrat. Ale je to taky v pár věcech horší a to hlavně v přístupu dětí.

V dnešní době je hodně velkým problémem, že děti nerespektují učitele, a to zvláště na základních školách. Dřív si děti k učiteli vůbec nedovolili, to co teď. V dnešní době, když učitel „nakráčí“ do třídy, se jenom modlí, ať jeho hodiny co nejdřív skončí, nemá u žáků žádnou autoritu. Dříve, to co učitel řekl, to platilo, dneska se žáci na základních školách jen smějí a neřeší, že se jim učitel snaží něco vykládat, něco je naučit. Nezávazně se spolu baví přes půlku třídy a ne že by se to snažili aspoň trochu zakrýt, aby je učitel neviděl, to by nebyl jejich styl. Hází po třídě pití, nůžky, propisky, lepidla a podobné věci. Učitel může třeba skákat vzteky do stropu, ale stejně nic nezmuže. V tom lepším případě se na zbytek hodiny uklidní, ale další to pokračuje znovu a znovu. A dále tu máte rodiče těch výtržníků. Dříve, když dítě nakráčelo domů s pětkou, dostalo od rodičů pořádně vynadáno a někdy i nasekáno. A když dostalo důtku nebo poznámku, tak mohl provinilec doufat, že se dožije rána bez domácího vězení nebo nasekaného zadku. Dnes některé rodiče taky chytne amok, ale ne z toho, že jejich dítě ve třídě zlobí nebo že se nedostatečně připravilo, ale na bezmocného učitele. Naběhnou do školy, nahnou se před katedru nebohého profesora a ten se jim marně snaží vysvětlit, že to jejich dítě do písemky nenapsalo ani čárku a zbytek hodiny to s ním bylo k nevydržení. A pokud si náhodou i po tomhle učitel dovolil dítěti dát další poznámku, dítě naběhne s brekem domů, že si na něj učitel zasedl, a samozřejmě, že rodiče opět naběhnou do školy, ale tentokrát rovnou za ředitelem.

Učení psaní na stroji dnes vystřídala informatika a počítače. Technika hodně vstoupila do vyučování. Skoro každá škola má projektor a do výuky se vkradlo pouštění dokumentů a filmů. Celkově se vyučování hodně „modernizovalo“.

Politika v dnešní době tolik do vyučování nezasahuje a na rozdíl od dřívější doby má každá škola trochu jiné osnovy.

Myslím, že do budoucna se bude výuka stále více modernizovat. Vymizí učebnice a sešity a nahradí se počítači a tablety a bůh ví čím ještě. Poté i učitel bude nahrazen přístrojem s umělou inteligencí. Ale tím to neskončí, nakonec se zavřou školy a děti budou doma vyučovány počítačem. Upřímně si myslím, že školní docházka v průběhu dalších století postupně vymizí a zanikne.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: muž, 37 let, Čechy/v té době student

Mezi kterými lety jsi chodil do školy?

Já to musím spočítat. Já jsem šel do první třídy 1. září 1982. A skončil jsem v roce 1995. Pak jsem ještě studoval, ale to bylo později na vyšší odborné škole herecké. Tam jsem studoval od roku 2000 až do roku 2003. Mezitím jsem byl ještě na vojně.

Do kolika let trvalo základní vzdělání?

Základní vzdělání bylo do osmé třídy a potom přišly devítky a já jsem třeba byl v deváté třídě a jsem za to hrozně rád. Byl jsem hrozně rád, že jsem si mohl prožít ještě jeden rok na základce.

Jaké byly postíhy?

Tak to je taky dobrý, to záleželo na učiteli. Většinou to byla poznámka. Fyzicky trestat se nesmělo, ale byli tam učitelé, který ty fyzický tresty dělali, že nás občas zatáhli za ucho nebo člověk dostal oříšek nebo se házela křída. Ale fakt to záleželo na tom vyučujícím.

Chodili tvoji rodiče často do školy? Třeba, že jsi měl problémy nebo tak?

Já jsem nebyl úplně zlobivý dítě. Jediné, čím se byl asi jinejbylo to, že jsem trpěl určitým druhem roztržitosti a všímálem jsem si věcí, kterých si ostatní děti ne všímaly. Kvůli tomu jsem dostal poznámku, že nesleduju látku, ale pozoruju věci venku. Ale že bych byl vyloženě rebel, to ne. Já jsem byl spíš takový třídní kašpar.

Kde a jak jste trávili přestávky na základní a střední škole?

Ono jak se to vezme, přece od první třídy do osmičky je to dlouhá doba. To se to trávilo ve třídě nebo na chodbě, ale já jsem vlastně od pátý třídy do osmý byl ve sportovní třídě a tam se děti vyznačovaly tím, že ve všem soutěžily. U nás o přestávce se vytáhly desítky a házela se čára. Na co si vzpomeneš, v tom se soutěžilo, třeba i v tom, kdo měl jaký kalhoty.

Vyučovaly se jiné předměty oproti dnešku?

Tak na základní škole si myslím, že se to tolik neliší. Myslím si, že tam byl velký rozdíl v přístupu kantorů, vlastně dneska si ten vzdělávací program učitelé tvořej sami. Dávaj tam, co sami znají a nejsou vtěsnáni do nějakých šablon, ale tvoří to společně i s těmi studenty a vlastně můžou jim to přizpůsobit, když vidí, že nějaký dítě je v něčem nadaný. To dříve neexistovalo, tam se jelo jako podle šablony.

Jaké byly na výběr střední školy? Byl stejný výběr jako dnes?

Určitě se nedalo studovat v zahraničí, a když, tak v Rusku. Ale takovej výběr jako dneska samozřejmě nebyl. Okolo roku 89, když jsem se já hlásil na

střední školu, tak se začala otvírat možnost studovat v zahraničí. Určitě to bylo jiný než teď, teď jsou větší možnosti.

Ovlivňovala politika vyučování?

Na základní škole hodně. A hlavně se to projevovalo v přístupu k dětem. Vzpomínám na 1. máje, holky v sukýnkách, kluci v košilích a s červenými šátky. Šli do ulic s mávátky a pak z toho byla spousta dětí nemocných.

Dalo se tomu vyhnout?

Tak pokud byl člověk nemocnej, jako že mu rodiče napsali omluvenku.

Jak to fungovalo s vysokou školou? Byly přístupné stejně jako dnes?

Když jsem já chodil, tak tam už bylo veliké uvolnění. Takže přístupný ty školy byly. Byla to doba velmi uvolněná a mám dojem, že přístup na vysoký školy byl vlastně snažší, než je teď, paradoxně. Ale zase si myslím, že spousta lidí odpadla, protože zjistili, že na to studium prostě nemaj.

Pamětník 2: žena, 48 let, Kácov/Čechy/ v té době pracovala v knihkupectví

Do kolika let trvalo základní vzdělání?

Já jsem končila už v osmý třídě, ale někdo mohl jít až do devátý.

Jaké byly postihy?

Byly třídní, ředitelský důtky. Dvojky z chování a vyjímečně byla vyloučení.

Měla jsi nějaké větší postihy?

Měla jsem potom dvojku z chování, protože jsem měla neomluvené hodiny.

Kde jste trávili přestávky na základní a střední škole?

Já myslím, že jsme neměli povinnost chodit na chodby. Byli jsme buď ve třídě, nebo na chodbách nebo se chodilo kouřit do šaten.

Takže jste nechodili nikam ven?

Ne, ven rozhodně ne. Z budovy se ven nechodilo.

Jaké předměty se vyučovaly oproti dnešku?

Třeba branná výchova. Jinak na střední škole si myslím, že nic jiného. V rámci občanský nauky byl hodně probírán marxistický světobzor a v dějepise se hodně kladl důraz na dělnický hnutí a na marxismus a leninismus.

Jak probíhalo branný cvičení?

Ze skladu přišli učitelé s pomocníkem a přinesli masky. Každý měl přidělené číslo masky. A teď byl vyhlášen poplach ve školním rozhlase, takže my jsme si oblékli na nohy a na ruce igelitové pytlíky, na sebe igelitový pláštěnky a nandali jsme si masky s těma chobotama a šli jsme do šaten, to byly jako kryty. Takže takhle jsme šustili po schodech dolů do šaten. A pak bylo dvakrát do roka branné cvičení. To se šlo do přírody a tam jsme vždycky nějaký úsek nesli tornu s tou maskou i s těma prostředkama IPCHO. To byly improvizované protichemické prostředky. A tam vždycky na nějakým úseku jsme si to na sebe oblékli, byl vyhlášen poplach a přeběhli jsme třeba nějakou louku v těch maskách. A pak, když jsme skončili, tak jsme se tam vraceli posbírat všechny ty pytlíky, který nám popadaly.

Ovlivňovala politika nějak vyučování? Jak?

Ano, rozhodně. Tak třeba jsme měli přednášky o Sovětským svazu nebo o tom, jak je ten socialistickéj blok úspěšnej v hospodářství. Chodili jsme třeba na různé soutěže. To byly takový soutěže vědomostní o Sovětským svazu a tak. A pak v občanský výchově, tam se hodně probíral socialistickéj tábor.

Takže vám ve škole dávali názory toho systému?

To rozhodně. A nedali nám jinou variantu k přemýšlení.

Jak to bylo s komunistickými akcemi?

Bylo to ze školy vždycky povinný, ale v podstatě jsem na nich nikdy nebyla. Vždycky jsem z toho ulila. Byla jsem nemocná, třeba.

Měli jste nějakého učitele, který byl zarytý komunista?

Ale ano, měli.

Choval se jinak než ostatní učitelé?

Ne nechoval.

A jak vypadaly jeho hodiny?

Ty vypadaly stejně, akorát jsme to o něm prostě věděli a dávali si před ním pozor.

Měli jste ve třídě nějakého provokatéra?

Já sem chodila do holčíčí třídy, takže ne. Ale pak vlastně, když jsem přišla do Prahy na školu, tak tam oproti gymnáziu ve Vlašimi, kde to bylo striktní, tak v Praze to bylo takový uvolněnější. Tam někteří učitelé nebyli ani v KSČ, takže utrousili nějakou poznámku.

Takže to šlo, aby učitel nebyl ve straně?

Já myslím, že to šlo. Ale když se chtěli stát ředitelem, tak do strany určitě vstoupili.

Jak to fungovalo s vysokou školou?

Na vysokou školu šli z gymplu jenom fakt ti nejlepší, to znamená jedničkáři, dvojkaři. Takže my trojkaři jsme se na vysokou školu ani nehlásili, protože jsme věděli, že bychom se nedostali. Anebo, pokud si neměla protekci, tak jsi se prostě nehlásila. Takže třeba humanitní obory, jako například historie nebo dějiny umění, tam ses prostě bez protekce nedostala.

Pamětník 9: muž, 57 let, Plzeň/Čechy/ v té době projektoval stavby

Do kolika let trvalo základní vzdělání?

To já jsem měl 9 let. Já jsem dělal devítiletku, ale ono se to pořád měnilo, někdy se to zkrátilo na 8, pak se to zase prodloužilo. Měnilo se to.

Jaké byly postihy ve škole?

Dávali se nějaký důtky, byla třídní a pak ředitelská důtka. No já člověče nevím, že by se to nějak moc používalo. Vím, že nechala učitelka postavit někoho do kouta.

Byl jsi hodně zlobivé dítě?

Ne, já myslím, že ne. Ale tak jako dost jsme se vyblbli.

Museli rodiče někdy jít do školy, protože si provedl něco velkého?

No tak taky. Máma tam jednou byla, ale to jsme si jen blbli s klukama. Třídní důtku jsem nikdy nedostal.

Kde jste na základní a střední škole trávili přestávky?

Na chodbě, nebo ve třídě. Nejvíc asi ve třídě.

Neměli jste plácek venku, kde jste mohli trávit přestávky?

Ne, to nebylo. Nejvíc asi ve třídě.

A co jste dělali o přestávkách?

To jsme blbli. Dělali jsme to, že jsme jako bojovali, vylezli jsme na ramena, každý jeden druhýmu a shazovali jsme se. To si pamatuju, že jsme dělali. Takhle proti sobě dva. Pak se tam házelo křídou po sobě a já jsem měl zrovna službu a oni mi ty křídý rozlámali a tím pádem se pak muselo jít řediteli pro nový a to se mi nechtělo. Sem se ho bál.

To jste měli zlého ředitele?

Ne, on byl takovej přísněj. Ředitel vždycky autorita.

Jaké jiné předměty se vyučovaly oproti dnešku?

Ruština, marxismus-leninismus.

Co se učilo v těch předmětech?

Marxismus a leninismus jsem moc neuměl, protože já jsem to moc nechápal. Nešlo mi to do hlavy. Ale naštěstí ti učitelé, alespoň na vysoký, byli takový tolerantní, tak nás moc nebuzerovali. To byla technická škola, takže na tom moc nebazírovali.

Takže se to tam tolik neřešilo, na té škole?

Naštěstí ne, až na jednu učitelku. V prvním ročníku mě vyhodila ze zkoušky.

Proč?

To byly dějiny dělnického hnutí. Ta to brala vážně, takže ta mě vyhodila ze zkoušky a musel jsem opakovat. Jinak ty ostatní to dávali.

Jaké byly na výběr střední školy?

Počkej, když já nemám přehled. Těžko říct. Například Waldorfské lyceum neexistovalo.

Ovlivňovala politika nějak vyučování?

No to si piš, že jo. Učitelku ze základky, co učila dějepis, vyhodili, ale to jsem se samozřejmě dozvěděl až později. Učitelé museli podepisovat, že souhlasíš se vstupem vojsk, a když to člověk nepodepsal, tak třeba nemohl učit. No a pak jsem se ještě dozvěděl, že vylili taky jednu učitelku, co jsem chodil do výtvarky. Samozřejmě v tom byla politika. A já jsem právě zažil v 9. třídě uvolnění. Že na tý politice už tolik nezáleželo. Dělal se třeba takový cvičení. Branný cvičení. A my jsme někam vyrazili a jedna učitelka, co to brala vážně, tak chtěla, že ona zapíská na píšťalku, tak abychom se scho-

vali pod stromy, že letí letadla. My jsme z toho měli strašnou srandu a ona říkala, že se tomu smějeme, ale třeba támhle někde se bojovalo. Na gymplu byla taky branná výchova, ale tam to nikdo nebral vážně. O politice jsme se učili, ale mě to nijak nebralo, takže to šlo jedním uchem sem a druhým ven. Nebo třeba to, že známá byla učitelka a nechodila do kostela z toho důvodu, aby si nějak neuškodila, přitom její manžel vlastně chodil do kostela. Pak byla druhá věc, že po tom 68. třeba vyhodili dobrý učitele.

Byl nějaký výrazný skok před a po 68?

To ne, to šlo postupně. Ale třeba co mě hrozně štválo, to se dělalo poslední zvonění a třeba ty studenti jdou na ulici a vybíraj peníze anějak se na to vystroje. A tam se kluci domluvili, že ten poslední den přijdou v kraťasech. Taky že se prostě řák oblíknou a řákej „komouš“ to viděl a stěžoval si ředitelce a oni za to byli strašně sprdnutý. Za takovouhle blbost.

Jednou jsme jeli na zkoušku z marxismu a dělali jsme si v metru z toho leg-raci a pak se tam najednou objevil nějaký chlápek a povídá: „Bacha, abyste dostudovali.“ Prostě nás takhle zastrašoval. Bylo to takový nepříjemný... zvláštní pocit.

A byli za to nějak potrestaní?

No nebyli, ale byli prostě seřvaný. A za dlouhý vlasy taky. To jsem byl zase já seřvanej. Tak ono to nebylo příjemný, když jsem tam seděl na chodbě, přišla ředitelka a seřvala mě. Přitom mě ségra ostříhala. To mi říkal třídní, abych se ostříhal, tak mě ségra trochu ostříhala a asi ne moc a ředitelce to nestačilo. Tam prostě byla takováhle buzerace. Učitelé na tom byli hůř, protože museli podepsat, že souhlasí se vstupem vojsk. V práci se dělaly pro-věrky a ti učitelé to museli podepsat. Třeba jestli jsou proti Chartě. A když to nepodepsali, tak nemohli učit. To začalo tak nějak 1969–1970.

Jak to fungovalo s vysokou školou? Byly přístupné jako dnes? Nebo to bylo nějak omezené?

No, tak když člověk nedráždil, tak se dostal. Já jsem neznal nikoho, koho by nevzali kvůli politice. Takže nemám osobní zkušenosti a neslyšel jsem.

Měli jste ze školy povinné brigády?

Jezdilo se na brambory. Na základce jsem snad nikdy nebyl, až na gymplu. Sbírali jsme brambory, co vyoral ten stroj, a dávali jsme je do pytlů. Pak na vysoký jsem byl na chmelu. To bylo povinný. Z toho se ulejt nedalo. Jen když člověk marodil. Říkalo se tomu letní aktivita. Takže ten první měsíc, než jsem začal studovat, jsem jel do Mladý Boleslavi, tam se stavěla automobilka. Tam jsem přidával z míchačky maltu. Z toho jsem se nevykroutil. Na vysoký holky chodily na brannou výchovu a kluci měli normálně vojenskou katedru. A já, protože jsem už byl po vojně, tak jsem nemusel. Měl jsem třeba pátek volnej, to bylo docela dobrý. Pak si vzpomněli v 5. ročníku, že takových tam bylo víc, tak jsme museli taky chodit na brannou výchovu jako holky.

Visely vám ve třídě portréty prezidentů?

Prezidenti tam museli být vždycky a na vysoký myslím, že byli taky.

A udělal někdo od vás ze třídy fórek, že ho třeba otočil vzhůru nohama?

Ne to ne. K prezidentovi panovala určitá úcta, třeba za Husáka se říkalo „Budme rádi, že tam je Husák, mohlo by to být horší.“ Prezidentský funkci Masaryk nastavil takovou lašku..., prostě funkce prezidenta byla vždycky vážená. Jinak se na komunisty nadávalo.

Když chtěl někdo být ředitelem, musel být komunistou?

No samozřejmě.

Kdybyste jeli na zakázaný koncert a dozvěděli se to ve škole, byl by z toho nějaký problém?

Na vysoký byli učitelé docela v pohodě, na gymplu nás spíš buzerovali za dlouhý vlasy a oblečení. Ale nebylo to tak hrozný.

Pamětník 4: žena, 80 let, Kácov/Čechy, v té době pracovala v továrně na len

Od kdy do kdy jsi chodila do školy?

Chodila jsem do školy od roku 1939 až do roku 1948. Já sem chodila jenom na základní školu a na měšťanku.

Jaké byli na výběr střední školy?

Byly hlavně gymply, ale na to už šel málokdo a ještě se rozdělovaly na dívčí a chlapecký. Šli hlavně lidi, kteří na to měli hlavu. Z mojí třídy šla akorát jedna holka, která chtěla studovat medicínu a jeden kluk. Kdo nešel na gympl, šel do učení. Učily se nějaké jiné předměty oproti dnešku?

Bylo to tak nějak stejný, akorát jsme měli ruční práce. A v deváté třídě jsme se učili psát na stroji těsnopis. To se píšou takový znaky. Za války jsme se učili němčinu a po válce ruštinu.

Do kolika let trvalo základní vzdělání?

My jsme chodili asi tak pět tříd. A potom jsme chodili čtyři roky na měšťanku.

Jak to probíhalo za války ve škole?

Ke konci války k nám přišli „národní hosti“, a to byli Němci, kteří prchali před ruskými vojsky. A nastěhovali je do naší školy, a proto jsme se šli učit do jiný vesnice do hospody.

Kde jste trávili přestávky?

To jsme museli sedět v lavicích, to jsme nemohli chodit na chodbu.

Jaké byly postihy?

Dostali jsme třeba rákoskou. Musela jsi nastavit ruce a dostala jsi přes ruce. Měli jsme učitelku na němčinu a ta chodila a třeba tě praštila klíčkama do hlavy, zatahala za vlasy, za ucho.

Museli rodiče někdy přijít do školy?

Ani ne, buď jsme celá třída byli po škole, nebo šel někdo za trest za dveře, nebo se chodilo klečat na stupínek. Když se nás učitel na něco zeptal, tak jsme si museli stoupnout.

Měli jste sešity a učebnice?

Měli. Měli jsme písanky a sešity na počty. Měli jsme čítanku, ta se jmenovala Poupata. Na psaní jsme měli pera s násadkou, ty jsme namáčeli do kalamáře, tam byl inkoust. Kluci zlobili a namáčeli do kalamáře holkám copy.

Ovlivňovala politika vyučování?

To víš, že jo. Učili jsme se německy, i německou hymnu.

Měli jste učitele, který byl nacista?

To ne. Pamatuji si, že jednoho učitele zavřeli do koncentráku.

Jak to fungovalo s vysokou školou? Byly přístupné jako dnes?

Asi ne, to se museli lidi hodně dobře učit. Bylo to omezený nebo na to nebyly peníze.

Seznamování a „balení“

David Slaboch

Popis tématu před mím narozením

Chlapci se, podle mých rozhovorů, zajímají o opačné pohlaví dřív než dívky. Chlapci se začínají zajímat o dívky ve školce. Dívky se začínají zajímat o chlapce na prvním stupni základní školy. Dívky nedávají své pocit najevo chlapcům. Své lásky rozebírají jen mezi jinými dívkami. Chlapci mají unikátní způsob dávání lásky najevo. Provokací dívek se snaží upoutat jejich pozornost. Dívky mají velice introvertní přístup k lásce. Chlapci tuto problematiku mají obrácenou. Konfrontace chlapců a děvčat probíhala na různých místech. V padesátých letech se mladiství setkávali ve škole, na hřištích nebo na odpoledních čajích. To byly večírky pro nezletilé, na kterých se tancovalo a, jak jejich název napovídá, pil čaj. Příležitosti k seznámení se v sedmdesátých letech rozšířily o brigády a bary. V devadesátých letech se už mladiství seznamovali na koncertech, různých festivalech nebo, v případě vesnic, na dnech města. Škola však vždy byla to nejlepší a nejčastější místo, kde se nezletilí mohli seznámit. Když už se mladiství potkali a měli o sebe zájem, museli zákonitě jít na rande. Průměrný věk mladistvých, kteří šli na své první rande, byl patnáct let. To platí jak u chlapců, tak u dívek. Zpravidla na rande zvali chlapci. Chlapci zvali dívky na rande spíše ze zvyku, než že by tu byla nějaká výhoda nebo praktičnost. Rande bylo jen o mluvení. Nebylo zvykem provozovat na rande něco víc, než se jen držet za ruce. Lidé neměli žádné seznamovací prostředky. Seznamování probíhalo přes známé, nebo metodou pokus omyl. Jinými slovy šel člověk hned na věc a zeptal se osoby, která se mu líbila, jestli by s ním šla na rande. První však museli překonat určité obtíže. U chlapců to byla především bázeň. Odhodlání k aktivitě muselo být velké. U dívek byla hlavní překážka rodiče a jejich strach o svou dceru. Toto ovšem platilo asi okolo sedmdesátých let. V padesátých letech měli úplně jiné problémy. Byly to povinnosti. Mladis-

tví museli krmit zvířata, uklízet a celkově se starat o domácnost. Mladiství tedy neměli čas zabývat se věcmi, jako je randění. Neodvážím se říct, zda na randění měli nějaký vliv sociální vrstvy. Moje subjekty je nezaznamenávají, až na nejmladšího. Proto bych chtěl toto téma trochu obejít. Ještě horším tématem než sociální rozdíly jsou rozchody. Mladiství to prožívali jako nejtěžší část vztahu. Museli se sejít a vše přímočaře vyřešit. Až na jednu výjimku, kterou jsou chlapi v padesátých letech. Chlapi se rozcházelí tím způsobem, že si našli jinou dívku a ukázali se s ní na veřejnosti.

Srovnání s dneškem

Dříve první vzájemnou konfrontaci mezi mužským a ženským pohlavím začínali muži. Nemyslím si, že je tomu tak i dnes. Upřímně pochybuji i o správné paměti mých vyzpovídáných, neboť jsem na vlastní oči tisíckrát viděl, jak si dívky ve školce povídají o klucích mezi tím, co si kluci hráli s bagry a nic neřešili. Vyjádření zájmů o druhé pohlaví zůstává stejné. Dívky si pořád vyprávějí mezi sebou, kdo se jim líbí, a toho dotyčného nikdy neosloví. Chlapi se pořád vytahují a provádějí dívkám různé žertíky, aby upoutali jejich pozornost. Mladiství se dnes setkávají na podobných místech jako dřív. Dnes jsou nejoblíbenější místa kavárny, rychlé občerstvení (McDonald, KFC, Burger king atd.), bary, zájmové kluby (fotbalový klub, umělecký klub atd.). Pořád ale nic nedokáže předčit školu. Ta zůstává jako nejlepší místo k seznámení vůbec. První rande dříve probíhalo zhruba v patnácti letech. Dnes je to posunutě zvláště u dívek, které se dnes vyvíjí rychleji a moc dobře si to uvědomují. Průměrný věk dívek, které znám, na prvním rande je dvanáct let. U chlapců se tato hranice tolik neposunula. U nich je to zhruba čtrnáct let. Dnes už také není podstatné, kdo na rande zve. Zda je to chlapec, nebo dívka. Myslím si, že dívky zvou chlapce dokonce častěji než chlapi dívky, protože dívky kolikrát nebaví na chlapce čekat, až se rozhoupou. Navíc dívky se většinou zamilují, jak se říká, na první pohled. Chlapcům ten pohled trvá trošku déle. Rande dnešní mládeže už není tak jemné a čisté, jako to bylo dřív. Držení za ruku dnes už nikoho

nezajímá. Dnes si každý přeje mít v ústech jazyk někoho jiného. Kolikrát se po sobě plazí pár jak břechčan po stromu a vypadá to, že za chvíli začnou pracovat na novém člověku. Nemyslím si, že dříve bylo rande něco úchvatného, ale mělo to něco do sebe. Doba kavalírů a jemných slečen však už skončila. Dnes je doba drsně vyhlížejších mladistvých, co si myslí, že jsou pány světa. Zřejmě to moc dramatizují, ale dnešní vztahy mladistvých se mi nezdaří. Mladiství dnes mají spoustu možností, jak se seznamovat, jednak jako dřív přes známé či osobně. Nové možnosti se jim však nabízí na internetu. Dnes je spousta sociálních sítí, kde se můžete seznámit s různými lidmi z celého světa. Ovšem nikdo vám nezaručí, že to jsou opravdu oni. Že nejsou jen obličej stažený z internetu a vymyšlené jméno. Navíc vztahy vedené přes internet téměř nikdy nevydrží a lidé, kteří je provozují, se často ani nesetkají. Přijde mi to také hrozně neosobní. Když mluvíte s člověkem naživo, vidíte jeho gesta, pocity a výrazy. Poznáváte ho tak, jak ho nikdy nepoznáte přes internet. Na internetu vidíte „smajlíka“ a nějaký text. Tohle je však věc názoru. Myslím, že veškeré obtíže ve vztazích, které měli lidé dříve, dnes už vymizely. Dnes už chlapi nejsou bázlivi, jako byli dřív. Dívky zase nemají problémy s rodiči a o nějakých povinnostech se nedá ani mluvit. Většina mladistvých dnes nemá jiné povinnosti než školu. Dokonce i tato povinnost je často odsouvána na druhou kolej, když přijde na vztahy. Nastávají ale jiné obtíže. Například vzdálenost. Když se například dívka z Prahy seznámí s chlapcem z Ostravy. Internet je sice všemocný, ale teleportovat lidi zatím nedokáže. Další obtíž může být jazyk. V dnešní době není problém, se seznámit s někým, kdo má jinou národnost. Google překladač toho přece zvládne spoustu. Naživo vám ale moc nepomůže. Překážka sociálních vrstev je pro mě sporná. Já jsem ji nikdy nezažil, ale věřím, že zde existuje. Je zajímavé, že lidé z různých sociálních vrstev se dokážou navzájem odsuzovat. Přitom jsou to všichni lidé. Na čem víc záleží? Se starší generací se můžeme shodnout, že rozchody jsou nejtěžší část vztahu. Naše generace na ně má ale spoustu vychytávek. My například píšeme esemesky nebo měníme náš status na facebooku na nezadaný. Mažeme si naše expříteky a expřítele z přátel. Naše rozchody jsou mnohem jednodušší. My se

totiž s našimi ex nemusíme už nikdy vidět. Zvláště když jsme se s nimi seznámili na internetu. Náš svět a svět dřívější je v mnohém podobný a v mnohém rozdílný a přece je to jeden svět. Zvláštní...

Rozhovory s pamětníky

Pamětnice 1: žena, 74 let, žena v domácnosti, Praha

Co první „dětská“ láska?

Ve čtvrtý třídě.

Zamilovávali se spíše holky než kluci?

Spíš holky. My jsme si rozdělily kluky, který se nám líbili. Kluci o tom nevěděli.

Dávali vám kluci nějak najevo, že se jim líbíte?

Oni nám to dávali najevo tím... Já jsem měla na příklad dlouhý copany, tak mi ten copan jeden nebo druhý namočili do kalamáře s inkoustem.

To bylo znamení, že se o někoho zajímají?

Jo, jo, to bylo znamení, že se zajímají.

Co příležitosti k seznámení?

To bylo akorát ve škole, na hřišti, když jsme hráli fotbal.

Myslíš fotbalové hřiště?

Jo, fotbalový. Tam jsme se většinou scházeli, když jsme měli chvíli času. Tam jsme si povídali nebo hráli vybiku a fotbal.

Chodili jste na to hřiště často?

Dost často, protože jsme byli na vesnici. Měli jsme to všichni blízko. Tak jsme tam chodili po práci, kterou jsme museli doma nejdřív udělat. Teprve, když jsme si udělali práci, tak nás rodiče pustili.

Jak dlouho jste mohli být na tom hřišti?

Tak 2 až 3 hodiny, víc ne.

To jste museli být doma kvůli práci nebo...?

Měli jsme práci a učení a za druhý, rodiče neviděli rádi, že se někde potuluje.

Měli jste nějakou jinou možnost seznámení jako starší?

Zase při sportu, pak ve „Svazarmu“ kam jsme chodily střílet.

Co je to „Svazarm“?

Učili tě střílet, se sekyrkou. Už nebyl „Junák“, tak to bylo podobný.

Chodili jste někam tancovat?

Chodili jsme na odpolední čaje. Začínalo to 3 hodin do 6 hodin. Tam se tancovalo, nekořilo se ani nepilo, protože tam se prodávala jenom limonáda. Chodilo se do kina, na procházky na „Horku“, kde byl velkej třešňovej sad.

Já bych se ještě vrátil k těm „čajům“. Jak probíhaly? Domlouvaly se nějaké páry, že půjdou spolu?

To jsme se domluvili, že půjdeme na „čaje“, a šlo nás třeba deset z vesnice. Seděli jsme po spolu a tancovali jsme mezi sebou.

Stalo se někdy, že by tam byl nějaký „outsider“, který by s nikým netancoval a jen seděl?

To ne.

Co první skutečné rande?

No chodili jsme do kina. On ti koupil bonbóny nebo něco a maximálně jsme se drželi za ruce.

Ptali se na rande kluci, nebo holky?

Kluci zvali na rande.

Proč se neptaly holky?

Nebylo to zvykem. Sedávej panenku v koutě znáš to...

Co způsoby seznamování?

My jsme se seznamovali ústně. Seznamovali jsme se při tanečních, karnevalch. Tam chodili i kluci z okolních vesnic. Tak jsme o nich s holkama diskutovaly... On se holt chytil, nebo ne.

Co překážky v randění?

Rodiče to neviděli rádi, protože jsme se museli učit. Měli jsme určitý povinnosti. Táta nám na to vždycky řekl, že máme furt dost času.

Jaký jste měli povinnosti, že jste nemohli randit?

Starat se o hospodářství, protože doma jsme měli králíky, slepice, husy, psa, někdy i prase. Měli jsme zahradu. Tohle všechno většinou dělaly děti, protože rodiče byli v práci. Tak jsme se starali o barák. Tehdy se každé tejdne gruntovalo a museli jsme se starat o ty zvířata.

Měla to takhle většina dětí?

Jo, to tak měla většina dětí.

Co sociální rozdíly?

Ne, v té době takový rozdíly nebyly. Byla tam dělnická kolonie. Takže tam byli všichni dělníci. Nikdo tam nebyl bohatej, aby se řeklo, s tím se nebav.

Co ukončování vztahů?

Bud' si našel ten kluk jinou a řekl jí to. Většinou to řekly kamarádky. Když to bylo obráceně, tak mu to ta holka řekla do očí.

Kluci to holkám neřikali?

Kluci to holkám neřikali. Řekli to před kamarádkama, nebo si rovnou vyšel s tou novou. Kamarádky to vždycky přinesly za tepla.

To mi přijde od kluků zbabělý.

Kluci si z toho nic nedělali. Jsme byli mladý. To nám bylo od 16 vejš. Nejčastěji se ale rozcházel s tím, že šli na vojnu a neví, co bude.

Pamětník 2: muž, 52 let, Provozní, Praha

Co první „dětská“ láska?

No, moje první láska byla Zuzana Wollerová, bylo to ve školce a byl jsem úplně zamilovaný. Pamatuji si, jak jsem seděl na okně a stále ji vyhlížel, kdy už půjde také do školky. Je zvláštní, že už nikdy mi nic neřikala... přestože jsme spolu chodili do třídy na „základce“ až do 8. ročníku.

Co kamarádi ze školky, také byli často zamilováni do spolužaček?

To nevím, nikdy jsme se o tom nebavili...

Co příležitosti k seznámení?

Jak praví klasik: Příležitost se vždy najde. Ale ne, asi jako každý zpočátku ve škole spolužačky a později v práci. Nikdy jsem nebyl takový střelec, abych holku zastavil na ulici a pozval na rande. Kolem 17 jsme měli svazácké schůze v klubu „Děčko“ a tam chodily spolužačky a jejich kamarádky... To byla dobrá příležitost... protože schůze byla 10 min a zbytek diskotéka. Později, když mě vyhodili z SSM, jsem už byl starší a babička už o mě neměla takový strach, tak jsem chodil do normálních klubů.

Byl někdo z tvých kamarádů střelec?

To byl třeba Michal D., toho znáš... ten se nikdy nestyděl říci cokoliv a holky mu to baštily.

Co bylo častější stydlíni, nebo střelci?

Myslím si, že to bylo zhruba na půl...

Jaký byl poměr v množství kluků a holek v klubech?

My jsme se snažili chodit tam, kde bylo daleko víc holek... to je jasný...

Co první skutečné rande?

To si snad ani nepamatuju... možná by se dalo počítat, že jsem v 15 šel se spolužačkou do kina. Tedy myslím jen sami dva... to už bylo něco... Už si vzpomínám, na střední jsem šel se spolužačkou na víno, to jsem Ti asi neměl říkat, že jsme byli ve vinárně..., a pak vyvenčit psa. Později jsme začali spolu chodit.

Často jste zvali holky na rande do kina?

To bylo jen za velmi mlada, později to bylo spíše na skleničku.

Zvali na rande spíše kluci než holky?

Jasně že kluci... aby holka pozvala kluka na rande, byla spíše vyjímka...

Co způsoby seznamování?

Jen osobně, někdo tě s někým seznámil a pak jsi se musel snažit, nepamatuji se, že by třeba se chodilo na rande naslepo..., internet nebyl.

Jak jste věděli, koho s kým seznámit?

To se neví... je to o náhodě...

Co překážky v randění?

Základní překážkou byl stud. Snad jsem se holkám líbil, ale ony čekaly, že předvedu nějakou akci. A já byl vždycky nervózní a nevěděl jsem, co mám říkat.

Co sociální rozdíly?

Víš, to se nějak moc neřešilo, protože všichni měli zhruba stejně. Později po škole to bylo jiné. Bylo jasný, že když jsi dokázal vydělat nějaké peníze, tak jsi se stával atraktivnějším... ale to platí i dnes... nebo možná hlavně dnes.

Co ukončování vztahů?

To byl vždycky největší problém... nikdo nechce vidět toho druhého nastvaného nebo v nějakém podobném stavu.

Měli jste nějaký speciální způsob ukončování vztahů, např. poslat za sebe zástupce, který by vztah ukončil?

To jsme neměli... to bylo trochu zbabělé... nemyslíš?

Pamětnice: žena, 33let, student, Slovensko

Co první „dětská“ láska?

Ta byla asi ve třetí třídě.

Začaly s tím všechny holky ve třetí třídě?

Ano, pět holek nás bylo zamilovaných do jednoho kluka. Mě ale nechtěl. Chtěl spolužačku, se kterou je do teď. Mají dvě krásné děti.

Byl nějaký kluk zamilovaný do tebe?

Byl, ale až v nějaký 7., nebo 8. třídě. Strašně mi nadbíhal. Jednou mi daroval kytku z nějakých polních květin. Když ji přines, tak byla celá zvadlá, ale snaha se cení. Nadbíhal mi tím stylem, že provokoval. Tahal mě za sukni, za kalhoty, za vlasy nebo se předváděl. Tehdy byla móda balit holky doka-

zování síly, takže se furt pral. Pak jsme na konci roku měli večírek a on mě furt tahal na ploužáky.

Jak holky projevovaly, že se jim kluk líbil.

U nás strašně fungovala ta lístečková móda. My jsme si psaly na lístečky různě po třídě. Pak jsme je přelepovali a ten lísteček musel dojít k tomu, komu se to poslalo. Měli jsme taky sešit. Ty jsi dostal 15 otázek, který kluk se ti líbí, s kým ses poprvé líbal a takové ty věci. Ten sešit koloval po třídě mezi holkama a každá na papír odpověděla na ty otázky. Papír poskládala, dala ho na papír v sešitu a přelepila obrázkem svého oblíbeného zpěváka. Pak, když se ten sešit vrátil k majiteli, tak si to majitel opatrně odlepil a přečetl.

Co příležitosti k seznámení?

Chodili jsme na koncerty. Byli jsme různě na festivalech, ale tam se seznamovalo spíše v tom kamarádském smyslu slova. Občas jsme chodili na diskotéku, ale toho bylo v té době méně.

Měli jste u vás na vesnici nějaké zábavy?

Nějaké diskotéky se tam dělaly. Byly tam menší festivaly. Obec tam také dělala vesnické dny. Tam se samozřejmě objevovali kluci z jiných vesnic.

Co první skutečné rande?

Já jsem měla první opravdové rande v devatenácti letech.

To bylo v tvůj době pozdě, nebo brzo?

Vzhledem k tomu, že 15 slečny randily ve velkém. Měly už přitele, s kterým sdílely intimní život, tak jsem v tom byla opožděná.

Jak u vás probíhalo rande?

Chodilo se na vyhlídky, do lesa. Většinou se ale chodilo na kafe. Lidi, co měli rande se většinou už znali, protože jsme bydleli na vesnici. Jinými slovy, už to nebylo takové to tápání v nejistotě.

Víš něco o tom, jak randili kluci.

Kluci furt vymýšleli lumpárny, jak sbalit holku a dostat ji do postele. To bylo takové jejich krédo. Většinou kluci nebalili holky tím romantickým způsobem. Já si to pravé randění spíše pamatuju z vyprávění mých rodičů. Maminka vyprávěla, jak chodili na čajové večírky. Chodila s nimi babička a kluci se jí vždy museli zeptat, jestli můžou s maminkou tancovat.

Co způsoby seznamování?

To pro nás bylo jednoduchý. Když jsme už byli v Praze, tak jsme chodili do baru a kluci za námi chodili sami.

Co překážky v randění?

Naši rodiče byli v tomhle strašně supr, protože nám nezakazovali, nic co se týče randění. Pamatuju si ale, že moje kamarádky měly problémy s rodiči. Scházely se na tajňačku. Kamarádka mi zavolala, že je jako u mě, a sešla se s klukem. Její maminka totiž nechtěla, aby randila. Přitom už byla skoro dospělá.

Co sociální rozdíly?

Jo, už tehdy bylo znát, kdo je z bohatší vrstvy a kdo z chudší. Mám jednoho hodně dobrého kamaráda ze Slovenska. Bydlel ve stejný vesnici a jeho rodina byla považovaná za prominentní. Oni mu zakazovali stýkat se s holkama z chudší vrstvy než on. Když si nějakou přivedl domů, tak jí to dali sežrat.

Co ukončování vztahů?

Tak rozchod je vždycky bolestivý, když máš toho člověka aspoň trošku rád.

Měli jste nějaký speciální způsob rozchodu? Něco jako ty lístečky?

Ne, žádný speciální způsob jsme neměli. Všechno jsme říkali rovnou.

Jak fungovala rodina, role otce a matky

Kateřina Bártová

Jak fungovala rodina, role otce a matky v době před mým narozením

Když srovnám všechny zjištěné věci, tak na základě svých poznatků z rozhovorů je zřejmé, že v té době hodně záleželo na tom, kde rodiče pracovali a kolik vydělávali, a také na tom, v jaké části naší republiky žili. Z rozhovorů je jasné, že ten, kdo bydlel v Praze, měl daleko větší možnosti, lepší platy a bydlení než třeba lidé, kteří žili od srdce republiky dál. Lidé v Praze si mohli dovolit lepší byty či domy, měli více pracovních míst, mohli jezdit více na dovolené, třeba i do zahraničí. Ale lidé, kteří bydleli od Prahy trochu dál, už se měli hůř. Nemohli si dovolit tolik věcí, měli také většinou nějaká domácí zvířata, o která se museli starat, proto nemohli tak často cestovat.

Nejhůře se pak měli lidé, na které si nějakým způsobem zasedl komunistický režim. Lidé, kteří byli odsunuti nebo hlídáni, to opravdu neměli jednoduché.

V samotných rodinách to podle mého zjišťování bylo na jednu stranu a na první pohled stejné, ale když jsem se podívala hlouběji, zjistila jsem, že to všude zase tak růžové nebylo. Děti, které vyrůstaly v pěstounských rodinách, to asi neměly jednoduché, podle toho, co říkala moje mamka, to rozhodně tak nevypadá. Nejhorší to však měli v rodině lidé, kteří měli rodinu neúplnou. Neměli peníze, a nebo se děti musely starat o své sourozence a rodiče.

Podle toho, co jsem se dozvěděla v rozhovorech, role otce a matky byly téměř vyrovnané. Někde byly menší odchylky, když byla žena doma a muž

pracoval a vydělával peníze, tak o nich pak i více rozhodoval nebo v některých rodinách, kde byl muž trochu „fuňta“, měla silnější slovo žena, ale ve výchově mělo slovo ženy a muže stejný důraz.

Volný čas rodiny se pak lišil, díky povinnostem, práci se zvířaty nebo práci celkově. Lidé, kteří neměli žádná domácí zvířata měli volného času víc. Ti, kteří pracovali na svém příbytku, měli spoustu domácích zvířat nebo chodili hodně do práce, aby měli dost peněz, už tolik času neměli. I když pokaždé se nějaký našel.

Srovnání s dneškem

Když všechny své poznatky srovnám s dneškem, nepříjde mi, že by se to v rodinách nějak změnilo. Je jasné, že za tu dobu se zcela změnila podmínky a možnosti života. V dnešní době je téměř jedno, kde člověk bydlí. Dnes je všude všeho dostatek, ale to neznamena, že si to všichni mohou dovolit. Ale žádná rodina na tom není tak špatně, aby si nemohla pořídit mobilní telefony, televizi, počítač a spoustu dalších elektronických věcí. Je mnohem větší výběr oblečení, dnes už jsou i obchody, které prodávají jen určité styly módy.

Dnes už se lidé ani rodiny nemusí bát žádného vystěhování a zajetí od komunistické strany. Je zde úplně jiný režim, neřkám, že je to také nějaká dokonalost, ale rozhodně je to mnohem lepší pro spoustu lidí.

Ve fungování rodiny se také spoustu věcí změnilo. Žena už nemá na starosti celou domácnost, svou práci a ještě děti. Muž už se naopak necítí jako „velký pán“, také na něj spadají nějaké domácí povinnosti a starost a práce s dětmi k jeho práci. Mnohdy už žena vydělává více než muž, jestliže má dobré pracovní podmínky. Proto je někdy mnohem výhodnější, když na mateřskou dovolenou jde muž a žena nadále zůstává ve své práci a dává hlavní plat do rodiny a muž pobírá mateřský plat.

Také se mají v této době už velmi dobře děti, které žijí v neúplné rodině. Často si matka nebo otec vezme dalšího nového partnera, se kterým děti vychovávají.

V pěstounských rodinách se z mého pohledu udály nějaké, ale ne velké změny. Když si lidé vezmou nějaké dítě či děti domů a starají se o ně, je to pro ně zaměstnání. Dostávají za to peníze, aby s těmi dětmi, které třeba nemají rodinu, mohli trávit co nejvíce času a pořádně se jim věnovat. Mně to přijde trochu zbytečné, sice chápu, že děti bez vlastní rodiny potřebují větší pozornost, ale přeci by ti rodiče měli chodit do práce jako jiní rodiče, co mají vlastní děti.

V naší době už se razantně zvětšily možnosti trávení volného času. Každá rodina ho tráví jinak. Někteří lidé chodí společně na procházky, do restaurace či cukrárny nebo kavárny, na různé prohlídky hradů a zámku, výstavy, do kina a ještě by se našlo spoustu dalších míst. Dnes je na všechno více času a téměř u každého více peněz. Ale v takzvaném našem „novověku“ jsou i různá zábavní centra jako třeba aquaparky, lunaparky, nějaké laserové hry, lanová centra, paintbolová a airsoftová hřiště a podobně. Jak vidíte, je toho opravdu spoustu, čím se dá dnes zabavit. Lidé tato centra využívají ve velkém množství. Někteřá zábavní centra sice mají dražší vstup, ale na využití volného času, vyblbnutí a vybití energie jsou jako stvořená. Ale nejvíce se změnilo možnosti cestování do zahraničí. V dnešní době můžeme cestovat opravdu kamkoliv a být tam jak dlouho chceme. V Evropské unii jsou otevřené hranice, takže nepotřebujete žádné zbytečné papírování, výjezdní doložky, prostě nic. Stačí vám nějaký platný průkaz a můžete „frčet“ na dovolenou.

Vývoj rodiny v budoucnu podle mých představ

Vývoj rodiny závisí na mnoha věcech, ale podle mých představ by se rodina mohla vyvíjet k lepšímu v oblasti komunikace, důvěry, otevřenosti.

Komunikace je v rodině a celkově mezi lidmi velmi důležitá. Měli bychom dokázat říct a prosadit svůj názor. I pouhá domluva, kdy přijdu domů, různé otázky rodičů, co bylo ve škole, co by sis dala k večeři, jak se máš nebo co by sis přála, je komunikace. Když mezi sebou lidé nekomunikují, tak dochází ke zbytečným hádkám a rozepřím, děti se uzavírají často do sebe a u rodičů to může končit rozvodem. Proto bych byla ráda, kdyby se v rodině vyvíjela komunikace.

Důvěra a otevřenost jsou další nepostradatelné věci. To, že někomu věřím a jsem k němu otevřený, je obrovské plus. Mít nějakou oporu vedle sebe je velmi důležité pro každého a tím víc v rodině. Hlavně bez důvěry bychom daleko nedošli.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: žena, 45 let, Most/Kostelec u Křížků/Benešov, Česká republika, tehdy dítě

Co dělali tvoji rodiče?

Maminka byla zdravotní sestra a táta řidič sanitky.

Jak jste se s rodinou měli? (bydlení, peníze...)

Myslím, že jsme asi patřili ke střední třídě. Neměli jsme žádný přebytek, aspoň z počátku, a pak jsme měli spíš víc než méně. Bydleli jsme v paneláku v Mostě. V pohraničí lidé moc bohatí nebyli.

Jak na tebe rodinné prostředí působilo? Jak ses cítila?

Cítila jsem se dobře, často jsme jezdili k babičce, tak jsem se cítila dobře.

Jak se podepsala rodina na tvém vývoji?

Určitě hodně, protože to má velký vliv a musela jsem být hodně brzo samostatná. Poradit si ve spoustě věcí sama.

Měla jsi složité dětství díky komplikacím v rodině?

Ano. Myslím, že jsem měla složité dětství, ale neberu to nějak tragicky. Byla jsem v pěstounské péči a bez rodičů, tak to bylo pro mě složitější.

Myslíš, že to bylo ojedinelé v té době?

Nevím, asi až tak jako já, to asi nebylo úplně běžné. Nikoho jiného takového jsem neznala. Ale že to v rodinách neklapalo, to se stávalo.

Byly „pravomoci“ otce a matky mezi rodiči a později i v pěstounské péči vyrovnané?

Když jsem byla malá, tak co z doslechu vím, se snažil být dominantní určitě muž/otec. U pěstounů to bylo naopak, tam byla dominantní žena/„matka“. Takže jsem vlastně zažila oboje polohy.

A co myslíš, že bylo lepší?

Já myslím, že by si partneři měli být rovni. Nedokážu říct, co bylo lepší. Nepamatuji si to tolik.

Co jste s rodinou dělali? (cestování, návštěvy, výlety...)

Pamatuji si to více až u pěstounů, bydleli jsme na vesnici, takže jsme moc často na dovolené nejezdili. Každý rok, někdy ob rok jsme jezdili k babičce na Moravu. To byla vlastně veškerá dovolená, jinak se hodně pracovalo. Měli jsme domácí zvířata, takže ani nešlo pořádně někam odjet. Také jsme občas jezdívali, protože jsme bydleli v pohraničí, do Německa na návštěvu. Ale to bylo tak na 2 dny, protože jsme měli domácí zvířata, tak se nedalo odjet na týden nebo čtrnáct dní, jako se jezdí dnes.

Měli jste nějaké problémy v době komunismu?

Moje babička měla velké problémy, protože před válkou byla podnikatelka. Měla obrovskou pilu v Praze, pak jí to komunisté sebrali, a ještě ji nařkli z kolaborace, i když to zřejmě nebyla pravda. Pak ji vystěhovali do pohraničí a myslím si, že to opravdu neměla lehké. Nikdy si nestěžovala, ale myslím si, že když někoho odstrčí režim z Prahy, z centra bytí někam na

vesnici do pohraničí, kde není nic — tam nebylo nic jen ty lesy — tak to je asi velké ponížení a degradace toho člověka. Myslím si, že se to podepsalo i na jejím zdraví, to co se stalo.

A v nejbližší rodině nějaké problémy byly?

V pěstounské rodině měli kádrové profily velmi pěkné, takže jsem neměla žádné potíže ani ve studiu. Ale třeba mé tety dcery měly problémy dostat se na školu, jednu z nich dokonce na vysokou nepustili.

Jak to ve vaší rodině fungovalo? (rozdělení práce, povinností...)

Když jsme bydleli ještě v Mostě, tak po smrti mé mámy, když mi bylo pět, se o mě starala moje sestra. Veškerá ženská práce spadla na ni, já jsem byla malá, tak jsem jen pomáhala. Pak když jsem byla v pěstounské péči, tak jsem makala, jak barevná. Když jsem přišla ze školy, tak jsem nejdřív musela samozřejmě to, co jsem měla za povinnosti doma, a pak možná jsem si mohla jít udělat úkoly, nějaká televize vůbec neexistovala, to bylo něco jakože za odměnu. Musela jsem pomáhat krmit zvířata, uklízet a tak všechno. Byla jsem taková děvečka.

A měli jste teda televizi?

Ano, to jsme měli. Ale bylo to vážně za odměnu. Hlavně televize nevysílala jako dneska celý den, ale vysílala dopoledne pro školy a školky a pak někdy až třeba od 4, 5 hodin odpoledne, takže až později byly nějaké odpolední pořady, ale když já jsem byla malá, tak moc nebyly. Takže se muselo hodně pracovat.

Měla jsi v dětství dost oblečení?

Myslím, že jsem měla všechno, co jsem potřebovala. Prostě takový ten základ.

Pamětník 2: muž, 63 let, Praha/Benešov, Česká republika, tehdy dítě

Co dělali tvoji rodiče?

Tatínek byl lékárník a jezdil do lékárny na Zbraslav. Máma byla nejdříve doma a pak byla úřednice.

Jak jste se jako rodina měli? (peníze, bydlení, ...)

V podstatě jsme měli zabezpečené všechno, co jsme potřebovali. Měli jsme dost peněz a dost slušné bydlení. Měli jsme i televizi už v roce asi 1956, pamatuji si, že jsem se do té bedny od televize vešel celý jako dítě. V té době jen tak někdo televizi neměl, protože jich bylo málo, byla drahá. Myslím si, že jsme měli slušný standard, chodili jsme slušně oblékaní, mohli jsme si spoustu věcí dovolit, některé rodiny v okolí na tom byly hůř.

Jak na tebe působilo rodinné prostředí?

Myslím si, že jsem měl šťastné dětství, protože máma s se mnou byla doma až do mé první třídy, takže jsem nechodil do školky ani do jeslí. Byl jsem vlastně pořád s ní a s bratrem, který je starší o tři roky.

Byly u vás doma pravomoce otce a matky stejné?

To se asi nedá tak posoudit, protože byl člověk jako dítě, takže to nedokázal posoudit. Táta vydělával, takže držel kasu a máma s námi byla doma, tak se o nás starala a nakupovala, takže pravomoce byly rozdělené. To bylo také dané tou dobou, protože v té době byl ten model rodiny trochu jiný než dneska.

A jaký byl?

Ty tátové, co měli peníze a vydělávali, tak měli to rozhodovací slovo v té rodině a ty ženy vlastně se staraly o děti a o domácnost a tak, aby ten manžel byl spokojený.

Měli jste nějaké problémy v době komunismu?

To jsme neměli. My jsme se politicky neangažovali, takže jako většina v té době jsme šli s proudem. I v roce 1968, když se to začalo trošičku „vařit“ a přemýšlelo se o tom, že by se obnovilo soukromé vlastnictví třeba drobných podnikatelů, tak i v té době táta neměl odvahu se do toho pouštět jako vedoucí lékárny, že by si ji vzal pod sebe a měl zaměstnance, takže on potom v té době normalizace zas neměl žádné problémy. Takže jsme žádné problémy neměli.

Co jste s rodinou dělali? (cestování, návštěvy, výlety...)

Vzhledem tomu, že byla volná jen neděle, teda my jako děti jsme lítaly celý týden venku, ale tatínek měli i noční služby, takže to měl takové na střídačku, ale pak když se mu to ustatlilo, tak většinou v neděli jsme chodili všichni na procházku. Protože jsme bydleli v Praze, tak jsme chodili třeba na Hrad, po památkách nebo do Hvězdy, do parků a tak. A pak začaly být volné i soboty, takže to bylo lepší. Jinak jsme jezdili často na hory, v létě i v zimě, do Krkonoš, i k moři jsme pak už jezdili v pozdější době. Byli jsme v Bulharsku, jezdili jsme do Tater. Žili jsme jako většina lidí v té době.

Měl si v dětství dost oblečení?

My jsme se měli dobře, takže jsem měl oblečení dost, ale jako kluk jsem ho tolik zase nepotřeboval.

Pamětník 3: muž, 48 let, Kladno/Kostelec u Křížků, Česká republika, tehdy dítě

Co dělali rodiče?

Táta pracoval jako valcír na hutích v Kladně a pak v Safině. Máma nejprve pracovala v bažovně, pak jeřábnice, pak dělala ve šlechtitelské stanici, pak v nemocnici a nakonec v hotelu Panorama.

Jak jste se měli?

Žili jsme ve střední dělnické vrstvě.

Jaké jste měli rodinné prostředí?

Dobré, rodiče se nehádali a rozuměli si do poslední chvíle. Cítil jsme se v rodině dobře.

Měli jste nějaké problémy v době komunismu?

Ne, neměli.

Co jste s rodinou dělali ve volném čase?

Chodili jsme na procházky, stavěli jsme rodinný dům, ve kterém s mámou bydlím do dnes. Jezdili jsme v létě na podnikovou chatu nebo do Krkonoš.

Byli jste někdy i v cizině jako rodina?

Ne, s rodinou ne. Později až sám nebo se svou rodinou (s tebou, Lenkou a vaší mámou).

Byly pravomoce otce a matky vyrovnané?

Ano, byly. My jsme s bráchou nebyli takoví syčáci, aby museli naši zakročovat.

Měl jsi v dětství dost oblečení?

No nevím jestli nějak dost, ale měl jsem to, co jsem potřeboval.

Jak fungovala rodina, role muže a role ženy

Kristýna Krejtná

Jak fungovala rodina, role muže a role ženy v době před mým narozením

V době před mým narozením bylo úplně běžnou záležitostí, aby v rodině bylo více než jedno dítě. Ve většině rodin chodili do práce jak otec, tak i matka. Navzdory tomu však bylo samozřejmostí, že odpovědnost v domácích pracích zvládala samotná žena. Děti musely také při domácích pracích často pomáhat, to se ale nebralo jako nadstandard, ale bylo to zcela běžné a považováno za samozřejmé. O výchovu dětí se ne vždy zcela starali rodiče, často se stávalo, že výchovu mladších jedinců v rodině si na starosti vzali prarodiče nebo starší sourozenci. Děti však v brzké době začaly být soběstačné a tudíž nepotřebovaly plný dohled dospělých, ba naopak byly rády, když se mohly o sebe starat samy a jít si co nejdříve vlastní cestou. V dobře fungujících rodinách se rodiče s dětmi scházeli a hrávali společenské hry, bavili se a společně prožívali krásné chvíle. Čím však byly děti starší, tím více se tyto společenské aktivity omezovaly, až o ně děti nestály vůbec a rodiče je museli nechat, aby se děti zabavily po svém s přáteli. Děti začínaly už od mládí pracovat, jakmile mohly, šly si vydělávat peníze, popřípadě pomáhaly v domácnosti. Mezi konkrétními rodinami byly veliké rozdíly, ale to bylo způsobeno mnoha aspekty. Hlavním důvodem bylo prostředí, ve vesnici vše bylo jednodušší a mnohdy z našeho pohledu horší, ale ve městě to bylo složitější a možná i kultivovanější. Zatím co na vesnicích děti pobíhaly po polích a hledaly si práci, rodiče chodili mnohdy do práce oba (stávalo se však, že matka zůstávala doma) a domácí práce ležely často jen na matce a dětech. Ve městech to bylo trochu jiné, zatím co se děti poflakovaly

po městě a prozkoumávaly ulice, rodiče chodili do práce oba dva a o domácí práce se často dělili společně.

Srovnání s dneškem

Dříve bylo samozřejmostí, že děti pomáhaly v domácích pracích a běhaly volně venku s přáteli, na rozdíl od dneška. Dnešní děti jen vysedávají u počítačů a domácí práce jsou jim zcela cizí. Za veškerou nedobrovolnou činnost vyžadují velkou odměnu a práci si nehledají většinou ani v plnoletosti, protože nemají potřebu chodit do práce, když rodiče všechno zařídí. Dospělí v dnešní době chtějí většinou jedno, maximálně dvě děti, zatím co dříve bylo časté mít i více dětí. Dětem se však i přes to dostává málo pozornosti a rodiče je často raději strčí k televizi nebo počítači místo toho, aby si na své potomky udělali čas a zahráli si s nimi nějakou stolní či karetní hru. Vztahy mezi lidmi byly vždycky různé, dříve když si děti s rodiči nerozuměly, bylo to většinou kvůli otcově lásce k alkoholu, popřípadě proto, že rodiče chtěli po dětech něco, co se dětem přičilo. Samozřejmě byla spousta nejrůznějších důvodů. Ale v dnešní době to má zcela jiné příčinění. Samozřejmě, že všechno toto přetrvalo v některých případech do dnešní doby, ale mnohem více se na tom v dnešní době přičiňuje elektronika a peníze. Rodiče se honí za hmotnými statky a dětí si téměř nevšímají. Když to děti vidí u rodičů, chtějí samé drahé zbytečnosti a napodobují tím dospělé. Doba se tím hodně pozměňuje, a to k horšímu. Vesnické děti, které si dříve hrávaly s kamarády, si v dnešní době snaží kompenzovat to, že nejsou z Prahy, a tak si říkají, že jsou něco lepšího, více a více kouří a scházejí se v podivných partičkách. To má za následek, že jejich budoucnost se jeví různorodá, ale rozhodně se nevyvíjí pozitivním směrem. Morální hodnoty dnešních rodin nejsou takové, jaké by člověk na první pohled čekal, ale mnohdy jediné hodnoty, kterých si rodina cení, jsou finanční hodnoty. Také úcta ke starším se velice změnila. Zatím co dříve se děti prarodičům věnovaly rádi, dnes to dělají jen ze zdvořilosti, nebo z očekávání, že jim to přinese nějakou odměnu. Děti si váží rodičů a prarodičů jen kvůli majetku a už dávno ne pro jejich moudrost

a zkušenosti. V dnešních domácnostech to již není tak komplikované díky různým přístrojům, i taková elektrická trouba nám umožňuje ušetřit si spoustu času, avšak dospělí tento ušetřený čas na úkor ostatních, věnují své práci a vydělávání dalších peněz. Za peníze pak kupují různé věci a těmi podplácejí své děti, rodinu a příbuzné. Zatímco dříve by na místo peněz, pozornost a dárečků věnovali svůj čas třeba i při jedné obyčejné karetní hře a tenkrát by to udělalo mnohonásobně větší radost než zlatý řetízek v dnešní době. Dříve si celá rodina občas přivydělávala drobnými brigádami, a tak si všichni společně vydělali na něco, co potřebovali. Nevýhoda té doby je snad jediné v alkoholu, nebo spíše v (hlavně mužské) lásce k tomuto nápoji. Podle mého názoru však měla tehdejší doba mnohem více kladů, ačkoli neměla tolik vymožeností, jako máme my dnes, měla mnohem výše postavené na žebříčku hodnocení morální hodnoty a určitou moudrost. Dříve totiž rodiče věděli, že děti by měly chodit ven a scházet se se svými vrstevníky, protože to bylo dobré v jejich vývoji jak duševním, tak fyzickým. Avšak ne scházet se za účelem požívání alkoholu či cigaret, ale za účelem her, pohybu a učení soběstačnosti. Ne všichni rodiče v dnešní době své děti takto zanedbávají. Někteří se o své ratolesti bohužel starají až příliš. Jejich strach o jejich děťátko je tak velký, že jsou šťastní, když jejich dcera, nebo syn zůstane doma a bude si hrát počítačovou hru, vždyť doma se mu nemůže nic stát. Tyto děti jsou následně velice náchylné a i proto je dobré děti pouštět ven, sice se ušpiní nebo si odřou kolena, ale nasbírají zkušenosti a dokonce se jim zvyšuje obranyschopnost. Je ještě spousta dalších důvodů, proč si myslím, že dříve chování všech jedinců v rodině ovlivňovalo vše více ku prospěchu. Dalšími jsou například to, že když se dříve o domácnost starala matka, děti musely jíst zdravě. Neměly možnost zajít do rychlého občerstvení a tam se obsloužit. Domácí práce, kterými se matky zabývaly a do kterých zasvěcovali nenápadně i své ratolesti, měly spoustu kladných stránek. Jídlo bylo zdravější, prostředí bylo čistější. Muži byli vždy hlavou rodiny a bylo jen na nich, když manželkám pomohli. Tím však dávali dětem dobrý příklad a ani mladí chlapi se pak nestyděli dělat nějakou domácí práci. My už vše vidíme našima očima, nedokážeme si představit, že by tak-

to mohl vypadat náš životní standard, ačkoliv naši rodiče a prarodiče si to prožili a na rozdíl od nás, kteří máme svou moudrost ze středních a vysokých škol a spousty knih, oni pochytili většinu své moudrosti z opravdového života.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: žena, 38let, tehdy žákyně základní školy

Žila jste na vesnici, nebo ve městě?

Na vesnici.

Měla jste sourozence?

Ano, dva.

Pamatujete si na aktivity svých rodičů v domácnosti, když jste byla dítě? Prosím uveďte pokud možno nějaké příklady.

Když jsem byla malá, v rodině nebyly žádné aktivity. Máma chodila do práce, když přišla z práce, akorát uvařila, uklidila, dohlédla na nás, aby jsme byli umytý a to bylo všechno.

Co Váš otec?

Otec se někde ztratil, takže se máma opět provdala, ale neprovdala se zrovna šťastně a vzala si (povzdechnutí) muže, který žádné aktivity kromě kulturního stánku alias hospoda neměl.

Chodili oba Vaši rodiče do práce? Pokud ano, jaké měli zaměstnání?

Tak, byly to různá zaměstnání. Máma vzhledem k tomu, že nemá žádné vyučení, má jen základní vzdělání, tak nejdříve myla nějaké zkumavky a nějaký laboratorní věci. A poté chodila pracovat do statku, krmila dobytek. Otce neznám, ale nevlastní, nebo pán, kterýho si vzala, jezdil s traktorem, byl to traktorista, takže takový zajímavý dětství. (odkašlání)

Dělali oba Vaši rodiče domácí práce?

Ne.

Kdo se z Vašich rodičů více věnoval dětem?

Babička a děda? (úšklebek) Ne, tak pokud se to vezme z rodičů, tak samozřejmě matka. Ale v té době bylo normální, že převzali zodpovědnost prarodiče. Starali se o mě babička a děda. A děda si se mnou hrál a babička si se mnou taky hrála. Děda mi pěstoval jahody, jenom pro mě. A chodila jsem jim pomáhat se zvířaty.

Pomáhali jste jako děti dříve rodičům v domácnosti?

Hmm, tak trochu. Tak, my jsme nepomáhali tolik ani tak v domácnosti, jako jsme pomáhali kolem zahrady, hospodářství a tak. A pomáhala jsem babičce při domácí práci.

Jaký jste měla vztah s Vašimi rodiči? Proč zrovna takoví, nebo z jakého důvodu?

(povzdechnutí) Tak vztah, bohužel nebyl nejlepší, protože se máma znovu provdala a vzala si člověka, který měl velmi kladný vztah k alkoholu.

Jaká byla u Vás doma zábava při aktivitách s rodiči ve vašem dětství a následně pubertě? Myslím tím zábavné, nepovinné aktivity.

S rodičema žádné nebyly, ale prarodiče mi to vynahradili.

Obr. 28: Pamětník 1

Když jste měla prázdniny, změnil se nějak denní rytmus vašich rodičů, nebo vše zůstalo všední?

Vše bylo stejné.

Chtěla byste v závěru říct něco k tématu, nebo i mimo to o tom, jak fungovala Vaše rodina?

Já si nemůžu stěžovat, protože jsou na tom lidi mnohem, mnohem hůř, a i přes to málo, co mi dětství dalo, mi toho dalo strašně moc a díky tomu jsem si mohla uvědomit spoustu věcí, že takovým životem bych v životě žít nechtěla, proto jsem si dodělala školu, našla si partnera, kterého jsem měla ráda, a mám úžasnou dceru.

Pamětník 2: žena, 60 let, Kostelec u Křížků, tehdy uklízečka

Žila jste na vesnici, nebo ve městě?

Půlku. Šestnáct let ve městě a zbytek na vesnici.

Měla jste sourozence?

Ano.

Pamatujete si na aktivity svých rodičů v domácnosti, když jste byla dítě? Prosím uveďte pokud možno nějaké příklady.

Aktivity z domácnosti. No. Rodiče. Ježíš, já nevím. Aktivity jaký? Co já vím, máma si udělala kafičko, dala si cigárko. Musela vařit. Uvařila.

Chodili oba rodiče do práce? Pokud ano, jaké měli zaměstnání?

Tatínek jezdil na montáže, maminka byla v domácnosti, až pozdějc šla do práce.

Dělali oba rodiče domácí práce?

No, tatínek, ten různé věci opravoval a maminka? No nevím, nikdy jsem nic neviděla.

Kdo se z rodičů více věnoval dětem?

Maminka.

Pomáhali jste jako děti dříve rodičům v domácnosti?

Museli jsme pomáhat všichni, to byla naše povinnost.

Jaký byl váš vztah s rodiči? Proč zrovna takový nebo z jakého důvodu?

To nemůžu říct, to nejde. Jaký byly vztahy s rodičema, to nemůžu říct!

Jaká byla doma zábava při aktivitách s rodiči v dětství a následně pubertě? Myslím tím zábavné, nepovinné aktivity.

Zábavný? No, tak jezdili jsme hodně, hodně jsme jezdili o prázdninách ven pod stany, rádi jsme chodili teda na houby, no chodili jsme pouštět draky s tatínkem, když byl doma, i s mámou. No, jinak jsme se bavili sami, protože jsme byli 4 sourozenci, tak jsme nepotřebovali rodiče.

Když jste měla prázdniny, změnil se nějak denní rytmus vašich rodičů, nebo vše zůstalo všední?

To bylo všechno stejný vždycky. Jak o prázdninách, tak normálně, pořád stejně.

Chtěla byste v závěru říct něco k tématu, nebo i mimo to o tom, jak fungovala vaše rodina?

Nemám co. Jako dítě jsem se neměla nejhůř, jako hodně malá.

Pamětník 3: muž, 43 let, Praha, tehdy žák střední školy

Žil jste na vesnici, nebo ve městě?

Hmm, na vesnici i ve městě. Všední dny sem trávil ve městě a soboty, neděle na horách.

Měl jste sourozence?

Ano a mám. Dva, mám sestru a bratra.

Pamatujete si na aktivity svých rodičů v domácnosti, když jste byl dítě? Prosím uveďte pokud možno nějaké příklady.

Hmm, aktivity. Aktivity, táta se neustále snažil něco vylepšovat, většinou to nebylo ku prospěchu věci. (smích) Máma se snažila neustále nacházet věci ke zlepšování, takže žili v docela harmonickém vztahu, který jsme my, já a moje sestra, trochu narušovaly tím, že jsme vylepšené věci dávali do původního, nevylepšeného stavu. (smích)

Chodili oba rodiče do práce? Pokud ano, jaké měli zaměstnání?

Máma šila oblečení pro panenky a rukavice a táta, ten chodil, ten jezdil s nákladákem, s jeřábem, pracoval pro inženýrské průmyslové stavby, takže vlastně jako stavař dělal na bagru. S každým samohybem, kterej měl nějakou páku, tak prostě cloumal sem a tam. (smích)

Dělali oba rodiče domácí práce?

Ano, ano. A střídali se u toho, navzájem se přesvědčovali, kdo je dělá lépe a radostněji.

Kdo se z vašich rodičů více věnoval dětem?

Hmmm. Asi zřejmě, když to vezmu ze zpětného pohledu, asi máma, čím jsme byli starší, tak jsme byli (si) soběstačný. Ale určitě v menším a útlém věku máma i táta dohromady.

Pomáhali jste jako děti dříve rodičům v domácnosti?

Ano, pomáhali jsme, museli. (smích)

Jaký byl vztah s rodiči? Proč zrovna takový nebo z jakého důvodu?

Vztah. Jaký byl vztah? Celkem vyrovnaný, někdy jsme se měli rádi, někdy nás rodiče měli tím víc radši, čím méně nás viděli. (smích)

Jaká byla u vás doma zábava při aktivitách s rodiči v dětství a následně pubertě? Myslím tím zábavné, nepovinné aktivity.

Hodně jsme cestovali po hradech, zámcích, jezdilo se na výlety a (no) to byla asi taková důležitá. Doma se hrálo Člověče nezlob se a karetní hra zvaná Prší, všemi oblíbená. (smích)

Když jste měl prázdniny, změnil se nějak denní rytmus rodičů, nebo vše zůstalo všední?

No, vše zůstalo všední, rodiče pracovali a já měl prázdniny.

Chtěl byste v závěru říct něco k tématu, nebo i mimo to o tom, jak fungovala vaše rodina?

Rodina... Tak k tématu, téma je to opravdu zajímavé, hlavně pro dnešní dobu, kdy jsou vztahy mezi lidmi odsouvány na žebříčku hodnot stále níže a níže, zatím co dříve byly ty vztahy mezi lidmi na špičce toho žebříčku, nutno podotknout zejména, protože na nižších žebříčcích nebylo co dát. (smích) Ale vztahy jsme měli určitě hezký a celkově mezi lidma i mezigenerační vztahy byly ne lepší než dnes, ale určitě, určitě víc, víc aktivní.

Pamětník 4: žena, 63 let, Praha, tehdy obchodní referend

Žila jste na vesnici, nebo ve městě?

Ve městě v Praze.

Měla jste sourozence?

Ano, dva sourozence.

Pamatujete si na aktivity svých rodičů v domácnosti, když jste byla dítě? Prosím uveďte pokud možno nějaké příklady.

Aktivity? Hráli jsme společenské hry, to byla ta hlavní aktivita a turistika.

Chodili oba rodiče do práce? Pokud ano, jaké měli zaměstnání?

No, maminka byla zdravotní sestra. Maminka byla zdravotní sestřička a tatínek pracoval u armády u vojska.

Dělali oba rodiče domácí práce?

Ne, domácí práce zastávala pouze maminka.

Kdo se z rodičů více věnoval dětem?

Oba dva stejně.

Pomáhali jste jako děti dříve rodičům v domácnosti?

Ano, to bylo samozřejmostí.

Jaký byl vztah s rodiči? Proč zrovna takový nebo z jakého důvodu?

Já bych řekla, že vztah byl v pořádku, měli jsme se všichni rádi.

Jaká byla u vás doma zábava při aktivitách s rodiči v dětství a následně pubertě? Myslím tím zábavné, nepovinné aktivity.

V pubertě, v pubertě teda už moc společenských aktivit v rodině nebylo. Ale jinak jsme se prostě pořád se věnovali turistice a já už pak sama v pubertě. To už mě rodiče nenutili do žádnéch společenských aktivit. No nevím, hry různé, karty.

Když jste měla prázdniny, změnil se nějak denní rytmus rodičů, nebo vše zůstalo všední?

Změnilo, protože maminka si brala neplacenou dovolenou, byla s námi dva měsíce na chalupě, aby jsme si prázdniny opravdu užili.

Chtěla byste v závěru říct něco k tématu, nebo i mimo to o tom, jak fungovala rodina?

Já si myslím, že to bylo dostačující.

Pamětník 5: muž, 31 let, Kostelec u Křížků, tehdy student střední školy

Žil jste na vesnici, nebo ve městě?

No tak jako, když sem se narodil, tak to bylo ještě taková vesnice no. Pak z toho udělali město. Ještě prostě Krč nebyla skoro Praha no. Nebyla Vídeňská ulice, todlencto jezdilo takhle před nemocnicí, naposledy si tam pamatuju pole s kukuřicí a pak tam postavili cirkus.

Měl jste sourozence?

No jéžišmarja, těch bylo. Dva no, ale pak ještě jsou vedlejšky, když to se nedá spočítat.

Pamatujete si na aktivity svých rodičů v domácnosti, když jste byla dítě? Prosím uveďte pokud možno nějaké příklady.

Počkej, aktivitu v domácnosti? No tak táta chodil na ryby a máma uklízela no a vařila.

Chodili oba rodiče do práce? Pokud ano, jaké měli zaměstnání?

No tak máma dělala mzdovou účetní ve včele na Libuši a táta dělal v kotelně.

Dělali oba vaši rodiče domácí práce?

No dělali, to byly nádherný práce. To jsem měl rád, to ještě mám doma schovaný takovej kuffíček. A to mam doma schovaný ve sklepě (teda sice). A to byly autíčka takhle a tam se lepily magnety, to byly takový plastový výlisky, jo a pak tam byly ty čísílka, ty takhlenc v řádkách a muselo se to, když se to rozházelo, bylo jedno volný políčko a takhle se to šouvalo a takovýhle různý parníky a takovýdle z plastu, co byly takový ty novodobý, takže furt se něco dělalo. No a pak, pak když už jsem byl starší, tak i přes ségru a dělali jsme domácí práce. Taky na to jsme si vydělali na kuchyň, lepením obálek prostě různých takových těch ohýbáním věcí a tak no.

A víte, že domácími pracemi se většinou označují věci, jako je například vaření, uklízení a tak podobně?

No domácí práce, tohle byla domácí práce. Jinak jsme nic takového nedělali. Vaření, to dělala máma a uklízela taky máma. My jsme jenom tady prali a šili.

Kdo se z vašich rodičů více věnoval dětem?

No tak ty střídali se. Brácha se věnoval mi nejvíc no.

Pomáhali jste jako děti dříve rodičům v domácnosti?

No to jo, ale mě rodiče radši nechtěli k ničemu pouštět. (smích)

Jaký byl vztah s rodiči? Proč zrovna takový, nebo z jakého důvodu?

No počkej, to jsou dvě otázky v jeden. To je na mě moc hrr. Tak znova.

Jaký byl vztah s rodiči?

Zajímavej.

Můžete to prosím blíže specifikovat?

No tak ani jednoho tak nějak nemusim. (smích) No tak máma chtěla něco, táta chtěl něco, každý chtěl něco jináčího a já jsem si chtěl jít svojí cestou. Né podle toho, co mi poroučej rodiče.

Jaká byla doma zábava při aktivitách s rodiči v dětství a následně pubertě? Myslím tím zábavné, nepovinné aktivity.

No to můžu doložit, oslavy, to mam natočený. Burácel celej barák vždycky. Já jsem dělal dýdžeje nejradši. Vždycky všechno to jsem připravil, když jsem to měl v druhý místnosti, abych tam jako nebyl mezi nima, když jsem byl malej. To jsem měl natažený přes balkon kabely a todlencto to byly re-práky, tam jsem měl rádio, pouštěl sem takhlenc. Takže jsem dělal většinou jako takovýho dýdžeje. Byl jsem samozřejmě jako přes den jako po poledni žejo jako přítomnej, večer sem pak zaleh a pouštěl jsem a tancoval jsem. No mam nějaký nahrávky tohlencto.

Když jste měl prázdniny, změnil se nějak denní rytmus rodičů, nebo vše zůstalo všední?

No teď záleží vod jakýho věku to říci no. Takže to když řeknu tak vod mala moje prázdniny byly, vlastně byly, jak se říká, přehazovali si mě jako brambory, no akorát u babiček jsem jako to jsem nebyl. To ne, takže jako ségra, nebo brácha, to byli jedíný jako, takže jsem byl. Nó jako ségra ta to měla jednoduchý. Ta přijela sem na chatu, to jsem byl nejspokojenější, přijela sem na chatu, hlídala mě na chatě, takže jsem byl ve svym, že jo. S kamarádem Františkem jsme tady, že jo, takže jsem byl jakoby doma. Horší to bylo, když jsem byl s bráchou protože ten, jakoby vždycky s nim jsem jel na čtrnáct dní na Novou Živohošť, tam si pronajímali chatu a tam sem neměl žádný kamarády, todlencto, takže jedíný, co tam bylo, tak že mi jakoby zaplatil vždycky ten tobogán, takže sem vlastně celej den jezdil na tobogánu, jakoby no a vono nebylo jako vo co stát, pár lidí tam vylítlo a já jsem taky z toho tobogánu jednou vylít. No no a dál, pak když mi začalo bejt čtrnáct let, no tak jsem udělal takovou blbost, že jsem tady zašel, jelikož jsem tady s kamarádem Františkem, furt s jeho tátou tohlencto a pak se to rozpadlo JZD v osmdesátymdevátym po revoluci, vlastně to vzal Josef David na starosti tady tu usedlost, tak jelikož mě to lákalo, tak jsem prostě to. Tady se rozpadla šlechtitelská stanice na Řípu v první Český republice a rozpadlo se tady to JZD. Tady vlastně chovali, byli tady bejci, jakoby jestli to můžu říct na semeno, byly tady jalovice, který vlastně po tom oplodnění, když zplodily tele, tak vlastně šly buďto na jatka, nebo šly na dojení, šly vo-caď pryč, páč to byla jenom jakoby šlechtitelská stanice. A zase to tele tady zůstávalo. Jo. To dělala Františka máma, ta se starala o bejky, ty byli teda uvázaný a ten stejnak jalovice, ty měly volnej výběh tady ven. No a tak sem sem takhle přišel a řek sem, jestli nemaj nějakou brigádu no a tak prej jo. Mi řekli: „Až uslyšíš v létě traktor, nebo takhlenc, tak přiběhni no.“ Tak sem slyšel tadydlenc na ovčíně traktor a sem tam přiběhl a voni mi dali pohlídat traktor a že prej jdou pro kombajn a pak že mě prej vodvezou, no a já sem seděl v traktoru, bylo mi čtrnáct let a najednou na mě zablikal no a tak sem začal dělat a prázdniny jsem žádný neměl. No ještě jsem dva roky po

tom, teda první tejden jsme jezdili na Orlík s tátou, tam jsme byli tejden na Orlíku a pak jsem přijel, no a začali žně, todlencto a to pokračovalo, brambory, setí orba, všechno a sklizeň, todlencto, takže to bylo až do října, víkendy prostě hned mě todlenc v Praze, i když jsem Pražák rozenej, i když Krč tenkrát Praha pomalu ani nebyla, bylo to pomalu, kdyby tam nestála ta, to dřív to byly Masarykovy domovy, dneska Krčská nemocnice, tak kdyby to tam nestálo tak to Praha není no.

Chtěl byste v závěru říct něco k tématu, nebo i mimo to o tom, jak fungovala vaše rodina?

No rodina, je to česká rodina, která se hádá normálně jako všude jinde. No k tomu není jako co říct no. No jako když jsem byl malej, tak táta se mi strašlivě věnoval a to i máma říkala, že viděla, protože už měla mýho bráchu a ségru, že by si ho jinak nevezala, ale protože viděla, že je hodnej, a viděla, že má vztah k dětem, a tak si ho vzala a von nás bral za vlastní a jediná nevýhoda byla teda alkohol no, což si teda máma myslela, že změni a nezměníla no.

Jak fungovala rodina, role muže a ženy

Anna Vojtková

Jak fungovala rodina, role muže a ženy v době před mým narozením?

V době rodičů mých babiček a dědečků to určitě nebylo vůbec jednoduché. Ženy se doma staraly o domácnost, muži vydělávali peníze, aby užívali rodinu. Takže muži vlastně nebyli skoro doma a ženy se musely jen otáčet. Navíc tehdy bylo normální mít třeba čtyři, pět dětí, a tak i peněz často bylo málo. Těch by bylo asi ale málo za každé situace. Lidi byli rádi, když měli na jídlo. O děti se starávaly hlavně ženy. Jen málokdo si pamatuje, že si s ním třeba tatínek hrál. Ale když musely ženy chodit do práce a vydělávat, staraly se o děti prarodiče. Velkým plusem asi bylo i to, že v jednom domě často bydlely i tři generace a všichni tak měli k sobě blízko.

Jak babičky říkaly, bylo v celku obvyklé, že si rodina postavila svůj dům a to nejčastěji vlastníma rukama, protože nikdo neměl prostředky na nějaké řemeslníky. Moje babička mi také vyprávěla, že jejím rodičům při stavbě domu pomáhalo hodně lidí z vesnice. Ona vřdycky říká, že tehdy lidé drželi při sobě a pomáhali si, protože věděli, že v jednotě je síla. Mladí lidé se většinou brali tak kolem 20 let, ale tehdy bylo i častým jevem, že dívka byla provdána za o několik let staršího muže. Je to celkem pochopitelné — muž v patřičných letech byl už zaopatřený, měl vydělané nějaké peníze a často i místo, kde bydlet. Jestli se ovšem ženám žilo dobře s někým, kdo je o deset nebo i více let starší než ony, to už je asi věc druhá. Tehdy se jich možná nikdo moc neptal.

Hodně složitě to bylo s rozvody. Možné to samozřejmě bylo, ale pro ženu to musela být tragédie. Jelikož peníze vydělávali muži, ženy neměly svou ani

korunu. Snad jen málokterá žena měla vyšší plat než muži, jestli vůbec nějaká. Tehdy ještě platilo, že žena má stát za sporákem a otáčet se kolem dětí. Kdyby zůstala sama s dětmi, nikdo by se o ni nepostaral. Tak byly celkem časté nevěry. Ženy to mužům tak nějak v tichosti trpěly. Nemohly nic dělat. Většinou se o tom vědělo, ale byla to taková ta veřejná tajemství.

Za doby mých prarodičů to bylo zase o něco málo volněji. Čím dál častěji chodily ženy do práce a do školy. I když škola většinou znamenala devíti nebo osmiletou školní docházku a potom třeba učení. Taky byla mnohem víc rozšířená řemesla — lidé uměli dělat rukama. Ženy často pomáhaly na statcích nebo pracovaly v továrnách. A samozřejmě stále měly na starost chod celé domácnosti. Muži byli zkrátka od toho, aby vydělali peníze a doma zastávali mužské práce. Tehdy byla mateřská dovolená hodně krátká a to navíc ženy nedostávaly skoro žádné peníze. Většinou dostávaly něco málo ani ne půl roku. Pak se zase musely vrátit do práce. Pouze když muž vydělával opravdu hodně peněz, mohla žena zůstat doma a pouze se starat o domácnost. O děti se tedy většinou starali prarodiče, kteří už nemohli vydělávat peníze, buďto kvůli věku nebo nějakým nemocem.

Tehdy byli lidé zvyklí si vše udělat sami. Co si neudělali, to neměli. Hodně lidí si pěstovalo svou zeleninu a chovalo alespoň nějaké to zvířectvo, protože nebyli peníze, aby si všechno mohli pořád kupovat. Byla to doba těsně po válce, takže všeho bylo málo. Babička mi vyprávěla, že měli tetu (nebo někoho takového) v zahraničí a vždycky jako děti byli moc šťastní, když jim poslala nějaké oblečení nebo sladkosti. Byli vděční i za drobnosti.

Jako dříve, i v této době se o děti staraly ženy. A děti zase naopak musely hodně pomáhat. Například moje babička pracovala už od útlého dětství. Jen málokdo studoval. Studium bylo totiž hodně nákladné. Tehdy se „vrchnosti“ ani nehodilo, aby byli „prostí“ lidé vzdělání. Třeba takových aut bylo všude jen po málu. Byla to tehdy ještě pořád celkem novinka, takže si děti klidně mohly hrát volně na ulici a nikdo se o ně nemusel bát. Celé dny běhaly po vesnici, rodiče o nich ani nevěděli a jim se nikdy nic moc nestalo,

protože věděli, že se o sebe musí postarat. Určitě je to hodně naučilo. Navíc doma bylo vždy práce spousta.

Rozvody v tehdejší době už byly o něco málo častější, ale stejně, pokud se nějaký pár rozvedl, byl to celkem skandál a to obzvláště na vesnicích, kde se všichni znali. Pro ženu to tehdy byla hodně těžká role, když se musela o všechno postarat sama. Tudíž se to moc nedělo, ale možné to určitě bylo. Také je velmi zajímavé, že tehdy byl opravdu velký rozdíl mezi vesnicí a městem.

Doba mých rodičů sahá i do doby po revoluci, takže většina těchto témat byla mnohem volnější. Že žena chodí do práce? No to se stalo samozřejmostí. Ženy si zkrátka oblékly kalhoty a začaly se chovat jako muži. Začaly prahnout po kariéře a penězích. Otevřelo se jim také mnoho možností. Bylo více jeslí i školek a také více prostředků, z čeho tyto záležitosti zaplatit. Také spousta lidí dostalo pocit, že žít v blízkosti svých rodičů nebo i prarodičů je velký stereotyp, a tak se začaly různé členové rodiny od sebe vzdalovat. Tím myslím fyzicky. Hodně lidí se odstěhovalo z vesnic do měst, kde si koupili již postavené domy či byty. Jako by lidé začali být více pohodlní.

Mí rodiče se brali pár let po dvacítce a maminka říká, že proti jejím kamarádkám z vesnice se vdávala pozdě, ale její spolužačky z města se vdávaly klidně po pětadvaceti a vůbec jim to nevadilo. Na vesnicích byl tedy stále jiný život, než jaký byl ve městech.

Rozvody začaly být více přijímány. Také se totiž začalo více mluvit třeba o domácím násilí a podobně. Dříve se o takovýchto věcech zkrátka mlčelo, protože se to neposlouchá hezky. A také pokud se žena rozhodla zůstat sama, nebyl to takový problém. Dokázala vydělat nějaké peníze a nebyl problém se třeba znovu vdát, aby jí tedy nějaký muž pomohl.

Srovnání s dneškem

Asi největší rozdíl oproti době minulé je v roli ženy. Muži dnes stále vydělávají peníze, i když se čím dál častěji stává, že třeba muži zůstanou s dětmi na mateřské dovolené. Ženy chodí do práce a dokonce mají někdy mnohem větší platy než muži. Už skoro nezáleží na tom, jestli jste on či ona. Tehdy s dětmi byly alespoň ženy nebo někdy prarodiče. Dneska chodí oba rodiče do práce a na děti mají čas až večer. Ale takhle se to samozřejmě nedá říct. Je to velmi rozdílné a každá rodina to má postavené jinak.

Dříve bylo hodně časté, že spolu žili v jednom domě rodiče a (dospělé) děti. Podle mě to muselo být hodně těžké. Kdo taky nemá tak trochu problém se svými rodiči? Myslím to tak, že často nesouhlasíme s jejich názory a žít s nimi celý život, i když jsme už dospělí, může být dosti vyčerpávající. Nicméně tehdy se alespoň lidé uměli ke starším hezky chovat a měli k nim úctu tak, jak to má být. Líbí se mi, že si dříve rodina postavila svůj vlastní dům. Všichni pomáhali a dali do díla svou energii. V takovém domě se člověk musí cítit úplně jinak, když z jeho stěn čiší rodinná energie a on sám ví, že pro ten dům něco udělal a že je jeho součástí, protože jej pomáhal tvořit. Na takovém místě se člověk musí cítit dobře. Dneska si lidé koupí už nějaký předem postavený dům či byt, který je úplně stejný jako každý jiný a nikomu to nevadí. Hlavně když nemusí nic dělat a za všechno si může zaplatit. Ano, dnešní lidé si až moc zvykli, že za peníze si mohou pořídít vše, co budou chtít. Dříve se věci vyráběli ručně a měli tak své osobité originální kouzlo. Dnes máme vše z pásů z Číny a opět to nikomu nevadí. Já si ale nemyslím, že je v pořádku, že takto neumíme ocenit dílo našich domácích řemeslníků.

Pro děti je dnes spousta možností v podobě škol a volnočasových aktivit. Mohou jít na jakoukoli školu se jim zlíbí, studovat spousta vysokých škol, ale možná je trošku problém v tom, že co se děti dříve učily jen na základní škole, se dnes táhne pomalu až na vysokou. Úroveň školství celkově dost

klesla a to jen kvůli tomu, že se na žácích snaží někteří lidé jen vydělávat peníze.

Vypadá to, že lidé začali mít více rádi peníze a majetek než lidské vztahy a lidi kolem sebe. No schválně? Jak často se Vám stane, že když Vám chybí třeba mouka nebo vejce, jdete za sousedem a on Vám s naprostou samozřejmostí půjčí, co potřebujete, a ještě si hezky popovídáte? V lepším případě se soused/ka staví po obědě na kávu. Ale to ne, my jdeme radši do nejbližší samoobsluhy a oplatíme zamračený výraz paní prodavačce. Jako by se vytratila lidskost. Možná to má i za následek takový nárůst počítačů a strojů vůbec. Dříve lidi měli jen sebe, takže se museli naučit mezi sebou vycházet. Jinak to ani nešlo. Lidé se dříve ale hodně dřeli. Pracovali od rána do večera a potom ještě doma. Ale také tu vydrželi hodně dlouho a byli relativně zdraví. Děti dříve běhaly celé dny venku a dýchaly čerstvý vzduch. Dnes sedí za počítačem. Nu a v tom lepším případě chodí na nějaké kroužky, které se povětšinou konají někde uvnitř tak, aby se náhodou děťátkům něco nestalo. Kdyby je radši vypustili ven do lesa, děti by se o sebe naučily postarat samy.

Také mám pocit, jakoby lidem občas „zamrzl“ mozek. Tak nějak se vytratil zdravý selský rozum a nahradila jej hloupost a zaslepenost. Možná znám trochu skepticky, ale mě tento stav zkrátka nepřijde v pořádku. Ano, je třeba krásné, že můžeme cestovat a poznávat různé kraje, ale co nám dala příroda? Křídla nebo neskutečně rychlé nohy, abychom stihli vidět celý svět? Dala nám snad auta či letadla, abychom se mohli všude podívat? Ne! Dala nám nohy, abychom ušli tam, kam potřebujeme a starali se o sebe. Člověk, co žije v Africe, by na polárním kruhu zřejmě zmrzl. Ale to je v pořádku, protože on tam nemá co dělat. Nám lidem zkrátka nestačí, co máme. My chceme stále víc a víc. Dnešní doba má nekonečně mnoho možností a tzv. výhod. Otázkou ale zůstává, zda je to správné.

Čím dál tím více se odkláníme od přírody. Ženy začaly chodit do práce a přebírají roli muže a naopak. Kolik se mezi dnešními muži najde opravdových chlapů, jak má být? Jen málo. A je to smutné. Já neříkám, že by žena

měla celý život jen stát za plotnou a žehlit. Ale žena má doma vytvářet domov, když muž postaví dům. Takhle to tu fungovalo po celá tisíciletí a my tato „pravidla“ během posledních sto let celkem slušně ignorujeme. Většina chlapců, co vyrůstá ve městě, neumí už ani vzít sekeru do ruky a nasekat dříví na oheň, natož pak ho rozdělat. Zato přesně vědí, která značka letos leťtí a jaký nejnovější výrobek od firmy Apple si musí koupit, aby byli „cool“. Nechci tímto ale křivdit všem. Sama mám většinu kamarádů, kteří se snaží v tomto světě alespoň trošku bojovat za přírodní zákony, které nám jsou nyní tak cizí. Nejhorší však je, že je neskutečně těžké se z tohoto uměle vytvořeného koloběhu kolem nás dostat pryč. Zapomněli jsme, jak žít. Je to smutné, ale je to tak. Nechci však zase tvrdit, že za dob mých rodičů či prarodičů to bylo o tolik lepší, ale alespoň o trošičku bylo. Je to rok od roku horší a horší. Inovace za inovací posílá náš svět stále více „do kytek“, ale jsou z toho peníze, takže budeme všichni dělat, že je to v naprostém pořádku...

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: žena, 77 let, Horka nad Moravou (Olomouc), tehdy laborantka v Moravských železárnách

Jak to chodilo u vás doma, když jsi byla malá, co dělala doma maminka a tatínek?

No, já když jsem byla malá, tak jsem chodila do takové školky malé, no ale tam nám nedávala ani svačinu ani oběd, to byla jen jedna třída a tam nás paní hlídala, víš, takže mě tam mama ráno zavedla, ta paní nás tam hlídala a pak jsme třeba přes poledne šle dom a zase jsme se tam na odpoledne vrátili.

To byla taková jedna třída pro celou vesnici. No a tatínek byl stolář a dělal, to bylo po válce, takže to ještě byli ti malí soukromníci a maminka chodila

na pole k sedlákům, protože tam bylo pár sedláků a ti je brali na takové ty práce. No a když nebyla práce tam, tak chodila do cukrovaru na kampaň, když bylo hodně řepy.

Maminka se starala o domácnost, to sis nikde nemohla jít pro nějaké obědy, tak maminka vařila, prala, žehlila a otec chodil do práce, abychom měli z čeho žít. Jako děti jsme běhávaly venku a pak jsem začala chodit do školy a ze školy se vždycky udělaly úkoly a pak se běhalo po dědině. V té době ještě nebyly žádné organizované kroužky, až když jsem byla starší.

V kolika sis ty brala dědečka?

Vdávala jsem se ve dvaceti, normální to bylo tak od 18 do těch 20 let, když už se nějaká vdávala v 25 letech, tak se říkalo, že je stará. Měli jsme svatbu na úřadě, ale kvůli stařence — mamince od mého tatínka, která byla velmi nábožná, jsme museli mít svatbu i v kostele. Ona sice týden před svatbou umřela, takže se jí ani nedočkala, ale bylo po jejím.

A ty jsi tou dobou už chodila do práce?

No, to už jsem chodila do práce. Když se vyšla základní devítiletá škola, tak se mohlo jít do učení nebo do práce, a to nám bylo 14 let. A protože naši stavěli barák a měli hodně dluhů, tak já jsem nemohla jít do učení, a abych jim pomohla se splácením, tak já jsem rovnou od 15 let začla chodit do práce. Původně jsem nastoupila do tiskárny a tam jsem byla pár měsíců, ale tam byl hrozně nízký plat, tak já jsem potom šla do TOSu — to byla továrna na obráběcích strojů a tam jsem napřed pomáhala v dílně a pak v půjčovně nářadí. No a to bylo na směny, ranní, odpolední, noční — prostě třísměnný provoz. No a potom jsem onemocněla s nervama, a tak jsem toho musela nechat, ty noční mi dělaly zle. A šla jsem do Letostaveb, tam jsem dělala v garážích puťovky šoférům, no a v té době jsem se vdala, byla jsem na mateřské a to jsem byla 3 roky doma. Pak jsem šla do Moravských železáren, kde jsem dělala 30 let.

A vy jste jak dlouho měli mateřskou?

No, jenom 5 měsíců, kdy pak byly jesle, ale na dědinách gór moc žádný nebyly a nevyužívaly se, to spíš ve městech, protože na dědině měli ty rodiče, a když některá chtěla jít spíš do práce po té mateřské, tak jí to hlídali ti rodiče.

A ty jsi bydlela se svými rodiči?

My jsme měli dvě bytové jednotky, my jsme bydleli původně dole a naši nahoře a pak, když přišly děti, tak jsme si to vyměnili, protože ten byt nahoře byl větší.

No, ještě chci říct, že tatínek mně brzo onemocněl, protože měl cévní onemocnění, a umřel, když mu bylo 62 let. A maminka až v 80 letech.

Kdy se brali rodiče?

V kolikati? No, tak asi v 25 letech, já to přesně nevím, ale mě maminka měla až ve třiceti, oni byli několik let bez dětí.

To tě měli celkem pozdě na tehdejší dobu, ne?

No, měli mě pozdě. A potom za 6 let měli tetu — moji sestru. Maminka měla být nasazená na nucené práce do Německa, a proto se rozhodli, že budou mít další dítě.

A ty jsi mi ještě vyprávěla, že maminka chodila uklízet někam jinam před válkou?

To když byla maminka mladá a vyšla školu, sloužila u sedláka ve své dědině a tam byla nějaký čas a potom si našla práci v Olomouci u Židů jako pomocnice v domácnosti. V té době bylo v Olomouci hodně židovských rodin a kousek od náměstí stála velká synagoga, kterou koncem války vypálili Němci.

A babičko, ty jsi zažila druhou světovou válku? Co si z toho pamatuješ?

Já jsem chodila do první třídy za války, takže já jsem se musela učit němčinu, ale po válce už ne. Já si toho moc nepamatuju, ale když šla fronta, Horka byla hodně bombardovaná, všude se střílelo, a tak jsme tu hrůzu zažili. Kousek od našeho byla obrovská louka, tam se váleli mrtví koně, odpočívali tam vojáci. Byli tam třeba dva tři dny a pak zase šli dál a přišli další. Tak trvalo hodně dlouho, než ty vojska přešly a to už bylo i po válce. Válka už sice skončila, ale někteří němečtí vojáci byli různě poschovávaní, a když se na to přišlo, tak probíhaly různé přestřelky. No, a když spadla bomba i na stařenčin domeček a naši museli postavit nové, tak já jsem šla k mamínčině sestře do Obectova. Oni neměli děti, ale měli velké hospodářství a potřebovali hodně lidí na pole a ti lidi zas potřebovali aspoň jídlo. A protože se mohl dobytek zabíjet, jen když byly nejméně tříčlenné rodiny, tak jsem tam šla k nim jako člen rodiny, aby oni mohli mít obživu pro ty lidi, kteří jim dělali na poli. A tam jsem u nich bydlela tři leta. Pak jsem se vrátila domů a pracovala jsem u nich jen o prázdninách. A i když už jsem pak byl vdaná, tak jsme tam jezdívali pomáhat místo dovolené, protože dlouho nešli do družstva. Pomoc skončila, když nakonec do družstva vstoupili.

A babičko, jak to bylo třeba se staráním se o děti?

O děti se staraly jen ženy na mateřské dovolené — 5 měsíců, ne jak teď, že chodí i muži, to byla záležitost pouze žen. A pokud muž vydělával hodně, tak zůstávaly doma i mimo mateřskou.

Po válce jsme na vesnici žili hodně ten společenský život, mě tak dost zajímala politika, no tak jsem chodila do pionýra, pak jsem chodila do sokola, pak jsem vedla svaz žen a hodně jsme se zajímali o ten život na té vesnici a žili jsme kulturním a společenským životem — jezdili jsme po zájezdech, chodili do divadla, na plesy, zábavy. A vlastně do teďka se pořád stýkám s důchodkyněma, přestože už tam nežiju 30 let a vyvíjíme takovou tu činnost.

Co dělal dědeček, babi?

No, tak on se tak dost věnoval politice, on byl vyučeněj svářeč a dělal v Tatře v Kopřivnici a on byl dobrej svářeč, protože svařoval přímo auta. Když se potom oženil a přistěhoval se za mnou do Horky, tak dělal v železárnách, kde dělal taky svářečskou. Potom byl zvolenej... pak ho uvrtali, že dělal předsedu závodního výboru v železárnách a pak byl několik let ve funkci — předseda obce. U nás doma se tím pádem točilo spousta lidí. Manžel byl taky myslivec a byl mezi lidma hodně oblíbený — byl to takový lidumil. Lidi ho měli rádi, všem chtěl pomáhat a při tom byl nezištněj, takže my jako rodina jsme z toho žádný zisk nikdá neměli. Spíš tomu vždycky bylo naopak.

Jaká byla rozvodovost v době tvé a tvých rodičů?

No, podívej, za mých rodičů to moc nebylo, svatba byla náboženská záležitost tzn. co bůh spojí, to člověk nerozdělí. Takže i když žena kolikrát hodně trpěla, tak stejně od manžela neodešla. Ale když už my jsme byli dospělí, tak to bylo běžnější, protože se hodně mluvilo o rovnoprávnosti té ženy, no tak některá ta žena, když se jí to nelíbilo, požádala o rozvod a tak to začalo. No, ale nebylo toho tolik, jak je toho teď. Nebo aby tak jako někdo žil, jak se říkalo, na knížku, tak to nebylo.

Pamětník 2: žena, 43 let, Olomouc, tehdy sazečka

Jak to chodilo u vás doma, když jsi byla ještě malá? Co dělala maminka, co tatínek, co děti...?

Rodiče chodili do práce a já do školky. Než umřela, tak jsme se ještě žili s mou babičkou. Bydleli jsme v domku na vesnici, takže jsme měli i zahrádku, o kterou jsme se starali. Tam se dělaly všechny různé práce, asi jako na každé zahradě. Já jsem ale nejvíc nesnášela otrhávání rybízu a sbírání mandelínek z brambor... Také jsme měli pronajatou louku, kterou jsme museli sekat, pak nechat usušit a seno jsme schovávali na hůru.

Já jsem neměla vlastní pokoj a musela jsem spát s našima v ložnici. Doma taky nebyla pitná voda, takže jsme pro ni chodili do studny. Já nevím, asi tři sta metrů od domu...? Tatínek byl předseda národního výboru, takže skoro nebyl doma. Maminka byla taky často pryč. Jinak doma samozřejmě vařila, prala, žehlila, uklízela atd. No a my jako děti jsme furt lítaly po venku po dědině.

A když mi bylo 12, přestěhovali jsme se do města, do celkem malého bytu, kde jsme začala chodit do školy. A na střední škole jsem se pak do Horky ještě vrátila, ale ne na dlouho.

Jakou střední školu jsi dělala?

Byla jsem na střední polygrafické, obor sazeč/ka. Původně jsme měli sázet ručně, což mě velmi bavilo, ale časem všechno nahradily počítače.

V kolika sis brala tátů a kdy jste měli mě?

Vdávala jsem se, když mi bylo 24, a ty ses narodila v mých 26. A to jsem tehdy byla jedna z posledních. Když si vezmu své spolužačky ze základky z Horky, tak se všechny vdávaly ve 20 i dřív. Na druhou stranu holky ze základky v Olomouci se vdávaly všeobecně o něco později. Ve městě to chodilo trošku jinak.

Kdo se doma staral o děti? Myslím to tak nějak všeobecně na společnost...

Samozřejmě, že ženy. Dřív se o děti hodně staraly babičky, protože byly brzo v důchodu a asi to braly za samozřejmost. Když se ale podívám zpětně, tak je velký rozdíl v tom, co dělaly babičky, když jsem byla ještě malá, a třeba teď. Dneska jsou všeobecně tak nějak aktivnější a víc se zapojují do moderního světa. Jsou i více otevřenější.

Jak to bylo s mateřskou dovolenou, školkou...?

Pokud si to dobře pamatuju, tak „mateřská“ bývala 2 nebo 3 roky. Ale to bylo trošku jinak než dnes. Tu dobu měl zaměstnavatel povinnost tě po té-

hle době vzít zpátky. My už jsme peníze od státu nějaké dostávaly, ale třeba moje švagrová, která je asi o 10 let starší, nedostávala nic.

Jakou práci jsi dělala a v kolika letech jsi začala vlastně pracovat?

Začala jsme pracovat hned po maturitě, což bylo v 18. Dělala jsme sazečku v Moravských tiskařských závodech. Pár měsíců jsme teda dělala ruční sazečku, potom jsem chodila do korektorny a do roka jsem už dělala písárku na počítači. To jsme měli ranní a odpolední směny, ale když se na nějakou zakázku hodně spěchalo, chodili jsme i na dvanáctky. Do práce jsem nastoupila v červnu a v listopadu, pak byla revoluce, čímž se pár věcí změnilo. Dříve, když jsme se chodili do školy, vyučovali jsme se pro jeden určitý podnik a pak jsme do něj museli nastoupit a zůstat minimálně tři roky. Časem (po revoluci) se to ale změnilo a hodně lidí začalo odcházet.

Jakou práci dělal Tvůj muž a jaký to mělo vliv na rodinu?

My jsme se právě seznámili v práci. Já jsem tehdy pracovala u soukromé firmy a on tam časem nastoupil, protože nedodělal školu. Tam jsme taky dělali zalamování sazby — texty, knížky, časopisy, noviny, inzerce... Ta firma byla v Olomouci, ale my jsme bydleli v Litovli, což je asi 20 km od Olomouce, takže táta pak moc nebýval doma.

Zvonilas na náměstí?

Jasně! Tehdy mi bylo 18, nějaké věci se mi nelíbili a doufali jsme, že se bude dít něco jinak. Ale mě osobně se režim nijak moc nedotýkal. Řešila jsem spíše věci sama v sobě než okolí. Tatínek byl komunista, takže jsme nikdy neměli nějaké významné problémy nebo tak. Ale principiálně jsem s tím nesouhlasila. Tehdy jsem ještě bydlela doma, takže občas kvůli tomu vznikaly nějaké třecí plochy, protože maminka byla v tomhle ohledu dost skeptická a její přítel tak milionkrát víc. Což se mimochodem tak trochu potvrdilo.

V kolika jsi vlastně začala bydlet sama?

Asi v 21 jsem šla do podnájmu, za rok jsem se zase vrátila, protože jedna dcera mamčinu přítele se odstěhovala, ale doopravdy jsem odešla až ve 23

s tvým tátou taky do podnájmu. Náš první byt jsme měli asi v mých 25 letech. No a taky jsme asi půl roku, ještě za svobodna, bydleli u tátových rodičů v jeho pokoji. Babička s dědou byli moc fajn, ale znáš to. Nebyla to vždy procházka růžovým sadem.

Kdy to podle tebe bylo lepší — dříve, nebo teď?

Všechno má své výhody a nevýhody. Nevidím v tom nějaký zvláštní rozdíl. Mě osobně to moc neovlivňuje. Dříve bylo miliony nevýhod, o kterých jistě není potřeba mluvit, ale dneska to není o nic lepší.

Pamětník 3: žena, 62 let, Praha, tehdy švadlena

Jak to chodilo u vás dom, když jsi byla malá, co dělala maminka a co tatínek?

Moji rodiče se brali těsně před třicítkou, což v té době bylo dost pozdě, ale chtěli mít víc dětí. A tak se stalo, že do jejich čtyřiceti nás bylo šest, vždycky jedna po dvou letech. Tím pádem u nás pořád bylo miminko, pořád tam byly malé děti a maminka, přestože byla schopná pracovat, byla s námi doma, ale nezvládala to úplně všechno, otec jí pomáhal, byl při ní, měli se rádi. Měli takový hezký, „kamarádský“ vztah spolu a měli jsme zahradu, takže otec obstarával zahradu a nosil mamě jídlo domů, takže nemusela tolik nakupovat jídlo. Veškeré nákupy obstarával otec, protože mýval dobré známosti a hrozně rád vařil večer kaše nebo taková dětská jídla. Když jsme byly malé, tak nám dost často dělal večere, aby maminka mohla dělat jiné věci. Ona měla zase úklid, pořádek, praní. Nebyla ještě pračka, když jsme byly malé, takže měla dost práce, měli jsme v domě prádelnu, takže tam musela prát ručně, ale i s tím (otec) někdy pomáhal, že šel občas do té prádelny večer. Já mám zkušenost jak z dětství, tak ze svého manželství, že jsme si taky pomáhali s manželem hodně navzájem. Co bylo potřeba, tak manžel taky přiložil ruku k dílu, jak se říká.

V kolika letech ses vdávala?

Vdávala jsem se ve dvaceti, vzala jsem si vojáka, který byl v Krnově na vojně. Takto jsem se ocitla z Moravy v Praze.

V kolika letech jsi začala pracovat a jak to ovlivnilo rodinu?

Já jsem začala chodit do práce hned. My jsme si nemohli dopřávat prázdniny po maturitě, my jsme museli hned nastoupit do práce v červenci. Já jsem nastoupila myslím 4. července, nejdřív jsem musela dělat v továrně na šití a od září už jsem dělala stříhačku pánských obleků, takže pak jsem dva roky stříhala pánské obleky, a když jsem se vdala, tak jsem přešla do Prahy a tady jsem nemohla moc dobře najít práci. Stěhovala jsem se do Prahy už těhotná, takže mě jinde nevzali a zůstala jsem doma a šla jsem do práce, až když nejstarší dcerka měla rok a půl. Našla jsem místo v kanceláři a potom jsem šla na další mateřskou.

Bydleli jste po svatbě s partnerem spolu nebo u jednoho s rodičů?

Ách, bydleli jsme s rodičema! A s jeho bratrem, v jednom bytě, bylo to strašný, nepřála bych to nikomu, ale protože to netrvalo dlouho, necelé dva roky, a že jsem vždycky celé léto byla u svých rodičů, ti mě měli i s dětmi na krku celé léto.

Kdo se staral o děti?

Já, ale protože manžel je měl strašně rád, vždycky se na ně těšil. On chodil do práce strašně brzy a zase dřív chodil z práce. Když jsem byla doma, tak jsem si trochu přidělávala šitím, to on respektoval, a potom jsem začala opravdu pracovat a já jsem chodila později do práce, takže já se o děti postarala ráno, odvedla jsem je do školky, do školy, šla jsem do práce a on se zase vracel ve tři odpoledne, vyzvedl děti ze školky, ze školy a věnoval se jim ty dvě hodiny, než jsem já přišla zase z práce, a večery jsme trávili už společně. I mi hodně pomáhal, když bylo třeba vozit děti, třeba když chodily do sboru. Rád je tam vozil, protože za tu hodinku, co tam byly, si trochu

„poběhal“ venku. Hodně pomáhal, dalo by se říct skoro, že to byla jeho záliba.

Pamětník 4: žena, 70 let, Kroměříž, tehdy účetní

Jak to chodilo u vás doma, když jste byla malá? Co dělala maminka, co dělal tatínek?

Maminka byla žena v domácnosti a až později šla pracovat. Doma zastávala obě role, protože tatínek byl již v mládí hodně nemocný. Práce doma bylo hodně, protože jsme byly 4 děti, což v té době bylo obvyklé a ani tolik žen nechodilo do práce. Nebylo to moc lehké, spíše všelijaké, nechtěla bych to znovu prožívat.

A vy jste bydleli v tomto domě, kde žijete i teď?

Ano, to postavil tatínek, on byl vyučený zedník, takže to postavil vlastníma rukama. Maminka dostala věnem nějaké peníze, tatínek taky něco málo měl, tak si mohli postavit tento dům.

Bydleli jste tu společně i s rodiči?

Jako děčka jsme tu samozřejmě bydlely. Když jsem se vdala, tak jsme se odstěhovali do paneláku. Tam se narodili i oba kluci. Když potom tatínek umřel, maminka si nás všechny zavolala, to už byli všichni sourozenci z domu, a řekla nám, že buď se dům prodá, nebo si ho někdo vezme a bude tam s ní bydlet. My jsme měli známého odhadce, tak jsme se s ním radili, co a jak. On nám tehdy řekl, že buď do toho dáme 100 tisíc, nebo za to 100 tisíc dostaneme. Tak se nakonec tatin rozhodl, že do toho půjde. Nakonec byl rozpočet přes 200 tisíc, ale už jsme do toho šli a začali jsme přistavovat horní patro. Když se oženil starší syn, to už maminka nebyla, tak bydleli dole, než si koupili a spravili vlastní. Když se stěhovali, přišel druhý syn, že čekají rodinu, a tak se tam hned nastěhovali po nich. Takže tento barák je stále v permanenci. Tím, jak se tady střídalo tolik rodin, tak se stále něco spravovalo a rozšiřovalo. Takže když byla vnučka od druhého syna starší,

začalo další stěhování, my jsme šli dolů a oni nahoru. Podmínkou tohoto stěhování ale bylo, že se mi musí zvětšit kuchyň. Ta se rozšířila o nepoužívané chlívy. Společně jsme tady bydleli s maminkou jedenáct let. A ta dycky říkala, že jí to všeci závidijou, že tu bydlíme společně a že jí pomáháme. Protože za ten život toho přeskákala celkem dost, třeba jak byl táta nemocnej, peněz nebývalo a vůbec. Byla to těžká doba.

Obr. 29: Rodinné foto. V zadní řadě stojí druhá zprava moje prababička (maminka babičky Vaňkové, o které se babička i maminka zmiňovaly), uprostřed v první řadě sedí rodiče a zbylí lidé jsou sourozenci. Tehdy jich bylo opravdu hodně.

V kolika jste se vdávala?

Ve dvaceti jsme se brali a letos už jsme spolu 48 let. Dneska když má někdo pětadvacet, tak je to brzo a tehdy to už bylo pozdě. Já jsem si říkala, že asi budu velmi brzy babičkou, ale tím, že jsme měli ty dva kluky, tak se to zas až tak nepovedlo.

Obr. 30: Jak dokazuje tato fotka, i v dnešní době stojí ženy u plotny (ohně) a starají se o děti. Tuto fotku jsem fotila v létě, když maminka vařila na kurzu výroby šamanských bubnů u nás v Těšíkově.

Kdy se brali vaši rodiče?

Maminka měla 21 a tatínek 35. To tak bývalo, že si ženský brali starší muže, protože oni už byli zaopatření, měli třeba i bydlení a peníze a dokázali se o ně postarat.

Jak to bylo s rozvody za vašich let a let vašich rodičů?

No tak za našich rodičů, když to doma moc nefungovalo, tak se to „řešilo“ spíš nějakou nevěrou. Ono se o tom nevědělo třeba jako dnes, ale bylo to tak. A to když se někdo rozvedl, to bylo něco. Ono totiž to pak pro ty ženský bylo hodně těžký, když zůstaly samy s dětma. Nikdo se pak o ně už nepostaral a ony většinou nevydělávaly a staraly se jen o domácnost. No chlapi, ti si to samozřejmě vždycky uměli zařídit. Za nás už to bylo častější. Ženský chodily do práce, takže si na sebe uměli vydělat, a tak se na ty mužský mohly vykašlat. Ale taky to měly ještě dost těžký. Dneska už mají úplně jiný možnosti. No těžko říct, jak je to dobře.

Jak dlouho jste byla na mateřské?

Na první jsem byla rok. Protože jsme chtěli mít nějaké peníze, takže syna hlídali dědečci. Jeden týden byl u jedněch rodičů a další u druhých. To si nedovedeš vůbec představit, jaký to bylo. Já jsem přišla večer z práce, děcko už unavený, takže s ním nic nebylo a všechno věděli dědečkové, jako např. už má první zub, řekl to a to, první kroky, no prostě ohromný. A mně to přišlo strašně líto. Takže když se narodil druhý syn, byla jsem doma už tři roky, protože jsem si to chtěla užít. A protože pak už jsme začali opravovat tento dům, chodila jsem do práce na šest, jezdila děti vypravovat do školky a školy každý den přes celé město moje maminka. Děcka pak už chodily do školy samy, tehdy se o ně člověk vůbec nemusel bát. A když už jsme bydleli tady, děti si klidně hrály na ulici před domem, no a sama vidíš, že dneska už by to nešlo.

Kdy jste začala chodit do práce a co jste dělala?

Do práce jsem šla v 16 letech. Já jsem chodila 8 let do školy a šla jsem tehdy na hospodářskou školu, což je dnešní ekonomka. To bylo na dva roky, tím pádem jsem v šestnácti vychodila školu a šla do práce. Celý život jsem dělala administrativní práci. Já jsem byla v OSP, tam jsem dělala účetní. Pak jsem přešla do fabriky, kde se vyráběly boty, tam jsem dělala rok účetní a potom, když mistr na provoz odešel do důchodu, tak jsem šla dělat mistrovou. Potom tam výroba skončila, to jsem

Obr. 31: Tuto fotografii jsem pořídila, když jsem zpovídala babičku. Jak můžete vidět, nelze ji zachytit, aby něco nedělala.

šla do podobné továrny do Holešova, tu měli Itali. Tam jsem toho měla plný zuby. Tam jsem jezdila na šest hodin a vracela jsem se v šest večer. Tam bylo spoustu práce a oni mi nevěřili, že na to jeden nestačí. A samozřejmě, když jsem odešla, hned tam byly dvě. Pak mi kamarádka z malovny volala, jestli nechci jít k nim, že hledají účetní, a tak jsem souhlasila a zůstala tam až do důchodu. A teď su tady. A to už mám napořád.

Dětství

Magdalena Houžvičková

Úvod

Ptáte se, proč jsem si vybrala za téma zrovna dětství? Každého člověka se dětství jistým způsobem týká, ať chce, či nechce. Každý člověk prožil nějaké dětství, možná dobré, možná špatné. Ale každopádně to na něj mělo nějaký vliv. A já si myslím, že toto období má největší vliv na další vývoj člověka. A jak sám řekl Saint Antonie De Exupéry: „Všichni dospělí byli dětmi, ale málokdo si na to pamatuje.“, tak bych možná i ráda některým dospělým připomněla jejich dětství. A pokud na něj neradi vzpomínáte, tak v této práci můžete alespoň nahlédnout do přinejmenším hezkých vzpomínek mých předků.

Dětství před mým narozením

Jestli chcete, popíšu vám, jak vypadal den jednoho chlapce, který žil dávno přede mnou...

Píše se rok 1932 a chlapec jménem Václav se právě vynořil ze zahřátých dušen. Jeho sestry Rózinka a Boženka už dávno byly pryč. Václav také rychle vyskočil, protože z kuchyně zavoněly čerstvé tvarohové buchty (ty má totiž nejraději) a teplé kakao — dnes má sedmé narozeniny! Václav vletěl do kuchyně a maminka ho do nového dne přivítala velkou sladkou pusou. Celá rodina si vychutnala výbornou snídani. Pak vyrazili společně do biografu na pohádku O drakovi a princezně. Venku mrzlo, až praštělo a všude byl sníh. Když vyšli z biografu, venku padaly velké třpytivé vločky. Zašli si ještě do cukrárny a pak se Václav se svými sestrami vydali bruslit. Cestou potkali spoustu děvčat a chlapců, se kterými si zahráli pořádnou koulovačku. Byli venku dlouho do tmy, ale pak jim byla přeci jen zima, tak se museli vrátit domů.

Doma na Václava čekalo příjemné překvapení. Na stole stál dort se sedmi svíčkami a vedle ležely dva prosté dárky. V jednom balíčku byly bavlněné teplé ponožky a z druhého se vykulil kopací míč. Václav skákal do stropu radostí. Chvilí se sestrami lítali po domě a kopali si s míčem. Museli jít však brzy spát, protože je zítra zase čekala škola. Tak Václav s radostí v srdci spokojeně usnul.

Srovnání s dneškem

Jak se vše mění? Jak žily děti dříve, jak žijí dnes...

Tehdy

Každé generaci se vždy zdá minulé generace lepší, slušnější, schopnější a nevím co ještě. Jako babičky a dědečkové vždycky říkávají: „Joo, to my za mlada jsme si všeho mnohem více vážili.“ A po chvíli: „To když jsem byla mladá jako ty, to už jsem věděla co a jak.“ Nebo: „V tvém věku už jsem uměla vařit!“ A takovéto věty pronese snad každá babička, ať žije v jakékoli době. Co je však na tom pravdy? Já myslím, že starší to neříkají jen tak.

Vím, že to není zrovna optimistický pohled, ale vypadá to, že už se to stává pravdou. Myslím si, že dnešní děti si už neumí samy hrát, tak jako děti dříve. Dříve děti trávily spoustu času venku na hřišti nebo na ulici a to je dělalo otužilejšími, samostatnějšími a odolnějšími vůči svému okolí. Dříve se děti scházely venku a vymýšlely nejrůznější „bojovky“. To, že se děti scházely, umožňovalo malým dětem učit se od starších a takto se jim rozšiřovaly obzory. To vše děti učilo našim přirozeným dovednostem, opatrnosti a obratnosti. Mohly zažívat spoustu dobrodružství, jako kdyby byly vhozeny do víru života.

Myslím, že velký vliv mělo na děti také to, že jim dospělí důvěřovali. Mohly například chodit pro pivo a cigarety. To se teď stává možná na malých vesnicích, a jestli vůbec. Tak děti mohly poznat, jaké to je mít za sebe zod-

povědnost. Ano, dříve byly děti samostatnější a pracovat pro ně bylo normální, ale i přesto dokázaly být dětmi. Lidé se řídili podle indiánského moudra: „Nedávej rybu, ale udič.“ Dítě si mělo vyzkoušet, jak se dělají věci prakticky a ne se jen o tom učit. Byly nějaké tradice a „babkovské“ rady, které se předávaly z generace na generaci. To děti učilo naslouchat přírodě a více ji vnímat.

Dříve bylo hodně filmů nepřístupno dětem. Hodně se kontrolovaly snímky, které šly do médií. V dobách mých rodičů fungovala televize pouze ráno a večer. To znamenalo, že rodiče mohly být doma z práce a vědět, na co se koukají jejich potomci. A nejen to, v televizi potom běželo opravdu jen to, o co lidé stáli. Dříve byly například zakázány všechny erotické filmy. Děti byly často chráněny před drsnými snímky v médiích.

Celkově lidé žili jednodušeji. Rodiče za mlada měli pár neoblíbených jídel, ale většinou je stejně museli sníst. V Čechách byla pouze domácí zelenina a ovoce a pouze před Vánoci se dováželo jižní ovoce. S tím souvisí, že každý měl jen to, co opravdu potřeboval. Přirozeně potom mohly mít děti mnohem větší radost z toho, že od maminky dostaly třeba čokoládu.

Tím, že bylo méně komunikačních prostředků a méně lidí, se lidé mnohem více mezi sebou znali a to je učilo ohleduplnosti a vnímání ostatních lidí. Když to děti viděly u svých rodičů, přirozeně se to od nich učily a také se učily zdvořilosti a úctě ke starším lidem.

Dnes

Dříve, dříve, dříve... A jak je to s dětmi dnes? Na každé věci je vždy něco dobré a něco špatné a tak je to i s dobou.

Vše se myslím odvíjí od rodiče a od toho jak je dětmi brán. Dnes je rodič brán spíše jako kamarád. Myslím si, že je dost sporné, zda je to dobré či špatné. Dítě si může s rodičem otevřeně povídat, svěřovat se mu, můžou spolu mluvit o rodinných problémech. Tímto se děti dostávají více do světa dospělých a často předčasně dospívají, i přesto, že si neprožijí svoje dětství.

Děti ale rády zkoušejí hranice dospělých a tak se může stát, že si dítě začne vytvářet svůj život bez ohledu na ostatní. Takto se pozvolna vytrácí pevná výchova. To, že se rozvolňují pravidla ve společnosti, má za následek, že děti nemají disciplínu. Děti nedokážou dodržovat jednoduchá pevná pravidla. Začínají být často netrpělivé a nedokážou jen tak sedět a poslouchat.

Dnešní děti dokážou mnohem více času strávit u počítačových her nebo u televize. Dítě pasivně sedí před nějakou obrazovkou. Co ho to naučí? Nemusí přemýšlet, nemusí ani překonávat žádné překážky. Dnešní děti umí zacházet s elektronikou. Často se mi stane, že nějaké dítě se mnohem více vyzná v počítači než já. V televizi a na internetu na ně všude vykukuje spousta reklam s mnoho zvuky. To v dnešních dětech potlačuje jejich přirozenou tvořivost a představivost.

Dnes je to tak, že děti mohou na spoustu věcí koukat, a to ani nemluví o drsných záběrech zpráv v televizi. Erotické filmy nebo pořady už dnes také normálně běží v televizi. Stává se pro nás normální, že sledujeme takové snímky, tudíž přestáváme přemýšlet nad tím, co je dobré a co špatné. A hlavně: co jednou vidíme či slyšíme, to se do nás navždy „zapíše“.

Dnes se většinou rodiče nezamýšlejí, co svému dítěti pořídí. Když něco vidí „nafouknuté“ v televizi a dítě to chce, protože to mají všichni jeho kamarádi, tak mu to koupí, aby dítě nebylo mezi ostatními „divné“. Pak se začínají objevovat rodiče, které se snaží své dítě disciplinovaně vést. Nemyslím tím nějakou přehnanou výchovu. Tady jde o individuální přístup. Rodiče například přemýšlí, co by vyhovovalo jednomu dítěti a co druhému a podle jejich povahy jim pomáhat se vyvíjet. Z těchto dětí podle mě mohou vyrůst osobnosti. Netvrdím, že to tak vždycky musí být. Tací lidé se více zamýšlejí nad tím, co dělají a proč to dělají. Nemusí to mít nejlehčí, možná právě naopak.

Dnes si rodiče mnohem více své dítě hlídají. Raději než aby mohlo lézt někde po stromech či si hrát na písku (tam by se jim mohlo něco stát!), vymýšlejí mu různé mimoškolní aktivity, různě se je snaží zabavit. Takto děti přestanou umět hrát si samy se sebou a budou potřebovat neustále někoho, aby je zabavoval.

Dnes jsou časté rozvody. Pokud má rozvedený pár dítě, má buď střídavou péči, nebo je pouze s matkou či s otcem. Takový příklad znám ze svého okolí: rodina se čtyřmi dětmi a rodiče se rozvedli. U dětí teď funguje střídavá péče. U dětí vidím, jak jsou zmatené z toho, jak se oba rodiče nerespektují a každý je jinak vychovává. U některých dětí se začínají objevovat psychické problémy.

V dnešní době je dobré, že děti mají větší možnost rozvíjet svůj potenciál. Lidé skrze blogy a jiné prostředky promlouvají k druhým a učí se sdílet své životy. To nám umožňuje vidět věci z různých úhlů pohledu. Dříve třeba vůbec neexistovaly alternativní školky nebo školy. A když už, bylo to něco divného a lidé to odsuzovali. Dítě tak může vyrůstat v prostředí, které vyhovuje konkrétně jemu. Rodiče mají více možností, kam směřovat výchovu dítěte.

Rozhovory s pamětníky

V této části bych vás ráda skrze rozhovory seznámila se svými rodiči a dědečkem a s tím, jak oni vzpomínají na své dětství.

Pamětník 1: Muž, 87 let, dosažené vzdělání: maturita na obchodní akademii, povolání před r. 1989: účetní v ČSK železárně, stenograf

Co se Ti vybaví při slově „dětství“?

Že jsem byl přťavej, že jsem se musel na dospělé koukat takhle do výšky, zato když jsem vyrostl, tak se zase děti dívaly na mě. Samozřejmě byla tam určitá kázeň, výchova, chodili jsme taky do kostela, což mi neuškodilo. Pak když jsem byl v pubertě, tak to už jsem začal mít jiný zájmy. Jezdil jsem k pratetě na Rakovnicko, tam jsem taky trhal chmel, pomáhal jsem svojí babičce, a když byly, tak jsme sbírali lesní plody. Dítě se nesmí nudit, a když se nudí, tak je to špatný.

S čím jste si hráli?

Jako mrňata jsme dostali medvídka a různé stavebnice. Pak taky vždycky dědeček rozehrál železnou žehličku, a když byla horká, tak ji dal na nějaké prkno a žehlil. To byla těžká žehlička. Ta vážila alespoň kilo. S tím se žehlili obleky, ne prádlo. Pak jsme si hráli s kostičkami a s vláčky, to byly naše nejmenší hračky. Chodili jsme rádi do přírody. Tatínek nám koupil míč a chodívali jsme si kopat na žižkovský vrch. Pak když jsem začal chodit do školy, tak jsem chodil na Union Žižkov a tam jsem s kluky kopal na hřišti. Dědeček a tatínek mě učili bruslit. Měli jsme to asi tři minuty na kluzišťě, tak jsem se naučil bruslit. Pak jsem chodil bruslit na Vltavu. To ještě zamrzávala. Když mě bylo tři a půl roku, byla asi nejkrutější zima. Byl jsem zabalený do deky, koukala mi jen špička nosu a oči a s dědou jsme byli na Vltavě, připadalo mi, že jsme šli aspoň kilometr. To tam projížděly koňský povozy a vozily uhlí, pivo, no všelicos. Tenkrát na to nebyly nákladňáky. Také jsem byl dvakrát na táboře. Tenkrát to bylo pro chudé děti, to byly různé dobročinný tábory.

Když teď vidíš děti, jak si hrají, mění se to nějak?

Já si vzpomínám, že jsme měli kapánek jiný, jednodušší hračky.

Kolik Ti bylo, když byla 2. světová válka, a vnímal jsi to nějak?

To mě bylo třináct. Poslouchali jsme ze začátku zahraniční rozhlas, pak to zakázali, takže jsme neslyšeli nic. Měli jsme strach o tatínka, kterého nám sebrali. Tatínek byl totiž odvážný na řeči a to maminka říkala: „Prosím tě, radši mlč“.

Pamětník 2: Žena, 57 let, dosažené studium: středoškolské odborné s maturitou, povolání před r. 1989: úřednice

Jak jsi s ostatními dětmi trávil čas nebo s čím jste si hráli, kde a jak?

Já si myslím, že jsme měli hlavně více volného času, že nebyla taková móda jako dnes, že děti musí mít různé mimoškolní aktivity, a byla taková doba,

že jsme se mohli volně pohybovat venku. Takže v létě jsme trávili čas na hřišti a v zimě jsme chodili na stadion Slavia, kde bylo kluziště, takže jsme tam chodili bruslit. A pak taky samozřejmě byly kroužky, takže to byly např. hudební školy, ale nebylo to v takové míře jako dnes. Víc jsme trávili toho času, že jsme byli venku. Prostě to byly kuličky, švihadlo, míč, kočárek, panenka... A myslím si, že jsme se mohli svobodně pohybovat po ulicích, že dneska už je to nebezpečný, a proto ty děti mají ty různé kroužky, aby se jen tak netoulaly venku. A asi nebylo tolik, že by se kouřilo, jistě někdo kouřil už na základní škole, ale bylo to něco, co se nesmělo, a skutečně když někdo kouřil, tak se o to zajímala i policie. Nebo když někdo vypadal ošuntěle, tak už to vzbuzovalo pozornost.

Vnímala jsi nějak v něčem komunismus?

Ne, jako dítě ne. Jako děti nás to nějak neomezovalo. Možná ve škole nějaké aktivity, museli jsme chodit do Pionýra, ale odehrávalo se to všechno formou her, takže nás to bavilo.

Co bylo jinak?

Třeba zrovna v našem domě byla mlékárna a tam se chodilo s bandaskou pro mléko nebo nám do papíru navázili tvaroh, máslo a droždí. Jako děti jsme mohly svobodně tatínkovi chodit pro pivo a cigarety přes ulici, nebyl s tím problém. Chodilo se do školy v sobotu. Nebylo takových věcí jako dneska, třeba je jižní ovoce, to se objevilo před Mikulášem a před Vánoci a to se na to stály fronty. Spousty věcí nebylo, jako třeba tolik oblečení. Byla určitě větší bezpečnost. Nechat např. kočárek před obchodem bylo v pořádku. Všeho bylo tak nějak méně, když si vzpomínám na školu na předměty, tak dneska do vás hustí mnohem více informací. Byla televize, která vysílala jeden program ráno a večer. Všechno bylo jednodušší. Bylo naprosto samozřejmé, že když někdo někam vstoupí, tak hezky pozdraví. Běžné bylo, že si lidé podrží dveře, nebo když byl starý člověk v tramvaji, tak ho ostatní pouštěli sednout. Všichni na sebe byli dříve zdvořilejší.

Dostávali jste od rodičů kapesné?

Dostávali, ještě pamatuji, že byly papírové tříkoruny, pětikoruny, desetikoruny a pětadvacetikoruny. A vím, že mi ta tříkoruna stačila na svačinu. A to jsme spíš dostávali ráno, když jsme si třeba neudělali svačinu, nebo jen tak abychom si něco koupili.

Na víkend se jezdívalo za babičkou na Rakovnick. Jezdilo se dřevěnými vlaky, a to bylo všechno dřevěné a ve vagóně se topilo, to jezdila parní lokomotiva. A v Praze jezdily staré tramvaje a trolejbusy.

Dříve byl menší nápor informací a hluku a životní styl byl jednodušší. V naší době byla jednodušší strava, žádné polotovary a chemické trvanlivé potraviny. Ještě dobíhaly ty zvyklosti našich babiček.

V té době se jedly jenom naše potraviny, měli jsme potravinovou soběstačnost, se Západem se neobchodovalo, ten byl náš přímý nepřítel. V zimě bylo zelí, hrušky, jablka, červená řepa, mrkev, celer...

Pamětník 4: Muž, 59 let, dosažené studium: středoškolské odborné s maturitou, povolání před r. 1989: projektant

Na co si vzpomeneš, když jsi byl malý, jak to třeba fungovalo v Děčíně?

Já jsem byl tak malý, že jsem nevnímal, jak chodí život ve městě. Byl jsem pořád s kamarády na ulici. Stavěli jsme bunkry a lítali jsme za holkami. To byly dva nepřátelské tábory: blbý kluci a pitomý holky. My jsme měli výhodu, že jsme bydleli blízko u řeky, rodiče nám to samozřejmě zakazovali, ale tam jsme taky trávili hodně času. Pozorovali jsme lodě, chytali jsme do rukou malé rybičky a vytvářeli jsme jim jezírka. Pak jsme taky chodili za dům, kde byli opuštěné zahrady a domy a tam byl šnečí ráj, takže jsme tam pořádali šnečí závody. Tam jsme také dělali tajemné výpravy do opuštěných domů. Největší dobrodružství bylo, když jsme tam ukradli olověnou trubku, tu jsme potom prodali ve sběru a potom jsme si koupili třeba bonbóny nebo zmrzlinu.

Obr. 32: „Dělali jsme tajemné výpravy do opuštěných domů.“ (kresba Magdalena Houžvičková)

Každou neděli jsem od rodičů dostával dvě koruny. Jednu korunu jsem si nechával na kino. To byla vždycky od dvou hodin pohádka a tam chodilo celé město. Mezi naším domem a kinem byla nebezpečná cikánská čtvrť, někdy jsme se tam museli s rukama probíjet skrz cikáňata.

Každý měl vždycky jednu košili, kalhoty, boty a kožený křusky na zimu. Nějaké speciální oblečení na různé aktivity to neexistovalo.

Pamatuji se, že pokaždé se v sobotu večer jezdilo na chatu. Jak jezdívali všichni, tak byl vždycky přečpaný autobus, a když těch lidí bylo opravdu moc, tak se přistavil vlečňák. Jezdívalo se na jeden den, takže v neděli večer jezdili zase všichni zpět do města za prací. Tehdy nestudovalo tolik lidí, takže se poznal učeň od studenta podle řeči a vulgárních slov. Lidé k sobě tehdy měli mnohem blíž, díky životnímu stylu.

Závěr

Já si myslím, že naše babičky mají docela pravdu. Netvrdím však, že to, co jsem tu vypsala, musí být vždy pravda. Lidé jsou různí a s tím i jejich názory, zážitky, životy... Jde jen o další střípek mozaiky lidských názorů. Co k tomu dodat? Že by i v životě platilo, že v jednoduchosti je krása?

Dětství

Denisa Springerová

Má ročníková práce se vztahuje na téma Dětství. Toto téma jsem se snažila rozebrat ze všech možných úhlů. Snažila jsem se dozvědět, jak probíhal běžný den dětí v mém věku tehdy, jak dříve byla stavěna rodina, jak byla zajištěna materiálně včetně hraček a oblečení. To vše z pohledu jiných časových období. Rozhovory jsou shrnuty v kapitole popis dřívější doby na základě rozhovorů a mé srovnání s dneškem a názor na tato období v kapitole srovnání tehdy a dnes. Přeji příjemnou zábavu při čtení.

Popis dřívější doby na základě rozhovorů

Popsat situaci před mým narozením jenom z informací, které jsem se dozvěděla z rozhovorů, je dost těžké pro člověka s tak malou dávkou představitivosti, jakou mám já. Každopádně dětství bylo tehdy svým způsobem volnější a zároveň přísnější. Víím, dosti se to vylučuje, ale asi neexistuje slovo, které by bylo schopno můj postoj k tomu dostatečně obsáhnout. Z rozhovorů jsem se ale dozvěděla následující.

Děti byly více nezávislé, a to díky práci rodičů. Rodiče pracovali od rána a až večer se vraceli domů utahaní. Často také do práce dojížděli a málo z tehdejších rodin mělo auto na dopravení se do zaměstnání. O děti se mezitím staral zbytek rodiny. Babičky, dědečkové, prarodičové, tety atd. Dítě tedy bylo vychovááno celou rodinou a nejen rodiči. Celá rodina mu předávala životní zkušenosti a vyprávěla příběhy o chybách, jakých se ve svém životě dopustili, což na dítě v tehdejší době mělo velký vliv. Co se týče rodinné soudržnosti, jistě spolu rodinní příslušníci trávili o mnoho více času. To bylo hlavně vlivem společného bydlení a vícegeneračních domů, kde se žilo. Sourozenci spali ve stejných pokojích a nikoho by zřejmě ani nenapadlo, aby rodiče spali odděleně. To vedlo k menšímu soukromí, ale také k lepší soudržnosti celé rodiny. Méně tajemství, hádek a podrazů. Když se něco

řeklo, muselo to být uděláno hned, kvalitně a hlavně bez odmouvaní, zkrátka bezkompromisně. Ať to stálo, co to stálo a dítě se mohlo vztekat, jak chce, a nebylo mu to nic platné.

Dítě mělo respekt ke svým rodičům, pro něj to byli osobnosti, které už v životě něco zažili, a mají tutíž zkušenosti. A tak domácnost běžela. Každý měl přidělenou svou část práce. Každý dodržoval svůj díl práce v domácnosti. Aby to nevypadalo, že se vše točilo jen okolo práce, i když to byla určitě jedna z nejdůležitějších věcí té doby, byla tu škola a volný čas. Škola se brala vážně a ani učitelé se se svými žáky tzv. nepatlali. Spousta lidí si asi vybaví přísného Igora Hnízda z Obecné školy a jeho rákosku. Pokud jde o volný čas, tak ten se točil hlavně okolo přírody a přátelů. Zkoumalo se okolí, vařilo se z bláta a hrály se hry. Přinést na hřiště tzv. kopačák, to už bylo něco.

Dětem tehdy tolik nezáleželo na majetných předmětech. Hračky jistě nebyly samozřejmostí. Často se vůbec nekupovaly nýbrž vyráběly svépomocí. Stačila šitá panenka, kostičky ze dřeva a kolikrát tyto hračky učinily děti nejšťastnějšími. A když se objevila knížka nebo gramofonová deska, bylo to jako svátek. Když už jsem tu napsala o věcech vyráběných svépomocí, jistě do této kategorie patří i oblečení. Nakoupily se látky, knoflíky a časopisy se střihy a šlo se šít. Často už odmalinka si holčičky šily oblečky pro panenky. Vždyť nosit něco „trendy“ chtěl asi každý a ušít si to podle sebe byl svým způsobem luxus. Určitá svoboda v zavedené konvenci.

Co se týče hudby, tam se to takto říci nedá. Bylo, co bylo, a to se poslouchalo. A to stejné bylo s televizí, která byla omezena jen na pár hodin sledování denně. Co se týče jídla, jedlo se společně jako rodina a u stolu. Bohatost jídel nebyla taková jako dnes, ale o víkendu bylo maso a něco sladkého, například buchty.

Srovnání tehdy a dnes

Teď se tedy dostávám do části, která se mi bude psát lépe než ta předchozí. Začnu tedy asi stejným postupem jako v minulé kapitole a tou je rodina, která má s dětstvím společné úplně všechno. Samostatost dětí dnes je podle mě dost špatná. Děti jsou závislé na rodičích, i když si to samy nechtějí přiznat více, než tomu bývalo.

Rodiče jsou dnes ochotni obětovat pro děti všechno včetně zaměstnání nebo se rozhodnou pracovat doma, aby mohli být svým ratolestím na blízku. Přiznejte si, kdo by tohle dříve udělal? Hlídací babičky už dnes také nejsou úplně samozřejmé. Mnohdy bydlí rodina od babičky dost daleko, a ne ve stejném domě, jak tomu bývalo. Takže dnes už zdaleka nemá na dítě vliv celá rodina.

K babičce se jede jednou za čas na víkend a na prázdniny, sotva ale tenhle krátký čas využijí k výchově a předávání moudr. Sourozenci se dnes jenom hádají a v takovém případě chtějí být co nejdále od sebe, a když mají společný pokoj, je to pro ně peklo, protože už spolu neumí vycházet. Samé hádky a závistivost, to dnes hodně hýbe lidmi. Když se nad tím tak zamyslím, příčinou toho může být, že se lidé dnes hrnou do společného života moc brzy a mnohokrát se ani nestačí za krátkou dobu pořádně poznat. To později přináší hodně hádek a následně rozvodů a zlomených srdcí. A hlavně to má velký vliv na děti a na to, jak se chovají.

Rodinné problémy si vybíjejí jinde svojí agresivitou vůči ostatním. Dítě je dnes v rodině jako střed vesmíru. Všechno se musí točit jen okolo něj, a když není po jeho, to je potom mazec. Potom přichází scény v obchodech a válení se na zemi jenom kvůli tomu, že miláčkovi nekoupili lízátko, které tak strašně chtělo. Řev přes celý supermarket a trapas je na světě. Odsuzující pohledy ostatních, ze kterých jen můžete poznat, jak si myslí, že neumíte své dítě vychovat. Takhle situace asi vypovídá o postoji dítěte k rodiči. Ano, respekt tu jistě je, ale často až když jde opravdu do tuhého a dítě vidí vzteky běsnící matku s vařečkou v ruce, jak jde proti němu.

Povinnosti dítěte doma už taky nejsou nějak velké. Bohužel znám svůj případ, kdy si sotvakdy dokážu vzpomenout na vynesení odpadků a často slyším, jak s ničím nepomůžu. Když přejdu na téma škola dříve a dnes, tak zde také vidím velké rozdíly.

Podle mého názoru se dnes od dětí jako od studentů čeká více znalostí a hlavně daleko větší umění jazyků, protože ty jsou dnes velmi důležité. Jak víme, jazyky dnes zasahují do všech částí lidského života. Jinak je ale celkově chování žáků úplně jiné. Zním to ze své zkušenosti, kdy jsem byla v malá a na chodbě se mi náhodou povedlo potkat deváťáka, rychle jsem odvrátila pohled a největším přáním bylo stát se na tu chvíli neviditelnou. Minulý rok, když jsem byla deváťáčkou, jsem šla po chodbě a div jsem se já sama nezačala těch malých dětí bát. Některé se jednoho dne rozhodly, že pokousají mého spolužáka, a tak se na něj společnými silami vrhly a kousaly. Nikdy by mě nenapadlo, že se to může až takhle změnit. Volný čas teď všichni tráví úplně jinak, než tomu bývalo.

Děti jdou domů, sednou k počítači nebo televizi a tam se usadí, dokud není pozdě a nemusí jít spát. Málokdo sportuje a děti méně čtou. Hmotných věcí už si neváží. Bývá tomu tak na začátku, když dítě něco dostane a má z toho strašnou radost a vypadá to, že by s tím klidně i spalo. A pak za pár hodin už hračka omrzí. Dřevěné kostky už dneska taky moc nezabaví, spíš se dožadují tabletek a mobilů a podobných vymožeností.

Oblečení se dnes kupuje často velmi drazo a málokdo už si na sebe šije či plete. Zašít díry už také neumí každý. Téma hudby je dnes velmi široké. Je nepřehledně mnoho stylů, každý si může vybrat, co má rád, a stáhnout se to dnes dá úplně kdekoliv. Tak jako je to s hudbou, se to změnilo i s televizí. Televize dnes běží prakticky nonstop a můžeme si vybrat z mnoha programů. Rodiny už dnes nejedí společně, jak tomu bývalo, ale často právě u televizi nebo se občas kvůli práci nesejdou vůbec. Dnešní rodiny jedí bohatěji, ale také více nezdravě.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: muž, 68 let, Česká Republika, tehdy vedoucí plánovacího oddělení

Jak vypadal tvůj běžný den?

No, v tvém věku jsem byl zrovna na internátě v Přerově. Vstávali jsme v šest hodin, měli jsme rozcvičku, po rozcvičce jsme uklidili ložnici, kde nás spalo čtrnáct na pokoji, a šli jsme na snídani. Po snídani jsme šli buď do školy, nebo do práce. Jako učňové jsme měli vždycky tejdenn práce a tejdenn školy. Když jsme se ze školy nebo z práce vrátili na internát, tak vycházky jsme měli jenom ve středu od tří do sedmi a v neděli do půl devátý, abychom stihli jít do biografu, a jinak jsme byli zavřený na tom internátě. Po tom návratu jsme měli chvíli volna, potom samostudium. Seděli jsme v učebně, každý sám v lavici a tam na nás dohlížela vychovatelka, jestli koukáme do učebnic a jestli píšeme úkoly, a tak jsme se připravovali do večere na další den. Po večerí bylo osobní volno, v devět písikli večerku, do devíti jsme si mohli číst knížku, no a v devět zhasli a spali jsme. A špinavé prádlo jsme si posílali balčkama, takže špinavý prádlo, čistý prádlo, všechno to šlo poštou.

(pamětník se posmívá poštačkám)

Nastoupil jsem tam prvního září, to mi bylo čtrnáct a půl a domů jsem jel až na Vánoce. To mě akorát chytla puberta a za ty tři měsíce jsem vyrostl o patnáct čísel a já jsem tam jel ve svém dětském oblečku a ten jsem neměl celou dobu tam na sobě a najednou jsem měl tříčtvrteční rukávy, a jak jsem se oblíkl do kalhot a ohnul jsem se, tak mi praskl celej šev. Pak jsem se plížil do vlaku a v Praze jsem čekal, až se sešeří, abych mohl jít domů.“ Děda se směje na celé kolo. „A pak jsem jel až na jarní prázdniny domů. Za tu práci jsem dostával prvním rokem 35,- a v druhým 45,-. No, a takhle jsem tam byl dva roky na tom internátu. To byla učňovská škola jemné mechaniky a

optiky speciálně pro fotoaparáty. Na vojně se aspoň dalo utéct, ale tady ne. Jenom když jsme byli zadobře s vychovatelkou, tak nás pustila vedle do obchodu a tam jsme si kupovali mražený pyré a to jsme chroupali.

Jaké jsi měl oblíbené hračky?

No, já jsem vlastně ani hračky neměl. Pro mě byly všechny narozeniny, Vánoce a svátky jako dárky knihy. Později byly moje oblíbené hračky výbušniny, rakety a takový. To bylo po válce, tak to se dal všude najít střelnej prach. Ale opravdu jsem si nedokázal představit narozeniny bez knihy. Jednou mi teta poslala husu, kterou jsme měli na balkóně, a ta musela bejt pořád v krabici, aby nechodila a ztloustla.

Jaké jsi nosil oblečení?

No, matka nám šila košile, trenýrky a pletla na nás svetry. A největší módní pecka byla, když táta někde dostal padák a matka nám z toho našila hedvábný košile, který barvila duhovejma barvama. Trička s nápisama, ty nebyly vůbec, jediný moje tričko bylo na spartakiádu.

Sportoval jsi?

No, na tom internátě jsme měli ranní rozcvičku a v roce 1960 jsme měli spartakiádu, takže jsme na ni nacvičovali celej rok. Ten internát, to byl bejvalej klášter, no a tam byl dvůr a tam jsme každej den ráno a odpoledne nacvičovali. My jsme prostě žili na tom internátě a nesměli jsme ven. Jedině když jsme šli ven, tak do fabriky a to byly tři kilometry cesty. Sportovní kroužky tam vůbec nebyly.

Jaké bylo tvé oblíbené jídlo?

Na tom internátě vždycky byl chleba a marmeláda, tam v rohu jídelny stál hrnec a nakrájenej chleba. No já jsem tam nejedl ty blafy moravský.

(manželka pamětníka zpozorovala, že se mluví o jídle, a i přes mé protesty nosí jídlo na stůl)

No a oblíbené jídlo byly buchtičky se šodo, to byl velkej piškot a polili to nějakým tím pudinkovým krémem. Obědy jsme vlastně vůbec neměli, ráno nám vždycky dali rozkrojený zeměle, v nich sýr, salám a to byl náš oběd.

Poslouchal jsi písničky nebo rádio?

No, měl jsem krystalku zašitou v polštáři. Jsem vzal z telefonního automatu sluchátko, koupili jsme na to jednu diodu, to se napájelo a ještě tam byly dráty a nahoře nade mnou na palandě byla drátěnka, tak to byla anténa, sice se to nedalo ladit, ale po večerce jsme aspoň měli co poslouchat.

Jak jsi trávil prázdniny? Jezdil jsi na tábory?

Ano, jezdil jsem každě rok na pionýrský tábory. Tak třetina prázdnin byl ten tábor, třetina s rodičema na chatě a třetina u tety na venkově na statku.

Pamětník 2: žena, 54 let, Česká Republika, tehdy umělkyně

Jak probíhal Váš běžný den? Jak jste trávila volný čas?

Když se vrátím do dřívějšího věku, tak tím, že jsem vyrůstala na vesnici, tak jsem byla obdařena hlavně dvěma věcmi. Za prvé přírodou a za druhé tím, že rodiče odjížděli za prací brzo ráno a pozdě se z práce vraceli, tak jsem sice byla pod dohledem babičky, ale čas jsem trávila s kamarády, což podle mě dnešním dětem chybí a pro nás to bylo lepší v tom že jsme byli komunita věkově různě starých dětí od nějakých šesti až do osmnácti let. Na tý vesnici byl takový plácek, ze kterého se stalo takové hřiště, a tam se většinu mého dětství odehrávaly ty odpolední činnosti. Jinými slovy, kdokoliv kdykoliv neměl co dělat, tak když přišel tam, tam se vždycky něco dělo. Hrál se volejbal nebo se jen tak povídalo. Já si na to vzpomínám jako na úžasnou věc a přála bych to všem dětem. Ale kdybych měla mluvit o věku, ve kterém se teď nacházíš ty, tak já jsem velice brzo začala věnovat čas muzice. Od druhé třídy jsem vlastně dojížděla pětkrát týdně do devět kilometrů vzdálené střediskové obce, kam jsem chodila na klavír. To bylo díky mámě, která dokonce před tátou schovávala složenky, a tím mě podporovala. Pak

jsme se přestěhovali do Martina, začala jsem jezdit na soutěže a začala jsem mít úspěchy. Díky muzice jsem prožila ty nejkrásnější životní okamžiky. Já jsem hudbě věnovala všechno a dostala jsem to zpátky hned několikrát.

Jak se podle Vás změnila výchova dětí?

Když jsem byla já dítě, tak moji rodiče byly stejně zaměstnání, co se týče času jako rodiče této doby. My jsme si jednoduše některé věci nedovolili. Pro nás rodiče, to byl opravdu pojem a některé věci jsme nedělali jen proto, protože jsme se jednoduše báli je udělat. Měli jsme respekt. Já mám před očima tři generace dětí. A tady vidím ten posun ve výchově, ty důsledky a dovolím si tvrdit, že děti postupně ztrácejí autoritu. Táta když se na nás ošklivě podíval, tak jsme zalezli do kouta a přesně jsme věděli, co můžeme, a co ne. To byl prostě přirozený respekt. Dospělý byl v očích dítěte autorita. Máma byla ta, co nás před tátou chránila.

Jaké jste dělala domácí práce?

Neexistovalo, aby když přišli naši z práce, nebylo umyté a uklizené nádobí a zameteno. Tenkrát nebyly vysavače. Když jsem byla v sedmé třídě a moje máma šla na operaci, tak jsem musela vařit. Byla jsem první v pořadí, a tak o tom se mnou nikdo nediskutoval. Prostě to tak bylo. A jelikož jsme neměli žádné ústřední topení, tak muselo být naštěpané a nanošené dříví, aby bylo připraveno k zátopu.

Jaké jste měla oblíbené hračky?

Já, jelikož pocházím z velice chudé rodiny, tak jsme si velice často vyráběli věci svépomocí. Můj brácha dostal k Vánocům tank, já panenku a to bylo všechno. A byli jsme nejšťastnější a radovali jsme se z těch dáreků celý rok.

Jaké jste nosila oblečení, šila jste si?

Já jsem začala šít ve třinácti letech, protože jsem chtěla mít věci jako mají jiní. S mámou jsme kupovaly časopisy a střihy. Když jsem chtěla mít něco „in“, tak jsem si to ušila. Já si pamatuju, jak když jsem byla v osmé třídě, tak začaly být moderní úzké kalhoty a velké kostkované kárované košile. Já

tenkrát jsem nevěděla, co dřív, protože všichni kluci ze širokého okolí věděli, že šiju, a tak si ke mně nechávali dávat zužovat kalhoty, protože jsem to uměla.

Jaké jste poslouchala písničky?

No, poslouchala jsem, co bylo. Takže třeba máma když dostala výplatu, tak místo toho aby koupila flákotu masa, tak koupila desku, a to bylo něco. „Usmívá se paní Mravcová.“ To byl Gott, ale tím že jsem byla na Slovensku, tak to byly výhradně slovenské hity a nejvíc to bylo rádio.

Jaké bylo Vaše oblíbené jídlo?

Naše oblíbené jídlo, tím že bylo málo času, tak se vařily jídla z jednoho kastrolu a ty se v průběhu týdne jedly dvakrát, třikrát. No a v sobotu nebo v neděli pak bylo maso a v neděli se peklo něco sladkého, buď buchty nebo piškot. A tím, že jsem vyrůstala na Slovensku, tak to byly hlavně brambory, fazole a zelí. Jedli jsme velmi zdravě. A to opravdu nejoblíbenější jídlo byla asi fazolačka a zelňačka.

Pamětník 3: žena, 46 let, Česká Republika, účetní

Jak vypadal tvůj běžný den?

To bylo ráno vstát kolem těch třičtvrtě na šest. Hodina cesta do školy na Smíchov, kam jsem pravidelně chodila později. A matikář u skříněk kontroloval pozdní příchody a já jsem tam přišla, tak prohlásil, že teď už může jít, že spolu půjdeme do hodiny, že už konečně může jít učit. Školu jsme měli do tří, čtyř hodin. Odpoledne se šlo většinou domů a hodně se rýsovalo, občas jsme to domů brali přes nějakou tu vinárničku. Nebo když kluci hráli zápas, tak se jim chodilo fandit. Ty odpoledne jsme se šli z té školy někam sednout nebo projít po Praze a pak, když se přišlo domů, tak tam jsem nejvíc času trávila rýsováním a nákresama. Potom byla společná večeře, protože máma vyvařovala, a potom jsem si zalezla do pokojíku, tam jsem si po-

slouchala rádio, četla a u toho se učila nebo jsem si šila a pletla. Televize moc ke koukání nebyla, tak jediné když šly sportovní přenosy.

Jakou jsi poslouchala hudbu?

Nejvíce jsem poslouchala rádio, kde když se občas podařilo naladit zašumění německé stanice, tak to bylo úplně nejlepší. Nebo občas když kluci přinesli kazetu s nahranými písničkama, tak jsem si ji pouštěla pomalu do prodření. Jinak jsem nejvíce poslouchala Mekeyho Žbirku, Elány a nejvíce Queeny.

Jaké si měla oblíbené hračky?

Měla jsem plyšového psa který se jmenoval Žeryk podle Hurvínka. Vždycky to byli plyšáci a hlavně mončičáci.

Jaké jsi nosila oblečení?

Když jsme šli na praxe na stavbu, tam jsme museli mít takovej ten bílej mundúr a na hlavě helmu, kterou jsem si ovázala růžovou mašlí. Hlavně jsem si oblečení šila a pletla sama, k tomu jsem si vytvářela doplňky. Přebarvovala jsem si cvičky. Pak jsem chtěla šálu s velkejma střapcema a tomu se nejvíce podobal ubrus, takže z ubruse se stala šála. Hodilo se všechno. Pak ve třetáku jsem byla na měsíc ve Švýcarsku, tam jsem se oblíkla na několik let. Koukala jsem tam, co se nosí, a kopírovala to. Si pamatuju, že když mi sousedi přivezli z Londýna bundu na suchej zip, tak to bylo něco. To všichni chodili a zkoušeli si to rozepínat a zapínat a líbil se jim ten zvuk.

Jaké si dělala sporty?

Na základce jsem hrála chvíli basket, pak na střední už tolik času nebylo. Přes léto to bylo kolo a badminton a přes zimu lyže. Když jsem chtěla lyže, tak se na ně stálo dva dny před obchodem. No a běžky byly nutné zlo. Na veřejce jsem zase hrála basket a potom korfbal, vždycky to byly ty míčové hry. Jinak jsem chodila cvičit s hudbou.

Jaké bylo tvoje oblíbené jídlo?

Určitě to bylo něco sladkého. Nejvíc buchtičky se šodo a pak dědovo kuřátko nebo bramborovej salát. A když jsem byla v tom Švýcarsku, tak tam jsem ochutnala pizzu, to bylo něco, co u nás nebylo, a pak jsem zbožňovala sýrové fondue kam se namáčel chleba, a s dobrým vínem to bylo něco.

Jak jsi trávila prázdniny? Jezdila jsi na tábory?

Na tábory jsem jezdila od první třídy každé léto, pak i na zimní tábory, tam jsem byla jako vedoucí. V létě jsem taky jezdila jako vedoucí. O prázdninách jsme jezdili někam za Prahu a dělalo se hodně na zahradě. V létě jsme chodili po rybnících a pak hodně brigády. To byly bramborový brigády. Tam jsem se poprvé dostala ve čtvrtáku a vím, že tam mě můj učitel na beton začal nemít moc rád, protože jsem navedla traktoristu, aby po něm házel brambory, jenže on po něm začal házet kameny. A když jsem o prázdninách chtěla jet znovu do Švýcarska, tak mi to ředitel nedovolil. To abych mohla vyjet ze země, tak jsem potřebovala potvrzení od všech možných lidí, a i přes to, že byly prázdniny, tak jsem nedostala potvrzení od ředitele.

Závěr

Díky této práci jsem lépe poznala lidi okolo sebe a dozvěděla se něco nového z jejich životů. Měla jsem možnost porovnat podmínky žití dnes a v minulosti. A myslím, že toto nikdy není na škodu. Závěrem bych chtěla poděkovat za pomoc při zhotovení této práce učitelům Tomáši Chvátalovi, Lence Bártíkové a Milanu Horákovi.

Dětství

Julia Kretinina

50.–60. léta (Ukrajina)

Život na Ukrajině byl celkem těžký, jelikož se žilo za komunismu. Ne že by za všechno mohl komunismus, ale také se na tom podílel, ale měl i dobré stránky. Co se týče dětství, tak to bylo pro děti celkem náročné, jelikož děti musely kromě chození do školy ještě pracovat. Pracovaly doma, uklízely, staraly se o domácnost, dobytek a všechno možné mezi tím, kdy rodiče byli v práci. Samozřejmě se rodiče o děti starali, jak mohli, ale kvůli tomu, že museli pracovat v zemědělském družstvu a pak ještě udělat něco v domácnosti, tak čas na děti moc nezbyval. Děti skoro vždy zůstávaly doma samy. Starat se o sebe musely samy, se školou jim nikdo nepomahal, vařily doma samy, a co se týče dětí, které žily na vesnici, tak ty to měly ještě těžší, protože toho musely dělat ještě dvakrát více než děti ve městě (např.: musely se starat navíc o zahradu, dobytek, dům... aby si něco uvařily, musely dojít pro dříví).

Nejenom na vesnicích byla celkem bída, ale ve městě také. Rodiny měly obvykle hodně dětí a postarat se o ně nebylo zrovna to nejlehčí. Obvykle byl nedostatek peněz na oblečení a různé věci tohoto typu. Na vesnici byl obvykle dostatek jídla, jelikož lidé měli domácí potraviny a suroviny a všechno si vyráběli a pěstovali sami. Třeba s takovou potravinou, jako je chleba, měli lidé všude problém a na vesnici také. Chleba lidé obvykle kupovali, ale aby ho koupili, museli vystát obrovskou frontu a pro chleba posílali děti, protože rodiče neměli čas. A chudáčci děti měly stát ve frontě lidí, kde se všichni mačkali a lidem bylo jedno, že jsou to malé děti. Každý se snažil postarat o svoji rodinu. A někdy děti přicházely domů dokonce bez chleba. Ale třeba v šedesátých letech v obchodech už prodávali salám, máslo, smetanu a hodně jiných potravin.

Co se týče sladkostí, tak tehdy byly sladkosti skoro jenom v podobě přírodních sladkostí. V obchodech toho také nebylo moc. Byly třeba nějaké sušenky a lízátko. A ty se také moc často nekupovaly. A když se kupovaly, tak to bylo velmi zřídka. A peklo se jenom na nějaké svátky a slavnosti. A to, co se peklo, byly nějaké sušenky a buchtičky a toť vše.

Co se týče domácnosti, bylo to také velmi komplikované. Děti a rodiče obvykle spali v jednom velkém pokoji a všichni spali na slaměných matracích, ve kterých bylo plno hmyzu a brouků. Když budeme mluvit o obyčejných lidech, ti hezký nábytek moc nemávali, spíše se starali o to, aby vůbec něco měli. Na tohle vše si děti stěžovat nemohly, protože chápaly, že rodiče pracovat prostě musí, jinak to bude velice špatné, jestli pracovat nebudou.

Co se týče třeba materiálních věcí, tak tehdejší děti hračky jako takové neměly. Hrály si třeba tak, že si vzaly nějaký provaz a přes něj skákaly, nebo si panenku udělaly samy, udělaly si ji třeba z hádříku. V zimě často lyžovaly a hrály si se sněhěm. Děti nemohly často chodit ven, jelikož toho měly hodně na práci i mimo chození ven. Ráno vstávaly, šly do školy, když se ze školy vrátily, musely vypracovat domácí úkoly, pak musely udělat něco v domácnosti (když to byly děti na vesnici, opět musely udělat dáleko více než děti ve městě) a jenom pak mohly jít ven. Ale na druhou stranu měly dětství šťastné, protože byly můžeme říct „svobodnější“. Neměly v hlavě tolik nepotřebných věcí. Tehdy lidé moc nekouřili, nepili a hlavně nebrali drogy, protože byli zaměstnaní jinými věcmi a nezabývali se takovými věci, jako jsou drogy a návykové látky. Rodiče se o své děti nemuseli bát. Všude byla čistota. Všechno bylo zdravé a čisté. Víc času lidé trávili v přírodě.

70.–80. léta (Ukrajina)

Za těch 10–20 let se v Ukrajině hodně věcí změnilo a dětství už nebylo takové jako v 50.–60. letech. Provedlo se hodně změn a reforem, ale bylo to stále za komunismu. Jedna z reforem a změn hodně výrazných byla školka. Dříve děti školku neměly, do školy chodily od sedmi let a měly celkém 8–9

tříd, ale v letech 70. najednou děti měly 10 tříd a školku. Děti měly ve škole kroužky, na které mohlo chodit každé dítě. Byly různé sportovní kroužky a kluby. Děti se začaly rozvíjet víc a víc. Přístup k dětem se změnil. Děti se vychovávaly v komunismu a ve školách byli „pionýři“. Pionýři měli uctívat komunistickou vládu, prosazovat ji a nesměli ji odmítat. Museli se dobře učit, být ve všem a ve všech oblastech úspěšní. Díky tomu, že měly více tříd a ještě k tomu různé kroužky a k tomu ještě více hraček, jejich život byl plnější a pestřejší. Co se týče samotných dětí, tak ty obvykle byly dobře vychované. Rodiče děti obvykle trestali, a když někdo udělal něco špatného, tak za to byl potrestán. Trestat mohli i učitelé, měli stejná práva jako rodiče. Učitelé se považovali za druhé rodiče. Jak učitelé, tak i rodiče byli přísní, protože chtěli z dětí udělat úspěšné lidi. To byly snad největší a nejvýraznější změny, co se týče dětství.

Hodně věcí se změnilo a to i v oblasti hraček. Děti si najednou měly s čím hrát a hračky se prodávaly v obchodech. Vyráběly se autíčka, panenky a hodně různých druhů hraček. V domácnosti byly také změny. Děti už nemusely tolik pracovat doma, chodily do školky a školy. Měly víc času na hraní a na sebe. Tím, že i domácnost se rozvíjela a modernizovala, děti si mohly hrát i po škole a chodit na kroužky místo toho, aby se tolik zabývaly domácností. Samozřejmě pracovat a pomáhat v domácnosti také musely, ale ne tolik jako dříve. I rodiče měli dokonce více času na své děti. Třeba i lidé na vesnici mohli pracovat někde ve městě a vydělávat si peníze a ne jenom plnit hodiny v zemědělském družstvu. Ale i přesto, že rodiče pracovali, byl nedostatek finančních a materiálních prostředků v hodně rodinách. Jako dříve měly rodiny hodně dětí a postarat se o všechny bylo celkem těžké. V téhle době to samozřejmě bylo daleko lepší než v 50.–60. letech. A více a více rodin si mohlo dovolit více věcí, protože už nebyla taková všeobecná bída jako dříve. I s jídlem a sladkostmi to bylo daleko lepší. V obchodech jste mohli najít skoro vše, co jste si přáli. Třeba chleba, se kterým dříve mívali lidé problém, už byl samozřejmostí a ničím výjimečným. Děti už nemusely vystávat takové fronty v obchodech, protože všeho bylo dostatek. Sladké už nebylo něco výjimečného a jenom na slavnosti a svátky, v obcho-

dech ho bylo spousta a různé druhy. Ovoce, buchtičky a lízatka už najednou nebyly jediný sladký. Začaly se vyrábět různé sladkosti jako třeba zmrzlina, bonbony a hodně dalšího. Děti si mohly dopřát dáleko více než dříve. Ale co se týče oblečení, obuvi, tak v téhle oblasti se to příliš nezměnilo. Lidé si samozřejmě mohli koupit oblečení i obuv, jelikož peněz měli dostatek na to, aby si to oblečení a obuv koupili. Ale takový velký pokrok jako třeba v jídelce oblečení a obuv neměly. To samé bylo i s nábytkem. Sice byl nábytek hezčí než v 50.–60. letech a lidé se o něj začali zajímat více, ale přesto zas takový pokrok rozvoj nábytku také neudělal.

V 70. –80. letech dětství pro děti bylo lepší a pohodlnější než třeba v 50.–60. letech, jelikož už měly větší dostatek všeho. Měly různé hračky, chodily na různé kroužky po škole, rodiče na ně měli více času, měly hodně sladkostí na výběr a nic jim nechybělo. Byly šťastné, protože nevěděly, co jsou to drogy a návykové látky, co je to násilí, a jak rodiče, tak i učitele je vychovávaly dobře. Věděly toho tak akorát, co vědět měly.

Srovnání s dneškem

Dnes je život úplně jiný. Lidé nežijí za komunismu, svět je modernější, existuje více technologií, které lidem usnadňují život, školství je jiné, hraček je „milion“, zkrátka děti mají vše, co potřebují dokonce i více. Děti mají dnes daleko více možností než měly děti tehdy, co se týče jak školství, tak obecně dětství. Skoro všichni rodiče dnes můžou o své děti pečovat, starat se a věnovat svým dětem více času než tehdy, jelikož nemusí tolik pracovat (ale přesto ne všichni) jako třeba v zemědělském družstvu. Díky tomu, že mají lidé dnes internet, počítače, mobily, je dětství jiné. Děti tráví hodně času u počítačů, na internetu a třeba většina dětí dnes už skoro nečte. Všichni si myslí, že se na internetu dá najít úplně všechno, tak proč bychom měli číst, když je na internetu všechno, co, jak říkají, potřebují. Dokonce si dnešní děti vyměnily živé a normální povídání s kamarády za virtuální povídání v sociálních sítích. Místo toho, aby se sešly s kamarády a šly ven, sedí za počítačem a hrají hry, nebo živé setkání zamění povídáním přes Skype. Dří-

ve byly děti zodpovědnější, když jim rodiče řekli, že mají být doma v určité době, tak byly doma přesně v tu dobu, ve kterou být měly, a žádné mobilní telefony nebyly a i přesto komunikovali lidé dobře. Díky internetu a masmédiím dnes děti ví více o drogách a tím pádem jsou ve větším ohrožení než dříve. Samozřejmě je v dnešní době také hodně výhod oproti tehdejší době. I internet a mobilní telefon lidstvu prospívají, ale jako každá věc se dají zneužít. Díky internetu máme přístup k hodně věcem, ke kterým jsme dříve přístup neměli, můžeme být v kontaktu s lidmi, které jsou od nás daleko. Třeba i to, že jsou dnešní děti materiálně a finančně více zabezpečeny než dřív, je jedna z velkých výhod oproti tehdejší době. Lze najít jak hodně výhod, tak i nevýhod v každé době, dá se to srovnávat, ale říct konkrétně, co je lepší, nelze.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: žena, 40 let, Chust/Ukrajina, tehdy dítě

Jaké bylo Vaše dětství?

Moje dětství bylo za komunismu. Už si to ani tak dobře nepamatuji, jelikož uplynulo hodně let. Asi co nejvíc jsem si zapamatovala z mého dětství, je zima. Vždy v zimě byl sníh, takový hezký sníh, tolik sněhu! Ještě si pamatuji, jak jsme koukali na pohádky, když jsme měli prázdniny. To se mi zapamatovalo nejvíc. Přesně tohle si představuji pod slovem dětství.

Co se Vám líbilo ve Vašem dětství oproti dnešku?

Takže oproti dnešku se mi na mém dětství líbilo to, že jsme neměli počítače, internet, mobilní telefony. A vždy jsme si hráli, hráli jsme různé hry s kamarády venku, povídali jsme si z očí do očí, protože to jinak nešlo (ale samozřejmě se mi tohle líbilo více), četli jsme knížky, chodili na různé kroužky a bylo to o hodně zajímavější, než je to teď. Teď všichni sedí na internetu, Facebooku a takhle to mají celý život. A proto moje dětství je tako-

vé zapamatovatelné. Vždy jsme dělali nějaké zajímavé skupinové hry venku, bylo to opravdu velice zajímavé.

Co se Vám naopak nelíbilo ve Vašem dětství?

Například jsme si nemohli koupit hezké oblečení, protože to, co se prodávalo v obchodech, tak to byla vážně hrůza (směje se). Kdežto dnes je obchodech tak hezké oblečení a takové hezké věci. Samozřejmě se to vztahuje nejenom na oblečení, ale i na ostatní věci (například: nábytek). A my jsme tohle všechno, co mají děti dnes, neměli.

Jaké hračky jste měli? S čím jste si hráli?

Takže měli jsme hračky jako teď, ale ne tak vospělé a rozvinuté. Já osobně jsem měla jednu panenku, jmenovala se „Malvína“. Stříhala jsem jí vlasy, dělala různé operace, dělala očkování atd... No, měli jsme hračky, ale samozřejmě ne tak hezké, jako jsou teď.

A jaké to bylo s chozením ven? S kamarády?

No tak s kamarády to bylo super! A to si taky nejvíc pamatuji. Bydlela jsem na vesnici, a proto jsem mohla být venku déle, než kdybychom bydleli ve městě. Chodili jsme na procházky. A když bylo léto, tak jsme se vždy chodili koupat a opalovat k řece, dělali jsme pořád nějaké pikniky. V zimě jsme chodili lyžovat, bruslit, saňkovat, takže to bylo zajímavé. S kamarády jsme měli tajnou skrýš na starém hřbitově a vždy jsme si tam hráli, byl to pro nás takovej domeček. Vždycky se tam scházelo tak 20 dětí a seděli jsme tam od rána až do večera, hráli jsme tam ještě karty.

Jak to bylo se sladkostmi?

Tak když jsem byla malá, tak jsem skoro vůbec neměla ráda sladký, ale zato teď mám (příliš!). Takže bonbony byly moc dobré, o hodně lepší a chutnější, než jsou teď. Moje máma pracovala jako účetnice, a proto jsme zrovna nebyli chudí a mohli jsme si dovolit docela hodně sladkostí. Jediné, co jsem mohla jíst pořád, byla zmrzlina. Dodneška jsem ještě tak dobrou zmrzlinu jako tehdy nikdy nejedla. Byla opravdu vynikající! Byla určitě nejlepší!

Kdybych to měla teda porovnávat s dneškem, tak tehdy byly sladkosti opravdu mnohem chutnější a lepší, ale opravdu nevím, čím to je. Možná tím, že to bylo více přírodní, domácí... Všechno nevypadalo možná tak dobře jako dnes, ale zato to bylo mnohem zdravější a chutnější. Samozřejmě dnes je také hodně vynikajících věcí, ale prostě tu chuť, kterou jsem zažila tehdy, už nikdy nezažiji, protože už je všechno jiné.

Obr. 33: Děti jdou ze školy. 50. léta.

Jaké to bylo ve školce?

No... školka... ještě si na to vzpomenout! Takže chodila jsem do školky jako všichni děti. Měla jsem tam nejlepší kamarádku, se kterou jsem pak chodila i do školy, se kterou se ještě kamarádíme do teďka!

Co jste ve školce dělali? Jaké byly vychovatelky a jak vás vychovávaly?

Je to těžké si na to vzpomenout. Ale jak ze školky, tak i ze školy mám ty nejlepší a nejteplejší vzpomínky. Víím jistě, že to bylo zajímavější, program byl zajímavější. Pamatuji si, jak jsme vždy měli různé slavnosti ve škole. Měli jsme Děda Mráze (na Ukrajině slaví No-

Obr. 34: Pionýři v Sovětském svazu. 70. léta

vý rok jako Vánoce v Čechách). Bylo to prostě takové opravdu pohádkové, kdežto dnešní děti to tak nemají a to je mi líto. Také si pamatuji, jak jsme slavili 8. března „Mezinárodní svátek žen“ (komunistický svátek). Jaká byla vždy atmosféra. Do dneška když zavírám oči, tak před sebou vidím ten sál zalitý slunečním světlem, tu vůni tulipánů a květin. A ještě ten den jsem měla vždy narozeniny a pamatuji si, jak mi všichni zpívala a přáli mi k narozeninám a já jsem se vždy styděla. A když slunce svítlo a osvětlovalo ten sál, já jsem vždy říkala básničku a vždy mi tekly slzy z očí. Možná to bylo kvůli tomu slunci, možná kvůli tomu, že jsem se styděla a možná kvůli něčemu jinému...

Co si myslíte, bylo to za komunismu lepší nebo horší než dnes?

No, jsem proti komunismu a proti totalistické nadvládě, ale myslím si, že v té ideologii bylo něco dobrého. Neříkám, že to bylo lepší za komunismu, ale v tu dobu mi to vyhovovalo a nebyla jsem nějak potlačena komunisty, ale je to nejspíš proto, že jsem byla dítě. Mě osobně se komunistická nadvláda nedotkla.

Pamětník 2: muž, 40 let, Ivano-Frankivsk/Ukrajina, tehdy dítě

Jaké bylo Vaše dětství?

Průměrné... Nebylo moc těžké a také nebylo moc lehké.

V čem nebylo moc lehké? Bylo to kvůli komunistické nadvládě nebo špatným vztahům v rodině?

Bylo těžké proto, že jsme neměli dostátek finančních a materiálních prostředků. Jako nebyla bída, ale bylo to nic moc...

Jak jste to bral z pohledu rodiny? Zabývala se Vaše rodina Vámi? Pečovala o Vás správně, vychovávala Vás správně (jak jste to bral ze svého pohledu)?

Samozřejmě, že moje máma a babička o nás pečovaly. Babička o nás pečovala a zabývala se námi více, jelikož máma vždy pracovala. Věnovala nám hodně času, starala se o nás. V rodině mě měli rádi, protože jsem byl jediný kluk v rodině (jinak mám ještě 3 sestry). Celkem nás bylo teda 4.

A myslíte si, že na Vás měli dostátek času, že nikdo z Vás čtyř nebyl nějak odstrčený?

Máma se nám snažila věnovat tolik času, kolik měla. Byla od rána do večera v práci. A my jsme se učili sami, učili jsme s vsuchni celkem dobře. Měli jsme také nějakou zodpovědnost, samozřejmě ne takovou velkou, protože jsme byli ještě děti, ale učili jsme se tomu.

Co se vám líbilo na Vašem dětství?

Líbilo se mi sportovat, buchtičky se smetanou (směje se). Hodně věcí... je to těžký to nějak říct.

Co si myslíte, že bylo lepší ve Vašem dětství, než to mají děti dnes?

Myslím si, že všechno! Bylo to jednodušší dětství, než to mají děti dnes. Třeba, že my jsme neměli tolik možností jako dnes v tom, že když jsme si chtěli s kamarády popovídat, tak jsme se museli sejít, což dnes děti mají různé sociální sítě a internet, přes které si to živě povídání vyměňují za virtuální. Vždy jsme se se scházeli, povídali si, blbli nějak... A teď k tomu mají internet... Což je velice smutné. Když srovnám dnešní věk a když jsem žil já, tak dnes lidé nemají skoro vůbec žádné hodnoty, podle kterých by správně uvažovali o životě.

Co se si myslíte, že naopak bylo horší ve Vašem dětství než dnes?

Bylo málo věcí, obuvi, malý výběr zboží... Ale opravdu to moje dětství bylo jednodušší a veselejší.

Jak to bylo ve školce? Jaký byl přístup k dětem?

To už si nepamatuji, takže nevím.

Tak jak to bylo se sladkostmi?

Když jsem chodil do školky, tak si pamatuji, že jsme měli hodně sladkosti. Doma jsme sladký měli a vlastně jsme měli dostatek jídla a nikdy jsme po něčem až moc netoužili.

A co nějaké specifické jídlo, které už dnes není (neprodává se)?

Ano hodně věcí, ale i když se to prodává, tak to nemá takovou chuť, jakou to mívalo. Opravdu to jídlo a sladkosti bylo chutnější, než je to dnes. Asi protože to bylo přírodní, bez různých umělých věcí. Ale i ta sama chuť byla opravdu jiné a lepší.

Tak teda je Vaše dětství takové, na které rád vzpomínáte?

Ani nevím... Jestli jsem spokojený se svým dětstvím? Tak musel jsem být spokojený, protože nic jiného nám nezbývalo. Každý člověk zažívá různé věci v jeho dětství. Je to složitý, ale na dětství si nestěžuji.

A jaké jste měli hračky a s čím jste si hráli?

Tak popravdě jsem si s hračkami moc nehrál. Mě to nějak nefascinovalo. No ale samozřejmě, když jsem byl malý, tak jsem měl autíčka atd... Opravdu co se týče hraček, tak mě moc nezajímaly.

A co Vás zajímalo? Co jste dělal ve volném čase?

Ano, ano. Když jsem začal chodit do školy, tak jsem začal sportovat a chodit na různé kroužky. A to mě více zajímalo než nějaké hračky.

A jak to bylo s chozením ven?

Většinou jsme chodili ven přes víkendy. A když to byl pracovní den, tak jsem neměl čas, protože jsem byl ve škole a pak jsem dělal úkoly a skoro každý den chodil na trénink. Takže většinu času jsem trávil ve škole a na sportu. A jinak jsem žil ve městě a rodiče dřív opravdu ty děti hlídali, pro-

tože věděli, že se dítě může dostat do špatné party. Podle mě dřív ty děti hlídali víc než dnes. Teď dovolují dětem spoustu věcí, ale i ty děti dřív byly jiné.

Trestali Vás rodiče?

Samozřejmě, že trestali a tvrději než dnes. Dnes těm dětem dáváme víc úlev. Mohlo by to dnes být přísnější. Dnes to vychování je takové, že nemá vůbec žádnou úroveň. Dítě by se mělo vychovávat tak, aby vědělo, co je špatné, a aby mělo úctu k rodičům.

Co si myslíte, když srovnáme komunistickou nadvládu tehdy a dnešní politiku?

Když řeknu popravdě, tak ten komunismus se mého života osobně netýkal. Prostě jsem to necítil ve svém životě, že bych žil za období nějaké totality. Teď je svoboda, ale ta svoboda neřek bych, že je to lepší.

Pamětník 3: žena, 60 let, Chust/Ukrajina, tehdy dítě

Jaké bylo Vaše dětství?

Moje dětství bylo těžké... Táta a máma pracovali v zemědělském družstvu, protože tam pracovat museli. Sebrali jim část půdy a nějakou část nechaly a oni museli pracovat proto, aby jim tu půdu nesebrali. Vždy jsme zůstávali doma sami. Starali jsme se o dům, skot a domácnost, sekali jsme trávu, starali se o zahradu. A když jsme měli prázdniny, tak jsme vždy chodili do lesa na dřevo, abychom si mohli uvařit jídlo (žili jsme na vesnici). Až pozdě večer přicházeli rodiče a my jsme se snažili něco uvařit k jejich příchodu, aby měli co jíst. No žilo se celkem těžko. Nebyl dostatek peněz. S chlebem jsme měli vždy problém, protože v obchodech byly vždy velké fronty. Někdy jsme přicházeli domů i bez chleba. Vždy se tam všichni mačkali a bylo to jedno, jestli tam stojí dítě. Ale pak to bylo lepší, ale to už bylo za mého mládí. Tehdy už v obchodech prodávali máslo, smetanu, salám atd...

Co se Vám líbilo na Vašem dětství?

Líbilo se mi, že všude byla čistota. Třeba když jsme šli do lesa, sbírali jsme jahody, borůvky. Ty stromy byly nádherné a krajina nebyla ještě znečištěna. Ten vzduch byl čistý, lehký. Mohli jsme jíst ovoce přímo ze stromů, nemuseli jsme mýt ovoce a ani zeleninu, protože všechno byli přírodní a my jsme se nebáli, že se nám něco stane jestli to neumyjeme. Ještě když jsme chodili na houby a bylo to ráno a na listech stromů byly ještě kapičky rosy, tak jsme to vždy lízali, protože to bylo sladké. A třeba když napršelo, tak jsme si mohli v té dešťové vodě umýt i vlasy, protože byla tak čistá. A v zimě sněh byl bílý a my jsme ho jedli. A nikdy se nám nic nestávalo. I přesto, že byla bída, moje dětství bylo šťastné a veselé.

Co se Vám naopak nelíbilo ve Vašem dětství?

Nelíbilo se mi, že byla bída. V domě jsme spali na slaměných matracích. Bylo tam hodně blech a různého hmyzu. A v domě to nebylo jako dnes, neměli jsme nábytek. Jenom takové divné postele se slaměnou matrací. V jednom pokoji spali dohromady i děti i rodiče. A ještě vždy rodiny měli hodně dětí a to bylo ještě složitější. Byl nedostatek jídla, my jsme teda měli dostatek jídla, ale hodně rodin ne. Táta a máma pracovali a vždy jsme pekli chleba sami. Měli jsme krávu, která dávala mléko, měli jsme kuřata, husy a prasata, takže masa jsme měli taky dostatek. Sice jídla jsme měli dostatek, ale třeba jsme skoro vůbec neměli peníze na oblečení. A dostatek jídla jsme měli jen proto, že jsme měli všechno domácí. Obvykle jsme to měli nejtěžší, když byl nemocný táta. A ještě se mi nelíbila zemědělská družstva. Nejdřív vám sebrali část půdy a tam jste museli pracovat. A jestli jste nesplnili ty hodiny, které jste splnit měli, tak vám sebrali všechno.

Jak byste porovнала dnešní dětství a Vaše dětství?

Materiálně a finančně je lepší dnešní dětství. Dnes je většina dětí materiálně zabezpečená. Ale i přesto, že jsou teď děti materiálně zabezpečenější, bylo moje dětství lepší než dnešní. Dnes děti opravdu přichází o to pravé dětství. My jsme byli prostě šťastný. Nebylo tolik všeho, co by nám bránilo v nor-

mální dětský radosti. Neměli jsme v hlavě tolik nepotřebných věcí jako dnes. A třeba kdyby šla někam v noci sama, tak by se jí nic nestalo, protože lidé měli jeden ke druhému úctu. Třeba dřív to bylo tak, že většinou děti nekouřily, nepily, nebraly drogy, protože byly pořád něčím zaměstnaný. Buď chodily do školy pomáhaly doma a pracovaly. Neměly na to všechno čas. A hlavně se tím ani nezabývaly, jelikož byly ještě děti a vůbec na to nemyslely a nestaraly se o to. Tehdy ještě nebyly tak populární masmédia na vesnicích, proto třeba o těch drogách ani nevěděly a tím pádem po tom ani netoužily. To dětství bylo opravdu lepší, v tom jsem si upřímně jistá!

Jaké hračky jste měli a s čím jste si hráli?

Hračky jako takové jsme neměli. Hráli jsme si úplně jinak. Třeba jsme si vzali nějaký provaz a skákali tak, že nějaká dvojice drží ten provaz a třetí člověk skáče. A já jsem obvykle vyhrávala první místo a vždy jsem se cítila největším mistrem světa (směje se). A třeba v zimě jsme lyžovali a prostě si hráli se sněhem. No a jinak jsme si dělali takové panenky z nějakého hadru, to byla tak jediná hračka, kterou jsme měli.

Jak to bylo s chozením ven?

Bylo to tak, že když jsem dorazila ze školy, tak jsem nejdřív udělala domácí úkoly, pak jsem uklízela, vařila a starala se o domácnost. A až pak jsem šla ven a s holkami jsme si hrály a povídaly si.

Jak to bylo se sladkostmi?

Bylo to nic moc. Jen někdy nám táta kupoval třeba sušenky, ale my jsme je jedli vždy dlouho a po částech. Třeba jednu sušenku jsme mohli jíst tři dny. Pak jsme měli taková lízatka a ty nám také nekupovali rodiče moc často. A jenom na Vánoce a na nějaké slavnosti nám máma pekla sušenky nebo buchtičky, jinak jsme jedli ovoce a zeleninu, tohle pro nás v nějaké míře bylo sladký.

Měli jste školku? Jaké to bylo ve školce?

Ne, školku jsme neměli. Do školky chodily až moje děti.

A co komunismus? Jak to bylo za komunismu?

Třeba my obyčejní lidé jsme to zas tak neprožívali jako odpůrci komunistického režimu. My obyčejní lidé jsme chodili do školy a do práce a dělali to, co nám říkali. A co bylo špatné, je to, že lidé opravdu nemohli říkat svůj vlastní názor a nemohli vlastně říkat pravdu. Když někdo řekl něco proti komunismu, tak to bylo opravdu nebezpečné, protože jste se mohli za to dostat do vězení. Pak nás ve škole učili, že Bůh neexistuje a zakazovali nám učitelé chodit do církve. Třeba o Velikonocích a Vánocích stáli učitelé u vchodu a zakazovali vstupovat do kostela. Učili nás evoluční teorii a že naši předchůdci jsou opice. A když jsem byla ve škole, tak jsem to ještě nechápala a vždy jsem přesvědčovala rodiče, že Bůh opravdu neexistuje a hádala se s nimi. A díky Bohu, že jsem se pak vzpamatovala. A tohle všechno se mi za komunismu nelíbilo. Ale vlastně ty děti vychovávaly tak, aby z nich pak vyrostli slušní lidé. Učili děti úctě ke starším atd... Určitě to mělo také nějaké plusy, ale těch mínusů bylo opravdu tolik, že ty kladné stránky zakrývaly. Ale já bych neřekla, že my obyčejní lidé jsme se cítili jako v nějaké kleci, to ne.

Volný čas

Antonín Šolc

Volný čas v době před mým narozením

Materiály, z nichž mám tuto úvahu sestavit, jsou poměrně rozmanité. Ve výše uvedených rozhovorech se nacházejí informace od švadleny z Prostějova, narozené po konci druhé světové války, její dcery, která svůj život věnovala hře na harfu, a zetě, jehož život vytvořila náhoda, která ho dostala na protetickou školu. Vzhledem k věkovým rozdílům mezi těmito lidmi a k faktu, že notnou část života se věnovali hudbě, mohu sestavit barvitě porovnání, jak se volnočasové aktivity postupně vyvíjely, ač musím počítat s tím, že nejstarší pamětnice nevyrostala v Praze.

Začneme nejstarší pamětnicí. Narodila se v roce 1942, vyrůstala ve velké rodině na Moravě. Je jednou z pěti sester, které po celý život držely při sobě a tvořily kamarádský kolektiv. Společně se sestrami a ostatními malými dětmi z okolí tancovala a zpívala jak ve školním, tak v kostelním sboru. Hudba ji doprovázela i nadále formou soukromých lekcí klavíru, kam pravidelně docházela. Podle svých vlastní slov hudbou prožila mládí. Hudba a pohyb podle hudby byly koneckonců zřejmě jedny z faktorů, díky nimž si užívala taneční lekce i různé vedlejší akce tanečních domů. Také se krátce věnovala cvičení podle hudby. U hudby ovšem nezůstala celý život, protože našla zalíbení v otcově profesi a rozhodla se ho následovat. Mimo hudebně lazeňských zájmů chodila do Pionýra, jako většina jejích vrstevnic.

Další z mých pamětníků se narodil v roce 1959. I on věnoval podstatnou část svého života hudbě — i když narozdíl od pamětnice z Moravy, tento muž se zaobíral bigbeatovou hudbou. V brzkém mládí se věnoval fotografii a sportu, ale ke konci studia na základní škole se stal zakladatelem kapely po boku svých dvou přátel z dětství a zhostil se hry na bicí, ačkoli postupně ovládl i kytaru a zpěv. Pokud bychom porovnali jeho dospívání s první pa-

mětnicí, mohli bychom říci, že bylo mnohem volnější. Často chodil po hospodách, scházel se s muzikanty, jamovali spolu a vyměňovali si názory. Postupně tímto způsobem vznikla kapela loutkového divadla, se kterým užil spoustu zábavy. Po maturitě rok pracoval na dílně, kde plnil post univerzálního poskoka, než dostal povolávací rozkaz. Povedlo se mu vojně vyhnout žlutenkou a potom studiem pedagogické fakulty. Práce ve školství ho ale nelákala, a tak se začal věnovat profesi protetika, což byl experimentální obor s maturitou, a to ve výzkumném ústavu na Vyšehradě. Tato práce mu vyhovovala, jelikož měl volný režim a mohl tak svojí práci mísit s kapelou. Nakonec se však oženil a přijal místo ve fakultní nemocnici. Můžeme usoudit, že tento muž měl volnější přístup k životu než ostatní z pamětníků a pro své volnočasové aktivity neváhal spoustu udělat.

Poslední osobou je dcera první pamětnice, narozená roku 1967 v Praze. Na rozdíl od ostatních pamětníků, pro něž byla hudba koníčkem, pro tuto osobu je hudba povoláním. Ve dvanácti letech nastoupila na konzervatoř, kde studovala harfu. Nyní se řadí mezi tři nejlepší harfenistky v ČR, z čehož lze usoudit, že kolem tohoto nástroje se točil celý její život. Svě dětství a dospívání strávila stejně jako její matka s rodinou, v pozdějším dospívání se spolužáky z konzervatoře, se kterými měli spoustu způsobů, jak se zabavit. Občas zašli do hospody, chodili také často po Praze, do kina, nebo bruslit. Bavily je taktéž koncerty, krom školních, na kterých měli povinnou účast, často chodili na bigbeatové koncerty. Krátce po škole se vdala a svůj volný čas věnovala dětem a koncertování.

Z těchto shrnutí vidíme, že ženy, které jsem „zpozídal“, vedly umírněnější život než jediný muž, se kterým jsem rozhovor vedl (podíl na to bude mít samozřejmě faktor, že jsou to matka s dcerou). Každopádně volný čas nejstarší pamětnice se nejvíce podobá tradičnímu způsobu života, který z našich zemí vymazaly světové války. Jak postupujeme časem dál, všímáme si hudební rebelie vůči režimu — bigbeatové hudby, která se stává stále populárnější a je používána jako nenásilný odpor vůči režimu (jak vzpomínala poslední pamětnice, která chodila na burzy s nelegální hudbou). Tento odboj byl v podstatě nepostřehnutelný u nejstarší z pamětníků, ačkoli i u ní

bylo vidět, že komunisté každého dobře prověřovali. Tímto bych část týkající se dávnověku ukončil a přešel bych do druhé části textu.

Srovnání s dneškem

Soupis činností, kterými lze trávit volný čas, se v posledních letech široce rozšířil. Snad největší podíl na tom má rozmach počítačových technologií, které se za posledních 20 let změnily k nepoznání. Počítače už nejsou drahá zařízení, která ovládala základní kancelářské funkce. Nyní má počítač skoro každý, jednak v podobě PC nebo notebooku, jednak máme všichni mobilní telefony, které oplývají mnoha funkcemi. Bohužel tento boom vedl k tomu, že spousta mladých lidí, kteří by mohli svůj čas trávit ve společnosti vrstevníků nebo v přírodě, sedí doma a hrají hry nebo se jiným způsobem věnují svým drahým strojům. Uznávám, že dnešní společnost je na počítačích závislá a nemohla by bez ní fungovat, ale používání těchto přístrojů přerostlo až moc daleko. Vysoké množství lidí si nemůže najít lepší zábavu, a omezuje tak svůj společenský život, ač jim to tak nepříjde. Navíc kvůli tomu značně slábne obliba literatury v okruzích mládeže.

Když ale na počítače pohlédnu z pozitivní stránky, musím poznamenat, že v této době mají lidé mnohem více možností než dříve. Rychlá domluva, služby a celkově spousta věcí dává lidem více času a možností se scházet, být spolu a bavit se. Takoví lidé mají k moderním vynálezům správný vztah, jelikož je dokážou využívat, ale ne nadbytečně. Kupříkladu komunikace se příjemně změnila. Zatímco dříve jste si museli smluvit stabilní místo, datum a počet lidí, dnes je možno zvednout mobil a smluvit se na místě nebo čase jiném, popřípadě pozvat další lidi, aby se k vám přidali. Ano, časově z toho mizí kontakt mezi lidmi, ale to se dá přehlédnout.

Abych nemluvil jen o přístrojích, musím také říci, že ač jsem nezažil socialismus, myslím si, že odchod komunistů přinesl spousta věcí ze Západu — nemluvě o skvělých koncertech a literárních, dramatických a kinematografických zážitcích. Také si myslím, že tehdejší režim by nikdy nedal vznik-

nout waldorfským školám v Česku a na Slovensku, což by byla škoda. A když mluvím o školství, musím vzpomenout na mého otce, druhého pamětníka, který kvůli doporučení na učební obor nemohl jít na klenotnickou uměleckoprůmyslovou školu (nepopírám, že zrovna v tomto případě nelituji rozhodnutí komunistů, ale spousta lidí mohla mít kvůli těmto doporučení zničený život). Navíc, ačkoli ani teď nežijeme v úplně funkčním státě, máme svobodu projevu a lidská práva.

Jako poslední notnou změnu bych zmínil, jak se změnila hudba. U první pamětnice, mojí babičky, jsme mohli zaznamenat její nadšení z tanečních, sborové hudby a podobných. Moji rodiče zase zažili dobu, kdy se v českých zemích rozvíjel bigbeat a hudba se stávala sametovou zbraní. Tato hudba se dále rozvíjela, ale podle mého názoru za posledních 10 let zažívá postupný úpadek. Hudba už není, co bývala. Dnešní doba je elektronická, rytmická, bezúčelná. Podle mě se tomu, co se dnes poslouchá, už ani hudba říkat nedá. Naštěstí stále existují poctiví muzikanti, jejichž hudba má ducha a smysl, všude na světě. Bohužel upadají do pozadí. A pro mě osobně jako pro člověka, který se bez hudby neobejde, je to velmi žalostné. Naštěstí jsem se naučil nevnímat moderní hudební výstřelky a hledět si své hudby, ve kterou věřím, ale nic to nemění na mém rozhořčení nad novodobou hudbou.

Spoustu věcí každopádně zůstává stejných. Mladí i dospělí si stále užívají atmosféry restaurací, krčem, hospod, kaváren a podobně. K výčtu podniků, které se těší oblibě také přibýly čajovny, kterých je v Čechách spousta, a ačkoli to nejsou typické čajovny jako na Dálném východě, jsou často navštěvovány jak omladinou, tak dospělými. Také se často chodí na koncerty, kde se taktéž mísí více generací, a hudební festivaly. Dramatická činnost, ač řady jejich nadšenců také značně prořídly, je stále oblíbená a milovník divadla si tak přijde na své. Kina se rozrostla o širokou nabídku zahraničních filmů (hlavně z USA) pro malé děti i dospělé diváky, a ač značně zdražila, stále si udržují návštěvnost. Stejně tak sportovní činnosti, kterým se stále mnoho dětí věnuje v podobě školních kroužků. Zkrátka mnoho druhů zába-
vy se udrželo přes půlku století a jejich konec zatím naštěstí není na dohled.

Závěr

Ke konci mou práci zlehka shrnu: Byli jsme svědky postupného pádu lidových tradic, od mojí babičky až do dnešní doby, kdy už jsou tradice drženy málo. Sledovali jsme rozvoj technologií, od dob, kdy počítače zabíraly celou místnost, až do vývoje chytrých telefonů. Taktéž jsme mapovali postupný vývoj hudby, od klasické a lidové hudby přes rockovou až po elektronickou. Toto všechno se odehrávalo na pozadí za mým hlavním tématem: Volný čas v době před mým narozením a teď. Pokusil jsem se zmapovat různá pole volnočasových činností a porovnávat, jak se měnila a co zůstalo stejné. V závěru tedy musím říci, že ač zub času mnoho volnočasových aktivit pozřel, stále zůstává mnoho činností, kterým se lidé věnovat nepřestali.

1. pamětník: žena, 71 let; Před sametovou revolucí pracovala jako referentka

Jaké volnočasové aktivity Tě zajímaly během dospívání, jak se Tvé záliby měnily postupem času?

Jako malá jsem samozřejmě strašně ráda tancovala. My jsme měli v blízkosti domu partu mladých maminek, které zabavily svoje děti tak, že vymýšlely tanečky, a my jsme chodili do takového velkého dvora a tam jsme měli takové organizované tancování. A protože jsem také dobře zpívala, tak jsem hned od první třídy zpívala ve školním sboru a mimoto také v kostelním sboru, kde zpívala celá moje rodina, takže byly zkoušky, o svátcích se zpívalo a byla tam dobrá parta lidí, takže tak jsme vlastně prožili mládí. Pak jsem taky od druhé třídy hrála na klavír, takže jsem chodila dvakrát týdně do klavíru, a když byla nějaká školní besídka, tak jsem tam občas doprovázela písničky, takže jsem se hodně motala kolem hudby. Potom přišly taneční a tam jsem chodila hrozně ráda, protože to byl zase pohyb podle hudby, což jsem měla hodně ráda a v rámci tanečních byly „čaje“. Říkalo se tomu „Čaje o páté“, že v pět hodin odpoledne se buď v místní sokolovně nebo v Národním domě dělaly ty čaje o páté. Já radši chodila do toho v Národním

domě, protože tam to hlídal taneční mistr z tanečních, takový starší, fajnový pán, který nás tam pohlídal, abychom se chovali hezky, a v tanečních nám i dával nějaké rady, co se týká slušného chování. Byly tam různé hry a zábavy kolem tancování, takže všechno, co se mě týká, se točilo kolem tance a hudby. I cvičení, chodila jsem krátkou dobu na cvičení, a ta byla také podle hudby, takže to mě strašně bavilo, protože jsem neuměla cvičit na náradí, tak jsem se na jiná cvičení neodvážila. Na klavír jsem chodila až do osmnácti let, takže to mi také zabralo hodně času, chodila jsem soukromě, ne do lidové školy, a protože moje paní učitelka byla veselá, bezvadná, bylo to u ní v rodině, měla příjemnou rodinu, takže jsem tam chodila hrozně ráda a považovala jsem to spíš za zábavu než za nějaké velké učení.

Nakolik ovlivnil tehdejší režim volnočasové aktivity? Věnovala jsi se něčemu ilegálnímu?

Mohu říct: „Bohužel ne,“ protože moji rodiče byli u komunistů špatně zapsaní. Moje maminka byla učitelka, nesměla učit, otec byl úředník a byl vyhozen z úřadu za to, že jsme byli věřící rodina a že byl otec lidovec, než odstoupil. Tím jsme byli, dalo by se říci, znečištění a já jsem z toho měla strach, a tak jsem úplně dobrovolně vstoupila do Pionýra i do Svazu mládeže. Myslím, že to rodičům pomohlo, protože kdybych si postavila hlavu, tak by to byl další bod, za který by byli nedobře posuzováni. Ale já jsem to tak nebrala, protože jsem tomu nerozuměla. Já jsem tam vlezla, protože všechny moje nejlepší kamarádky do Pionýra šly a mně nepřipadlo, že bych měla dělat něco jiného. Proti režimu jsem vlastně nic nedělala, protože jsem se bála o rodiče a rodiče před námi řekli, co se děje, ale prosili nás, abychom před nikým zbytečně nemluvili, abychom neublížili, protože otec byl hodně nemocný, a kdyby ho zavřeli, tak by se už asi nevrátil. Podle toho jsme se chovali.

Jak ovlivnily Tvé záliby volbu povolání?

Protože můj otec byl původně vyučen krejčím, tak když jsme byli malí, tak na nás všechno šil a já se na něho ráda dívala, jak šije. Vydržela jsem sedět u stroje a dívat se mu na ruce a kolikrát jsem ho prosila, abych si mohla vy-

táhnout nějaký steh, nebo aby mi vysvětlil, co a jak dělá. Prostě jsem o to měla od mala zájem a taky jsem si od malinka šila na panenky. Každý říkal, že šiji hezky a dobře jsem i malovala, tak mě naši začali směřovat na oděvní průmyslovku, která v té době byla jediná v republice a byla zrovna v ulici, kde jsme bydleli, takže já jsem sice měla sklony na zdravotní školu, ale naši mě nasměřovali na tu oděvní, a tak celý život umím šít a taky jsem pracovala jako střihačka a různé jiné práce v oboru, jenomže když jsem pak měla malé děti, tak jsem ve své blízkosti podobnou práci nesehnala, tak jsem nakonec pracovala v kanceláři, ale stejně jsem pořád šila pro rodinu a pro kamarádky.

2. pamětník: muž, 54 let; Před sametovou revolucí pracoval jako protetik

Jaké volnočasové aktivity Tě zajímaly během dospívání, jak se Tvé záliby měnily postupem času?

Na základní škole jsme založili kapelu s Wolfem a s Gurtnerem. Museli jsme vydělávat peníze, abychom měli na nástroje, a tak jsme chodili prodávat Večerní Prahu. To bylo bezvadné a potom už jsme zkoušeli a začali jsme hrát. Jinak jsme chodili po hodpodách, scházeli jsme se s podobnými muzikanty a s nimi jsme dělali tajné akce a tajná hraní, což se nesmělo. To jsem měl jako takovou hlavní aktivitu až do maturity, řekl bych. Ale ještě před tím mě bavilo dělat fotky. Pak jsme založili fotokroužek, aby nám škola dávala peníze na fotopapír, protože to bylo všechno drahé vybavení. Tou dobou jsme pořád všude nosili foťáky. A ještě před tím mě bavilo jezdit na kole, hrát hokej, to jsem dělal někdy v páté třídě. Potom, když už bylo všem patnáct, tak už to bylo opravdu o té kapele. Taky jsme chodili na vandry a jezdili jsme hodně na chatu do Kostelce. Tam jsme měli řádírnu s Gurtnerem a s Wolfem. Tam jsme pěstovali zeleninu, dělali jsme víno, hodně jsme taky hráli šachy. Potom na vysoké škole jsme s Karlem a s kamarády z Čelákovic založili kapelu loutkového divadla, snažili jsme se prosadit, abychom mohli legálně hrát. Dělali jsme si jako skupina přehrávky na Praze-

Východ ještě s jinými zdejšími kapelami. Občas jsme sehnali nějaký koncert, ale hlavně jsme se angažovali jako loutkový divadelní sbor, což byla velká legrace. Čelákovice byla malá obec, takže během dvou, tří představení se vystřídalaly všechny zdejší děti i s rodiči. My jsme totiž naše hry tvořili tak, aby se chvíli smály děti a chvíli rodiče. Mívali jsme možná šest premiér za rok, což dělal málokterý loutkový soubor. Protože jsme všichni byli dobří kamarádi, tak vždy, když jsme se scházeli v Čelákovících připravit představení, tak na to většinou padl nejjeden víkend.

Jak ovlivnily Tvé záliby volbu povolání?

Že jsem se stal protetikem bude tím, že mě nevzali na uměleckoprůmyslovou školu v Turnově, protože jsem měl napsáno doporučení na učební obor, což v 70. letech znamenal příkaz, že musím jít do učení a stát se součástí dělnické třídy. Když jsem potom v srpnu nevěděl, co budu dělat, tak mě táta dostal na protetickou. To byl tenkrát experimentální učební obor s maturitou. Když jsem odmaturoval, poslali mě na dílnu, kde jsem asi rok dělal různé práce. Potom jsem dostal povolávací rozkaz, takže jsem se snažil sehnat modrou knížku. Hlásil jsem se na medicínu, kde mě nevzali. Nakonec se mi povolávací rozkaz povedlo vrátit, protože jsem měl žloutenku a byl jsem v karanténě. Potom jsem se dostal na Pedagogickou fakultu, a když jsem skončil, musel jsem do práce, ale do školství se mi nechtělo, protože mi to přišlo moc svázané různými předpisy, takže jsem se vrátil k protetice a šel jsem na Vyšehrad, do zdejšího výzkumného ústavu. Šel jsem tam částečně také proto, že jsem hrál s kapelou a potřeboval jsem občas vynechat práci kvůli koncertu nebo odjet dřív, a v ústavu byla práce volnější, čehož bych se ve školství nikdy nedomáhal. Výzkumníka jsem tedy dělal, dokud jsem se neoženil. Poté jsem přestal i hrát s kapelou a šel jsem pracovat do fakultní nemocnice jako protetik, abych uživil rodinu. Takže v závěru moje zájmy ovlivnily moji práci tak, že jsem šel do výzkumáku, kde byl klid a mohl jsem vypadnout, když jsem potřeboval někde hrát.

3. pamětník: žena, 45 let; Po sametové revoluci byla harfenistkou

Jaké volnočasové aktivity Tě zajímaly během dospívání, jak se Tvé záliby měnily postupem času?

Vzhledem k tomu, že jsem od dvanácti let chodila na konzervatoř a pohybovala se mezi muzikanty, tak jsem volný čas, když už jsem nějaký měla, trávila většinou mezi spolužáky muzikanty. Někdy jsme výjimečně chodili na školní koncerty, protože jsme to měli povinně, ale častěji jsme chodili na úplně jiné koncerty, třeba na Olympic, Abraxas... Často jsme chodili také do hospůdek, dávali jsme si pivko, chodilo se hodně do kina, protože to byla levná zábava a filmy dávali kupodivu docela dobré, a proto jsme většinu tehdejších filmů už párkrát viděli. Jinak jsem byla ve volném čase doma s rodinou, se sestrami jsme v zimě chodily hodně sáňkovat a bruslit. Protože jsme bydleli v Holešovicích, tak jsme chodili do Stromovky nebo na Štvanci. Taky jsme jezdili na chatu do Terešova, hlavně když jsem byla v pubertě. Tou dobou mě naši moc ven nepouštěli a volný čas tam jsme většinou trávili hrabáním listí, pleli jsme skalku a další práce. Když jsem byla úplně malá, hrála jsem na klavír, a to od první třídy. Chodila jsem zpívat do Kühnova sboru a na různé kroužky, chodila jsem cvičit do Sokola, v době, kdy se tomu říkalo Tatran, nebo tak nějak. Samozřejmě jsme měli i svoje zábavy, když jsem se sešla s kamarádkami, běhali jsme po Letné a po Stromovce, hodně jsme se navštěvovaly a hrály jsme si s panenkami. Občas měla nějaká holka štěstí, že ji někdo přivezl panenku s ciziny. Jinak jsem často chodila s rodinou na procházky a na výlety, potom jsme začli stavět chatu, tak jsme jezdili tam. A v létě jsme vždycky trávili prázdniny na Moravě u babičky, kde bylo spousta bratranců a sestřenic, takže jsme se tam vždycky vyřádili. Jezdili jsme na kolech, taky protože jsem v Praze neměla svoje kolo a tam mi ho půjčovaly sestřenice.

Nakolik ovlivnil tehdejší režim volnočasové aktivity? Věnovala jsi se něčemu ilegálnímu?

Tou dobou jsme to moc nevnímali — prostě to tak bylo. Existovala nějaká zábava, která se mohla dělat, jako plesy, kam jsme v zimě chodívali docela často. Byly i takové plesy, kam jsme chodili tradičně. Říkalo se tomu Silvestr mladých, bylo to posledního prosince na náměstí Míru, kde to občas bylo docela divoké, na poměry té doby, kdy se v Čechách ještě neobjevily drogy. Byli tam samozřejmě opilci, ale feťáci nebyli moc k vidění. Jediné, co jsem dělala proti režimu, bylo to, že jsme občas v neděli chodili do Letenských sadů, kde se konaly tajné burzy, na kterých se prodávaly věci, které nebyly tou dobou k sehnání. Hlavně muzika, takže se tam daly koupit třeba desky Karla Kryla, muzikály a podobná hudba, která se prodávat nesměla.

Jak ovlivnily Tvé záliby volbu povolání?

U mě byly zájmy s profesí spjaty, protože jsem odmalička na něco hrála, takže moje zážitky z mládí jsou většinou spojeny s hudbou. Od devatenácti let jsem občas jezdila hrát na Západ, do Belgie, do západního Německa a podobných zemí, což samozřejmě byly velké zážitky, které v té době každý člověk neměl.

Volný čas

Amos Cháb

Piešťany v době před mým narozením

Narodily se zde i nějakou dobu žily moje máma a babička, tedy první dva rozhovory. Já začnu babičkou, kterou jsem sice vyzpovídal až jako druhou, ale narodila se dříve a to roku 1939. Její odpovědi se tedy týkaly věku od 10 do 18 let.

Co se týká fyzického vzezření, tak toho nemohu příliš soudit, ale nejspíš se mnoho nezměnili. Co se týká však chování lidí a to především ve věkové kategorii, která již byla zmíněna výše, prošlo jistou progresí. Zda k lepšímu nebo horšímu to teď není podstatné. Tím se budu zabývat až v následující kapitole.

1949–1982 (cca) — ačkoliv bylo jen pár let po válce, v rozhovoru jsem nenašel stopy po tehdejší obavě o své zdraví nebo zdraví svých blízkých (je pravda, že vzhledem k věku a také k tomu, že v Piešťanech to až tak hrozné nebylo, to je možná opodstatněné, přesto by ten strach byl na místě). Děti si spokojeně hrály a nic je netrápilo, alespoň povrchní pohled tomu nasvědčoval. Mezi oblíbené hry patřilo skákání přes gumu, přes švihadla, „Jde Pešek okolo“, „Letí, letí všechno, co má křídla...“, vybíjenou, na pretřhanú (tohle byla pro mě novinka), zima-teplo, slepá baba, na schovávanou, na řemeslníky, vadí-nevadí, Húsky, húsky, podťe domov..., fotbal, volejbal, v zimě hokej. Malé i velké ratolesti byly tedy pořád venku a, jak to zaznělo i v rozhovorech, domů chodily jen když měly nějaké úkoly. A samozřejmě spát a jíst. Děti tedy byly naplněny velkým množstvím kreativita a originalnosti a po fyzické i psychické stránce byly na skvělé úrovni (ačkoliv ne všichni, má babička později učila a i tehdy se našli tzv. „grázlové“ neboli flákači a někdy i tupci, ale to vlastně v každé době).

Co se týká mé mámy, která žila o dekádu později, tak se mi zdá, že se toho příliš nezměnilo. Možnosti byly pořád přibližně stejné (nějaké nové produkty a vynálezy se samozřejmě objevily, ale nemyslím, že pro toto psaní nejsou absolutně důležitá), děti hrály podobné, ne-li stejné hry a také trávily co možná nejvíce času venku. Na závěr (doufám) můžu říct, že bych raději žil v tehdejší době než v dnešní. Tedy vyjma komunismu.

Nová Víška před mým narozením

Poslední rozhovor byl učiněn s mojí starší sestrou (z tátova dřívějšího manželství) jednoho chmurného a sychravého již ruku v ruce s tmou jdoucího podzemního podvečera při zabijačce. Všude jitrnice, vařila se držková polévka, nějaké to pivo, pes, další a ještě jeden. Rozhovor vlastně celou tuhle atmosféru naprosto pokazil a zničil. Ale to jsem nějak odběhl od tématu, ke kterému jsem zatím vlastně ani nepřišel. Dle tohoto jediného a krátkého rozhovoru se toho moc o době minulé na Nové Vísce usoudit nedá. Každopádně se dá asi říct, že děti tehdy i zde trávily raději mnohem více času v prostorách venkovních, než-li uvnitř. V případě mojí sestry navíc se zvířaty (kterými je mimochodem obklopena dodnes, bodejť by ne, když vlastní farmu (kozy sýr je levný, v případě zájmu mě kontaktujte)), ke kterým měla vždy skvělý vztah.

Na Nové Vísce to prakticky funguje pořád stejně, jen k dnešním staro i novousedlíkům přibýly moderní technologie jako je počítač či mobilní telefon.

Srovnání s dneškem

Zde nebudu rozřazovat na Novou Vísku a Piešťany, ale sepíšu to všechno dohromady. Řekl bych, že oproti minulosti dnešní děti tráví svůj volný čas mnohem asociálněji, často bez uvědomění toho, co zrovna dělají (ano, skutečně z části soudím podle sebe). V minulosti si hrál každý s každým a nejen hry na FB nebo MMORPG, ale skutečně byly spolu venku a společně

vykonávaly činnost, kterou si všichni dohodli a většina souhlasila. Tehdejší podmínky navíc požadovaly mnohem větší kreativnost a originálnost, která dnešním dětem často chybí, jelikož mají zábavy, které jsou vytvořeny jinými lidmi a oni jen poslušně vykonávají nějakou tu činnost a snaží se neporušit daná pravidla (tak to bylo sice vždycky, ale dnes se ta pravidla stahují kolem jedince jako svěřací kazajka). V podstatě se toho za komunismu dalo dělat mnohem více a pro člověka i více přínosného, než dnes (tím nechci nějak podporovat komunismus, ani v nejmenším, od toho tu jsou jiní a povolanejší). To, čemu se dnes říká pokrok je pro člověka krok zpět, ačkoliv v oblasti technologií to naopak krok kupředu je. K čemu nám ale jsou stroje, když to lidství naprosto zahluší, zaslepí, vyřízne mu jazyk a nakonec podkopne nohy? Teď jsem ale asi zase moc odběhl od tématu. Dnes hrají na slepou babu, vybíjenou, vadí-nevadí nebo třeba dračí doupe jen menší a nejmenší děti nebo ty větší z donucení na tělocviku, což je velká škoda (ne že bych chtěl hrát na slepou babu — ale třeba se u mě už projevuje určitá degenerace). A co teď s těmi osmi sty znaky, co mi zbyly? Nějak se to zaplnit musí, ale nejspíš v rámci tématu. Těžký úkol. Vydržte... Už to mám.

Waldorfské školy jsou jedny z mála, které se snaží o větší socializaci lidí a i jejich kreativnost. Škoda je, že nejsou ve větším podvědomí nebo alespoň v lepším světle (domněnka, že Waldorfská škola je sekta není zas tak ojedinělá). A co jsem tím vlastně v rámci tématu chtěl říct? Nevím. Snad, že Waldorf si bere to lepší z minulosti a je škoda, že je jedním z mála. Ostatní školy si berou spíše ten komunismus.

A na závěr by bylo vhodné říct, že společnost od minulosti prakticky nikam nepokročila, snad jen iluzorně (a ačkoliv jsou iluze tuze pěkná věc, tak se to opravdu nedá počítat). Toť můj názor, můj pohled, který nikomu necpu. Jsem rád, že jsem byl (ne)pochopen a loučím se s vámi.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1 (3. 11. 1966), žena, v roce 1989 pracovala jako učitelka, dosažené vzdělání — Filosofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě

Jaký je rozdíl v možnostech volného času dnes oproti minulosti?

Určite v tom, že teraz je plno takých vecí, o ktorých sme my predtým ani nechyrovali. Tiež v tom, že môžete robiť organizovane nejaké športy, ktoré vtedy, keď som ja mala 16 rokov, sa vôbec nerobili. Nepoznali sme paintball, nepoznali sme bowling, ale zase sme poznali kuželky, čo bolo dosť podobné, ale neboli na to nejaké špeciálne miestnosti, ktoré si si mohol zaplatiť. Ani rôzne lanové centrá a horolezecké steny. Väčšinou sme robili také veci, ktoré boli prirodzené — niekto mohol ísť liezť, ale len po naozajstných skalách a mohli to robiť iba tí, ktorých rodičia chodili na takéto túry. Všetko to bolo vlastne také prirodzenejšie, nie tak umelo vymyslené. Takže bežné športy sme robili, a to hlavne tie, ktoré sme videli napríklad aj v telke. Hrávali sme futbal, basketbal, tenis... Čiže viacej sme robili také veci, ktoré sme si organizovali sami, nie aby nás organizoval niekto iný. Vlastne sme prišli zo školy, mali sme už napísané úlohy alebo sme si ich napísali, a vybehli sme von. Dohodli sme sa, čo budeme hrať, napr. teraz pôjdeme hrať futbal... A to bolo jedno, či dievčatá, alebo chlapi, jednoducho všetci spolu. Keď bola zima, napustili sme si klzisko, vždy nejaký rodič nám pomohol, natiahol nám z bytu hadicu a pravidelne večer sme striekali, aby bol ľad hladký a potom sme sa tam hrali. Buď sme sa hrali na krasokorčuliarov — chalani, dievčatá, alebo sme hrali hokej — tiež chalani, dievčatá.

Jaká bola tvá tehdejší najobľúbenejšia činnosť o voľnom čase?

Keď som mala 16 rokov, mojou najobľúbenejšou činnosťou boli dlhé prechádzky s mojou najlepšou kamarátkou zo školy. Spolu sme prerozprávali

dlhé hodiny a vždy sme prešli skoro celé Piešťany a pri týchto potulkách sme často narazili i na rôzne divné a neznáme uličky. Alebo sme si s bratom zo starých kolieskových korčúľ vyrobili skateboardy a hladali sme potom rovné plochy, čo boli väčšinou basketbalové ihriská, a takto sme na skate športovali i s mojou najlepšou kamarátkou. A keď sme to chceli riadne rozbehnúť, tak sme si museli nájsť dobrý kopec a také boli napríklad v dedine, kde sme mali chalupu. Raz, ako sme sme sa tam s mojimi dvomi bratmi spúšťali, som to neubzdila, išlo auto, ale našťastie som duchapritomne nezachraňovala skate, ale tým, že som z neho zoskočila, seba a skate skončil pod autom celý rozlámaný.

Hrozne rada som hrávala aj basketbal, hoci väčšinou za školu, ale kedykoľvek bola niekde príležitosť, tak som si vždy a všade s radosťou zahrála. Potom sme ešte s priateľkou Ivanou chodievala brázdiť mesto na bicykli, ale len na jednom, takže ja som ju vozila na riadidlách (spisovne na kormidle) a preháňali sme sa takto po parku a krížom-krážom i po meste.

Dělala jsi tehdy něco, co bylo vyloženě zakázané? Ať už rodiči nebo úřady?

No napr. spúšťať sa dolu na tom skate sme mali zakázané, pretože mamina samozrejme vizionársky predpokladala, ako to môže asi dopadnúť. Takže keď sme vedeli, že je zalezená niekde vo vnútri, tak sme to takto rozbalili. Potom som sa strašne bála ísť domov i bez, i s tým rozlámaným skatom, lebo jej vždy hneď všetko bolo úplne jasné...

V 16 rokoch som tiež ako ty začala fajčiť a už ani neviem, ako som to robila, aby to mamina nepoznala. To sme si väčšinou najčastejšie zapálili po vyučovaní v parku za školou. Ale cigarety som si nekupovala, to fakt nie (významný pohľad ku mne).

Potom som veľmi často čítavala s baterkou pod perinou, keď už som mala samozrejme spať. Ešte keď sme boli menší, tak si pamätám, že sme mali zakázané sa v noci baviť. Spali sme totiž všetci traja v jednej izbe a bola to pre nás veľká zábava, rozprávať sa tak, aby nás rodičia nezačuli.

Kolik času jsi trávila venku a kolik doma?

No väčšinu času, pokiaľ som nebola chorá alebo som nemala zákaz voľného pohybu, tak som voľný čas trávila vonku. Buď sme s Ivanou niekde labzovali, alebo sme sa nejako hrali, alebo o niečom debatovali... Takže doma som skoro vôbec nebola.

Měla jsi nějakého stálého partáka?

No predsa som mala Ivanu. Dokonca sme sa raz rozprávali aj o tom, aké sme dobré kamarátky, že aj keby sme boli zamilované do jedného chalana, tak ani to nás nerozdelí. A raz sa nám to aj stalo a radšej sme s ním obe zostali iba jako kamaráti, lebo sme si povedali, že nám to nestojí za to. Viac sme si totiž cenili naše priateľstvo. Takže ona bola mojím stálym partákom a my sme akosi celkovo vybočovali z tej hlavne gymnaziálnej triedy, pretože sme si vždy vystačili samé. Mali sme totiž kopec spoločných záujmov, napr. spolu sme sa venovali písaniu básní, poviedok, rozprávali sme sa o literatúre, o knihách, ktoré sme prečítali a to nás strašne zbližovalo.

Trávila jsi radši volné chvíle s kamarády nebo o samotě?

Vieš čo, trávila som rada voľné chvíle s Ivanou a potom s ľuďmi, s ktorými sme robili školský časopis. To boli vlastne všetko ľudia, s ktorými sme si rozumeli. Ale bola som niekedy rada aj sama a Ivana bola vlastne také alter ego. Nemala som však nikdy rada veľa ľudí okolo seba, ale boli veľakrát aj obdobia, keď mi to nevadilo.

Jaký je tvůj pohled na dnešní trávení volného času?

Me sa zdá, že ty si furt pri počítači, čo sa mi samozrejme nepáči, myslím si, že teraz v týchto posledných rokoch máš málo pohybu, čo podľa mňa nie je dobré pre tú psychickú hygienu človeka. Tráviš toľko času v sedacej polohe, najprv v škole a potom pokračuješ v tejto činnosti tu doma.

***Pamětník 2: žena (22. 8. 1939), Slovensko , dosažené vzdělání
— Pedagogická fakulta v Trnavě, pracovala jako
učitelka***

Jaký je rozdíl v možnostech volného času dnes oproti minulosti?

Obrovský, my sme boli deti ulice, mali sme kopec ozajstných priateľov, pri tom voľný čas sme trávili pri rozličných hrách, ktoré nám nahrádzali rôzne terajšie krúžky, chodili sme do prírody, čítali sme knihy, učili sme sa navzájom, často sme sa hrávali na učiteľov, kde sme si zopakovali vždy školské učivo a navzájom sme sa vlastne skúšali... A nikdy sme sa nenudili, nemali sme žiadne psychické problémy, boli sme zdraví — vďaka tomu ako sme vlastne trávili ten náš voľný čas.

Dělali jste tehdy něco, co bylo vyloženě zakázané? Ať už rodiči nebo úřady?

Nepamätám si nič také, že by bol niekto či už z detí, alebo z rodičov niekomu naschvál ublížil, len tak niekoho napadol, niekomu niečo ukradol. Boli sme naučení z domu, čo sa patrí a môže a čo sa nepatrí a nemôže.

Jaká byla tvoje tehdejší nejoblíbenější činnost ve volném čase?

Rôzne hry a súťaže s deťmi na ulici, kde sme sa spolu pravidelne stretávali. Ďalej čítanie kníh, každú knihu sme čítali niekoľkokrát, požičovali sme si ich navzájom, lebo ich bolo málo a kniha pod stromčekom bol pre nás vždy najkrajší vianočný darček. Vypisovali sme si z nich pekné myšlienky a rozprávali sme si navzájom ich obsahy. V lete sme sa skoro každý deň chodili kúpať na Váh alebo na kúpalisko, keď sme boli menší s rodičmi, väčšinou s otcami a keď sme boli starší, tak už sami, v zime sme sa chodili tiež skoro každý deň korčuľovať buď na klzisko, alebo na zamrznuté bažiny na okraji Váhu. Vždy v nedeľu poobede sme išli spolu s rodičmi na vychádzku do blízkeho okolia, či už do parku, kde bývali koncerty, alebo do blízkeho lesa, kde sa dalo aj posedieť.

Kolik času jsi trávil venku a kolik doma?

Doma minimum, akurát sme si napísali domáce úlohy, ale bolo ich pomerne málo, prečítali sme si učivo, čo sme sa mali naučiť, ale kto dával v škole pozor, tak si to pamätal už z hodiny, niečo sme si doma zajedli, kto neobedoval v školskej jedálni, tak sa naobedoval doma a potom hurá na ulicu... Tam sme trávili všetok voľný čas, stretávali sme sa tam skoro všetky deti z ulice, tešili sme sa na seba a hrali sme sa rôzne hry, najprv to bola škôlka, čo sa hádzala s kamienkom a skákalo sa tehlou alebo niečím iným v nakreslených štvorcoch, skákali sme gumu, na švihadlách, hrali hru „Ide Pešek okolo“, „Letí, letí všetko, čo má krídla...“, vybíjanú, na pretŕhanú, zimateplo, slepá baba, na chovávačku (schovávali sme sa vo všetkých domoch, z ktorých sa deti hrali a nikomu to nevadilo a nikomu sa nikdy nič nestratilo, hoci brány aj dvere do bytu mal každý pootvárané), na remeselníkov, vadí — nevadí, Húsky, húsky, podťe domov..., rôzne loptové hry ako futbal, volejbal, v zime hokej so zohnutými palicami a kameňom, robili sme stojky, mlynské kolesá, mostíky atď., čiže športovali sme, stále sme boli v pohybe a boli sme zdraví.

Hrávali sme aj bábkové divadlá v jednom dvore (jedna rodina mali naozajstné kúpené bábkové divadlo), na dvor sa vyložili stoličky, väčšinou si ich priniesli deti z domu a všetky deti z ulice a aj niektorí rodičia prišli sa podívať a my starší sme boli bábkoherci, veľká dvojité brána bola celý čas otvorená dokorán, aby i počas predstavenia kto chcel, mohol vojsť na dvor. Jeden chlapec od nás starší asi o 5-6 rokov z toho dvora, kde sa hrávali divadlá, poriadal šachové turnaje, hrali viaceré dvojice, bolo viacej kôl až po konečného víťaza. Ten dostal vždy nejakú ručne vyrobenú medailu. Pravidelne sme poriadali bežecké preteky, mali sme presne vymierané a označené dĺžky tratí (60 m, 100 m, 200 m, 500 m) a niekedy sme behávali okruh z našej Sasinkovej ulice cez Pažický most, Žilinskú ulicu, cez úzky mostík cez potok Dubové a cez Palárikovu ulicu na našu ulicu, kde bol cieľ. Skákali sme do výšky, dvaja alebo dve držali buď špagát, alebo nejakú palicu, skákali sme do diaľky a dĺžku skoku sme merali krajčírskym metrom, čo sme zobrali niektorej mamine z domu. Cvičili sme na stromoch, kto sa

rýchlejšie vyšplhal až hore, rovné konáre boli ako hrazda, na návštevy sme väčšinou preliezali brány aj keď boli odomknuté, skrátka sme boli veľmi obratní, nepamätám si, že by bol mal niekto niečo zlomené, akurát sme mali stále rozbité kolená a lakty a všelijaké škrabance, ale to si nikto z nás ani z rodičov veľmi nevšímal, v najhoršom nám niektorá mamina na to naliala alpu. Dievčatá sme si niekedy sadli pred niektorý dom na schody a šili sme pre bábiky oblečenia (ešte aj ako 14-ročné), plietli sme si šály alebo háčkovali niečo, skrátka vždy sme si našli nejakú prácu, ktorá bola pre nás vlastne zábavou, lebo nik nás do toho nenútil a nikdy sme sa nenudili. A vždy sme sa tešili na každý ďalší deň a na každé ďalšie naše uličiarske stretnutia.

Niektorí z nás chodili do hudobnej (ja som napr. chodila 4 roky na klavír, ale keď som začala tvrdiť, že ma to nebaví a nechcem chodiť, tak to rodičia akceptovali a odhlásili ma, skrátka nás do ničoho nenútili...). Prežívali sme nádherné, neopakovateľné detstvo. Na ulici sme sa hrávali do večera, doma sme museli byť, keď nebolo pouličné osvetlenie, keď sa začalo stmievať a neskôr, keď sa zažali pouličné lampy. Akceptovali sme to, a tak nám rodičia dôverovali. Vždy vedeli, kde sme a s kým sme, s nikým nám nezakazovali sa hrať a pritom sme tam bývali deti z učiteľských rodín, úradníckych rodín, z gazdovských rodín, rodičia niektorých detí boli remeselníci, ale všetko to boli slušní ľudia. Nepamätám si, že by sa niektorí rodičia navzájom hnevali, že by sa nezdravili, nikdy sa do nás detí nestarali, všetko sme si navzájom medzi sebou vybavovali sami bez ich zásahov, takže nemali sme ani my, ani rodičia z čoho byť nervózni, stresovaní, pohádaní, známky v škole rodičia nebrali nijako tragicky, povedali, že sa učíme pre seba a to bolo asi všetko. Nikdy sa nešli sťažovať kvôli známkam do školy, nikdy nebol na vine učí-

Obr. 35: Vybjíjená

tel', ale vždy my. A nikdy nikto z rodičov deťom nevybavoval žiadnu protekciu alebo lepšie známky a pod.

Měla jsi nějakého stálého parťáka?

Nemali sme, ale dievčatá (staršie i mladšie) som organizovala ja a chlapcov 2 moji spolužiaci a šachové turnaje už spomínaný starší chlapec z ulice. Keď sme neboli na ulici my, tak vždy sa niekto našiel, kto navrhol, čo sa bude robiť, čo sa ide hrať...

Trávila jsi radši volné chvíle s kamarádmi alebo o samotě?

Sami sme sa len učili a písali úlohy, a pretože každý mal záhradu, kde si rodiny dorábali zeleninu, každý mal tam kríky ríbezlí, egrešov, maliny a ovocné stromy, tak sme tam občas museli plieť hriadky so zeleninou alebo v sezóne oberať ovocie a vždy sme ledva čakali, kedy už-už môžeme doslova vyletieť na ulicu. Obchody so zmiešaným zbožím boli na našej ulici dva, takže ako deti sme tam chodili na nákupy, jedna pekáreň, kde sme chodili ráno dať upiecť chlieb a to jeden najviac dva razy do týždňa, pomáhali sme doma pri pečení koláčov, sem-tam aj pri varení...

Jaký je tvůj pohled na dnešní trávení volného času?

Voľný čas? Tak neviem, koľko ho majú dnešné deti, ale asi málo, lebo chodia na rôzne krúžky, na všelijaké doučovania, málo čítajú, málo času trávia vonku v prírode, väčšinou sedia doma pri počítačoch, učivo neúmerne narastá, takže aj príprave na vyučovanie musia venovať oveľa viac času ako my voľakedy. Možno sme nemali až toľko vedomostí ako dnešná mládež, ale boli sme oveľa praktickejší a vedeli sme si poradiť oveľa lepšie v rôznych situáciách. Škola i mnohí rodičia neúmerne zaťažujú deti a mladí mnohokrát nerobia to, čo by ich bavilo a čomu by sa chceli venovať oni, ale mnohí musia robiť to, čo im naprogramujú rodičia a škola. Na druhej strane zase mnohí rodičia kvôli práci, kariére, osobným záľubám nemajú čas sa venovať svojim deťom a tie potom trávia čas podľa svojho, väčšinou nedomyslia dôsledky svojho konania, nevyberajú si priateľov, ale sú radi, že môžu

niekde zapadnúť a nejakú niekde doslova prežiť svoj voľný čas, mnohí sa nudia a potom im je jedno, kde a s kým svoj voľný čas strávia...

***Pamětník 3: (23. 4. 1988), žena, dosažené vzdělání —
základní škola, před rokem 1989 ještě nepracovala***

Jaký je rozdíl v možnostech volného času dnes oproti minulosti?

Mně to přijde stejný, já nevím, co jiného ti na to mám říct.

Dělali jste tehdy něco, co bylo vyložně zakázané? Ať už rodiči nebo úřady?

No třeba mě jednou pašovali přes hranice, ale jinak nevím, jestli jsem dělala něco zakázaného. Jo ještě jsem jezdila na traktůrku, což jsem nemohla. Napíš si tam jízda na malotraktoru bez řidičského oprávnění. (smích)

Jaká byla tvoje tehdejší nejoblíbenější činnost ve volném čase?

Tak nejvíc mě bavilo asi dělat s koňma.

Kolik času jsi trávila venku a kolik doma?

No hodně venku, víc než vevnitř. (hlas v pozadí) Záleží na počasí.

Měla jsi nějakého stálého parťáka?

Tak můj stálý parťák byl imaginární osel. (smích)

Trávila jsi radši volné chvíle s kamarády nebo o samotě?

Často jsem jezdila na oslovi s Ludvíkem (nejlepší kamarád Elišky) anebo o prázdninách jsem trávila hodně času tady s dredatými kamarády (pokynutí směrem k hlasu v pozadí).

Světonázor

Matěj Kocev

Úvod

Tato práce by vám měla osvětlit, proč to za komunismu fungovalo tak, jak to fungovalo, co si o tom v té době lidé mysleli, proč se jim tento režim líbí nebo naopak nelíbí a proč proti němu v některých případech bojovali.

Celý text je zpracován z rozhovorů s pamětníky, s kterými jsem mluvil, nemusí být absolutně pravdivý a popisovat věci přesně, jak se staly, je to jen práce zformulovaná na základě jejich výpovědí, přepis toho, co si pamatují.

Světonázor před mým narozením

Lidé v době komunismu měli o všem málo informací. Veškeré demokratické tendence byly tvrdě potlačovány (o první republice lidé, kteří jí nezažili, nevěděli v podstatě nic, ve školách se neučilo, že první československý prezident byl Tomáš Garrigue Masaryk, ale, že první dělnický prezident byl Klement Gottwald). O Americe a o celém západním světě se moc nevědělo, a co moc zavánělo Amerikou bylo zakázané (např. „indiánské týpy“ byl protistátní a moc americký výraz, muselo se používat pojmu „kruhový stan s centrálním ohništěm“).

Do jistého věku člověk tlak režimu nevnímá, bere ho jako normální a nijak ho neomezuje (nebo si to aspoň neuvědomuje). Od přibližně 18. roku života už ale může pocívat opravdu velký tlak: nemůže moc cestovat, nebo jen s obrovským omezením, nemůže dělat věci, které chce dělat a tak, jak je chce dělat, nemůže říkat svůj názor, pokud se neshoduje s komunistickou ideou, respektive může, ale je to velké riziko, tím pádem žije v neustálém klamu, protože musí veřejně říkat něco jiného, než si myslí.

V roce 1989 měli studenti nějaký pochod, při kterém policie zakročila tak brutálním způsobem že to studenty a i dost starších lidí hodně naštvalo. Nebyla to žádná politická demonstrace, s politikou to nesouviselo a to je na tom naštvalo nejvíc. Zvlášť proto že studenti nedělali nic nezákonného, jenom šli Prahou. Komunistický režim se bál už jenom té obrovské síly mladých lidí a tak honem zakročila policie a studenty rozehnala. Díky tomuto incidentu mezi studenty a policií začali studenti pořádat demonstrace. Vylepovali transparenty a jezdili po podnicích, hlavně velkých fabrikách a přesvědčovali lidi, že takový zákrok není v pořádku a že se s tím musí něco udělat, a snažili se jim vysvětlit, že je potřeba, aby chodili na demonstrace, že čím víc lidí přijde protestovat, tím je větší šance to změnit. A změnit tento totalitní systém je nutné.

Přesvědčit staršího člověka, aby se šel bouřit proti režimu, je mnohem těžší než o tom přesvědčit studenta. Mladí lidé mají víc energie a elánu s takovými věcmi bojovat a taky nemají co ztratit. Člověku, který měl práci a rodinu, hrozilo, že ho vyhodí, zavřou, jeho děti nebudou moct studovat... to si pak každý víc rozmyšlí, jestli tohle tohle riskovat.

Ke studentům se postupně přidávali další lidé, demonstrace byly větší a větší, až se komunistický režim zhroutil.

Tím nastala další věc, že když je jeden režim svržen, tak ho musí vystřídat nějaký jiný. V tuto chvíli se do toho výrazně vložili tehdejší disidenti, kteří už dávno předtím bojovali proti komunismu a často za to byli zavření a začali formovat demokratickou vládu, Václav Havel byl zvolen prezidentem a od té doby to funguje způsobem, jaký známe dnes. Snad jen s jediným rozdílem: lidé po sametové revoluci byli nadšení, všechno to dělali s obrovským nasazením a těšili se, že teď bude všechno lepší. To, jak to vypadá dnes, je už trochu jiná věc.

Srovnání s dneškem

Demokracie a socialismus jsou si hodně vzdálené. Nedokážu se vžít do té situace, kdy člověk žije v režimu, který ho takovýmto způsobem omezuje a utlačuje a nic s tím nedělá, asi si nedokážu představit ten tlak ze strany policie.

Každý má dnes mnohem více možností, co udělat se svým životem. Dá se cestovat, přestěhovat se do ciziny, založit si vlastní podnik... na druhou stranu je to mnohem víc zodpovědnosti. Pokud chce mít člověk jednoduchý život, tak by se mu vláda komunistů mohla líbit. Není veden k tomu, aby nad věcmi přemýšlel, ale aby bezmyšlenkovitě dělal svou práci. Každý musel mít práci, každý dostal přidělený byt. Tím jsou základní potřeby splněné a každý si ten svůj život nějak odžije... Méně se kradlo (nebo se to aspoň normálním občanům nedoneslo), bylo méně problémů s drogami, to hodně souvisí s totalitním režimem. Ve státě, kde jsou věci přísně organizovány, se nezákonná činnost daleko lépe hlídá a potlačuje. Demokracie je daleko víc založená na důvěře mezi lidmi, je daleko volnější.

Já si vůbec nedokážu představit, že bych nemohl říkat to, co si myslím, je to pro mě naprosto nepředstavitelné. Jsem zvyklý, že když se mi něco nelíbí, tak to na rovinu řeknu, někdy možná až moc výrazně a do situace, kdy by mi něco výrazně vadilo a nemohl bych se k tomu vyjádřit, se vžít nedokážu.

Velký rozdíl je i v cestování. Dnes bere většina lidí jako samozřejmost, že jede na dovolenou k moři nebo studuje v zahraničí. Do zahraničí bylo možné jet jen s povolením. Bylo s tím spousta papírování, člověk nesměl mít žádné protistátní přestupky, měl s sebou jenom určené množství peněz (ne moc, aby se s tak malou finanční částkou špatně utíkalo) a občas to prostě nedovolili. Dnes si každý může jet kdykoli a kamkoli a nikdo mu to nemůže zakázat (pokud není trestně stíhaný).

Každý měl sice jistotu, že dostane byt, kde bude moct v podnájmu bydlet, na druhou stranu si nemohl koupit vlastní byt nebo dům. Jistota, že člověk

bydlí ve vlastním a kdykoli ho někdo nemůže vyhodit, prostě neexistovala. Je zase pravda, že nebyli žádní bezdomovci.

Každý dostal práci. Ne takovou, která by se mu líbila a kterou by dělal rád, ale takovou, jaká na něj zbyla. Často v továrnách a fabrikách s velmi nízkým platem. Neexistovalo, že by člověk pracoval tzv. na sebe, sám by vytvářel nějakou činnost, za kterou by mu lidé platili. Každý byl zaměstnán ve státním podniku, i když nechtěl, nebyla nezaměstnanost. Jestli je dobře nutit lidi pracovat, když nechtějí, a tam, kde nechtějí, už je jiná věc...

Závěr

Všichni pamětníci, s kterými jsem mluvil, neříkali, že se jim líbí dnešní politika, ale že jim demokracie vyhovuje víc než komunismus a že se v tomto režimu mají lépe.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: muž, 45 let, Čechy, tehdy student

Jaký byl Váš názor na demokracii za vlády komunistického režimu? Co jste věděl o první republice, měl jste k tomu spíše pozitivní nebo negativní vztah?

O první republice sem nevěděl v podstatě nic, nic jsme se o ní neučili, to bylo téma, který bylo tabuizovaný, takže můj vztah k ní byl nulový, nebyl ani kladný, ani záporný. To je dost těžký, já jsem se v roce 68 narodil, takže ty zlatá léta komunismu nebo socialismu jsem nezažil. Normalizaci jsem zažil jako malej kluk, jako dítě, takže jsem to nevnímal a vlastně první jakoby asi demokratický vlivy byly někdy kolem střední školy a vysoký školy. Člověk zjistil, že musí dělat věci, který dělat nechce, a těžko se s tím bojovalo.

Co jste si myslel např. o zřízení USA? Jestli to tam funguje lépe nebo hůře než v ČSSR?

Amerika bylo něco tak vzdálenýho — asi jako Měsíc. Určitě, měl jsem pár kamarádů, který tam utekli, řada lidí, který jsem znal... Určitě nejen Amerika, ale ten západní svět byl hodně vzdálenej. Já jsem měl to štěstí, že jsem s tátou byl jako malej kluk v Řecku, v Turecku, i Maďarsko bylo trochu jiný. Jezdili jsme přes Jugoslávii, která byla trochu otevřenější. Tam to bylo strašně znát, že ta země je jiná, prodávaly se tam věci, které se u nás prodávat nesměly, lidi se tam chovali volněji než u nás, nebáli se říct, co si myslí, tolik se neschovávali se svejma názorama. Samozřejmě nebyli žádná veliká výspa svobody, ale byla to změna i vůči Československu.

Dělal jste něco pro nebo proti svržení komunistického režimu? Z jakého důvodu?

My jsme s tím dost bojovali. Když jsem vlastně byl na základní škole a začal chodit do turistického oddílu, tak v té době existovaly pouze dvě organizace, který dovolovaly mít dětský oddíl. Všechny skauti a podobný instituce byly předtím zrušený nebo zakázaný. Byly pouze dvě organizace: ta první byla Pionýr a ta druhá byla Svazarm. Ty dovolovaly vést nákou dětskou skupinu. Svazarm byla zkratka pro Svaz spolupracujících s armádou... Ty nás nutili vykazovat nákou činnost, i když se často vůbec neuskutečnila... Když jsme si pořídili první týpí, tak to nemohlo bejt indiánské týpí, protože by to příliš zavánělo Amerikou a Indiánama, ale musel to být kruhový stan s centrálním ohništěm, aby nám to vůbec dovolili nebo nás nezavřeli. Člověk vlastně žil v takový permanentní lži...

Co jste dělal během sametové revoluce?

... Já jsem se s kamarádama vracel z Orlickejch hor a všude vlastně běhaly informace o tom, že zabili policajti nákýho studenta na Národní třídě. Další den začaly vysoký školy stávkovat, což spočívalo v tom, že se studenti sešli ve škole a začali se bavit o tom, co se s tím dá dělat, protože ten tlak ze strany státu byl dost velikej. Ty studenti nepatřili do náký skupiny odbojářů ne-

bo disidentů, to byli normální mladý lidi, neměli žádnou historickou souvislost. Začali organizovat protestní akce. Obratem se přidala většina profesorů... spolužák přinesl do školy text, zakázaný text a diskutovali jsme tam o tom, proč je to špatný, protože to byl text, kterej nebyl žádným způsobem závadnej a jediná zavadná věc na tom textu bylo to, kdo to napsal. Nešlo o ten text, ale o zdroj toho textu, že ho psali disidenti, kteří bojovali proti socialismu... v okamžiku, kdy nastala revoluce, se vlastně zorganizovala velká skupina studentů... psali jsme transparenty a rozvěšovali je po Praze a ve skupinkách jsme jezdili po podnicích prezentovat tady to, co se dělo na té Národní třídě. Tenkrát o tom v televizi nic nebylo, nebo když o tom něco vysílali, tak to vysílali dost tendenčně. Všude byly transparenty, že televize lže, jako když Rudé právo tiskne. Asi největší práce byla příprava různých transparentů nebo demonstrací. Dopoledne jsme jezdili po továrnách a fabrikách, kde jsme se ty lidi snažili přesvědčit, že mají přijít na tu demonstraci, že mají taky vyhlásit stávkou a nějakou soudržnost s těma šudákama nebo hercema, krejří se k tomu postupně přidali.

Byly tyto akce nějak pronásledované ze strany policie?

Kupodivu moc ne, nebo já jsem to aspoň nezažil. To bylo tak obrovský vzepětí lidí naráz, tak strašně rychlý, že ta policie to nestihla asi podchytit. StB si hlídalo ty své disidenty, kteří s tím na počátku neměli moc společnýho, ty co bojovali proti tomu socialismu celou dobu. Tohle byla akce, která vznikla nějak spontánně, bez nich. V těch skupinkách občas byli nějaký donašeči, ale my jsme se s nima nesetkali. Spousta lidí nám tam nosila svoje vzpomínky z roku 68, když sem vtrhli Rusáci. Tenkrát v tom 68. lidi nosili trikolóry na kapsičkách, takový ty červenomodrobílý proužky... měli je skovaný doma a teď je vytahovali a nosili je i nám jako šudákům... Měli pocit, že se vrací ten rok 68. Od toho 68. do 89. čekali, kdy to propukne, kdy se to zlomí.

Během těchto demonstrací šlo pouze o svržení komunistického režimu, nebo už tam byla ta vidina demokracie?

Ty akce byly zpočátku vyvolány tím brutálním zákrokem proti studentům na Národní třídě. Studenti měli nějak pochod, kterej končil na Národní třídě,

kde je rozehnali policajti a mlátili je pendrekama. Pak se ukázalo, že tam nikoho nezabili, ale celá ta akce začala tím, že se rozkřiklo, že tam někoho zabili. Ona ta akce vlastně nebyla tak strašně brutální, akorát je obklíčili a pak je mlátili, když utíkali pryč, ale ty študáky to strašně naštvalo, naštvalo to strašně všechny, protože ty lidi nedělali vůbec nic protistátního. Šli se projít na nějaký akci, která příliš nesouvisela s politikou nebo tam politiku nedávali najevo, vlastně se cítili strašně dotčení tím, že ten režim se bál už jenom toho množství těch mladejch lidí. A to ty lidi myslím vytočilo všechny. Ne jenom študáky, ale i jejich rodiče a ty, který o tom slyšeli. Začali to studenti, který nebyli spojený s disidentem, neměli žádný protistátní vystupování, prostě měli nějakou studentskou akci. Ten zákrok policie byl tak strašně neadekvátní, nesmyslný, nepochopitelný, že najednou vlastně ta totalita toho režimu byla vidět v celý svý kráse. Vystoupila proti naprosto nevinný akci... mladý lidi se naštvou nejsnáze, protože nemaj co ztratit, nemaj žádný majetek, rodinu, práci. Na počátku, první akce, první hodiny, byli naštváný na tu akci na Národní třídě. Velice rychle to ale přerostlo v to, že takováde politická garnitura ten stát nemůže vézt. Není možný, aby stát vedli politici, který takovimdle způsobem zasahojou proti studentům bez jakýhokoliv důvodu. Takže od prvního dne se to okamžitě přelilo v jakejsi boj proti státu, boj proti vládnoucí straně.

Už šlo o publikaci demokracie?

To je těžký, protože si myslím, že spousta těch študáků ani netušila, co chtěj dělat. Oni byli napřed naštváný na ty policajty za to, co udělali. Že bysme měli nějaký cíl demokratickýho zřízení hned od počátku, asi ne. To nebylo tak že by jsme chtěli bojovat za nějakou demokracii, v první fázi jsme vlastně chtěli potrestat ty policajty, který to udělali, co o tom rozhodli. Samozřejmě se ukázalo, že o tom museli rozhodnout vedoucí činitelé komunistické strany. Takže vlastně vládnoucí parta, vládnoucí garnitura, která tam musela ty policajty poslat, nebo je aspoň tolerovala. Takže v první fázi to nebyl boj za demokracii, ale proti tomu, kdo ubližuje. Myslím si, že spousta neměla nějaký cíl demokracie a nějaký politický strany, šlo jenom o to vyštípat ven tyhle mizery, který tam byly. Samozřejmě v zápětí po několika dnech, dva tři tej-

dny, se došlo k tomu, že nestačí ty lidi dát pryč, tam nemůže zůstat prázdno, je potřeba, aby ta vláda něco dělala. Začali se organizovat nápady, co s tím dál.

Co Vám na komunistickém režimu přišlo lepší a co horší než dnes? Co se Vás přímo týkalo?

Na to se strašně těžko odpovídá. Na všem zlym je něco dobrý. Myslím si, že čím je ta věc horší, tím víc dobrých věcí se tam dá najít. Za hitlerovského Německa taky byla tu a tam práce, válka podporuje práci... hledat něco pěknýho na takovejdlle věcech se mi moc nechce. Lidi v tom státě neměli moc svý práva, policie mohla vlastně cokoliv, mohla člověka potrestat, i když nic nic neudělal, i když mu nic nedokázali, ale mysleli si to. Mohli člověka potopit, zavřít, mohli mu zrušit práci, zrušit rodinu, sebrat mu barák, majetek. Těžko tam hledat nějaký dobrý vlivy. Bylo určitě míň problémů s drogama. Když je stát, kterej zasahuje z pozice moci, tak se daleko snáz zasahuje proti krádežím. Nekradlo se tolik, kradlo se jinak.

Byla tam nějaká věc, kterou by bylo dobré uplatnit dnes?

Neumím to takhle říct. Nenapadá mě nic. Určitě bylo fajn, že lidi na sebe měli víc času, nemohli dělat nic jinýho a tím pádem měli víc času na sebe. To bylo příjemný, neobhajuju, že by se to mělo vrátit, to vůbec ne. Ale tím, že téměř nebyla možnost nikam jezdit, nebyla možnost se nějakým způsobem vyžívat v nějakých sportech, tím že vlastně vůbec nebyly peníze a nebyly ani věci, za který by se ty peníze dali utratit, tak nebyli žádný zájmy, lidi byli spolu víc. Fungovali různý oddíly, skupinky lidí, různý party, který spolu něco dělali. Každý byl rád, že se někde něčeho může zúčastnit. Dneska jsou ty možnosti daleko širší, mám trošku pocit, že to lidi jakoby odcizuje. Společensky sou dneska víc roztroušený. Obrovskej zájem byl o turistiku, o různý oddíly, o kolektivní sporty, o různý fotbaly, tenisy. Dneska si myslím, že se to spíš posouvá k sportům pro jednotlivce. Určitě kdyby do toho člověk šfoual, tak byly věci, který se daly pojmenovat za lepší než dnes. Ale rozhodně to není na výměnu demokracie za komunismus. Lidi měli práci, nebyli nezaměstnaný, na druhou stranu i ten, kdo nechtěl, a nemam pocit, že

i když ten člověk nemá práci, že by umíral hladu. Tenkrát možná měl práci, ale neměl skoro co jíst. Ten pocit jistoty možná některým lidem schází.

Pamětník 2: žena, 66 let, Čechy, tehdy laborantka

Měla jste nějaký problém s komunistickým režimem, nebo Vás nijak neomezoval?

Já jsem žádné problémy neměla, ani nevím že by s tím někdo bojoval někdo v rodině. Nijak mě to neomezovalo, něk jsme žili. Nebyla jsem ve straně. Když sem byla mladá, tak jsem byla členkou Pionýra a SSM, Socialistického svazu mládeže, ale tam jsem se taky něk neangažovala proti komunistům. Nemohlo se moc cestovat. Já jsem se díky dědovi párkrát dostala do Bulharska, my jsme tam měli jaksi nějaké rodinné kontakty, ale jinak jsem v podstatě nikam nejezdila.

Byla pro Vás po revoluci nějaká změna k lepšímu nebo k horšímu?

Pro mě se to v podstatě o trochu zlepšilo, protože se zlepšily platební podmínky. Já dělám celej život ve zdravotnictví a tam ty platy šly po osmdesátém devátým nahoru. Je pravda že se zase všechno zdražovalo... ale v podstatě jsem furt musela pracovat a neměla jsem nějaký velké úspory.

V obou režimech jsem potkala skvělé lidi i blbce... Přide mi, že dnes jsou lidi agresivnější... Ráda vzpomínám na školu, měli jsme dobrý kantory...

Pamětník 3: žena, 45 let, Čechy, tehdy studentka

Jaký byl Váš názor na demokracii za vlády komunistického režimu?

No, demokracii jsem v tu dobu moc dobře nevnímala a to z toho důvodu, že vlastně při volbách neexistovaly žádné demokratické strany a nebylo možné v podstatě žádným způsobem do parlamentu dostat kohokoliv jiného než členy komunistické strany, dokonce tady nefungovaly žádné alternativní strany. Kromě komunistů byli lidovci a sociální demokracie, to si nejsem

jistá. Nebylo možný založit ňáskou jakoukoliv stranu, která nebyla odsouhlasená komunistama... ke komunistům jsem měla negativní vztah už od rodičů, proti tomu, co se tehdy nazývalo demokracií, ale nebyla to demokracie.

Co jste věděla o první republice?

Příliš mnoho informací jsem o tom neměla. Něco jsem si o tom našla až vlastně v dospělosti, jedině pár věcí, když se o tom mluvilo doma.

Dělala jste něco pro nebo proti svržení komunistického režimu? Z jakého důvodu, v čem Vás omezoval?

V osmdesátém devátém roce jsem končila školu, takže my jsme vlastně všichni se toho jakoby účastnili, nebo možná někdo ne, ale většina studentů se toho účastnila. Obcházeli jsme podniky a snažili jsme se ty lidi přesvědčit o tom, že je potřeba udělat ňáskou společenskou změnu. Celej ten rok se jako děly různý demonstrace na různých místech Prahy, ale todle to, toho sedmáctého listopadu na Den studentstva to byl ten spouštěcí mechanismus.

Cíl těchto demonstrací bylo „jen“ svržení komunistů, nebo už tam byla vidina nějakého jiného státního zřízení?

Myslím si že tehdy jsem to vůbec nedohlídlá. Aspoň já jsem nedohlídlá dál než to, aby odešel stávající režim, ale myslím si, že jsem vůbec neměla představu, co by místo toho mohlo následovat.

A splnilo se Vaše očekávání?

Potom se splnilo moje očekávání, já nevím, jaký jsem přesně ty očekávání měla, protože jsem si to neuměla dost dobře představit, co by místo toho mělo nastat, ale byla jsem kupříkladu spokojená s tím, že se prezidentem stal Havel. V tý první fázi, když se toho chopili tydlety lidi kolem něj, tak jsem byla spokojená. To jak se to potom vyvíjelo dál až k dnešní situaci, to už je samozřejmě jiná věc. Tehdy byli lidi nadšený, dělali to všechno jakoby z nadšení, ne z ňákýho vypočítavýho záměru, aby si nahrabali peníze nebo z ňákejch takovejdle záměrů. V tom osmdesátém devátém roce a těsně po něm to opravdu bylo nadšení. Potom samozřejmě jako kdyby se tím, jak

se ta politická scéna jakoby stabilizovala, tak tím se všechno pohoršilo. Dostalo se tam spoustu lidí, pro který to znamenalo jenom cesta k nějakému vlastnímu obohacení místo k nějaký službě tomu národu nebo tomu státu.

Byla nějaká věc za vlády komunistické strany, která by pro Vás byla přijatelnější než teď?

Nebyly všude reklamy, nebyl to takovej strašnej diktát spotřeby jako dneska. Řekla bych, že společnost je dneska mnohem víc spotřební. Tehdy nic nebylo, nebyla skoro žádná konkurence mezi podnikama, tak asi taky nebyl důvod, proč takovymdle strašným způsobem masírovat to vědomí lidí na to, aby si něco koupili.

Proč si myslíte, že mají dnes komunisté tak vysokou podporu?

Myslím si, že spoustu lidí je volí, protože jakoby se dalo říct, že měli nějaký sociální jistoty, který dneska nemaj. Třeba starý lidi. Třeba taky byla celá lékařská péče úplně zdarma, ale samozřejmě měla svou úroveň a zas tam byli lidi, který měli protekci... některý lidi si myslej, že to tehdy bylo všechno zadarmo, ale ono to tak taky úplně nebylo... nějaký ty sociální jistoty, třeba do tý penze asi byly nebo se zdály lidem asi lepší. Ale ta cena za to byla opravdu velká nesvoboda, takže já bych to vůbec neměnila... ale dneska to sociální cítění leckdy bejvá dost slabý...

Světónázor

Matěj Starý

Světónázor před mým narozením

Světónázor před mým narozením měl podobu neideálního života. Hlavně z výpovědí Lady Staré a Evy Kasíkové je zjevné, že onen nařízený světónázor nebyl pro lidský život přijatelný, tudíž nebyl přínosem pro život. V těchto výpovědích totiž vidíme spoustu situací, ve kterých se objevuje křivda či nemorální jednání, což zapříčiňuje nespokojenost s tehdejšími systémy a hodnotami. A jedná se nejen o komunistickou neuctivost k druhým, ale i o vykonstruované politické procesy a u výpovědi paní Kasíkové o období 1945 dokonce o válce a vraždění.

Na druhou stranu výpověď Jana Starého ukazuje tehdejší život z jiné, dalo by se říci, běžnější strany. Ovšem i zde je cítit jakýsi svázaný duch. Odhodlání stát si za svými názory a zároveň strach z tehdejšího systému jsou dva hlavní pocity u prvních dvou výpovědí, zatímco z té třetí je cítit jakási pohoda, možná i určitá odolnost vůči komunistickému nátlaku. Zajímavá je taky poslušnost od začátku války až po rok 1989, protože si můžeme všimnout vývoje od extrémní nesvobody až po uvolnění a určitý druh svobody. Je také vidět, že žádný režim nemůže mít absolutní moc nad obyvateli, jelikož lidé se stejnými názory si vždy najdou cestu k tomu, jak se sdružovat a sdílet své myšlenky.

A právě sdružování lidí se společnými názory je to, co zapříčinilo Sametovou revoluci a konec konců i konec druhé světové války, stejně jako její začátek. Co se týče tehdejšího duchovního života, je vidět, že to také nebyla žádná sláva, jelikož duchovno hrálo nejspíše roli veřejného nepřítele no 2, hned po západních státech. Duchově založení lidé byli vládou pronásledováni a sledováni, takže věřící museli svou víru tajit, nebo ji projevovat stejně, jako mnoho dalších zakázaných aktivit, tajně. Všechno tehdejší systém

ještě upevňovala všudypřítomná komunistická propaganda, která doslova vnucovala extrémně levicové myšlení. Důkazem toho je i velký důraz na výuku ruštiny, jelikož Rusko byl jakýsi hlavní komunistický stát, a také výuka myšlenkových směrů marxismu a leninismu. Zkrátka komunistický režim byl všudypřítomný.

Srovnání s dneškem

Z těchto rozhovorů je jasně vidět, že fašismus a komunismus je přesný opak demokracie, čili dnešek je přesný opak minulosti. Nebo spíše skoro přesný, jelikož i dnes vnímáme důsledky minulého režimu jak ve vládě, tak ve společnosti. Příkladem je stálá existence komunistické strany a její stále velká podpora mezi obyvatelstvem. Je pro mne k nepochopení, že tito lidé chtějí pomocí demokracie zrušit demokracii a opět zavést onen opak. A ještě horší jsou ti, kteří podporují nacismus. Takzvaní neonacisté, či skinheadi, vědomě podporují genocidu, extrémní rasismus, a tím zároveň obhajují vraždu milionů lidí i jejich vrahy. Naštěstí je ale stále převaha dobrých, zlostí a nenávistí nedotčených věcí, které přinesla revoluce. Například svoboda vyznání, svobodné volby, povolené volnomyšlenkářství, a nebo i ta na první pohled prostá věc, že můžeme vyjít na ulici, aniž bychom se museli bát o život. Ovšem myslím, že největší rozdíl mezi dneškem a včerejškem je svoboda projevu, která bude zítřka kliše. Lidé totiž zapomínají na to, co bylo a bojí se toho, co bude. Panuje na první pohled neviděná obecná nervozita a paranoia, ale většina občanů se bojí věcí ne tak důležitých a nebojí se věcí zásadních. Bojí se toho, že si nebudou moci koupit nové auto, ale nebojí se toho, že nebudou mít peníze na chleba a při svém politickém myšlení toto neberou v úvahu. Občané jsou také velice závistiví a na své okolí pohlížejí stylem: „Když se mám já špatně, tak ty se musíš mít taky špatně, a pokud to tak není, jsi zloděj, který může za to, že se mám špatně.“ Pravdou je, že lid odráží vládu v nejlesklejším zrcadle a naopak. Jenomže lid si nezvykl na to, že je v jeho moci jistá zodpovědnost za sebe.

Dalo by se také říct, že lid ještě nedospěl, a tak stále nadává na vládu a myslí si, že nemůže nic ovlivnit, jak je zvyklý z dob od konce První republiky, z dob před mým narozením.

Co se týče víry, dnes také není neděle nejoblíbenějším dnem v týdnu. Hlavní příčinou bude nejspíše opět myšlení, které přetrvalo z minulých režimů. Nejspíše i proto je Česká republika „nejméně věřící stát“ v Evropě. Je také zajímavé, když si řekneme, že za dnešní situaci v České republice můžou také ostatní státy. Německo, když na začátku druhé světové války obsadilo Československo, Francie a Velká Británie, když nám nepomohli a také Rusko, které nás obsadilo roku 1968. Ale zároveň bych řekl, že takovéto smýšlení nepřináší nic dobrého, jelikož zavání nacionalismem a všichni, nebo spíše skoro všichni, víme z historie, jak to dopadá, když se nacionalistické myšlenky uvedou v praxi.

Rozhovory s pamětníky

Pamětník 1: žena, 47 let, Kladno, tehdy studentka

Jsi věřící, a jestli ano, jsi věřící od dětství, nebo jsi uvěřila v Boha až později?

V Boha věřím po celý svůj život. Myslím, že jsem se tak už narodila. Můj vztah k Bohu a k představě o Bohu prochází vývojem, ale zároveň je konstantní bez velkých výkyvů.

Jaké náboženství vyznáváš?

Považuji se nejspíš za křesťanku. Když mi byly dva roky, nechali mě rodiče pokřtít v katolickém kostele, v malé vesničce Chřenovice. Za kmotru mi vybrali moji babičku z tatínkovy strany Annu Marii Kasíkovou. Protože babička Anna byla i kmotrou mojí starší sestry, která dostala jméno Lucie Anna, získala jsem já jméno Lada Marie.

Jaký je tvůj vztah k ostatním náboženstvím?

I když jsem příslušností katolická křesťanka, myslím, že existuje jen jeden Bůh pro všechny, a kdybych žila jinde než v křesťanském prostředí, vyznávala bych asi víru jinou. Budhismus, islám, židovskou víru a jiné neznám tak dobře, abych věděla, jestli s nimi můj světonázor souhlasí. Považuji různá náboženství za různé cesty k témuž.

Jak se tvá víra projevuje ve tvém běžném životě?

Nejsem úplně pravidelná účastnice nedělních bohoslužeb. Do kostela chodím, když mám čas, nebo když pocítím potřebu. Většinou navštěvuji kostel Nanebevzetí Panny Marie v Kladně, někdy také jiné katolické kostely, občas zajdu do modlitebny Českých bratří v Kladně a někdy navštívím i mše jiných křesťanských náboženství. Na Boha, Ducha Svatého, Krista, Pannu Marii a anděly se ale obracím pořád. Každý den se modlím a jejich přítomnost cítím neustále. Jsou ale chvíle, kdy Bůh je vysoko a nebe daleko.

Kdo tě k víře přivedl a jaký byl vztah tvých rodičů k náboženství?

Křesťanské víře mě naučila maminka. Naučila mě se modlit, na všechno se Boha ptát a se vším se mu svěřovat. Tatínek asi věřící byl, ale o své víře nikdy nemluvil. Byl spíš filosof než praktikující křesťan. Jeho rodiče byli vzorní a vážení katolíci. Tatínkův tatínek byl hlavním účetním v kladenské Poldovce. Především byl ale hudebním skladatelem, který skládal církevní hudbu. Tu provozoval v Kladenských kostelech a nejen tam. Hrál na varhany, vedl sbor a orchestr. Byli s mojí babičkou výraznými členy křesťanského společenství. Podíleli se na křesťanských divadelních hrách, finančně přispívali na stavbu kladenského kostela Nejsvětějšího Srdce Páně a byly velmi nábožensky činní. V 50. letech byl můj dědeček kvůli aktivitě v křesťanském sboru komunisty krivě nařčen ze zpronevěry peněz v Poldovce, vyhozen z práce, můj tatínek byl vyhozen ze studia Právnické fakulty UK a musel jít pracovat do Ostravských dolů jako příslušník PTP (hnědí baroni, předchůdci černých baronů). Rodina tehdy zůstala úplně bez finančních prostředků. I když byl dědeček za podpory všech kolegů osvobozen z tohoto

podezření, do práce už ho zpátky nevzali. Myslím, že tehdy se řada rodin z bývalého a následně rozprášeného křesťanského společenství buď ze strachu, nebo protože věřila tomuto nařčení, k němu otočila zády. Nejspíš proto byl vztah mého tatínka k institucionalizovanému náboženství problematický.

Dědeček se pak živil jako řečník na pohřbech a brzy zemřel na chřipku, ale ve skutečnosti na psychické strádání.

Mohla jsi svou víru projevat před rokem 1989?

Do mých devíti let jsme s rodiči bydleli v Praze-Modřanech. Tady bylo křesťanství živé. Moji spolužáci ze školy byli většinou z křesťanských, intelektuálních a uměleckých rodin. Do třídy jsem chodila třeba s Katkou Rázkovou, dcerou politického vězně. Maminka se tu tolik nebála chodit do kostela. Farářem zde byl křesťanský teolog Oto Mádr. Projevy mé dětské víry tu byly přijímány přirozeně. V roce 1974 jsme se přestěhovali do Kladna, kde vládl tuhý komunismus. Rodiče mých spolužáků byli většinou komunisté z Poldovky. Myslím, že věřící nebyl téměř nikdo. Dostala jsem doma instrukce raději o své víře ve škole a před spolužáky nemluvit. Věděla jsem to i sama, stejně by se na mě ostatní děti dívaly jako na exota a posmívaly by se mi. Maminka by pak nejspíš měla problémy v práci (pracovala jako profesorka dějepisu kladenského gymnázia). Když jsem chodila na gymnázium já, jedna profesorka brala studentům zlaté křížky na řetízkách, dávala si je na nástěnku a vracela jim je na konci školního roku. Na vysoké škole byla většina mých spolužáků praktikujících věřících nebo tolerantních ateistů. Veřejně jsme se ale ke své víře samozřejmě nehlásili.

Jaký byl tvůj vztah k politice před rokem 1989?

Já a moje rodina jsme komunisty nesnášeli, ale také jsme se jich báli. Moji rodiče byli jako nestraníci a maminka jako křesťanka vystaveni různým ústrkům. Tatínka, jak už jsem předtím říkala, vyhodili z Práv a po návratu z ostravských dolů se zázrakem dostal na Pedagogickou fakultu UK. Tatínek byl velmi silná magnetická osobnost, proto dostával mnoho nabídek ke

kariérnímu postupu (mohl učit na vysoké škole, mohl být ředitelem základní školy, pracovat v České televizi apod.), ale vždy byl podmínkou jeho vstup do komunistické strany. Tatínek to vždy razantně odmítl. Říkal, že by mezi komunisty fyzicky nemohl existovat, že by mezi nimi nevydržel, že jsou mu odporní. Oba rodiče byli perzekuováni finančně, nestraníci měli menší platy než straníci — rozdíl byl ve výši odměn. I mně byla politika komunistické strany odporná. Věděli jsme o zavírání odpůrců režimu, o devastaci životního prostředí, klientelismu a vládě neschopných gaunerů. Nemohli jsme cestovat do zahraničí, jako děti nestraníků jsme měli problémy s přijetím na střední a vysoké školy, nemohli jsme svobodně vyjadřovat své názory. Bylo strašně neustále poslouchat komunistické žvásty v televizi a číst je v novinách, setkávat se s nimi ve škole, na úřadech a jinde. Báli jsme se nechodit k volbám a nevolit komunisty, nechodit na prvomájové průvody a vůbec vyjadřovat svůj názor. Myslím, že tyhle „dva životy“, jeden svobodný v soukromí, v rodině a mezi nejbližšími přáteli, a jeden oficiální plný strachu, nedůvěry, opatrnosti a pasivní spolupráce s totalitním režimem je to nejhorší, co generace vyrostlé v komunismu potkalo. Dodnes mám problém vyjádřit svůj názor přímo, obhájit ho a často si nechávám otevřená zadní vrátka, jako bych očekávala nějakou perzekuci.

Co se pro tebe změnilo sametovou revolucí?

Byla jsem především šťastná ze svobody a tento pocit velkého rozdílu mezi oběma režimy přetrvává dodnes. Myslím, že přes všechny nedostatky současné politiky je život v demokratickém státě nesrovnatelný s životem v totalitě. Bojím se ale, že současný vývoj myšlení naší společnosti se neubírá správným směrem. Doufejme, že nepřijde nová totalita.

Pamětník 2: žena, 80 let, Kladno a Praha, tehdy studentka a následně učitelka

Jsi věřící, a jestli ano, jsi věřící od dětství, nebo jsi uvěřila v Boha až později?

Ano, jsem věřící od dětství, pokřtěná v Novém Kníně v pěti letech římskokatolicky. A jinak jsem teda odjakživa věřící, i když se to nesmělo v některých obdobích příliš projevovat, zvláště potom v Kladně a tak, to jsem radši jezdila do Prahy.

Jaké náboženství vyznáváš a jak jsi před rokem 1989 svou víru projevovala?

Vyznávám římskokatolické náboženství. A svou víru jsem dávala najevo v Modřanech, kde jsem normálně chodila do kostela a ředitel místní školy, kde jsem učila, byl tak dobrý, že chránil tyhle věřící, ale tady v Kladně už to bylo horší, protože aby se děti vůbec dostaly na školy, tak jsem radši dojížděla k Panně Marii Sněžné, kde byl také pokřtěn můj syn. A jinak moje všechny tři děti jsou pokřtěné římskokatolicky. Ale věřící jsem byla pořád.

Měla jsi kvůli své víře nějaké problémy, třeba v práci a podobně?

Jo, to jsem měla problémy. Hlavně v Kladně se to muselo skrývat a i předtím, ale to mě dost chránil tedy ten ředitel Václavský. A potom to jsem tedy měla problémy, třeba děti jsem radši nedávala na náboženství, protože to by se nikam nedostaly a na svaté mše jsem tedy dojížděla k té Panně Marii Sněžné. A měla jsem tedy veliké a dlouholeté přátelství s Otou Mádrem, což byl kněz Modřanského kostela, ke kterému jsem pravidelně dojížděla na pohovory nejenom o víře, ale i o kultuře, který tedy do poslední chvíle se mnou telefonoval a který mně v životě mnoho dal. Teď se jedná o jeho prohlášení za svatého.

Jaký byl vztah tvých rodičů k víře?

Maminka, která pocházela ze čtrnácti dětí valašského skláře, který je všechny dal vypsát z církve kvůli nějakým problémům a kromě toho byl příznivcem zakládající se sociálnědemokratické strany. A tak je tedy bohužel dal všechny vypsát z církve, takže maminka byla nevěřící, ovšem také se modlila a učila mě modlit se. A tatínek byl normálně tedy římský katolík, ale na mše svaté sám příliš nechodil, ale chodil na koncerty vážné hudby a po kostelech mě vodil. A také sám občas hrál v kostele na housle, třeba na svatbách nebo na pohřbech. Ale rodiče věřící byli a k víře mě dovedli. Oba dva.

Vybavíš si, jaká byla atmosféra ve společnosti před rokem 1945?

My jsme v té době bydleli na Podkarpatské Rusi. Jenomže nás potom vyhnali, museli jsme tam všechno nechat a museli jsme odjet. Nejdřív ženy a děti, to jsem měla ještě bratříčka, který potom zemřel ve třech letech, a když

Obr. 36: Rodina Starých roku 1920 (fotograf neznámý)

jsme tedy jeli z té Podkarpatské Rusi, protože muži tam museli zůstat jako rukojmí, my jsme nevěděli, co s nimi bude, až potom normální maďarská armáda, když zabrala to území, je propustila a skoro za dva měsíce přijel tatínek za námi.

Pak jsme bydleli v Novém Kníně, kde bydlel taky tatínkův otec, a pak jsme se přestěhovali do Modřan, kde tatínek učil, a maminka pracovala na poště. Žili jsme samozřejmě ve strachu před Němci, ale taky se u nás scházeli hlavně učitelé, a na mapách jsme sledovali frontu, a od malička jsem byla vedená k osvobození a proti Němcům, a taky jsem od malička sledovala s dospělými na té mapě, jak jde fronta, jak jde situace. Pak na konci války, když měly být Modřany zabrány a zničeny, jsme stavěli v Modřanech barikády, a pak utíkali do Prahy, kde jsme přespali u jedné paní učitelky. A při té cestě Němci utíkali z Prahy a tatínek zabavil jednomu Němci revolver a byla tam taková nebezpečná situace, že jsme byli rádi, že na té cestě tatínka nezastřelili, a bylo to nebezpečnější, než kdybychom zůstali doma. A na zpáteční cestě jsme viděli mrtvé z revoluce, ale také zabitě Němce na těch vedlejších ulicích. Což jsem vlastně poprvé viděla takhle ty mrtvé, takže jsem z toho byla špatná.

A pak jsme tedy přišli zpátky do Modřan, a tam bylo osvobození a z Prahy přijeli Rusové, které jsme samozřejmě vítali a dávali jsme jim, co jsme doma měli, ale oni velice odlišovali důstojníky od mužstva, takže normální vojáky nechávali venku a jenom důstojníci byli třeba u nás a bavili se s námi, a tatínek, protože měl zkušenosti z Podkarpatské Rusi a oba s maminkou uměli ukrajinsky a rusky, tak se s nimi normálně bavili, a tatínek potom také učil ruštinu.

Jak to potom vypadalo roku 1948?

To bylo takové to meziobdobí, v kterém byly některé politické strany postupně zakázány. A chodili jsme samozřejmě do Sokola, byli jsme taková velká sokolská rodina. Projevovalo se to tak, že třeba když přišel lidovecký ministr mluvit do sokolovny, tak už po něm sympatizanti komunistů začali házet různé věci, a to už se komunisti projevovali právě proti těmto lidovec-

kým známým lidem. Potom, když jsem začala chodit na gymnázium, tak tam taky vyhodili dost profesorů, kteří byli proti komunistickému režimu. Dva z nich spáchali sebevraždu. Dostali jsme komunistického ředitele a komunistickou třídní — matikářku. Většina třídy byla proti komunistům, jenom dva, tři byli komunisti, ale ty jsme nebrali vážně.

A tak jsme se projevovali i navenek i v divadlech a i všude, takže nám do třídy začali dávat svazáky, kteří sledovali, co kdo povídá a dělali nám tam takové hlídače. Jeden z nich chtěl se mnou chodit, a když jsem nechtěla, tak bylo zle, a napsal mi špatný posudek k maturitě. A jinak přímo před únorem jsem jasně věděla, o co kráčí. Tam poblíž bylo divadlo Wericha a Voskovce a Werich tam vždycky chodil kolem naší školy. Někdy jsem ho slyšela mluvit. A byli jsme právě na nějakém Werichově představení, a to už jsme věděli, že je zle. A pak jsme vyšli z toho divadla na ulici a tam mluvil z pouličního rozhlasu Gottwald, a říkal, že vyhráli. No, a tenkrát jsem strašně plakala a věděla jsem, že je zle. Mnozí lidé si mysleli, že to bude jen na chvíli, ale já jsem věděla, že je zle, a bylo zle. A vlastně potom ta naše třída ještě dlouho vzdorovala, třeba jsme chodili po Vodičkově ulici a po Václaváku a vykřikovali hesla, ale čím dál víc to bylo horší. A potom, když přišla maturita, tak jsem šla do svazu mládeže, i když jsem nechtěla, a dlouho vzdorovala, protože mně to bylo strašně trapné. Abych maturitu udělala, vzala jsem si poprvé v životě na sebe svazáckou košili. To bylo jedinkrát, co jsem ji měla na sobě. Po maturitě jsem chtěla jít na umělecké obory, jenomže na to jsem nebyla doporučena, ale nakonec profesor kreslení prosadil, že mě vzali na pedagogickou fakultu na obor kreslení, dějepis, občanská nauka.

Jak u tebe probíhal rok 1968?

Tak těsně před rokem 1968 to nebylo zas tak slavný, jak se to dneska říká, ale přece jenom bylo uvolnění, například ředitel školy ve Zbraslavi, kde jsem učila, sice byl ve straně, ale už tenkrát poručil do rozhlasu, že mu žáci nesmějí říkat soudruhu, ale pane řediteli, a jezdili jsme s kantorama na výlety, kde jsme zpívali a cítili se daleko uvolněnější. Pak když sem vtrhli Rusové, tak jsme zpívali „Jdi domů Ivane, čeká tě Nataša“. A pamatuji si, že můj

tatínek, který učil ruštinu, tak když se tohle stalo, tak roztrhal legitimaci československo-sovětského přátelství, a řekl, že už víc nechce mít s Ruskem nic společného, a prokletel je. Takže socialismus s lidskou tváří začal mít zas nelidskou tvář. A ten den, když přijely tanky, to bylo o prázdninách, tak jsme byli v Chřenovicích na Sázavě. Tam jsme ty tanky slyšeli. A pak, když jsme občas jeli vlakem do Ledče nad Sázavou, tak třeba nějací ruští vojáci na mě přímo mřili, dokud jsem nenastoupila do vlaku, a nebylo to jednoduchý, takhle jezdit. A pak bylo to období takzvané normalizace, které bylo zcela nenormální.

Jak probíhal tvůj život od roku 1968 až do roku 1989?

Museli jsme se odstěhovat z Modřan do Kladna a manžel byl velice stíhán komunisty. Potom jsem učila v Kladně na gymnáziu. Když jsem učila výtvarku, tak to bylo v pořádku, ale když jsem učila dějepis, tak jsem se snažila učit tak, abych neučila všechny ty hlouposti a přitom aby moji žáci udělali maturitu, což nebylo jednoduché, a potom během sametové revoluce když jsem se jich ptala, jestli rozuměli tomu, co sem jim povídala, tak mně řekli: „Kdo chtěl, ten rozuměl.“

Jak probíhala sametová revoluce?

Přímo na naše gymnázium začalo chodit spousta zajímavých lidí. Žáci se začali shromažďovat v tělocvičně. Někteří komunisté stáli venku a nevěděli, co se děje, nebo do toho ještě chtěli nějakým způsobem zasáhnout, ale ty už nikdo nebral vážně. V tělocvičně měli různí lidé proslovy. Byly tam skoro celodenní schůze, a potom už jsme byli v Praze manifestovat a cinkat klíčkama, a byli jsme šťastní. A přímo u nás doma ve sklepě studenti vyráběli různé letáky, které se po Kladně a i do okolí. A byl to zázrak, že se nic nestalo, a že byla ta revoluce sametová, protože to bylo tak tak, aby sametová nebyla.

Pamětník 3: muž, 49 let, Kladno, tehdy student a vojenská služba

Jsi věřící, a jestli ano, jsi věřící od dětství, nebo jsi uvěřil v Boha až později?

Nejspíš ne. V boha nejspíš nevěřím, ale jsem ochotný věřit v anděla strážného.

Obr. 37: Pamětník 3, maturitní foto ze Střední rybářské školy ve Vodňanech

Jaký byl tvůj vztah k politice před rokem 1989?

O politiku jsem se moc nezajímal. Teda tehdejší politiky jsem rád neměl a nevěřil jsem jim, ale ani jsem si nemyslel, že by se komunismus dal odstranit. Moje babička mi vyprávěla o příkořích, která s dědou zažili s komunistickým režimem, protože měli statek, který jim komunisti sebrali na základě vykonstruovaných obvinění. Ji poté na půl roku zavřeli a dědu poslali do lomu, ale to jsem považoval za dávnou minulost.

Setkal ses někdy osobně s komunistickou mocí?

Po přijetí na vysokou školu před začátkem studia jsme byli na povinné brigádě, kde si mě funkcionář SSM vzal stranou a žádal mě, abych mu referoval o jednom spolužákovi z nábožensky založené rodiny. Nechápal jsem, proč bych měl na někoho donášet, připadalo mi to lidsky nepřijatelné, proto jsem to odmítl. Zřejmě se na mě obrátili proto, že můj dědeček z matčiny strany byl dlouholetý a

přesvědčený komunista. Maminka ale v KSČ nebyla. Když ji přišli pozvat, odmítla to, protože si myslela, že na to není dost dokonalá, tím se ale stala nestráňkem — občanem druhého řádu.

Jak jsi prožíval sametovou revoluci?

Během sametové revoluce jsem byl na vojně ve Vimperku. Bezprostředně po 17. listopadu objížděl vojenské posádky politruk, který obhajoval postup veřejné bezpečnosti na Národní třídě. Jak se situace postupně vyvíjela, někteří velitelé začali vracet stranické legitimace a vystupovat z KSČ. Před revolucí jsme „bránili socialistickou vlast před zlými imperialisty, kteří se na nás chystali zaútočit“ a pět měsíců po sametové revoluci velitel útvaru na popud našeho kolegy „spolubojovníka“ Dvořáka pozval zástupce americké posádky v Německu na víkendovou návštěvu s volejbalem a diskotékou. V průběhu návštěvy jsme si vzájemně vyměňovali části uniforem. Uskutečnilo se něco, co by si před půl rokem nedovedl nikdo z vojáků ani představit.

Jaký vidíš největší rozdíl, mezi dneškem a minulostí?

Největší rozdíl vidím ve svobodě slova, cestování a podnikání.

